

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ
РЕДАКТОРИ: БОЙЧО БОЙЧЕВЪ и ИВАНЪ ПАНДОВЪ

СЪДЪРЖАНИЕ НА КНИГА ВТОРА

I. СТАТИИ

Н. Агънски — Разпредѣленне на повърхността, населението и стопанските блага въ свѣта, като географски моментъ въ живота на съвременнитѣ обществия	161
Инж. А. Спасовъ — Минното стопанство на България	174
Асенъ Кемилевъ — Вътрешната търговия въ България	198
Проф. Н. В. Долински — Кои сѣм дестинатаритѣ на политиката на Дирекцията за храноизносъ	212
Д-ръ М. Ст. Карамихайловъ — Организация и смѣцност на надзора надъ банковитѣ институти въ различнитѣ страни	227
К. Клаевъ — Типове, норми и специализации въ индустриалното производство	239
Стефанъ Станчевъ — Психология на рекламата	247

II. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Външната ни търговия презъ 1939 година	259
Ценообразуването и нормировката на ценитѣ — К. К.	265
Новъ девизенъ режимъ въ България	268
Откупуване на държавни съкровищни бонове и ликвидирание на клиринговото салдо въ Германия	269
Централно закупуване на сурови материали отъ чужбина	270
Развитие и сегашно положение на кооперативния кредитъ въ България — Д-ръ Б. Янчулевъ	271

III. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Стопанското развитие на свѣта презъ 1939 г. — Ас. Кемилевъ	279
Петроленъ прегледъ — Д-ръ К. Войновъ	285
Планътъ „Кейнсъ“	288
Войната и ценитѣ въ Италия	290
Експортенъ съветъ въ Англия — К. Стамовъ	293
Проблемата за златото въ Америка	295

IV. НАШИТѢ СТОПАНСКИ ПРЕДПРИЯТИЯ И ОРГАНИЗАЦИИ

Българската народна банка презъ 1939 година	297
---	-----

V. КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

Prof. I. St. Molloff — Die sozialökonomische Struktur der bulgarischen Landwirtschaft; Prof. O. Howald und Dr. H. Brugger — Grundzüge der schweizerischen Agrarverfassung; Otto von Frangès — Die Sozialökonomische Struktur der jugoslawischen Landwirtschaft; Prof. C. von Dieze — Preispolitik in der Weltagrarkrise — рецензира проф. Н. Д.	299
---	-----

VI. КНИГОПИСЪ

УСЛОВИЯ ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО. „Економистъ“ защита свободата на сътрудницитѣ си при изказванитѣ отъ тѣхъ мнения, смѣтайки, че само така се дава възможностъ за всестранно обсъждане на застъпванитѣ теми.

Въ списанието се помѣстватъ работи не по-дълги отъ 16 страници (въ двуколнитѣ отдѣли до 4 страници). Помѣстенитѣ статии се хоноруватъ. Хонораритѣ се опредѣлятъ отъ редакционния комитетъ и се изпращатъ на авторитѣ единъ месецъ следъ излизане на всѣка книга. Максималниятъ хонораръ за всѣка помѣстена статия е 1500 лева.

АБОНАМЕНТИ. Списанието излиза тримесечно въ 10 печатни коли (40 коли годишно). Годишниятъ му абонаментъ е 200 лева, платими наведнѣжъ. Почетенъ абонаментъ 1000 лева.

ОБЯВЛЕНИЯ. Обявленията въ „Економистъ“ сѣ само цѣлогодишни, т. е. повтарятъ се въ всичкитѣ книги на една годишнина. Ценитѣ на обявленията сѣм: на първата и последната страница отъ рекламния отдѣлъ, както и на корицитѣ, 6000 лв. за цѣла страница, на другитѣ страници — 1800 лв. за полсвиия страница и 1000 лв. за четвъртъ страници.

Рекламации за неполучени книги се приематъ до излизане на следващата книга.

Адресъ на редакцията и администрацията:

Сп. „Економистъ“, Варна, телефони: 22-65, 25-37, 29-45.

Пощенска чекова смѣтка № 4444, Варна.

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

РАЗПРЕДЪЛЕНИЕ НА ПОВЪРХНОСТЪТА, НАСЕЛЕНИЕТО И СТОПАНСКИТЪ БЛАГА ВЪ СВѢТА, КАТО ГЕОГРАФСКИ МОМЕНТЪ ВЪ ЖИВОТА НА СЪВРЕМЕННИТЪ ОБЩЕЖИТИЯ

отъ

НИКОЛА АГЪНСКИ

Човѣкъ е създаване на земната природа, затова той, само въ съжителство и съ други растителни и животински видове, може да живѣе въ онѣзи части на земното кълбо, гдето природата му е предоставила срѣда и условия за съществуване. Тамъ, кждето липсватъ известенъ минимумъ отъ срѣдства и условия за съществуването му, липсва и той.

Приспособяването на организмитъ къмъ окръжаващата ги и постоянно промѣняваща се действителностъ е биологично начало, отъ което не може да се освободи и човѣкътъ, макаръ че той, въ сътрудничество съ подобнитъ си, използва и до известна степенъ измѣнява природнитъ условия. Той само използва и промѣня природни дадености, но самъ никога не може да създаде такива. Но въпрѣки голѣмитъ постижения на човѣшкитъ творчески сили, биологичниятъ строежъ на човѣшкия организъмъ поставя приспособяването му къмъ околната срѣда въ известни граници. Колкото по-съвършено се приспособява единъ видъ къмъ дадена опредѣлена обстановка, толкова по-мѣчно може той да понесе промѣната въ тази обстановка.

Когато се изследва отражението на географския моментъ върху живота на съвременния човѣкъ и върху проявитъ на съвременнитъ човѣшки общежития, на първо мѣсто трѣбва да се проучи разпредѣлението на повърхността на земното кълбо и на населението между така нареченитъ независими държави, защото това разпредѣление преди всичко опредѣля творческитъ възможности на отдѣлнитъ държави и до голѣма степенъ опредѣля общественитъ прояви на всички люде по земното кълбо. Отъ друга страна, то представлява основата, къмъ която сѣ се приспособили общежитията къмъ окръжаващата ги срѣда и всѣка промѣна въ основата ще предизвика редица първични, вторични, третични и т. н. промѣни въ умствения, мораленъ и общественъ животъ на засегнатитъ люде.

Сушата на земното кълбо е разпредѣлена географски между шестъ континента: Европа, Азия, Африка, Северна Америка, Южна Америка

и Австралия съ Океания. Но понеже значителни части отъ Европа и Азия представляватъ организационно цѣло въ границитѣ на Русия, тѣ изкуствено съставляватъ единъ континентъ, не само поради размѣритѣ си, но поради географското разнообразие и богатството на повърхността си отъ 21,264,714 кв. клм. съ близу 180,000,000 жители къмъ 1938 година. При това положение Европа остава само съ 5,430,766 кв. клм. повърхностъ, т. е. тя е най-малкиятъ континентъ на земното кълбо по повърхностъ, но понеже има население 389,630,000 жители, тя е втори континентъ по броя на населението си.

Европа е най-малкиятъ, най-гъсто населениятъ и етнографски най-разнообразниятъ континентъ на земното кълбо. Тукъ сѣ си дали среща за вѣчни борби и съперничество раситѣ и народноститѣ на тритѣ стари континента, затова повърхността на Европа, безъ Европейска Русия, е разпредѣлена между 32 независими държави и държавици. Но най-голѣми части отъ Европа по повърхности и по брой на населението влизатъ въ границитѣ на шестъ държави: Германия съ Австрия и Чехословакия: — 695,070 кв. клм. повърхностъ съ 88,238,000 жители; Франция — 550,896 кв. клм. съ 41,940,000 жители; Испания — 505,720 кв. клм. съ 24,583,000 жители; Полша — 388,635 кв. клм. съ 33,418,000 жители; Италия съ Албания — 337,715 кв. клм. съ 43,628,000 жители; Англия — 231,170 кв. клм. съ 45,403,000 жители. Това показва, че тѣзи шестъ държави държатъ 2,709,296 кв. клм. отъ всичко 5,430,766 кв. клм. европейска повърхностъ, т. е. държатъ половината отъ Европа, а останалата половина е раздробена между 26 държави и държавички, които само юридически сѣ независими. Тѣзи шестъ държави иматъ въ границитѣ си 277,210,000 жители отъ всичко 389,630,000 население на Европа, т. е. иматъ 2/3 отъ населението на Европа, а останалото население отъ 112,420,000 е разпредѣлено между останалитѣ 26 държави и държавици.

Северна и Централна Америка заедно иматъ 22,666,618 кв. клм. повърхнина съ 174,506,000 население, като 7,839,432 кв. клм., т. е. 1/3 отъ тази повърхностъ съ 126,425,000 жители, т. е. 2/3 отъ населението се падатъ на Североамериканскитѣ съединени държави. Друга голѣма по повърхностъ и брой на населението си независима държава въ този континентъ е Мексико съ 1,969,154 кв. клм. повърхностъ и 18,151,000 жители. Останалата голѣма по повърхностъ частъ отъ Северна Америка е английскиятъ доминионъ Канада, а останалата малка частъ отъ Централна Америка е разпредѣлена между нѣколко малки независими и полунезависими държавици.

Южна Америка има 18,122,590 кв. клм. повърхностъ съ 91,312,000 жители. Отъ тази повърхностъ близу 1/2, т. е. 8,511,189 кв. клм., се пада на Бразилия съ 46,428,000 жители, които представляватъ сѣщо 1/2 отъ цѣлото население на континента. Друга голѣма независима държава въ Южна Америка е Аржентина съ 2,792,713 кв. клм. повърхностъ и 12,228,000 жители. Останалата частъ отъ континента е разпредѣлена между 8 свободни държави и нѣколко малки колонии.

Изобщо взето, въ Америка има малко колонии, отъ които, като се изключи Канада, другитѣ се намиратъ въ и около Централна Америка и заематъ положение съ особено голѣмо геополитическо значение.

Австралия заедно съ Океания иматъ 8,554,721 кв. клм. повърхностъ и 10,157,000 жители. Цѣлата тази повърхностъ представлява колонии на нѣколко европейски държави, като цѣла Австралия е доминионъ на Великобритания.

Африка има 30,069,408 кв. клм. повърхностъ и 144,538,000 жители. Въ този континентъ само една държава отъ значение минава за независима, — това е Египетъ съ 1,020,000 кв. клм. повърхностъ и 15,230,000 жители, фактически подъ протекторатъ на Англия. Цѣлата останала повърхностъ на Африка представлява колониални владения на нѣколко европейски държави.

Азия, безъ Азиатска Русия, има 26,940,358 кв. клм. съ 1,088,058,000 жители, т. е. тази Азия носи и храни повече отъ половината население на земното кълбо. Въ Азия има две голѣми, по брой на населението и по квадратурата на повърхността си, държави съ свѣтовно геополитическо значение. Това сж: Япония съ 681,025 кв. клм. повърхностъ и 93,100,000 жители върху островитѣ и континенталнитѣ владѣния, и Китай съ 11,174,000 кв. клм. повърхностъ и 452,791,000 жители. Въ всѣки случай сждбата на Китай остава неопредѣлена и къмъ края на 1939 г. поради войната му съ Япония. Отъ голѣмо значение за съвременната обществена действителностъ сж и останалитѣ „независими“ държави въ Азия, които сж въ сѣдство или съ Русия, или въ сѣдство съ колониалнитѣ владения на други европейски държави, та сж подъ мѣняващо се прѣко или косвено влияние на тѣзи държави и сж постоянно предметъ на съперничество за завладѣване или силно влияние. Тѣзи държави сж: Турция, владетелка на Босфора и Дарданелитѣ, съ 772,736 кв. клм. повърхностъ въ Европа и Азия и съ 16,189,000 жители; Арабия, съседка на Суецкия каналъ, Червеното море, Бабъ-ель-Мандебския протокъ и Персийския заливъ, съ 2,600,000 кв. клм. територия и 7,000,000 жители; Иракъ, създадена съ Парижкия договоръ за миръ държава за пазачка на Персийския заливъ и нафтовитѣ извори, съ 371,000 кв. клм. повърхностъ и 3,500,000 жители, подъ прѣко влияние на Англия; Иранъ — нѣкогашна Персия, съ 1,645,000 кв. клм. и 15,000,000 жители, граничи на северъ съ Русия, на югъ излиза на Персийския заливъ и Арабското море, а на изтокъ граничи съ Белуджистанъ — частъ отъ индийскитѣ колониални владѣния на Англия, та е предметъ на постоянното съперничество на дветѣ си велики съседки; Сиамъ съ 518,376 кв. клм. повърхностъ и 12,743,000 жители, чрезъ Сиамския заливъ излиза на югоизтокъ въ южното Китайско море, което, между Америка, Азия и Австралия има онова геополитическо значение, което има Срѣдиземното море между Европа, Азия и Африка; Филипинитѣ, които затварятъ южното Китайско море отъ изтокъ, югозападъ и североизтокъ, съ 296,298 кв. клм. територия и 12,927,000 жители, подъ протекторатъ на Североамериканскитѣ съединени държави, подъ съперничеството и на Япония и на Англия. Съ това се почти изчерпва списъкътъ на „независимитѣ“ държави въ Азия. Може да се споменатъ само още и Непалъ и Бутанъ, които само юридически не сж индийски колониални владения на Англия.

Въпросътъ за разпредѣлението на повърхността и населението на земното кълбо между независимитѣ държави не спира до тукъ, защото нѣколко европейски държави владѣятъ обширни колонии въ

другитѣ континенти и съ това не само увеличаватъ възможността си да разполагатъ съ различни видове стопански блага, като намаляватъ сѣщата възможностъ за другитѣ общежития, но заради колонитѣ и посрѣдствомъ тѣхъ тѣ владѣятъ и съобщителната мрежа на земното кълбо и се стремятъ да разполагатъ съ нея почти суверенно. Колонитѣ се владѣятъ, за да се използватъ, а това става чрезъ постоянни и сигурни съобщения между метрополията и колонитѣ.

Колониални владения иматъ въ другитѣ континенти само нѣколко европейски държави. Белгия, която въ Европа има 30,507 кв. клм. територия съ 8,275,000 жители, владѣе въ Африка две колонии съ 2,438,320 кв. клм. повърхнина и 12,900,000 жители. Дания, която въ Европа има 42,913 кв. клм. територия и 3,656,000 жители, владѣе Гренландия съ 313,000 кв. клм. повърхнина и 17,000 жители, — незавидно владение, което се държи само, за да се спази европейската доктрина, която гласи, че не трѣбва да има кѣтъ на земното кълбо безъ „владетель“. Испания, която въ Европа има 505,720 кв. клм. територия съ 24,583,000 жители, следъ като залѣзе като колониална държава, владѣе сега въ Африка четири колонии съ 332,791 кв. клм. повърхностъ и 993,000 жители. Франция, която има въ Европа 550,896 кв. клм. територия съ 41,940,000 жители, владѣе колонии и държи по мандатъ отъ Парижкия договоръ за миръ 21 парчета земя въ Америка, Африка, Азия и Океания съ 11,983,062 кв. клм. повърхностъ, т. е. два пѣти, колкото Европа безъ Европейска Русия, и 65,975,000 жители. Англия, която въ Европа има 231,170 кв. клм. територия съ 45,403,000 жители, владѣе колонии и държи по мандатъ отъ Парижкия договоръ за миръ 48 парчета земя въ Европа, Америка, Азия, Африка, Австралия и Океания съ 34,155,538 кв. клм. повърхностъ, т. е. 1/4 отъ сушата на земното кълбо, и 447,910,000 жители, т. е. 1/5 отъ населението на земята. Италия, която заедно съ Албания има въ Европа 337,715 кв. клм. територия съ 43,628,000 жители, владѣе въ Африка петъ колонии съ 3,299,997 кв. клм. повърхностъ и 17,826,000 жители. Холандия, която има въ Европа 34,917 кв. клм. територия съ 8,392,000 жители, владѣе въ Южна Америка и въ Азия 3 колонии съ 2,046,041 кв. клм. повърхностъ и 60,974,000 жители. Португалия, която има въ Европа 92,157 кв. клм. територия съ 7,177,000 жители, владѣе въ Африка и Азия осемъ колонии съ 2,091,078 кв. клм. повърхностъ и 8,951,000 жители. Като се изключи Дания отъ всички 32 европейски държави, колкото сѣ къмъ 1. IX. 1939 год., колониални владения иматъ само седемъ европейски държави. Независимитѣ държави на другитѣ континенти нѣматъ колонии. Много отъ тѣхъ сѣ били колонии на европейски държави, но сѣ се освободили отъ тѣхното иго.

По силата на историческата закономерностъ европейскитѣ колониални държави изгубиха властта си най-напредъ надъ най-късно завладѣния континентъ — Америка. Тѣмко американскитѣ европейци — гѣзи европейци, които се преселиха въ новооткрития континентъ и го култивираха и цивилизоваха, първи вдигнаха глава срещу своитѣ братовчеди — поробители и експлоататори и свалиха отъ гърба си тѣхното тежко иго. Това е историческо доказателство, че колонитѣ се владѣятъ, за да се използватъ, а не да се „култивира“ мѣстното диво население. Когато американскитѣ колонии извоюваха независимостта

си отъ метрополиитѣ-поробителки, Европа преживѣ много тежка криза докато се приспособи къмъ новото положение, криза, отъ която нѣкои колониални държави не можаха да възстановятъ предишното си състояние и до днесъ.

Азия използва миналата Свѣтвна война, за да сваля отъ плещитѣ си много капитулации. При новата война въ Европа, ако тя се разшири до размѣритѣ на Европейска или Свѣтвна война, азиатското население не ще пропусне сгодния моментъ да възстанови своята пълна независимостъ отъ европейскитѣ държави. Може би само Африка ще остане подъ колониално робство, а може и населението на Африка да сваля отъ гърба си тежкото колониално иго. Въ всѣки случай по силата на историческата закономерностъ ще дойде день, и той не е далечъ, когато нѣма да има европейски колонии по континентитѣ на земното кълбо, а тази промѣна ще се почувствува още по-силно отъ европейското население, отколкото промѣната при освобождението на дветѣ Америки, защото не е безъ значение това, седемъ европейски колониални държави съ 1,755,634 кв. клм. собствена територия и 178,395,000 жители да изгубятъ богатата на 56,346,827 кв. клм. колониална повърхностъ и почти безплатния трудъ на 615,493,000 души колониално население, блага и трудъ, използвани до сега отъ метрополиитѣ, за да се държи това население въ робство, а сжщо така да се държатъ въ економическа и политическа зависимостъ още много само юридически независими народи. Но щомъ се преразпредѣлятъ повърхността, населението и стопанскитѣ блага на земното кълбо, ще се измѣнятъ коренно и отношенията на човѣшкитѣ общежития и тѣхнитѣ обществени прояви.

Жизнени блага. За съществуването на човѣка, като биологична единица, както и за съществуването на човѣшкитѣ общежития, като съборве отъ живи организми, на първо мѣсто и преди всичко сж необходими жизнени блага. За разумния, културенъ и общественъ човѣкъ сж необходими сжщо така остатъкъ отъ сили и достатъчно време за културни прояви. Изразходватъ ли се всичкитѣ сили на човѣка и заеме ли се всичкото му време въ трудъ само за набавяне жизнено необходимитѣ му блага за подържане биологичното му съществуване, той престана да бжде културно и обществено същество и се превръща въ словесно животно, което, ако представлява нѣщо повече отъ животно, дължи това на унаследени качества отъ прадѣдитѣ си и то ако тѣзи прадѣди сж били въ условия да си ги създаватъ. Затова културата и цивилизацията сж създадени и се създаватъ отъ люде, които иматъ обезпеченъ достатъченъ запасъ отъ жизнени блага, та могатъ да посветятъ времето и силитѣ си на културни и обществени прояви; създадени сж и се създаватъ въ онѣзи общежития, които понасятъ жизнената издрѣжка на такива люде.

Но производството на биологично необходимитѣ срѣдства за съществуването на людетѣ не зависи само отъ волята на човѣка, а зависи преди всичко отъ даденоститѣ на природата, която насочва човѣка да се приспособи къмъ тѣхъ, като паразитъ на животинското, растителното и минералното царства. Независимо отъ климатическитѣ изненади, които често възпрепятствуватъ развитието на растенията и животнитѣ, идватъ и болеститѣ, които еднакво покосяватъ растенията и жи-

вотнитѣ, а на трето мѣсто стои фактѣтъ, че както растителнитѣ и животински видове не могатъ еднакво да вирѣятъ по всички части на земното кълбо, така и всички минерални видове не се намиратъ на всѣки квадратенъ километъръ отъ земната повърхность.

Срещу тѣзи недостатѣци на земната природа е застаналъ човѣшкиятъ разумъ, като натрупанъ опитъ отъ постоянната борба, успѣлъ не само да усвѣршенствува сръдствата за производство на растения и животни, но и да ги защити отъ много болести. Освенъ това, той е успѣлъ да създаде и една постоянно усвѣршенствуваща се сложна преносна мрежа, по която да текатъ богатата отъ едно мѣсто, където ги има, къмъ друго мѣсто, където ги нѣма. Чрезъ тази мрежа се размѣнятъ и едни блага съ други, та човѣкътъ въ всѣки кѣтъ на земното кълбо да може да се сдобие съ всичко необходимо за сѣществуване. Но въпрѣки това, човѣшкиятъ разумъ още не е превъзмогналъ всичко въ човѣшката природа, за да създаде щастливо благоденствие на людетѣ.

Както отдѣлнитѣ люде, така и човѣшкитѣ общежития сѣ въ постоянна по-слаба или по-силна борба помежду си за овладяване на жизненитѣ блага, които всѣки човѣкъ и всѣко човѣшко общежитие желае да има дори въ излишекъ, за да му останатъ време и сили за културни и обществени прояви или за лични удоволствия, които растатъ по видъ и качество съ натрупването на богатата и съ възхода на културата и цивилизацията.

Людетѣ на Европа, които въ настоящата историческа епоха държатъ първенство въ организацията на производството, преноса и размѣната на богатата по цѣлото земно кълбо, сѣ си запазили лѣвския пай срещу тази организация, затова въ Европа има най-много люде, чието сѣществуване е напълно обезпечено и дава възможность на една часть отъ тѣхъ да посветятъ времето и силитѣ си на културно творчество. Затова Европа днесъ представлява огнището на свѣтовната култура и цивилизация.

Но не цѣлото население на Европа лежи на плещитѣ на людетѣ отъ другитѣ континенти. Не всичкитѣ общежития на Европа могатъ съ еднаква леснина и лекота да използватъ богатствата на земното кълбо, затова европейскитѣ държави сѣ въ постоянно съперничество и борба на животъ и смъртъ помежду си, но за чуждата кожа. Голѣма часть отъ населението на Европа се изхранва отъ другитѣ континенти. Свѣтовното сръдно годишно производство на пшеница е 1,300,000,000 квинтала (единъ квинталъ 100 кгр.), отъ което на Европа се падатъ 400,000,000 квинтала, но то е недостатѣчно за нуждитѣ на континента, затова всѣка година се внасятъ отъ другитѣ континенти по 150,000,000 квинтала пшеница.

Ежегодното движение на пшеницата и пшеничното брашно между континентитѣ на земното кълбо представлява: вносъ 200,000,000 квинтала, износъ 250,000,000 квинтала, а общъ вносъ и износъ — 450,000,000 квинтала. Само това число, което се отнася само до пшеницата, вече дава представа за зависимостѣта на континентитѣ единъ отъ другъ и за съперничеството на държавитѣ, които търсятъ пшеница и извършватъ тази огромна размѣна по строго опредѣлени пѣтища.

Ръжът, който се сѣе главно въ Европа и въ Русия, сѣщо е недостатъчна за европейското население, макаръ че въ Европа се произвеждатъ срѣдно годишно по 220,000,000 квинтала ръжъ, пакъ се внасятъ срѣдно годишно по 11,000,000 квинтала. Русия произвежда срѣдно годишно по 222,000,000 кв. ръжъ, а изнася по 2,500,000 кв. Северна Америка произвежда годишно по 14,500,000 кв., а изнася по 5,000,000 кв. Въ останалитѣ континенти производството на ръжъ е незначително. Европа изнася само ръжено брашно по 120,000 кв. годишно.

Свѣтовното производство на ечмикъ е 463,000,000 кв. годишно; отъ него на Европа се падатъ 161,500,000 кв., но Европа внася още 22,000,000 кв. годишно. Русия произвежда 60,000,000 кв., а изнася само 4,000,000 кв. Централна Америка изнася 12,000,000 кв., Азия изнася само 2,000,000 кв., Африка изнася 2,500,000 кв., Южна Америка изнася 3,000,000 кв. ечмикъ годишно. Свѣтовниятъ вносъ и износъ на ечмикъ представлява около 75,000,000 кв. срѣдно годишно.

Свѣтовното производство на овесъ е около 700,000,000 кв. годишно; отъ него на Европа се падатъ 300,000,000 кв., но Европа внася още около 9,000,000 кв. годишно. Русия произвежда годишно около 155,000,000 кв., а Северна Америка — 235,000,000 кв. Въ останалитѣ континенти производството на овесъ е незначително. Свѣтовниятъ вносъ и износъ на овесъ представлява около 35,000,000 кв. годишно.

Свѣтовното производство на царевица е 1,110,000,000 кв. срѣдно годишно; отъ него на Европа се падатъ само 145,000,000 кв., затова Европа внася още по 70,000,000 кв. годишно. Северна и Южна Америка заедно произвеждатъ 810,000,000 кв. годишно — царевицата е американско растение. Азия произвежда 72,000,000 кв., Африка произвежда — 27,000,000 кв., а на Австралия се падатъ само 2,500,000 кв. отъ свѣтовното производство на царевица. Свѣтовниятъ вносъ и износъ на царевица представлява около 180,000,000 кв. годишно.

Картофътъ, макаръ и пренесенъ отъ американскитѣ Анди въ Испания презъ 1560 год., сега е европейско растение, защото отъ свѣтовното годишно срѣдно производство на картофи, което възлиза на 1,900,000,000 кв., на Европа се падатъ 1,260,000,000 кв., Русия произвежда 450,000,000 кв. картофи, а Северна и Южна Америка заедно произвеждатъ около 140,000,000 кв. годишно. Картофътъ не е артикулъ за далеченъ превозъ, затова свѣтовниятъ вносъ и износъ на картофи е незначителенъ.

Свѣтовното производство на оризъ е около 900,000,000 кв. годишно; отъ него на Европа се падатъ само 10,000,000 кв. Северна и Южна Америка произвеждатъ срѣдно годишно по 11,000,000 кв. оризъ; Африка произвежда 17,000,000 кв., Русия — 2,000,000 кв. а Азия — 800,000,000 кв., което посочва ориза като азиатско растение. Европа внася годишно по 7,000,000 кв. оризъ. Свѣтовниятъ вносъ и износъ на оризъ възлиза срѣдно годишно на около 160,000,000 кв.

Свѣтовното производство на тютюна е 22,500,000 кв. срѣдно годишно. Европа произвежда само 3,000,000 кв. тютюнъ годишно и внася още 3,000,000 кв. Русия произвежда 1,500,000 кв., Северна и Южна Америка заедно произвеждатъ 9,000,000 кв., като само на Северна и Централна Америка се падатъ 7,500,000 кв. годишно. Азия произвеж-

да 9,000,000 кв. годишно. Свѣтовниятъ вносъ и износъ на тютюнъ възлиза на 13,000,000 кв. годишно.

Всѣкигодишниятъ свѣтовенъ вносъ и износъ на пшеница, ечемикъ, овесъ, царевица, оризъ и тютюнъ представлява 92,000,000 тона. Само това число вече достатъчно ясно говори за значението на производството и преноса на жизненитъ блага по земното кълбо и разкрива значението на пѣтищата, по които става преноса и значението на господството надъ производителнитъ области.

Но не сѣ само изброенитъ шесть жизнено необходими на човѣшкитъ общежития продукти, които се разхождатъ всѣка година по морскитъ, рѣчни и сухоземни пѣтища на земното кълбо. Вносътъ на други 38 жизнено необходими земеделски продукти само въ Европа представлява всѣка година около 520,000,000 кв. Износътъ на сѣщитъ продукти отъ Европа представлява 135,000,000 кв. срѣдно годишно, значи, чистиятъ вносъ на тѣзи продукти въ Европа представлява 385,000,000 кв., а вносътъ и износътъ имъ заедно представлява за Европа 655,000,000 кв. годишно, т. е. 65,000,000 тона. Всѣкигодишниятъ свѣтовенъ вносъ и износъ на сѣщитъ продукти представлява 1,700,000,000 кв., т. е. 170,000,000 тона. Свѣтовниятъ вносъ и износъ на тѣзи продукти заедно съ зърненитъ храни и тютюна представлява всѣкигодишно по 262,000,000 тона.

Тукъ трѣбва дебело да се подчертае фактътъ, че Европа е единствениятъ континентъ на земното кълбо, който при годишната равнотежа между вноса и износа на изброенитъ по-горе продукти и зърнени храни показва чистъ вносъ отъ 640,000,000 кв., т. е. 64,000,000 тона, когато всички останали континенти посочватъ чистъ износъ при последна равнотежа.

Горивни материали. Както за поддържане движението на превозния и на охранителния паркове отъ преносни съоръжения, така и за нуждитъ на индустрията сѣ необходими преди всичко огромни количества горивни материали, които сѣ природни образувания и не се намиратъ на всѣки квадратенъ километъръ на земното кълбо, а сѣ натрупани въ ограничени огнища. Онова човѣшко общежитие, което владѣе тѣзи огнища, има очевидно преимущество предъ останалитъ общежития, които не разполагатъ съ горивни материали. Тази действителностъ създава въ днешно време съревнования и съперничества между човѣшкитъ общежития за овладѣване огнищата на горивнитъ материали и за осигуряване пѣтищата за тѣхното пренасяне.

Свѣтовното производство на лигнитъ, антрацитъ, коксъ и брикети представлява срѣдно годишно около 1,700,000,000 тона. Отъ него на Европа се падатъ 900,000,000 тона, т. е. половината отъ свѣтовното производство, а пѣкъ тѣзи материали се произвеждатъ, за да се употребяватъ, а не да се държатъ на складъ. Това показва, каква индустриална пещъ представлява Европа. Още по-ясна става картината, като се държи сметка и за огромното количество водно-електрическа енергия, която се произвежда и изразходва всѣка година въ Европа. Характерно е за каменнитъ въглища, че тѣ не се разнасятъ въ голѣми количества отъ континентъ въ континентъ, а се използватъ главно въ континента, въ който се намиратъ. Все пакъ, свѣтовниятъ вносъ и

износъ на каменни въглища представлява срѣдно годишно около 200,000,000 тона.

Докато каменнитъ въглища, поне за сега, по производство и използване могат да се считатъ, главно, като европейски горивенъ материалъ, земното масло е американско богатство и то богатство на Североамериканскитъ съединени държави. Свѣтовното производство на земно масло е срѣдно годишно около 340,000,000 тона; отъ него на Америка се падатъ 270,000,000 тона, т. е. $\frac{3}{4}$ отъ свѣтовното производство, а отъ американското производство на Съединенитъ щати се падатъ 215,000,000 тона. Производството на земно масло въ Европа е само около 12,000,000 тона годишно, отъ което на Румъния се падатъ 9,000,000 тона. Европа внася годишно около 5,000,000 тона земно масло. Русия произвежда годишно около 32,000,000 земно масло, отъ което изнася само около 1,000,000 тона. Азия произвежда около 24,000,000 тона земно масло и внася още 1,000,000 тона годишно.

И земното масло, както и каменнитъ въглища, не се пренася въ голѣми количества отъ континентъ въ континентъ, а се използва главно въ континента, въ който се намира; дори се употребява главно въ държавата, въ която се произвежда.

Свѣтовното производство на бензинъ е около 80,000,000 тона годишно, отъ което на Америка се падатъ 70,000,000 тона. Европа произвежда около 2,800,000 тона годишно, отъ които на Румъния се падатъ 1,200,000 тона. Европа внася около 7,000,000 тона бензинъ годишно. Русия изнася годишно до 2,000,000 тона. Свѣтовниятъ вносъ и износъ на бензинъ представлява около 26,000,000 тона годишно.

Свѣтовното производство на газболъ и петролъ е около 90,000,000 тона годишно, отъ които 80,000,000 тона се падатъ на Америка. Европа произвежда около 4,000,000 тона и изнася около 1,000,000 тона годишно. Русия произвежда около 4,000,000 тона и изнася около 1,000,000 тона годишно. Азия произвежда около 2,500,000 тона годишно. Годишниятъ свѣтовенъ вносъ и износъ на газболъ и петролъ заедно възлиза на около 6,000,000 тона. Петролътъ като срѣдство за освѣтление постепенно се измѣства отъ електричеството и свѣтилния газъ.

М е т а л и. Не напразно епохата на записаната история на човѣчеството е наречена желѣзна епоха. Наистина, наредъ съ камъка, тухлата и дървото, желѣзото е единъ отъ основнитъ градивни материали въ съзиждането на човѣшката култура и цивилизация. Не по-малко вѣрно е и това, че желѣзото помага на човѣка толкова за градежъ колкото и за разрушение, но то гради, за да руши и руши, за да гради. Макаръ нѣкои и да се стремятъ да подценяватъ значението на желѣзото въ съвременната епоха и да наричатъ тази епоха, епоха на електричеството, все пакъ желѣзото си остава основа, защото безъ негова помощъ е невъзможно да се добие и голѣмо количество електрическа енергия.

Значението на желѣзото за отношенията и връзкитъ на човѣшкитъ обществения изпъква още по-силно поради факта, че този основенъ градивенъ материалъ е натрупанъ отъ природата въ голѣми количества само въ ограничени площи и въ опредѣлени части на земното кълбо, и владетелитъ на тѣзи части добре използватъ и чувству-

ватъ силата на този природенъ даръ. Поддържането на тежката индустрия и огромния съобщителенъ и воененъ паркъ, поне за сега е немислимо безъ желѣзото, затова владетелитъ на желѣзнитъ залежи иматъ голѣмо преимущество предъ онѣзи общежития, които нѣматъ желѣзо, или по разни причини не могатъ да го обработватъ, ако го иматъ. Въ това отношение Европа е облагодетелствуванъ отъ природата континентъ, затова и тя е най-много градила и най-много рушила съ помощта на желѣзото. Отъ европейскитъ държави пѣкъ най-облагодетелствувани сж: Франция, Англия, Швеция, Белгия и отчасти Германия.

Свѣтовното производство на желѣзна руда е срѣдно годишно около 180,000,000 тона, отъ които 95,000,000 се падатъ на Европа, т. е. $\frac{1}{2}$ отъ свѣтовното производство. Половината пѣкъ отъ европейското производство — 49,000,000 тона — се пада на Франция. Англия произвежда около 10,000,000 тона желѣзна руда годишно; Швеция произвежда сѣщо около 10,000,000т.; Белия и Люксембургъ произвеждатъ около 7,000,000 тона и Германия — 6,000,000 тона. Докато Германия произвежда 380,000,000 тона каменни въглища и 6,000,000 тона желѣзна руда, Франция произвежда 70,000,000 тона каменни въглища и 50,000,000 тона желѣзна руда, значи, въглищата сж въ границитъ на Германия, а желѣзото е въ границитъ на Франция. Като се има предвидъ пѣкъ, че каменовѣгленитъ залежи и желѣзнитъ руди на Германия и Франция сж въ съседство, ще стане ясно въчното съперничество и борби между тѣзи две съседни велики сили, които въ основата си сж борби за желѣзо и въглища. Русия произвежда около 10,000,000 тона желѣзна руда годишно. Азия произвежда само 7,000,000 тона, а Африка — 4,000,000 тона. Другата грамадна маса отъ желѣзни руди на земното кълбо се намира въ Сев. Америка и то въ Съединенитъ североамерикански щати, които произвеждатъ годишно около 60,000,000 тона желѣзна руда.

Свѣтовното производство на сурово желѣзо е срѣдно годишно около 80,000,000 тона. Европа произвежда около 38,000,000 тона; Русия — 5,000,000 тона; Америка — 33,000,000 тона, отъ които на Съединенитъ щати се падатъ 32,000,000 тона; Азия произвежда около 3,000,000 тона, а останалитъ континенти произвеждатъ незначителни количества.

Свѣтовното производство на сурова стомана е около 90,000,000 тона годишно, отъ което на Европа се падатъ 44,000,000 тона, на Русия — 6,000,000 тона, на Америка — 42,000,000 тона, отъ които на Съединенитъ щати се падатъ 41,000,000 тона. Азия произвежда около 3,000,000 тона, останалитъ континенти произвеждатъ незначителни количества стомана.

Желѣзната руда и суровото желѣзо не се разнасятъ между континентитъ, но затова пѣкъ е огромно движението на обработеното желѣзо и на желѣзнитъ и стоманени произведения, свѣтовниятъ вносъ и износъ на които представлява около 500,000,000 тона годишно.

Макаръ и по-малка по количество, но съ не по-малко значение отъ желѣзото е медъта, особено за използуването ѝ за електрическото производство и военната индустрия. По отношение на медъта най-облагодетелствуваниятъ отъ природата континентъ на земното кълбо за сега

е Америка и то Съединенитѣ щати. Свѣтовното производство на медни руди е около 70,000,000 тона годишно, отъ което на Америка се падатъ 60,000,000 тона, а отъ американското производство на Съединенитѣ щати се падатъ 44,000,000 тона и на Чили се падатъ 14,000,000. Европа произвежда около 6,000,000 тона медни руди, отъ които на Испания се падатъ 4,000,000 тона, на Германия се падатъ 1,000,000 тона и на Югославия — 600,000 тона. Русия произвежда около 1,000,000 тона медни руди. Производството на медни руди въ останалитѣ континенти е незначително.

Ако желѣзото дава възможностъ на човѣка да гради и да руши, да прави добро и зло, сѣщото не може да се каже и за така нареченитѣ благородни метали, въ които природата сигурно е вложила ценни качества, които да служатъ за добро на човѣчеството, но човѣшкиятъ разумъ до сега не е могълъ да познае и оползотвори тѣзи качества за добро, а използвайки благороднитѣ метали главно като основа на ценноститѣ е създакъ на людетѣ само зло чрезъ тѣзи метали. Въ всѣки случай, изглежда вече, че не е далечъ деньтъ, когато ще се намѣри по-практична и целесѣобразна мѣрка за измѣрване вложеното количество и качество трудъ въ произведенитѣ отъ човѣка блага, както сѣ намѣрени съответни мѣрки за дължина, тежестъ, вмѣстимостъ и пр., и когато благороднитѣ метали ще се освободятъ отъ неподходящото имъ предназначение, за да послужатъ за нѣщо по-творческо и по-полезно на людетѣ. Една частъ отъ голѣмитѣ човѣшки общежития на земното кълбо изхвърлиха вече златото отъ основитѣ на своитѣ стопански сгради, остава да направятъ сѣщото и останалитѣ човѣшки общежития — и тѣ ще го сторятъ. Тогава и библейския Ехова ще вдигне проклятието си отъ този металъ.

Свѣтовното производство на злато презъ 1930 год. е било 648,432 кгр. Най-голѣмитѣ златни залежи за сега се намиратъ въ Африка и то въ колонитѣ на Англия, отъ кждето е произведено 365,400 кгр. злато, т. е. малко повече отъ половината на свѣтовното производство. Отъ африканското производство на Трансвалъ се падатъ 333,316 кгр. Производството на злато въ Америка презъ 1930 г. е било 173,378 кгр., отъ които 66,522 кгр. се падатъ на Съединенитѣ щати, 65,382 кгр. се падатъ на Канада — доминионъ на Англия, и 20,808 кгр. се падатъ на Мексико. Азия е произвела 39,000 кгр.; Океания — 19,204 кгр., Русия — 44,593 кгр., и Европа — 6,857 кгр.

При срѣдно годишно свѣтовно производство на злато отъ 600 тона, за 50 години ще се натрупатъ 30,000 тона злато. Но понеже златото е траенъ металъ и не е обемисто, може да се запазва и натрупва сѣ вѣкове. При това положение всѣки може да си представи какви голѣми количества злато лежатъ въ хранилищата на нѣколко държави, които се опитватъ и успѣватъ да купятъ съ него и много нематериални ценности, които сѣ вънъ отъ стопанската размѣна.

Свѣтовното производство на сребро презъ 1930 год. е било 7,755,154 кгр. Най-голѣмото производство на сребро има Америка — 6,454,454 кгр. презъ 1930 г., отъ които на Съединенитѣ щати се падатъ 1,464,412 кгр., на Мексико — 3,272,288 кгр., на Канада — 822,495 кгр., на Перу — 478,664 кгр. и пр. Европа произвежда срѣдно годишно около 400,000 кгр. сребро, отъ които на Германия се падатъ 170,000

кгр., на Испания — 90,000, на Чехия 45,000 кгр., и пр. Русия произвежда само 9,000 кгр., Азия произвежда 470,000 кгр., отъ които на Британска Индия се падатъ 200,000 кгр., на Япония — 175,000 кгр., на Холандска Индия 65,000 кгр. и пр. Африка произвежда 75,000 кгр. сребро. Океания произвежда 350,000 кгр. годишно отъ този металъ.

Производството и движението на изброенитѣ метали дава ясна представа за значението на металитѣ въ отношенията и проявитѣ на съвременнитѣ човѣшки общежития, за да не се поставятъ числа и за останалитѣ метали, като: цинкъ, олово, калай, алуминий и пр., за голѣмия брой химикали.

Въ Европа си съперничатъ и се борятъ за овладѣване източниците на първичнитѣ материали, за пазаритѣ на фабрикатитѣ и за ключоветѣ на съобщителнитѣ морски, рѣчни и сухоземни линии главно петъ голѣми държави: Англия, Франция, Германия, Италия и Русия. Шестата голѣма държава — Полша, чиито държавници надценяваха ръста и назначението на това изкуствено създадено голѣмо общежитие и предявяваха искания за обявяването му за велика сила, поставена като между чукъ и наковалня между 90 милионна Германия и 180 милионна Русия, съ голѣмъ брой германски и руски малцинства, не можа да преодолѣе прѣчкитѣ за вътрешното си устройство и за укрепване и затова преживѣ и четвъртия си дѣлежъ между Германия и Русия.

Отъ останалитѣ европейски държави севернитѣ хладно наблюдаватъ събитията отстрани, отказвайки се отъ нѣкогашното си желание за величие, а всички други подслоняватъ своята независимостъ подъ сѣнката на една или друга велика сила или групировка отъ велики сили и убиватъ времето и силитѣ си въ дребни, изкуствено създадени отъ голѣмитѣ сили, сплетни, за да бждатъ готови въ опредѣленъ часъ да вадятъ отъ жаравата кестени за други или да станатъ дребна разиѣнна монета при уреждане смѣткитѣ между голѣмитѣ.

Англия произвежда годишно 10,300,000 тона жизнено необходими земеделски продукти, но това е недостатъчно за населението на метрополията, затова освенъ тѣзи продукти се внасятъ отвънъ още 15,300,000 тона. Тя изнася годишно около 55,000,000 тона въглища, а внася около 8,000,000 тона желѣзна руда, сурово желѣзо и течено гориво. Освенъ това, Англия изнася годишно и около 30,000 тона фабрикации. Така че годишниятъ вносъ и износъ на Англия възлиза на около 100,000,000 тона, чиито превозъ и съобщения трѣбва да бждатъ осигурени.

Франция произвежда годишно около 30,000,000 тона жизнено необходими земеделски продукти, внася около 6,000,000 тона такива и изнася около 10,000,000 тона. Тя внася около 20,000,000 тона въглища, а изнася само 10,000,000 тона желѣзна руда и желѣзо. Годишниятъ вносъ въ Франция възлиза на около 50,000,000 т., а износътъ възлиза на около 25,000,000 тона. Така че, вносътъ и износътъ заедно представляватъ 75,000,000 тона.

Германия произвежда срѣдно годишно около 60,000,000 тона жизнено необходими земеделски продукти и внася още около 10,000,000 тона такива. Тя изнася 15,000,000 тона въглища, а внася около 15,000,000 тона метални руди и метали. Цѣлиятъ годишенъ вносъ въ

Германия възлиза на около 60,000,000 тона, а цѣлиятъ годишенъ износъ — 65,000,000 тона, така че, вносътъ и износътъ ѝ представляватъ заедно 125,000,000 тона, безъ да се считатъ въ това число и 10,000,000 тона реекспортъ.

Италия произвежда годишно около 13,000,000 тона жизнено необходими земеделски продукти и прави чистъ вносъ на такива отъ около 3,000,000 тона. Тя внася годишно и около 9,000,000 тона горивни материали, желѣзна руда и сурово желѣзо.

Годишното движение на хранителнитъ продукти, на суровитъ материали за индустрията и на фабрикатитъ, изразено чрезъ общия вносъ и износъ на тѣзи материали, само въ четиритъ държави — Англия, Франция, Германия и Италия — представлява около 400,000,000 тона годишно. Това движение на материали става съ превозни сръдства, а за тѣзи превозни сръдства сж необходими трайни и обезпечени съобщителни линии.

Русия, европейска и азиатска, произвежда сръдно годишно около 120,000,000 тона жизнено необходими земеделски продукти и изнася отъ тѣхъ около 3,000,000 тона. Тя е единствената отъ петтѣ велики сили на Европа, която не внася, а изнася земеделски продукти. Тя произвежда годишно около 130,000,000 тона въглища, желѣзна руда и сурово желѣзо и около 4,000,000 тона течно гориво. И отъ тѣзи продукти Русия изнася, а не внася.

Главно, две извъневропейски държави указватъ голѣмо влияние върху свѣтовното движение на хранителнитъ продукти, суровитъ материали за индустрията и фабрикатитъ. Това сж Съединенитъ щати въ Америка и Япония въ Азия. Така че, седемъ сж за сега голѣмитъ човѣшки общежития на земното кълбо, които въ своето съперничество и съревнувание за господство, поради географското си положение и голѣми възможности, указватъ решаваще влияние въ живота на цѣлото човѣчество. Китай, въпрѣки голѣмината на територията си и броя на населението си, поради вътрешни неуредици и поради войната му съ Япония, е като излѣзълъ отъ строя за сега за свѣтовния обществень животъ.

Съединенитъ щати произвеждатъ сръдно годишно около 115,000,000 тона жизнено необходими земеделски продукти, отъ които изнасятъ около 5,400,000 тона. Произвеждатъ около 5,000,000 тона въглища, отъ които изнасятъ 1,000,000 тона. Произвеждатъ около 135,000,000 тона каменно масло, отъ което изнасятъ около 20,000,000 тона. Произвеждатъ 60,000,000 тона желѣзна руда, 30,000,000 тона сурово желѣзо и 40,000,000 тона стомана, отъ което изнасятъ значителни количества. Произвеждатъ 44,000,000 тона медна руда, 2,000,000 тона сурова медъ, 66,000 кгр. злато и 1,500,000 кгр. сребро, които не само задоволяватъ потрѣбитъ на общежитието, но даватъ възможность и за износъ. Все пакъ и тази държава се надпреварва въ въоръженията си съ останалитъ свѣтовни сили, макаръ, че за обикновения наблюдател не е ясно, кой може да нападне Съединенитъ щати въ Америка и защо ще ги нападне, нито пъкъ е ясно кого ще нападнатъ Щатитъ и защо. Но, щомъ тѣ се готвятъ, сигурно иматъ положителни опасения отъ опредѣленъ нападаателъ или пъкъ иматъ опредѣленъ обектъ за нападение.

МИННОТО СТОПАНСТВО НА БЪЛГАРИЯ

отъ

Инж. АЛ. СПАСОВЪ

Засиленият интерес, който нашата общественост проявява презъ последнитѣ нѣколко години къмъ разработването и използването на нашитѣ подземни богатства и който интересъ съставлява частъ отъ общото ни „техничко-стопанско осъзнаване“, както нѣкои го нарекоха, е напълно оправданъ, като се вземе предвидъ, че минната промишленостъ, заедно съ земедѣлнето и горитѣ, е единъ отъ 3-тѣ стълба, на които се гради стопанския възходъ и националното благосъстояние на народитѣ. Защото тѣзи три стопански дейности, като чисто добивни, (за разлика отъ преработвателнитѣ) сж именно тия, които доставятъ суровитѣ материали за всѣка по-нататъшна стопанска дейность — материали, за овладяването на които все повече и повече народитѣ се надпреварватъ и идватъ до кървави конфликти, защото безъ тѣхъ чувствуватъ цѣлото си бждеще застрашено.

И ако означимъ тази „добивность“ на минното стопанство като основна характерна черта, не по-малко е важна за народното стопанство и втората му характерна особеность, а именно, че то, въ сравнение съ преработвателнитѣ индустрии, поглѣща много повече работна ржка и съ това създава условия за пласиране на националния трудъ, въпросъ, който сжщо е отъ първостепенна важность за националната економика на всѣка страна. Тази втора характерна особеность на минната дейность (която впрочемъ е обща и за земедѣлнето и за горитѣ) се дължи на обстоятелството, че механизацията и въобще техническата рационализация по-мжчно може да се използва въ тия области и резултатитѣ сж по-мжчно постижими. А отъ своя страна това е свързано съ обстоятелството, че при всички тѣзи добивни индустрии, деятелтъ не може да овладѣе пространственитѣ отношения, както при преработвателнитѣ индустрии. Да се поясня. При фабрикацията на много артикули цѣлитъ производственъ процесъ може да се механизира до такава степенъ, че като се постави изходния суровъ материалъ, отъ едната страна на фабриката, на другата да се получи готовия пазаренъ продуктъ, безъ вмѣшательството на никакъвъ работникъ, освенъ за надзора на машинитѣ. До такова техническо свършенство въ една мина не може никога да се достигне, защото подкопната машина или механическата лопата трѣбва, следъ изработването на всѣка лента или участъкъ, да се мѣстятъ, релсовитѣ пжтища и въобще всички механически приспособления, сжщо — нѣщо което поне сега за сега не може да стане освенъ чрезъ помощта на работника. Така че, въ заключение, ако при много преработвателни процеси стойността на работната ржка може да се сведе до нѣколко процента само отъ общата коштуема стойность, въ минната индустрия сжщата тая стойность на работната ржка мжчно може да се сведе подъ 50%. Напр. въ Перникъ, кждето вече 30% отъ производството е напълно механизирано, съотношението на разходитѣ е:

1) Работна ржка (заплати и надници) — 101 лева	равно на 61%	И при пълна механизация на производството това съотношение не ще се измѣни чувствително.
2) Материали — 40 „	„ 24%	
3) Амортизации — 19 „	„ 12%	
4) Разни (услуги отъ трети лица, такси, наеми и пр.) — 5 „	„ 3%	

Преди да завърша съ тази обща част на моята статия, желателно бихъ да обърна вниманието на читателя върху още една характерна особеност на минното стопанство и то въ връзка съ тъй нареченото дирижирано стопанство, което и у насъ въ много области се е наложило вече.

Въ много отъ своитѣ принципни положения нашиятъ Законъ за минитѣ е тождественъ съ Закона за електрификацията на България, въ който най-ярко се изразиха тенденциитѣ на дирижировка, до известна степенъ даже и на етатизация на този отрасълъ на нашето стопанство.

И въ двата закона е осветенъ принципа за държавната собственост на обектитѣ на дейностъ: както всички подземни изкопаеми вещества-обектъ на минна дейностъ, сж обявени отъ Закона за минитѣ за собственост на държавата, която при известни условия чрезъ концесии ги отстъпва на частни лица за използване, така и правото за електроснабдяване на всички населени мѣста въ страната е обявено отъ Закона за електрификацията като изключително принадлежащо на държавата, която при известни условия го отстъпва на частни лица, обществени организации и пр.

Правото на държавата да интервенира при опредѣлянето на продажнитѣ цени, което при Закона за електрификацията е прокарано напълно ефикасно, при Закона за минитѣ е спасено само за особени случаи при намаление на производството или чрезмѣрно увеличение на ценитѣ (чл. 75 отъ закона). Макаръ, че този членъ отъ закона никога не е прилаганъ, фактически продажнитѣ цени на каменовжгленото ни производство всѣкога сж били дирижирани отъ държавата, тъй като 80% отъ сжщото производство е било и продължава и сега да бжде въ рждетѣ на държавата. Характерното за отбелязване тукъ е, че докато въ всички почти стопански области, въ които държавата ефикасно се е намѣсила, нейната целъ е била да се поддържатъ по-високи цени за производителя (зърнени храни, памукъ, пашкули и пр.), въ каменовжгленото производство вмѣшателството на сжщата се е изразило въ защита на консуматора. И това е било единственото производство, кждето това вмѣшателство е било ефикасно, тъй като тукъ то е било прокарвано чрезъ стопански сръдства. Въ всички други производства, кждето държавата е въздействувала за сжщата целъ — защита на консуматора — по административенъ редъ, резултатитѣ сж били повече или по-малко незадоволителни. Тукъ се крие и причината за постоянното незадоволство на частнитѣ миннопромишленици отъ дейността на държавнитѣ минни предприятия. По-нататкъ ще се върнемъ на тоя въпросъ за отношенията на частното и държавно минно стопанство.

Навлизайки въ сжщността на темата си, раздѣлямъ въпроса веднага на два дѣла: каменовжглено и рудно (метално) производство, като оставямъ на страна 3-ия дѣлъ — производство на земни масла, за който, като стопански обектъ, за сега не може да се каже нищо повече, освенъ, че въ последнитѣ години повишениятъ интересъ къмъ него доведе съответнитѣ фактори до решението да се започнатъ сериозни проучвания за евентуалното му откриване у насъ, като за целта презъ текущата година се възложи доставката на една 2000 метрова сонда за около 15,000,000 лева, която доставка ще се извърши презъ идущата година.

А. КАМЕНОВЪЖЛЕНО ПРОИЗВОДСТВО

Единъ отъ въпроситѣ, за който отъ страна на обществото се проявява най-голямъ интересъ и по който, за съжаление, даже и отъ страна на хора, за които би трѣбвало да се предполага, че ще бждатъ по-сведущи по него, се изказватъ най-несериозни възгледи *), е тоя за запаситѣ отъ каменни въглища, съ които страната ни разполага. Макаръ че въ това отношение абсолютно точни цифри не може да се дадатъ, все пакъ даннитѣ, съ които ние разполагаме, сж напълно достатѣчни да ни ориентиратъ по тоя действително важенъ за народното ни стопанство въпросъ.

Официалнитѣ цифри, които сж дадени къмъ 31. XII. 1938 г. на свѣтовната конференция по енергията за нашитѣ запаси, сж:

	Кафяви въглища	Черни въглища	По мои лични пресмѣтания запаситѣ ни отъ въглища въз- лизатъ на около 600,000,000 то- на сигурни (гесопи), отъ които
Установенъ запасъ	493,430,000 т.	560,000 т.	
Вѣроятенъ запасъ	996,530,000 т.	1,400,000 т.	

около 10,000,000 тона черни въглища, получени отъ сбора на видимия (visible) + вѣроятния (probable) и на около 800,000,000 тона възможенъ запасъ (possible), отъ който около 50,000,000 т. черни.

Истина е, че нито официалнитѣ, нито моитѣ лични изчисления сж получени по строго минно-технически пътъ, при спазване нормитѣ на минно-геологическитѣ конгреси върху тая материя. Ясно е, че въ официалнитѣ данни възможниятъ тонажъ, чието сжществуване не е никакъ сигурно, който представлява само бждещи надежди, е пресилено пресмѣтанъ като вѣроятенъ тонажъ, чието сжществуване по споменатитѣ погоре норми, практически се смѣта като сигурно. Но и при тава положение ние можемъ да разчитаме практически напълно сигурно сега за сега, съ надежда за подобрене при по-нататъшнитѣ проучвания на нашитѣ каменовъжлени залежи, на едно количество отъ 600 милиона тона, което при днешна консумация отъ 2,000,000 тона годишно ни гарантира за 300 години. А като вземемъ предъ видъ увеличението на консумацията, което въ продължение на 100 години ще бжде нѣколкократно, пакъ сме гарантирани на всѣки случай за повече отъ 100 години.

На глава отъ населението ни се падатъ по около 100 тона. Тѣзи цифри, особено последната, ни характеризиратъ като страна сравнително бедна откъмъ въглища **), но все пакъ незастрашена въ момента. Това се дължи отчасти и на недостатѣчната проученостъ на нашитѣ подземни богатства.

Въ помѣстената по-долу таблица и диаграма № 1 е дадено производството на въглища отъ 1900 год. насамъ.

Въ своето 60 годишно сжществуване минната индустрия на България премина презъ три по-характерни периода, а именно:

*) Единъ нашъ професоръ-лесовѣдъ презъ миналогодишната седмица на гората бѣ писалъ въ в. „Днесъ“, че запаситѣ на България отъ въглища ще се изчерпятъ за 30 години и то смѣтано при днешното производство и че още отъ сега трѣбва българското горско стопанство да се подготви, за да поеме следъ тия 30 години върху себе си покритието на всички нужди отъ гориво.

**) Въ Съединенитѣ Щати на глава отъ населението се падатъ около 20,000 тона, въ Англия и Германия по около 4,000 тона, напротивъ въ Италия, Швеция по 10 до 20 тона, а въ Гърция по-малко отъ 10 тона на глава.

Първи периодъ отъ 1879 г. до 1911 г., т. е. 32 години, които изминаха въ борба за извоюване реноме на българскитѣ каменни въглища. Вносьтъ на чужди въглища се увеличава постоянно, като достига презъ 1911 г. своя максимумъ отъ 184,000 тона. Прирастътъ въ производството на наши въглища е едва 9,000 тона, равно на 19.71%, сръдно годишно.

Вториятъ периодъ — отъ 1912 до 1919 год. се характеризира съ постепенното спадане на чуждия вносъ — къмъ 15,000 тона сръдно на

година — и прекратяването му презъ 1919 год. Презъ тия 8 години сръдния годишенъ прирастъ на нашето производство стига къмъ 37,000 тона, равно по 9.60% годишно.

И най-после трети периодъ — отъ 1920 г. насамъ, който се характеризира съ това, че не само че никакъвъ вносъ на въглища не е правенъ (показанитѣ въ статист. таблици внесени количества се отнасятъ за коксъ, а не за въглища), но има и изнесени наши въглища въ чужбина, макаръ и въ ограничени количества, както това е видно отъ таблица и диаграма № 1.

Годишниятъ прирастъ е 80,000 тона, равни на 7%.

Кои сж характернитѣ белези на нашето каменовъглено стопанство?

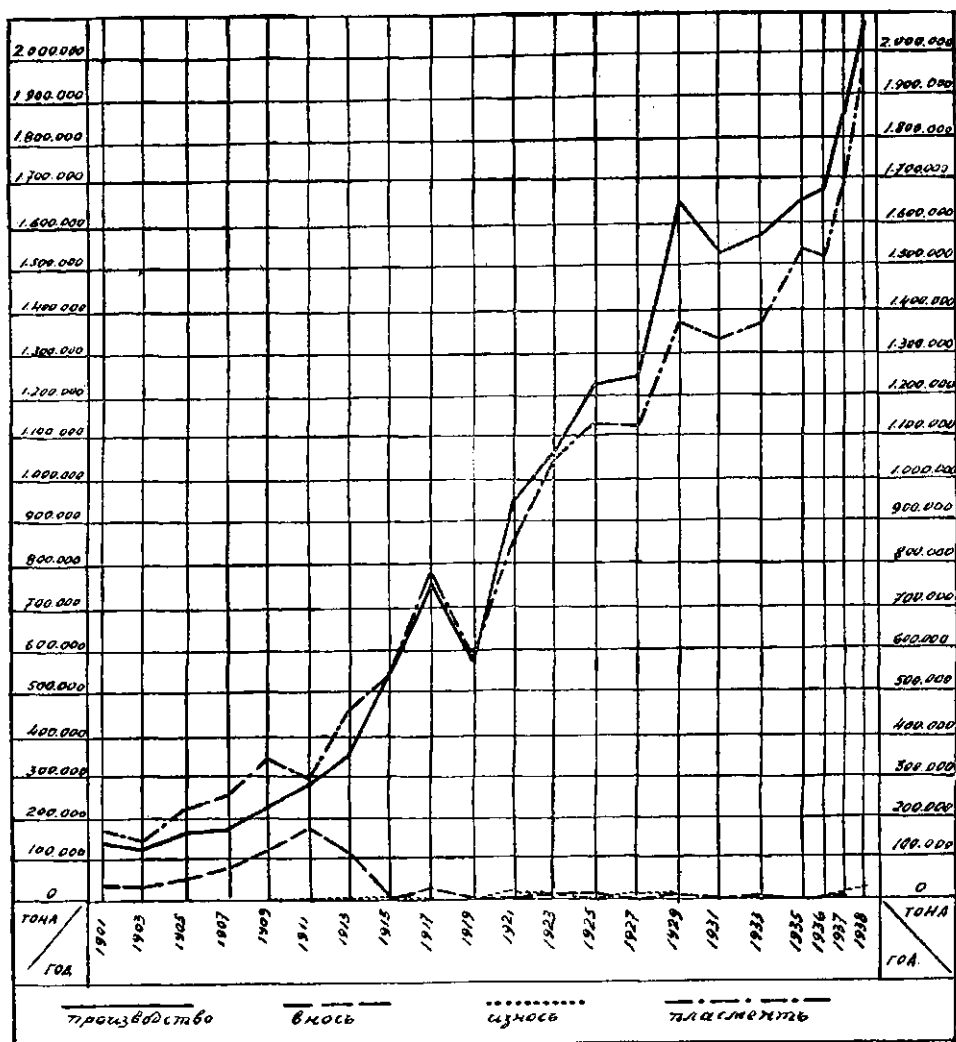
1. Въ диаграмитѣ № № 2 и 3 ясно личи силно преобладаващото значение на кафявитѣ въглища, чието производство презъ последната година съставлява 93% отъ общото, като за другитѣ групи оставатъ:

за черни каменни въглища — 6.7%
ношение трѣбъ за антрацити — 0.3%
ва обаче да забележимъ, че картината се подобрява, като се вземе предъ видъ, че нашитѣ кафяви въглища въ по-голѣмото си количество принадлежатъ къмъ групата на благороднитѣ или лѣскави кафяви въглища, каквито сж пернишкитѣ, бобовдолскитѣ, пиринскитѣ и тия отъ ми-

Година	Производство	Вносъ	Износъ	Пласментъ	Сръденъ годишенъ прирастъ
1900	123	16	—	139	I периодъ 9,000 тона = 19.71%
1901	143	26	—	169	
1902	136	20	—	156	
1903	117	27	—	144	
1905	147	35	—	182	
1905	173	41	—	214	
1906	144	43	—	176	
1907	180	76	—	258	
1908	186	129	—	315	
1909	227	108	—	336	
1910	248	107	—	355	II периодъ 37,000 тона = 9.16%
1911	289	184	—	293	
1912	339	153	—	492	
1913	353	107	—	460	
1914	422	21	—	635	
1915	534	—	—	535	
1916	640	4	—	645	
1917	762	21	—	783	
1918	663	18	—	842	
1919	582	2	—	584	
1920	761	1	4	762	III периодъ Годишенъ прирастъ — 80,000 т. = 7%
1921	942	—	8	851	
1922	1032	1	19	963	
1923	1075	9	9	1056	
1924	1225	13	6	1164	
1925	1223	10	2	1115	
1926	1206	4	37	1210	
1927	1238	1	10	1108	
1928	1430	—	11	1283	
1929	1652	1	11	1387	
1930	1539	—	8	1447	
1931	1523	—	1	1336	
1932	1761	—	—	1546	
1933	1586	—	1	1383	
1934	1647	—	—	1429	
1935	1675	2	—	1529	
1936	1678	2	—	1666	
1937	1853	3	7	1728	
1938	2086	—	15	1987	

Таблица № 1

За производството, пласмента, вноса и износа на въглища отъ България отъ 1900 до 1938 год. въ хиляди тона

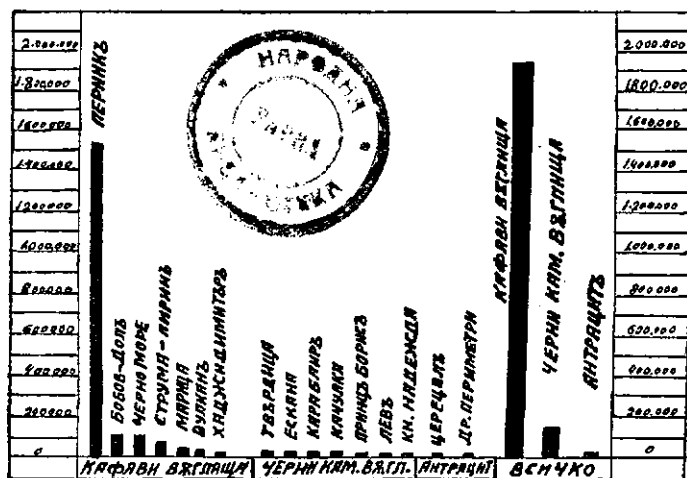
Диаграма № 1

за производството, пласмента, вноса и износа на въглища от България от 1900 до 1938 г. ната Х. Димитъръ, които сж и почти изключителнитѣ доставчици на въглища за отопление.

2. Друга особеност, която изпъква от диаграмата № 2, е неравномерното разпредѣление на производството на отдѣлнитѣ минни предприятия: начело стои единъ колосъ — мини Перникъ съ 1,500,000 тона годишно производство, съставляващи 75% от общото, а следъ това следватъ:

3 предприятия съ по около 100,000 тона годишно производство	или всичко 16 предприятия, като не се броятъ още около 20 концесии и пе-
2 " " " 30,000 " " "	
2 " " " 20 до 30,000 " " "	
2 " " " 10 до 20,000 " " "	
и 7 " " " 5 до 10,000 " " "	

риметри съ производство по-малко отъ 5,000 тона годишно, които общо даватъ около 30,000 тона въглища годишно.

Диаграма № 2

за производство на въглища отъ мините въ България презъ 1938 г.

всичко отъ обективните природни фактори: величина на самите залежи, географско и геологическо положение, разстояние отъ големите консумативни центрове и пр. На всеки случай тая политика на децентрализация е възприета отъ управата на държавните мини и съ огледъ на същата се прави всичко възможно за издигането и на другите държавни каменновъгледни обекти, каквито сж Бобов-долъ, Марица и Ломъ.

3. Отъ диаграма № 3 може да се извадятъ следните заключения:

Диаграма № 3

за консумацията на въглища отъ населението въ България отъ 1915 до 1938 година.

жане назадъ — до 261 кгр. за 1931 г., следъ което до 1936 г. — съ 280 кгр. — увеличението е много бавно, само 4 кгр. годишно. Едва презъ по-

Това положение на нашето каменно-въглено производство трѣбва да се признае за крайно неблагоприятно по много съображения и затова една политика на децентрализация въ това отношение е абсолютно наложителна, макаръ и мъчно приложима, като се има предвидъ, че развитието на всеки минен обект е резултатъ не отъ административни и финансови мѣроприятия, а преди

Отъ 1915 г. до 1929, т. е. за единъ периодъ отъ 15 години, консумацията на въглища на глава отъ населението се е почти утроила, като отъ 109 кгр. се е покачила на 290 кгр., при срѣденъ годишенъ прирастъ отъ 13 кгр. на глава, напълно задоволителенъ. Следъ тая предкризисна година, обаче, има едно чувствително връ-

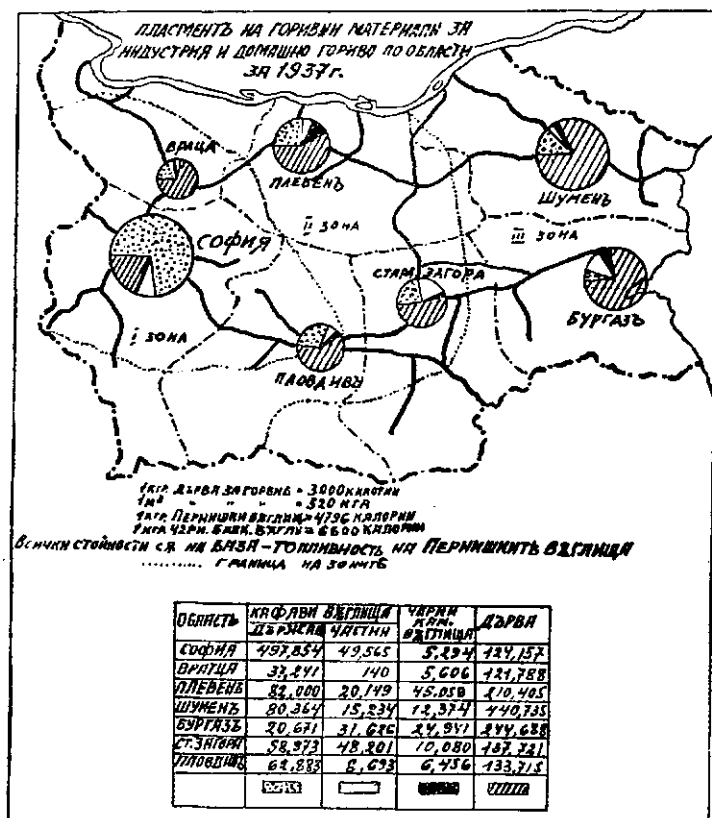
щане назадъ — до 261 кгр. за 1931 г., следъ което до 1936 г. — съ 280 кгр. — увеличението е много бавно, само 4 кгр. годишно. Едва презъ по-

следният 2 години се констатира ускорения темп на възходъ — изразенъ съ по 25 кгр. прирастъ годишно, за да достигнемъ до абсолютната цифра отъ 330 кгр. годишна консумация на глава отъ населението, равни на 238 кгр. черни каменни въглища.

А тази цифра, сравнена съ даннитъ за другитъ страни, веднага характеризира страната ни, въпреки относителното бързо развитие на минното ни дѣло, като доста изостанала назадъ по отношение на употребата на въглища. Тѣзи данни за 1935 год. въ кгр. черни каменни въглища сж :

Англия	Германия	Франция	Бивша Чехословакия	Русия	Бивша Польша	Испания	Италия	Унгария	Гърция	Югославия	България
4470	2280	1620	1330	630	625	346	335	315	290	255	238

Консумацията на дърва като гориво у насъ все още е преобладаваща. Отъ следната карта на България за употребата на горивни материали за индустрия и домашно гориво по области за 1937 г.

ясно личи, че само въ Софийската област употребата на въглища е преодоляваща, а въ всички други области на страната ни е обратното — дървата преодоляватъ. На всѣки случай, ако проследимъ развитието на употребата на двата вида гориво, ясно изпква тенденцията въ полза на въглищата, което е видно отъ следната таблица. (вж. таблица № 2).

Заклучението е ясно: докато употребата на въглища се е редовно увеличавала и за периода отъ 1923 до 1937 г. е нарастнала съ 62%, тая на дървата, следъ

като се е чувствително намалила за 1935 г. поради кризата или поради по-мека зима, показва за последната отчетна 1937 г. едно повишение само от 1⁰/₀.

Дърва за горене			Въглища		Прирастък по отношение на 1924 г.			
Стопанска година от 1.X. до 30.1X.	Пространствени куб. м.	Топливна равностойност във ка-фя в вж-глица	За отопление и индустрия		Дърва		Въглища	
	куб. м.	тона	год.	тона	тона	%%	тона	%%
1923/24	4.300.000	1.397.000	1924	678.000	—	—	—	—
1934/35	3.340.000	1.085.500	1935	992.000	— 312.500	—22%	+ 314.000	+46%
1935/36	3.987.000	1.295.775	1936	1.023.000	— 101.225	— 7%	+ 345.000	+51%
1936/37	4.344.000	1.411.800	1937	1.099.000	+ 14.800	+ 1%	+ 421.000	+62%

Таблица № 2

за употребата на дърва и въглища за отопление и индустрия

Тази тенденция за завладяването на горивния пазар от въглищата изпква също така ясно от следващите таблица № 3 и диаграма № 4.

Години	Железници			Индустрия			Домашно гориво		
	Въ 1000 тона	Прирастък годиш.		Въ 1000 тона	прирастък годиш.		Въ 1000 тона	прирастък годиш.	
		Въ 1000 тона	%		Въ 1000 тона	%		Въ 1000 тона	%
1911	101	—	—	133	—	—	59	—	—
1921	395	+294	291	280	+147	110,5	176	+117	198,3
1922	432	+ 37	9,3	325	+ 45	16,0	206	+ 30	17,0
1923	460	+ 28	6,4	359	+ 34	10,4	237	+ 31	15,0
1924	486	+ 26	5,6	399	+ 40	11,1	279	+ 42	17,7
1925	483	— 3	— 0,6	327	— 72	—18,0	305	+ 26	9,3
1926	427	— 56	—11,5	338	+ 11	3,3	311	+ 6	1,9
1927	441	+ 14	3,2	365	+ 27	7,9	302	— 9	— 2,8
1928	481	+ 40	9,0	404	+ 39	10,6	398	+ 96	31,7
1929	552	+ 71	14,7	385	— 19	— 4,7	450	+ 52	13,0
1930	539	— 13	— 2,3	438	+ 53	13,7	470	+ 20	4,4
1931	507	— 32	— 5,9	363	— 75	—17,1	466	— 4	— 0,8
1932	510	+ 3	0,2	448	+ 85	23,2	588	+122	26,1
1933	500	— 10	— 1,9	400	— 48	—10,7	483	—105	—17,8
1934	499	— 1	— 0,2	395	— 5	— 1,2	535	+ 52	10,7
1935	528	+ 29	5,8	448	+ 53	13,4	544	— 9	— 1,6
1936	520	— 8	— 1,5	478	+ 30	6,6	545	+ 1	0,1
1937	562	+ 42	8,—	491	+ 13	2,7	671	+126	23,1
1938	607	+ 45	7,4	597	+106	21,5	768	+ 97	14,1
1921—1938	—	12,5	—	—	18,7	—	—	34,8	—

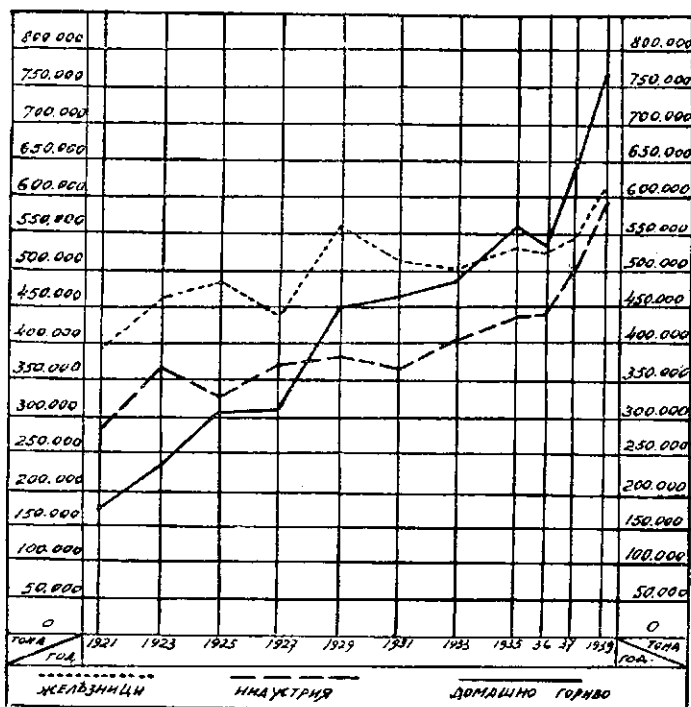
Таблица № 3

за развитието на пласмента на въглища във железниците, индустрията и за домашно гориво във България във хиляди тона

Докато прирастъкът по отношение на 1921 г. за Б. Д. Ж. е 212,000 тона (53⁰/₀) за индустрията той е 317,000 тона (113⁰/₀), а за домашното отопление — 592,000 тона (336⁰/₀).

Тукъ му е мѣстото да се изяснимъ и по въпроса за целесъобразността на употребата на дърва или въглища, въпросъ, който често се е повдигалъ и неправилно се е освѣтлявалъ.

Повикътъ за правилното стопанисване на горитѣ, често се е изразявалъ въ повикъ въобще да не се сѣкатъ горитѣ. Но правилното стопанисване на горитѣ

Диаграма № 4

за развитието на пласмента на въглища за желѣзницитѣ индустрията и домашното отопление въ България

венъ за гориво. И сега въ нашитѣ гори около 1,000,000 куб. м. дървесна маса отъ годишния етатъ остава неизползувана поради липса на съобщения. Това е явна загуба за народното ни стопанство и отъ тази гледна точка желателно е да се използва и този, иначе оставенъ на изгниване материалъ, па макаръ и за горене, докато развитието на стопанството ни въобще не отвори по-широкъ пазаръ за употребата на дървото за други индустриални цели, освенъ строителството.

4. На четвърто мѣсто иде характерната особеностъ на нашето каменовъглено стопанство, че то е почти одържавено (етатизирано), тъй като 80% отъ общото производство е въ ржцетѣ на държавата.

Този фактъ трѣбва да се подчертае като твърде благоприятенъ за нашето народно стопанство изобщо, защото каменовъглената индустрия, както сж желѣзницитѣ и електрификацията, като единъ отъ главнитѣ фактори за всички други стопански дейности, не би трѣбвало да бжде обектъ на частна спекула, а високо да чувствува това си призвание на

предполага изсичането на известна дървесна маса годишно, защото иначе тя започва да гние въ гората и съ това е загубена за винаги за народното ни стопанство, когато неизваденитѣ изъ земята въглища могатъ да стоятъ на мѣстото си неопределено дълго време безъ загуба. Истина е, че идеалътъ на горското стопанство би трѣбвало да бжде да отглежда гори само за добивъ на строителенъ материалъ, но и при това положение пакъ голѣма частъ отъ добития материалъ не може да се използва ос-

лостъ за повдигането изобщо на народното ни стопанство. А тази си роля то може да изпълни най-добре бидейки въ ржцетѣ на държавата.

Интересно е тукъ да се проследи какъ се е развивало съотношението между държавното и частно производства. До 1893 год. въобще частно производство не е имало.

Въ 1900 год.	държавното производство	е било	97%	а частното	3%
" 1910	"	"	"	94%	" 6%
" 1920	"	"	"	93%	" 7%
" 1930	"	"	"	88%	" 12%
" 1938	"	"	"	80%	" 20%

Тѣзи данни опровергаватъ много красноречиво твърдението на нѣкои срѣди изъ частнитѣ миннопромишленици, че политиката на държавнитѣ мини е унищожителна за съществуването на частното минно производство. Отъ друга страна това увеличение на участието на частнитѣ мини въ общото производство не застрашава съ нищо обществения интересъ отъ гледна точка на по-горе казаното, тъй като и при много по-малко участие на държавата въ това производство отъ сегашното, тя може да си запази ролята на стопански ръководителъ въ тази областъ.

При минното производство технически съображения за етатизацията му не съществуватъ, защото всѣко предприятие може да съществува отдѣлно за себе си. Случаитѣ, когато известно сътрудничество между две мини се налага, сж изключителни и тѣхното разрешение е предвидено въ Закона за минитѣ.

Въ едно по-далечно или по-близо бъдеще възможно е етатизацията на нашитѣ каменножглиени мини да се наложи. Това ще стане, обаче, по социалъ-економически, а може би и по социалъ-политически причини, но не и по чисто стопански съображения.

А що се отнася до разработването на руднитѣ мѣсторождения у насъ, положението тукъ е малко по-особено: въпрѣки пожеланията и изтъкванитѣ преимущества за народното ни стопанство, държавата да се заеме съ тѣхъ, като се взематъ предвидъ рисковетѣ и изненадитѣ, на които тия предприятия сж изложени, изненади, които не сж само отъ финансово естество — поради голѣмитѣ амплитуди, въ които се движатъ ценитѣ на производството имъ на международната борса, но и такива, които сж свързани съ неправилността и неравномерността на самитѣ мѣсторождения, като се вземе всичко това предвидъ, заедно съ важното обстоятелство, че у насъ преситени капитали нѣма и за дълго не ще ги има, трѣбва да се помиримъ съ мисълта, че руднитѣ ни залежи ще могатъ да бждатъ валоризирани само отъ чужди капитали, колкото това и да е нежелателно за страната ни. Въ случая ще трѣбва да се съгласимъ съ народната поговорка: ела зло, защото безъ тебе е още по-зло. Държавата, обаче, може да вземе дирижирането и на тази стопанска областъ, като се снабди съ единъ или нѣколко завода за преработване на рудитѣ.

5. Друго едно характерно преимущество на нашето каменножглено стопанство е, че и частниятъ капиталъ, вложенъ въ него, е почти изцѣло български. Презъ 1938 г. сж били въ експлоатация всичко 3 държавни и 33 частни концесии, експлоатирани отъ 10 акционерни д-ва и 16 частни лица; тѣзи 26 предприятия сж въ владение на български капитали. Чрезъ участието обаче въ нѣкои отъ българскитѣ акционерни д-ва на чужди

капитали, общото участие на тия последнитъ въ българската каменно-вжлена промишленостъ все пакъ дава около 5—6%.

6. Характеренъ белегъ на нашето каменно-вжлено производство, особено презъ последнитъ години, е неговото ефикасно навлизане въ областта на електрификацията на страната. Следъ като въ това отношение доста предприятия (главно общини) платиха скъпа данъ на увлѣчението въ строежа на водни и дизелови централи, електрификационното ни дѣло навлѣзе въ правилния си пжтъ, чрезъ постройката на областни централи, построени при самитъ каменно-вжлени мини и нагодени да използватъ само отпадъцитъ на производството (вжглищна пляка, прахъ), каквито особено изобилно даватъ минитъ за кафяви вжглища (централитъ въ Перникъ, Тръвна и при мина Черно море), или пъкъ долнокачествени вжглища, заедно съ отпадъцитъ, както е случаятъ съ централата въ мина Марица.

На всѣки случай днесъ по застроена мощностъ парнитъ централи надминаватъ воднитъ, както това е видно отъ таблица № 4 и диаграма № 5.

Години	Водни централи				Парни централи				Дизел. централи				Общо		
	Застр. к. с. въ 1000	Произв. въ милиони квч	Прир. по години въ %	% отъ общото произв.	Застр. к. с. въ 1000	Произв. въ милиони квч	Прирастъ въ %	% отъ общото производ.	Застр. к. с. въ 1000	Произв. въ милиони квч	Прирастъ въ %	% отъ общото производ.	Застр. к. с. въ 1000	Произв. въ милиони квч	Прирастъ въ %
1934	55	98	—	72	55	23	—	17	15	16	—	11	125	137	—
1935	55	89	— 9	64	58	31	35	22	16	20	25	14	129	140	2
1936	55	112	+ 26	65	58	33	6	20	16	23	15	15	129	168	20
1937	56	132	+ 18	66	58	43	30	21	17	26	13	14	131	201	20
1938	—	140	5.7	60	—	67	56	29.3	—	25	—5	10.7	—	232	15
1934	—	571	43%	65	—	197	191%	22	—	110	56	13	—	878	69

Таблица № 4

За производството на електрическитъ централи за обществено електроснабдяване

Важно е при това да се отбележи, че все по-голѣмото участие на парнитъ централи въ електропроизводството ни изигра и една благотворна роля за стопанството ни въобще, като повлия чувствително върху понижението на продажнитъ цени на електр. енергия, която отъ 2.32 лв. за к. в. ч. презъ 1935 г. е намалена на 1.88 лв. к. в. ч. за последната 1938 год. или съ 19%. Това въздействие се дължи особено на централата при държавнитъ мини Перникъ, която, използвайки пляката (вжглищнитъ шисти), получава по необходимостъ при изкопаването на вжглищата, има една много низка костуема стойностъ, а отъ тамъ и низка продажна цена около 1.25—1.30 лв. презъ последнитъ години.

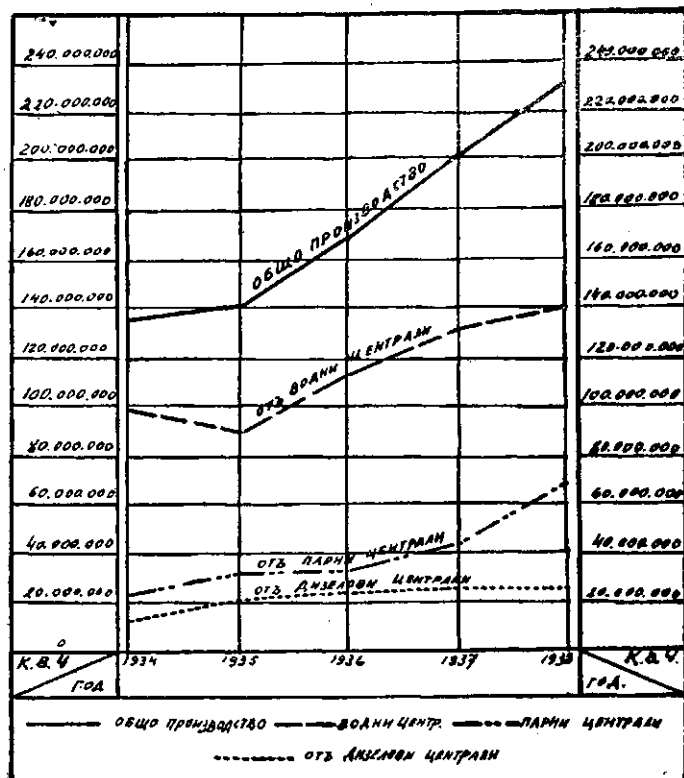
7. Идвайки до най-характернитъ данни на нашето каменно-вжлено стопанство, които трѣбва да посочатъ мѣстото му въ нашето национално стопанство въ реда на всичкитъ му отрасли и които данни азъ бихъ нарекалъ резултатни, а именно: стойностъ на производството и рентабилностъ на вложенитъ капитали, азъ съ съжаление трѣбва да забележа, че тукъ трѣбва да оперирамъ съ при-

близителни числа, защото за частните мини не разполагамъ съ никакви статистически данни — такива не се събиратъ отъ минното отдѣление, както това се прави за индустриалните предприятия отъ отдѣлението за

индустрия при сж-щото министерство. Но тъй като преодоляващо е производството на държавните мини, за които данните сж точни, осмѣлявамъ се да приведа следните цифри, които макаръ и установени по лична моя преценка, за обща ориентировка сж достатъчно точни и ще бждатъ отъ интересъ.

Вложениятъ капиталъ въ инвестиции, заедно съ построените при мините електрически централи, възлиза на около 1,300,000,000 лева, отъ които около 1/3 амортизирани.

Стойността на производството (продажна) за последната година е около

Диаграма № 5

за производството на електрическите централи за обществено электроснабдяване

550,000,000 лева, т. е. около 7% отъ общото производство.

Годишната печалба на всички каменновжглени минни предприятия възлиза кръгло на 110,000,000 лева, която цифра дава една рентабилностъ отъ около 8.5%, смѣтано върху цѣлия инвестиранъ капиталъ, или около 13%, смѣтано само върху неамортизираните инвестиции. Тия проценти фактически би трѣбвало да се увеличатъ съ още по 50%, ако таксите отъ 40 лв. на тонъ, които плащатъ държавните мини на държавното съкровище, се прехвърлятъ къмъ печалбите, поне въ размѣръ на 3/4 отъ своята стойностъ, като останалата четвъртъ, т. е. 10 лв. се остави въ костуметѣ разходи — защото, ако държавните мини биха се приравнили въ фискално отношение къмъ частните, т. е. къмъ режима на общите данъчни закони, всички данъчни тежести не биха превишили сумата отъ 10 лева на тонъ.

Числото на всички заети въ каменновъгленото производство работници и служачи за 1938 год. е кржгло 9,000 души; срѣдната надница за 1937 год. е била 55 лева на надничаритѣ и 71.40 лева на акордантитѣ (каквито сж всички копачи въ минитѣ). Специално за минитѣ Перникѣ тия цифри сж 73 лв. за общитѣ работници и 123.64 лева за копачитѣ. За сравнение давамъ заплатитѣ на работници въ нѣкои индустрии, както ги намирамъ въ Статистическия годишникъ за 1937 год., а именно:

1) Метална индустрия, за разнитѣ категории	отъ 60 до 73 лева	Заплатитѣ се отнасятъ само за възрастни работници, безъ женитѣ и малолѣтнитѣ (подъ 18 години).
2) Керамична	отъ 35 лв. за надничаритѣ до 46 лв. за акорд.	
3) Каучукова	отъ 52 лв. до 63 лв.	
4) Текстилна	отъ 52 лв. до 56 лв.	
5) Дърводѣлска	отъ 54 лв. до 75 лв.	
6) Кожарска	61 лв. за надничарн	
7) Строителство	отъ 35 лв. обикн. раб. до 63 лв. за м. зидаръ	

8. Възможно е ститѣ за развитие на нашето каменновъглено стопанство споредъ всичко изложено се очертаватъ по следния начинъ:

Въ консумативнитѣ групи на желѣзницитѣ и индустрията ни, прирастътъ е нормализиранъ и се равнява за последнитѣ 20 години отъ 1921 до 1938 год. за желѣзницитѣ на 12,500 тона годишно, а за индустрията — 18,700 тона. Сжшитѣ числа за периода 1921—1936 год., т. е. до скока, отбелязанъ за последнитѣ две години, сж: 8,300 тона за желѣзницитѣ и 13,200 тона за индустрията. Като имаме предвидъ, че и желѣзницитѣ ни и индустрията ни все още се намиратъ въ периодъ на изграждане, смѣло можемъ да приемемъ, че въ иднитѣ 10 години тѣзи две консумативни групи ще ни даватъ единъ прирастъ отъ 25,000 тона годишно. Този прирастъ ще се поеме главно отъ частнитѣ мини за черни каменни въглища.

Най-интересната, за сега поне, консумативна областъ у насъ е отоплението (гледай приложената по-горе диаграма № 4). Прирастътъ тукъ е 34,800 тона годишно, т. е. съ 3,600 тона повече отколкото за дветѣ други консумативни групи заедно. Като се вземе подъ внимание, че у насъ още въ цѣли области се гори торъ и че употребата на дървата все повече ще се насочва къмъ строителството и индустрията и ще отстъпва теренъ на въглищата въ отоплението; като вземемъ предвидъ още и обстоятелството, че консумацията на гориво е преди всичко въпросъ на възможностъ и благосъстояние и че въ това отношение перспективитѣ сж добри; като се вземе всичко това въ съображение и тукъ можемъ смѣло да очакваме презъ идната декада запазването на тоя срѣденъ прирастъ отъ около 35,000 тона годишно, който почти изцѣло ще се поеме отъ минитѣ съ лѣскави кафяви въглища.

Остава областъта на електрификацията. За последната година, казахме по-горе, производството на електр. енергия е достигнало 240,000,000 к. в. ч. съ единъ прирастъ за последнитѣ 4 години отъ около 20% или 25,750,000 к. в. ч. годишно. Съ системното електрифициране на Старо-Загорската, Бургаската и Търновската електр. области, този прирастъ даже ще се ускори, поне за първитѣ нѣколко години. И като се вземе предвидъ, че ще има и измѣстване на дизелови централи отъ парни такива, можемъ и тукъ съ сигурностъ да очакваме, че най-малко 10,000,000 к. в. ч. отъ годишния прирастъ въ производството на енергия ще се пое-

матъ отъ парнитѣ централи, което отговаря на около 25,000 тона долно-качествени кафяви въглища.

Въ заключение по тоя въпросъ излиза, че въ следващата декада ние може да очакваме едно интензивно развитие на нашето каменновъглено производство, изразено съ числото отъ около 85,000 тона срѣденъ годишенъ прирастъ. Съ други думи производството ни къмъ 1949 год. ще стигне до 3,000,000 тона. Разбира се, че давамъ тази цифра съ резервитѣ, присъщи на естеството на тоя въпросъ, т. е. при предположение, че не ще настѣпятъ изненадващи трусове въ стопанското ни развитие изобщо.

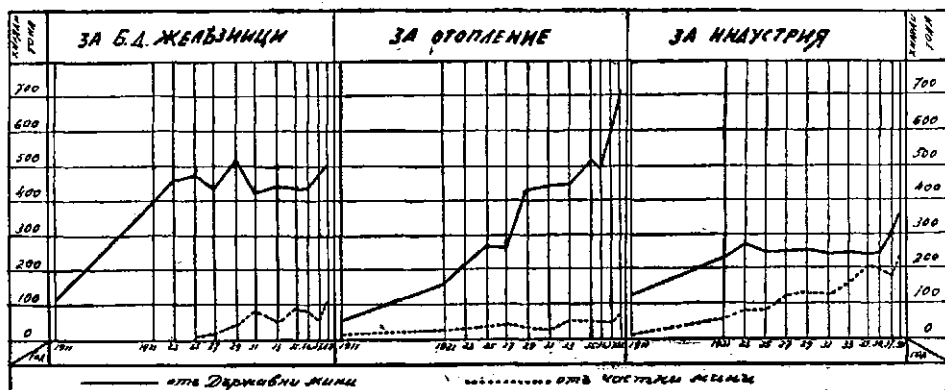
9. Отношения между държавнитѣ и частни каменно-въгленни предприятия. Още въ началото на изложението си обещахъ да се върна на тоя въпросъ, който не може да остане незасегнатъ и който си е билъ, е и ще остане актуеленъ, докато на нашия пазаръ ще се срѣщатъ въглища отъ държавно и частно производства.

Становището на частнитѣ минопритежатели е формулирано въ окръжно № 215 на родовия имъ съюзъ отъ 30 декемврий 1938 година въ т. 12 отъ изложението имъ, представено на г-нъ Министра на търговията, както следва:

„Единъ жизненъ и нетърпящъ отлагане въпросъ за нашата каменно-въглена индустрия е да се направятъ коренни реформи въ политиката на държавнитѣ мини „Перникъ“ по отношение превознитѣ тарифи, ценитѣ на въглищата и смѣтководството на държавната мина Перникъ. Въ управлението имъ да бѣде представена и частната каменновъглена индустрия, за да може да се координира въ интереса на народното стопанство управлението на държавнитѣ мини Перникъ съ тѣзи на частното каменновъглено производство“.

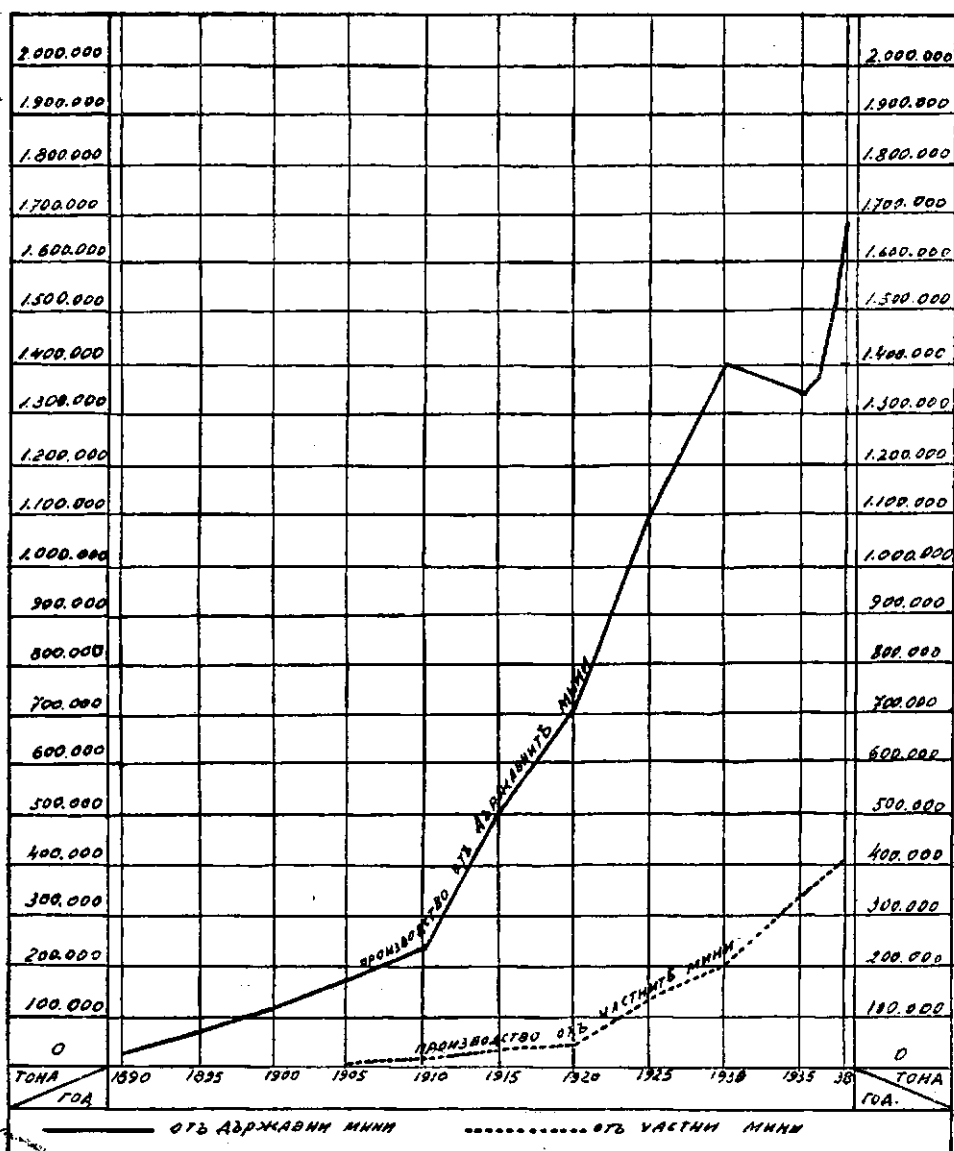
За да можемъ да вникнемъ съ по-ясенъ погледъ въ тоя въпросъ, преди всичко да установимъ диагнозата на тия прояви, т. е. да намѣримъ обективнитѣ основания на незадоволството на частнопромишленицитѣ отъ дейността на държавнитѣ мини, защото въ случая не е достатъчно да обяснимъ всички прояви на борбата, развила се на тая почва, съ общото положение на конкуренцията между дветѣ страни.

За тая целъ трѣбва да се анализиратъ следващитѣ две диаграми, а именно:

Диаграма № 6

За пласмента на каменни въглища отъ държавнитѣ и отъ частнитѣ мини

Диаграма № 7

За производството на държавните и частни мини

Отъ диаграма № 6 веднага се вадят следните заключения:

1. Разпредѣлението на пласмента за 1938 год. по консумативни области е:

	Отопление			Индустрия			Б. Д. Ж.			Общо	
	Въ хиляди тона	% отъ отопление	% отъ общия пласм.	Въ хиляди тона	% отъ индустрия	% отъ общия пласм.	Въ хиляди тона	% отъ Б.Д.Ж.	% отъ общия пласм.	Въ хиляди тона	%
Държ. мини	707	91	36	365	61	19	500	82	25	1572	80
Частн. мини	61	9	3	232	39	11	107	18	6	400	20
Заедно . .	768	100	39	597	100	30	607	100	31	1972	100

Таблица № 5

за разпредѣление пласмента на въглища презъ 1938 г. по консумативни области.

т. е. въ най-значителната консумативна областъ — отоплението, държавнитѣ мини участвуватъ съ 91 % (36 % отъ общия пласментъ), а частнитѣ само съ 9 % (3 % отъ общия). Напротивъ — въ най-слабата консумативна областъ — индустрията, частнитѣ мини сж най-добре застъпени — съ 39 % (11 % отъ общия пласментъ).

2. Отъ 1923 г. до 1937 г. участието на държавнитѣ мини въ производството на БДЖ и индустрията е останало почти непромѣнено, — едва въ последната 1938 год. има едно увеличение; напротивъ частнитѣ мини въ тия две области сж напредвали бързо и сж увеличили нѣколкократно пласмента си въ тѣхъ.

3. Годишитѣ 1936 и 1937 показватъ единъ повратъ назадъ въ пласмента на частнитѣ мини, който се догонва едва въ 1938 год.

Да обяснимъ тѣзи констатации и тѣхното значение.

Въ всички страни и времена въглищата за отопление се заплащатъ по най-добри цени, защото за всѣки отдѣленъ клиентъ консумацията е незначителна и е нерентабилно да се използватъ по-сложни и по-скъпи уредби за по-рационално използване на горивото или за използване на по-долнокачествени горива.

Въ обикновената печка за отопление или за готвене не могатъ да се използватъ ситни въглища. И ако участието на частнитѣ мини въ тая най-доходна за предприятията консумативна областъ е най-слабо, то това съвсемъ не е случайно явление: то се дължи на качеството на въглищата, които дветѣ групи предприятия произвеждатъ. Държавнитѣ мини Перникъ и Бобовъ-долъ произвеждатъ лѣскави кафяви въглища съ 2·5% сѣра, при 65·70% едри въглища надъ 18 м. м., а частнитѣ мини, съ изключение на „Пиринъ“ и „Х. Димитъръ“, произвеждатъ или много ситни въглища (всички мини за антрацитъ и за черни каменни въглища въ Балканския каменовъгленъ басейнъ), или такива съ повече сѣра, вода и катранливи вещества (къмъ които принадлежатъ и държавната мина Марица), които ги правятъ по-малко пригодни за домашно употребление. Затова и тѣхния пласментъ на първо мѣсто държи индустрията, но тамъ тѣ не могатъ да намѣрятъ вече такива изгодни цени. Защо? Защото индустрията всѣкога може да си приспособи горивнитѣ уредби къмъ най-евтинитѣ отпадъчни горива. А такива отпадъци до 1934 год. т. е. до построяването на брикетната инсталация при мини Перникъ, подъ форма

на ситни вжглища имаше надъ 150,000 тона годишно вжглища, които не намѣриха никакъвъ пласментъ и се оставяха да изгарятъ на табанитѣ.

Естествено е, че при тия условия цената на тия вжглища не може да се държи високо, тя постоянно се намаляваше, за да достигне въ края на 1934 год. своя минимумъ отъ 170 лв. за I зона, 150 лв. за II и 130 лв. за III зона.

Ето кжде е обективната причина за злепоставянето на повечето отъ частнитѣ мини на пазаря: тѣ трѣбваше, поради качеството на своето производство, да конкуриратъ ситнитѣ вжглища отъ мини Перникъ, които до края на 1934 год. бѣха за тѣхъ отпадъченъ продуктъ (презъ сжщата година на табанитѣ въ Перникъ сж изхвърлени 168,213 тона). За да се излѣзе отъ това положение и то по начинъ, който да запазва интереситѣ, както на частнитѣ, така и на държавнитѣ мини, имаше само една възможность: да се подготви нашия пазаръ за едно по-добро валоризиране на ситнитѣ вжглища, които по калорифиченъ ефектъ сж само съ 18 % по-донокачествени отъ едритѣ, а по цена бѣха достигнали до 58 % по-ниско, т. е. до цена по-ниска отъ половината на тая на едритѣ (170 лв. срещу 400 лева за зона). А за тая цель трѣбваше да се разшири пласмента на ситнитѣ вжглища въ досегашнитѣ му области и да се потърсятъ нови такива. Тия области бѣха: 1) индустрията, кждето въпрѣки явния интересъ, все още се употребяваха около 40,000 тона срѣдни вжглища, поради неприспособление на скаритѣ за ситни такива; 2) централнитѣ парни отоплення, които сжщо можеха да се приспособятъ за горене на ситни вжглища; 3) брикетирание и 4) производство на ситни промити които като по-високо калорични и съ по-малко пепель, се възприеха много добре отъ пазаря, особено отъ централнитѣ отоплення съ бездимно горене, първата пробна инсталация за което бѣ доставена отъ мини Перникъ и които сега сж задължителни за София и другитѣ голѣми градове и се разпространяватъ извънредно бързо. На бюрото по горивна техника въ Перникъ бѣ възложено да дава съвети и прави проекти за смѣняване на скаритѣ за едри и срѣдни вжглища съ такива за ситни, безплатно.

Всички тѣзи мѣрки, заедно съ последното намаление на ценитѣ на ситнитѣ вжглища за 1934 год., дадоха действително резултатъ и то по-бързо даже отколкото се очакваше: пласмента на ситнитѣ пернишки вжглища се разшири бързо и отъ 106,000 тона презъ 1935 год. достигна до 238,000 тона презъ 1938 год.

На първо време обаче това значително разширение пласмента на ситнитѣ вжглища още повече злепостави частното производство, което презъ годинитѣ 1936 и 37 показва едно отстъпление, както това показва диаграмата, дължащо се отчасти и на смущението на дветѣ най-голѣми частни мини „Черно море“ и „Пиринъ“, поради голѣмитѣ злополуки станали въ тѣхъ презъ тѣзи години.

На всѣки случай всички така взети мѣроприятия доведоха до положението, че търсенето на пазара на пернишкитѣ ситни вжглища превиши още къмъ края на 1937 г. предлагането и това позволи на управата имъ да повиши цената имъ — на ситнитѣ сурови съ 20 лв. на тонъ, а на промититѣ съ 60 лв. Това отъ само себе си имѧ за последствие отстъплението на мина Перникъ отъ III и II зони съ своитѣ индустриални вжглища.

Отъ приложената на стр. 192 и 193 таблица № 6 може да се проследи:

1. Пласментътъ на въглищата за отопление (I, II качество и брикети) въ първа зона си запазва положението (отъ 69.3 на 69.2 за последната год.), въ II зона даже се увеличава отъ 17.4 на 19%, а въ трета зона спада отъ 13.3%, на 11.8%. Въ това отношение резултатътъ не сж много задоволителни, защото интересътъ на стопанството ни и минно, и общо изисква по-интензивно проникване на пернишкитъ въглища за отопление въ II и III зона, тъй като частнитъ мини въ тия области сжщо не могатъ да задоволятъ тамъ тия нужди.

2. Пласментътъ на индустриални въглища (III и IV кач., промити, шламъ и сръденъ продуктъ) напротивъ, ясно показва едно отстъпление отъ 1935 год. насамъ отъ II (отъ 25.3% на 19.3%) и III зони (отъ 13 на 10%) и настъпление къмъ I зона (отъ 61.7% на 70.6%).

И тъй резултатътъ отъ политиката на Държавнитъ мини, отъ която частнитъ минопритежатели се оплакватъ въ изложението си, е на лице: тя е явно въ полза на частнитъ мини, безъ да бжде въ вреда на държавнитъ. Тая политика бѣ единствено възможната и съ трайни резултати, наложена отъ обективнитъ условия на пазаря, който методично и съзнателно бѣ подготвенъ отъ управата на държавнитъ мини къмъ това положение. Искането на Съюза на частнитъ минопритежатели да се установятъ цени по административенъ начинъ, т. е. цени, които да не отговарятъ на предлагането и търсенето на съответнитъ качества, не би могло нито да се оправдае предъ консуматора, нито да се задържи за дълго време, като само би изложило обществено подбудителитъ му.

Така че по тоя въпросъ за ревизиране ценитъ на въглищата, отговора е: каквото обективнитъ условия на пазаря позволяватъ да се направи, то е направено. Но тъй като процесътъ за преминаване къмъ консумация отъ едри на ситни въглища и на брикети ще продължава, то сигурно е, че ще дойде пакъ моментъ, когато пазарътъ отново ще наложи едно по-добро валоризиране на ситнитъ въглища. Кога обаче ще стане това и въ какъвъ размѣръ, азъ не съмъ въ състояние да опредѣля още отъ сега.

По въпроса за превознитъ тарифи на въглищата трѣбва да се каже, че борбата на минопритежателитъ противъ тъй наречената „изключителна тарифа № 50“ е съвсемъ неоправдана обществено. Тая диференциална тарифа, по която превозътъ за т./кил. отъ 3.70 лв. за близкитъ разстояния (до 10 клм.) се намалява до 0.46 лв. за най-далечнитъ разстояния (600 клм.) нито е измислена у насъ (за сжщото разстояние въ Германия се плаща 0.71 лв., въ Румжния — 0.47 лв., въ Полша 0.49, въ Югославия — 0.50 лв.), нито пъкъ е създадена само за държавнитъ мини, а за всички каменовъглени мини въ България. Не може да се намѣри оправдание за тая борба противъ едно мѣроприятие на държавата, създадено отъ нея въ общия интересъ на стопанското ни развитие и особено въ интереса на развитието на минното ни дѣло, защото сжществуването на Съюза на минопритежателитъ обществено е оправдано, докато той ратува изобщо за това дѣло, за всички мини — били тѣ държавни или частни. А унищожението на тая диференциална тарифа ще спжне развитието не само на държавнитъ мини Перникъ и Бобовъ-долъ, но сжщо и на частнитъ мини Пиринъ и Х. Димитъръ и изобщо ще затрудни снабдяването на цѣла България съ въглища за отопление, каквито балкан-

Табли

за пласмента на вжглишнитъ произведения

Зона	Година	Всичко тона	I качество			II качество			Брикети			Общо		
			Тона	%	%	Тона	%	%	Тона	%	%	Тона	%	%
I	1935	466.131	265.932	74.7		86.827	56.6		3.844	66.6		356.603	69.3	
	1936	464.430	261.262	75		88.663	57		5.679	61.8		355.604	69.3	
	1937	534.662	276.739	73		91.226	55.5		10.760	57.7		378.725	67.3	
	1938	629.526	313.833	74		92.551	57		20.466	64.9		426.850	69.2	
II	1935	114.005	52.698	14.8		35.918	23.4		885	15.3		89.501	17.4	
	1936	120.769	52.063	15		33.936	22		1.740	18.9		87.739	17.1	
	1937	150.531	62.002	16		39.734	24		4.635	24.9		106.371	18.9	
	1938	163.850	67.981	16		42.049	26		7.310	23.2		117.340	19.0	
III	1935	77.091	37.291	10.5		30.485	20		1.045	18.1		68.821	13.3	
	1936	86.408	34.442	10		33.401	21		1.770	19.3		69.613	13.6	
	1937	100.814	40.609	11		33.491	20.5		3.254	17.4		77.354	13.8	
	1938	96.808	42.093	10		26.997	17		3.765	11.9		72.855	11.8	
Всичко			Пазаръ			Пазаръ			Пазаръ			Пазаръ		
	1935	657.227	355.921	100—95		153.230	100—66		5.774	100—14		514.925	100—79.5	
	1936	671.607	347.767	100—94		156.000	100—57.3		9.189	100—22.7		512.956	100—75.3	
	1937	786.007	379.350	100—96		164.451	100—65.3		18.649	100—40.4		562.450	100—81	
Б. Д. Ж.	1938	890.184	423.907	100—96		161.597	100—77.4		31.541	100—47		617.045	100—86	
			Б.Д.Ж.			Б.Д.Ж.			Б.Д.Ж.			Б.Д.Ж.		
	1935	390.384	18.591	— 5		79.121	34		34.950	86		132.662	20.5	
	1936	393.060	20.494	— 5.6		116.107	42.7		31.348	77.3		167.949	24.7	
Общо	1937	435.899	16.483	— 4		87.254	34.7		27.516	59.6		131.253	19	
	1938	469.596	18.018	— 4		47.284	22.6		35.819	53		101.121	14	
	1935	1.047.611	374.512			232.351			40.724			647.587		
	1936	1.064.667	368.261			272.107			40.537			680.905		
	1937	1.221.906	395.833			251.705			46.165			693.703		
	1938	1.359.780	441.925			206.881			67.360			718.166		

скитъ мини, които налагатъ това становище на Съюза на минопритежателитъ, въобще не произвеждатъ. Този искане на Съюза азъ направо окачествявамъ като антисоциално и антистопанско, продиктувано отъ интереса на отдѣлни мини, но не и на всички частни мини даже, като оставимъ на страна държавнитъ, за развитието на които Съюзътъ не се счита въобще длъженъ да промишлява.

Въпросътъ за погрѣшното смѣтководство на държавнитъ мини се състои въ това, че споредъ мнението на Съюза, при предаването минитъ отъ държавата на автономното имъ управление, за стойността на самитъ залежи не е предвидена никаква сума, а сж оценени само движимитъ и недвижими имоти за една сума отъ около 350,000,000 лв., която сума и се вписва въ баланса на минитъ, като капиталъ, даденъ отъ държавата. По тоя въпросъ може да се дискутира до безконечность и за и противъ, единъ фактъ е обаче неоспоримъ, а именно: при гласуването на закона за автономията, компетентнитъ тогава лица смѣтаха, че минитъ ще могатъ да дадатъ една печалба отъ не повече отъ 30,000,000 лв. годишно, а сега тѣ даватъ на държавата крѣгло около 100,000,000 лева, отъ които около 50 милиона лева отъ печалбитъ и толкова отъ такситъ (по 40 лв. на тонъ).

Въ заключение ще кажа, че държавнитъ мини нѣматъ и не могатъ да иматъ своя собствена политика, извънъ политиката на държавата по

ца № 6

по зони за времето отъ 1935 до 1938 години.

III кач.		IV кач.		Промити		Шламъ и срѣденъ продуктъ		Общо		Непресѣти		Пляка		Общо	
Тона	%	Тона	%	Тона	%	Тона	%	Тона	%	Тона	%	Тона	%	Тона	%
63.499	71	—	—	10.510	61	—	—	74.009	69.5	1.105	85.3	34.414	99.7	35.519	99
63.584	68.5	—	—	16.245	44.5	—	—	79.829	61.7	135	45.8	28.862	99.4	28.997	99
64.100	65	14.467	94.4	38.394	54.5	10.225	99.7	127.186	65.4	30	46.2	28.721	98.9	28.751	99
68.870	65	28.047	98.5	49.314	60.5	21.550	99.8	167.781	70.6	165	82.5	34.730	98.5	34.895	98
19.189	21.5	—	—	5.045	30	—	—	24.234	22.8	160	12.4	110	0.3	270	0.7
21.590	23.3	—	—	11.180	30.5	—	—	32.770	25.3	120	40.7	140	0.5	260	0.9
26.330	27	255	1.7	17.255	24.5	—	—	43.840	22.6	20	30.8	300	1	320	1
25.970	24.5	240	0.8	19.705	24	45	0.2	45.960	19.3	15	7.5	535	1.5	550	1.5
6.690	7.5	—	—	1.550	9	—	—	8.240	7.7	30	2.3	—	—	30	0.3
7.670	8.2	—	—	9.065	25	—	—	16.735	13	40	13.5	20	0.1	60	0.1
8.050	8	605	3.9	14.740	21	30	0.3	23.425	12	15	23	20	0.1	35	—
11.128	10.5	195	0.7	12.610	15.5	—	—	23.933	10.1	20	10	—	—	20	0.5
89.378	100	—	—	17.105	100	—	—	106.483	100	1.295	100	34.524	100	35.819	100
92.844	100	—	—	36.490	100	—	—	129.334	100	295	100	29.022	100	29.317	100
98.480	100	15.327	100	70.389	100	10.255	100	194.451	100	65	100	29.041	100	29.106	100
105.968	100	28.482	100	81.629	100	21.595	100	237.674	100	200	100	35.265	100	35.465	100
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	257.722	—	—	—	257.722	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	325.111	—	—	—	325.111	—
—	—	—	—	45	—	—	—	45	—	304.601	—	—	—	304.601	—
30	—	—	—	30	—	—	—	30	—	368.415	—	—	—	368.415	—
89.378	—	—	—	17.105	—	—	—	106.483	—	259.017	—	34.524	—	293.541	—
92.844	—	—	—	36.490	—	—	—	129.334	—	325.406	—	29.022	—	354.428	—
98.480	—	15.327	—	70.434	—	10.255	—	194.496	—	304.666	—	29.041	—	333.707	—
105.998	—	28.482	—	81.659	—	21.595	—	237.704	—	368.615	—	35.265	—	403.880	—

минното ни дѣло въобще. А тази политика на държавата по отношение на частнитъ мини е силно протекционистична. Протекцията се изразява, както въ облагането на държавнитъ мини съ 40 лева на тонъ такса, която повишава костуемитъ имъ стойности като по тоя начинъ се достига до резултатъ, който частнитъ минопритежатели сж очаквали отъ една скъпа оценка на запаситъ отъ въглища така и въ закупуването отъ Б.Д.Ж. на въглища отъ частнитъ мини по цени чувствително по-високи отъ тия на държавнитъ мини.

На всѣки случай, на оплакването на известна частъ отъ частнитъ минопритежатели, че политиката на държавнитъ мини е съсипателна за тѣхъ, отговаря най-добре диаграмата № 7, която дадохме по-горе. А тя красноречиво говори, че частнитъ мини сж били въ непрестаненъ възходъ отъ 1905 год. насамъ, като въ продължение на 33 год. отъ своето съществуване сж достигнали до 400,000 тона производство, равно на 20% отъ общото ни производство, или по 12,000 т. срѣденъ годишенъ прирастъ. За сжщия периодъ време отъ началото на своето развитие държавнитъ мини сж достигнали само 273,000 т. год. производство, т. е. 8000 тона срѣденъ годишенъ прирастъ. Истина е, че печалбитъ на много отъ тѣхъ не сж били задоволителни, особено като се има предвидъ, че с прието, поради по-голѣмия рискъ въ миннитъ предприятия отъ сжщитъ да се очакватъ и по-голѣми печалби; но въ всѣки случай, тѣхното раз-

витие не е било спъвано и никоя частна мина не е била унищожена до сега.

Завършвамъ тоя боленъ въпросъ, който, колкото и да искаме да си затваряме очитѣ предъ него, си остава все пакъ актуеленъ за нашето минно стопанство и тормози всички негови дейци, като напомнямъ, че не може да има искренъ радетелъ на минното ни дѣло, който да нѣма при-сърдце резвитието на всички минни обекти въ страната ни, били тѣ държавни или частни, но отъ друга страна не може да се изпусна изъ пред-видъ, че минното ни стопанство не може да бжде разглеждано като са-моцель за себе си и да се направлява само съ огледъ на интереситѣ на неговитѣ собственици или на заетитѣ въ него професионалисти. То ще изпълни своето предназначение и ще върви по пѣтя на правилното си развитие, само когато преди всичко се въодушевява отъ интереситѣ на цѣлокупното ни народно стопанство, въ разцвѣта на което и то ще може да достигне собствения си разцвѣтъ. А това значи, че то трѣбва да се стреми къмъ своята рационализация, къмъ намаление и на костуеми и на превозни разходи, за да дойде до консуматора на все по-низки цени — това е въ края на крайщата задачата на всѣка техническа и стопан-ска дейность.

Б. РУДНО ПРОИЗВОДСТВО

Въ сравнение съ всичкитѣ ни съседни страни, нашето каменовж-лено дѣло стои въ много отношения по-високо. По технико-стопанската си организация и особено по социалнитѣ си мѣроприятия мини Перникъ могатъ да съперничатъ не само съ най-голѣмитѣ минни предприятия на нашитѣ съседи, но и съ тѣзи въ много по-напреднали въ стопанското си развитие страни.

Не така стои обаче въпросътъ съ рудното ни производство. Въ това отношение ние сме решително много назадъ не само отъ Югославия и Румъния, но и отъ Гърция и Турция.

Истината впрочемъ е известна: до 1930 год. ние имаме само едно добре организирано технически и стопански предприятие — Плакалница — което е дало общо около 500,000 т. руди (медни, оловни и цинкови), преработвани въ собствени инсталации и изнасяни въ видъ на полуфа-брикати — меденъ камъкъ и концентрати — оловни и цинкови. Въ най-добритѣ години нашето рудно производство не е надвишавало по стой-ность сумата отъ 60,000,000 лв.¹⁾

Следъ спирането на работитѣ на Плакалница презъ 1930 г. на-шето рудно производство замръ. Едва презъ последнитѣ нѣколко години отново се събужда интересътъ къмъ него и то повече къмъ желѣзнитѣ, манганови и хромови руди въ връзка съ обявенитѣ страховити програми за въоръжаване въ всички страни.

Какви сж изгледитѣ въ близко бждеще и възможноститѣ въобще за развитието на нашитѣ рудни мини?

¹⁾ Стойността на производството, изнесено въ странство, отъ Югославия, презъ последнитѣ години възлиза на около 1,400,000,000 лв. Югославия презъ 1936 г. е про-извела: 609,400 тона медни руди, 731,212 т. оловни, 450,859 т. желѣзни, 292,174 т. бок-ситъ (алуминиева руда) и пр.

Гърция за 1935 г. — 29,779 т. хромитъ, 204,146 т. желѣзни руди, 93,568 т. магне-зитъ, 23,701 т. никелови руди, 132,300 т. желѣзни пирити (за сѣрна киселина) и пр. — общо за годината около 460,000 тона.

За да отговоримъ на тоя въпросъ, нека се опитаме да отговоримъ на въпроса съ какви запаси отъ руди разполагаме въ момента. Сигурниятъ тонажъ (видимъ + въроятенъ) по моя лична преценка възлиза:

Медни руди	—	около 250,000 тона;	възможенъ —	500,000 тона	Цифритъ
Оловни и цинкови	"	350,000	"	1,000,000	съвсемъ не
Желъзни	"	300,000	"	4,000,000	сж огромни,
Манганови	"	100,000	"	?	но тѣ не сж
Златни	"	150,000	"	?	обезсърдчи-

телни, като се има предвидъ, че въ руднитъ мини обикновено, едновременно съ експлоатацията на подготовения тонажъ паралелно се водятъ и работитъ за нови проучвания, разходитъ по които проучвания достигатъ до $\frac{1}{3}$ отъ всички други разходи.

На всѣки случай, това, което най-много ни е нужно въ момента, то е култивиране въ нашето общество и управляющи фактори единъ рударски менталитетъ, на мѣстото на иманярския такъвъ, който е господствувалъ до сега, а този рударски менталитетъ се състои въ съзнанието, че не всѣко рудно находище е мина, и че всѣка мина, преди да даде богатства на притежателя си, поглъща много срѣдства, а понѣкога поглъща и повече, отколкото дава. Въ туй отношение впрочемъ има напоследъкъ у насъ голѣмо отрезвление и по-правиленъ възгледъ върху характера на миннитъ предприятия, особено руднитъ.

Връщайки се на поставения по-горе въпросъ за възможноститъ на развитие въ близко бъдеще на нашето рудно минно дѣло, отбелязвамъ съ задоволство, че следъ застоя отъ 1930 год. насамъ, отъ миналата година то отново излиза на сцената на нашия стопански животъ съ пуцането въ работа на инсталацията за цианизация на златнитъ руди въ Трънско при с. Мисловщина, инсталация, която ще може да преработва около 60,000 тона руда и ще може да произвежда около 500 кгр. злато годишно.

Миналата година се отнаменува и съ формирането на ново минно д-во за експлоатацията на оловни руди въ Родопския край, около с. Маданъ, което е вече въ подготовка на експлоатацията на тия най-значителни за сега рудни залежи въ България, като въ две години се очаква да се дойде до производство и преработване въ концентрати на 60—100,000 тона руда. Не по-малко интересни сж и резултатитъ отъ проучвателнитъ работи на меднитъ залежи въ Панагюрско, макаръ че тамъ до установенъ проектъ за бъдещата експлоатация още не се е достигнало. Сжщо и меднитъ мѣсторожения на д-во Плакалница, подготвени и екипирани съ всички съоръжения за една редовна експлоатация въ Вратчанско и въ Бургаско, сигурно не ще останатъ още дълго време въ бездействие. По такъвъ начинъ въ близко бъдеще можемъ да очакваме, че така нареченитъ цвѣтни метали ще ни дадатъ производство на стойностъ къмъ 200,000,000 лева годишно.

Остава ми да кажа нѣколко думи по въпроса за производство на желѣзо у насъ, който отъ нѣколко години насамъ така живо вълнува не само миньорскитъ и стопански срѣди, но и военнитъ. Да се отговори изчерпателно на тоя тѣй важенъ и тѣй сложенъ въпросъ е невъзможно на това мѣсто и не влиза въ рамкитъ на тази ми статия. Ще се задоволя да дамъ по-скоро една правилна постановка на въпроса.

1. Консумацията на сурово и полуобработено желязо в България възлиза на около 50,000 тона годишно, срещу 200,000 т. в Югославия и 350,000 т. в Румъния, от които 250,000 т. ламарина и валцувано желязо. Стойността на тия 50,000 т. на границата на България възлиза на около 200,000,000 лева — цифра, която заслужава внимание и която, на пръв поглед поне, дава широка възможност за обзавеждането на собствено производство. Но ако се вгледаме по-подробно във тези цифри и анализираме състава им, веднага ще се натъкнем на голфмото разнообразие на качества и видове, фабриката на които изисква и различни по състав руди, и различни съоръжения. И като се вземе под внимание, че от някои качества и видове желязо нашата консумация е едва няколко хиляди тона, тогава става ясно, че тоя въпрос не може да се третира само от стопанска гледна точка, но преди всичко трябва да се проучи технически и то за всеки вид желязо поотделно. По тоя повод отбелязвам, че в Югославия, Зеница, само за устройството на отделението за валцуване на релси сж похарчени 150,000,000 динари. В Румъния, където има вече 10 високи пещи, сж 260,000 тона производствен капацитет, пакъ само 63% от нуждите се покриват от собствено производство, а останалото се внася от вън. А при нашата 7 пъти по-слаба консумация е явно, че ние не можем да произвеждаме освен няколко от най-употребяваните видове и качества желязо, а другото все пак трябва да се внася от вън.

Така че, първата констатация, която правим е, че ние нямаме достатъчна консумация, освен за някои видове желязо, главно бетонно, което се произвежда вече у нас от стари материали, макаръ и въ недостатъчно за нуждите ни количество.

2. По отношение на евентуалните добивни цени, можем от сега още да отговорим, като имаме предвид цените на нашия кокс и на нашите руди — че те ще бъдат значително по-скъпи от тия на внесеното от вън желязо. В Югославия напр., където рудите се експлоатират на открито и не костват повече от 60—70 лв. на тон, собственото производство на чугун е по-скъпо от старото желязо, купувано даже в Америка, поради което Югославия предпочита да изнася собствените си руди, и да внася старо желязо от вън, така че около 60% от производството на Сименс-Мартиновите им пещи е от чужд произход.

Като се има предвид, че все пак желязото е материал от първа необходимост за стопанството на страната ни, неговото оскупяване не е оправдано, още повече, че по този начин рискуваме да спънем развитието на металната и машиностроителната ни индустрии, които представляват много по-голям стопански интерес и чието предварително развитие трябва да създаде и по-благоприятни условия за развитието и на желязодобивната индустрия впоследствие. Знае се, че 1 кгр. обработено желязо струва около 30—35 лв. срѣдно, а необработеното такова само 5 лв. Това съотношение вече посочва естествения път на развитие. Както при всяка друга индустрия и тук развитието ще върви от върха към корена.

3. От това, което казах вече в т. 1, е явно, че аргументът за самозадоволяване и независимост от чужбина по отношение на желязото е несъстоятелен. Даже и да имаме собствено производство, то далеко и

за дълги години не ще може да се нагоди да задоволява всичките ни нужди. Добавямъ тукъ, че вносътъ въ Румжния, който все още продължава, въпрѣки доста високо развитото собствено производство, се отнася между другото именно за специални стомани, нуждни за военната индустрия.

Все пакъ основниятъ недѣлъ при разрешаването на тая проблема си остава недостатъчността на запаситѣ, съ които разполагаме. Проучването на желѣзнитѣ ни мѣсторождения, обаче, е задача, която частната инициатива мжчно ще разреши: износа на висококачественитѣ ни руди отъ Ямболско, който тая година ще достигне до 25,000 тона, ще даде възможностъ за проучване на това мѣсторождение, но проучването на почти всички останали наши желѣзни находища остава проблематично. Чуждиятъ капиталъ въ тая областъ проявява слабъ интересъ. И тукъ, мисля азъ, е мѣстото, където държавата би трѣбвало да се намѣси по-ефикасно и да организира преди всичко систематическото проучване на всички известни залежи; следъ което въпросътъ за желѣзодобиването у насъ ще може да се сложи за разрешаване на по-здрави основи: а сега при 300,000 тона сигурни запаси руда, които ще дадатъ около 150,000 тона желѣзо, никой не би се решилъ да харчи нѣколко стотинѣ милиона лева (Завода въ Решица съ 2 високи пещи за 120,000 тона год. производство, съ всички допълнителни съоръжения за добиване на разни видове пазарско желѣзо, струва повече отъ 2 милиарда леи) за обзавеждане на желѣзодобивенъ заводъ, при чието производство само амортизацияитѣ отъ вложения капиталъ ще тежатъ най-малкото съ 2 лв. на килограмъ.

Смѣтамъ, че съ тия нѣколко точки, които развихъ, допринасямъ, както казахъ и по-горе, не за разрешаването на тоя въпросъ, а за правилната му постановка при евентуалното му разрешаване, което трѣбва да се повѣри преди всичко на специалиститѣ — минни инженери и главно сидерурзи. Дилетантското третиране на въпроса *) не ще допринесе нищо за неговото разрешение.

ВЪТРЕШНАТА ТЪРГОВИЯ НА БЪЛГАРИЯ

отъ

АСЕНЪ КЕМИЛЕВЪ

Едва ли има стопанска областъ, която да е била обектъ на толкова слабъ интересъ отъ страна на българскитѣ економисти, колкото е областта на вътрешната търговия на България. Докато по въпроситѣ за индустрията, земедѣлието и външната търговия, въ нашата литература изобилствуватъ, или поне съществуватъ, доста подробни изследвания, вътрешната търговия е била винаги запускана до степенъ, щото да нѣмаме нито едно пълно изложение на състоянието ѝ и на проблемитѣ, които се повдигатъ въ връзка съ нея.

Тази изоставеностъ на въпроса не ни позволява, въ рамкитѣ на статиитѣ на списанието, да изложимъ и разгледаме всичко, което е въ връзка съ вътрешната ни търговия. Затова и на настоящата статия се

*) Въ в. Миръ бѣ помѣстена статия по този въпросъ отъ единъ пенсионеръ — бившъ учитель по рисуване.

поставятъ установителни задачи, отнасящи се до обема на вътрешната търговия.

РАМКИ НА ВЪТРЕШНАТА ТЪРГОВИЯ

Намираща се въ срѣдата между производството и консумацията на благата, търговията се проявява въ много облици, които често пѣти сѣ неуловими и избѣгващи отъ възможността да бждатъ точно и всеобхватно дефинирани. Затова и рамкитѣ на вътрешната търговия могатъ да бждатъ по-широки или по-тѣсни, въ зависимостъ отъ това, дали ще приемемъ, че подъ вътрешна търговия трѣбва да се разбира само онази размѣна на стоки, при която се завършва процеса: производство — размѣна — консумация въ рамкитѣ на народното стопанство, или ще трѣбва да обхванемъ всичко онова, което се пласира на вътрешния пазаръ, т. е. което се консумира въ страната, независимо отъ това дали се произвежда тамъ или се внася, или най-последно, къмъ последното ще трѣбва да прибавимъ и вътрешнитѣ търговски обороти, които се появяватъ неминуемо и при експортната търговия. Разбира се, най-правилно, както и най-широко, е обхващането на вътрешната търговия, въ което биха се включили всички вътрешни обороти.

Установяването на оборотитѣ, които трѣбва да се считатъ като такива на вътрешната търговия, е важно преди всичко за установяването на обема на вътрешната търговия, а следъ това и за установяването на стопанскитѣ задачи, които могатъ и трѣбва да се поставятъ на всѣки търговски браншъ съ огледъ на общо-стопанскитѣ цели на страната.

Но ако все пакъ е лесно да се ограничатъ рамкитѣ на вътрешната търговия и да се направятъ нуждитѣ изследвания за нейния обемъ, структура и организация, много по-трудно е да се формулиратъ проблемитѣ, които спадатъ въ областта на вътрешната търговия. Поради факта, че търговията е само една посрѣдническа дейностъ, тя се влияе както отъ факторитѣ, които стоятъ на страната на производството, така и отъ тия, които стоятъ на страната на консумацията, така най-последно и отъ факторитѣ, намиращи се въ области, близки до търговията, като напримѣръ кредита, стойността на паритѣ, девизни обезценения, фискална политика на държавата и т. н.

Цѣлата сложностъ на проблемитѣ, свързани съ вътрешната търговия, обаче, както и централното мѣсто, което тя заема въ стопанския животъ: производство-размѣна-консумация, опредѣлятъ нейната важна роля и необходимостта да бжде научно и стопанско-политически свързана съ цѣлостното развитие на народното стопанство, като се премахнатъ нѣкои отъ сегашнитѣ ѣ недѣзи и се добавятъ нѣкои преимущества, които биха съдействували за по-бързия възходъ на стопанството.

Предпоставка за правилното разрешение на вътрешно-търговскитѣ проблеми е, обаче, познаването на фактитѣ, съ установяването на които ще се опитаме да се занимаемъ по-долу.

СТОЙНОСТЪ НА ВЪТРЕШНАТА ТЪРГОВИЯ

Общеизвестно е, че стокитѣ, преминаващи отъ производителя до консуматора, правятъ доста дълъгъ пътъ между разнитѣ видове и степени търговци, на едро, на дребно, амбуланти и нѣкои други междинни степени. Поради това е почти невъзможно да се установи общиятъ обемъ

на търговския оборотъ въ страната. Може да се направятъ опити, обаче, да се установи оборотътъ на стокитѣ на едро, като подъ понятието „на едро“, което тукъ се употребява малко произволно, се подразбиратъ стокитѣ, които пристигатъ на пазаря, т. е. изчислени по ценитѣ на тѣхнитѣ първи продавачи. Подъ обородъ на дребно, който сжщо така може да се изчисли приблизително, се подразбира крайната фаза на търговската дейтелностъ, т. е. оборотитѣ, които отговарятъ на покупкитѣ на последнитѣ консуматори на стокитѣ. Разбира се, твърде сложенъ и споренъ е въпросътъ дали трѣбва да се счита за търговски оборотъ този, който се извършва между търговци и фабриканти съ суровитѣ или преработени материали, потрѣбни за индустрията. Но въ нашия опитъ да изчислимъ общитѣ търговски обороти въ страната, ние ще изключимъ този индустриално-търговски оборотъ, считайки, че при вътрешната търговия участвуватъ само готови за употребление отъ консуматоритѣ стоки.

Изчисляването на вътрешнитѣ търговски обороти, обаче, е твърде важно и за изработването на индекситѣ на ценитѣ на стокитѣ на едро и на дребно, защото само следъ като се установи всѣка отдѣлна стока, която участвува въ индекса, съ какъвъ оборотъ участвува въ търговията, може да се опредѣли и нейното тегло въ общия индексъ на ценитѣ на стокитѣ. На тази необходимостъ отъ установяване вътрешния стоковъ оборотъ на народното ни стопанство се дължатъ и първитѣ опити за изчисления на търговския оборотъ, извършени отъ Главната дирекция на статистиката. За съжаление, обаче, до сега сж публикувани подробни данни върху оборотитѣ на вътрешния пазаръ само за 55 стоки презъ 1926 година, която е била взета като база за изчисляване на индекса на ценитѣ на стокитѣ на едро. Едно второ изчисление на тѣзи обороти е направено презъ 1938 година, но до сега не е публикувано.

ТЪРГОВИЯ НА ЕДРО

Съгласно изчислението на Главната дирекция на статистиката, което е публикувано въ една обширна статия на г. П. Пенчевъ¹⁾, общиятъ оборотъ на стокитѣ, които сж взети предвидъ при установяването на сегашния индексъ на ценитѣ на едро (55 стоки), е възлизалъ на 23.728.940 хиляди лева. Въ изчислението на тѣзи обороти прави впечатление, че сж изпуснати редица важни за народното ни стопанство стоки, които иматъ било твърде сезоненъ характеръ (напримѣръ десертното грозде, което е изпуснато и при новия индексъ, изработенъ презъ 1938 год.), било сж счетени за недостатъчно характерни за развитието на стопанството ни. Ще трѣбва да се приеме, следователно, че дори презъ 1926 година, която е взета за база, търговскиятъ оборотъ въ страната е билъ значително по-голямъ отъ отбелязания.

За да се стигне до нѣкои по-точни резултати и при това да се даде не само една фотография на обема на вътрешната търговия въ опредѣленъ моментъ, а да се установи и нейното развитие презъ течение на годинитѣ, ние можемъ да използваме сравнителния методъ между нѣколко изчисления, като приемемъ най-правдоподобната цифра.

¹⁾ Вижъ П. Пенчевъ : Срѣдни пазарни цени на едро и индекснитѣ за тѣхъ числа въ България — Тримесечно списание на Главната дирекция на статистиката, година II (1930—1931) кн. III и IV.

За да изчислимъ развитието на търговията презъ периода 1926/1938 година, ако приемемъ, че върху обема ѝ не сж влияли нови количества стоки, хвърлени или изтеглени отъ пазара, а е упражнявало влияние само измѣненieto на индекса на ценитѣ на стокитѣ, ние можемъ възъ основа на измѣненiята на индекса на ценитѣ на едро да откриемъ и измѣненiята въ общата стойностъ на вътрешната търговия, предизвикани отъ измѣненieto на ценитѣ. Тѣзи промѣни сж показани (за означенитѣ въ индекса 55 стоки) въ следната таблица:

Година	Индексъ на ценитѣ на стокитѣ	Обороти на вътрешната търговия на едро
1926	100.0	23.728
1927	100.2	23.776
1928	107.8	25.579
1929	111.1	26.363
1930	90.2	21.403
1931	74.3	17.631
1932	65.1	15.447
1933	58.2	13.810
1934	60.3	14.308
1935	61.4	14.569
1936	62.2	14.759
1937	70.2	16.657
1938	72.8	17.274

година, като и при него останаха необхванати нѣкои стоки, макаръ и не толкова много, както при първия индексъ. Ако вземемъ за база оборотитѣ на тѣзи 74 стоки презъ 1938 г., които възлизатъ кръгло на около 23.0 милиарда лева, ние можемъ по сжщия начинъ, по който развихме движението на търговскитѣ обороти при база 1926 г. равно на сто, да се повърнемъ отъ 1938 година до 1926 година. Тогава, оборотитѣ на вътрешната търговия изчислена възъ основа на 55 стоки презъ 1926 г. и на 74 стоки презъ 1938 година ще ни даде следнитѣ цифри:

Година	Изчисление на търг. обороти на едро за 55 стоки при база 1926=100	Изчисление на търг. на едро за 74 стоки при база 1938 = 100
М и л и о н и л е в а		
1926	23.728	31.769
1927	23.776	31.832
1928	25.579	34.247
1929	26.363	35.295
1930	21.403	28.656
1931	17.631	23.604
1932	15.447	20.681
1933	13.810	18.489
1934	14.308	19.156
1935	14.569	19.506
1936	14.759	19.760
1937	16.657	22.301
1938	17.274	23.000

Безспорно, върху обема на търговията сж влияли не само ценовитѣ измѣнения, но и количествени такива. Освенъ това, не сж обхванати и редица стоки, които участвуватъ въ търговския оборотъ съ значителни суми, безъ да сж включени въ индекса. За да се внесе една корекция въ това отношение, може да се използва изчислението на обороти на новия индексъ на ценитѣ на стокитѣ, който се изработи възъ основа на оборотитѣ на 74 стоки презъ 1938

Макаръ и второто изчисление да се приближава много повече до действителността, то все пакъ не взема подъ внимание различията, които се отбелязватъ въ производството и консумацията на отделнитѣ артикули, които се дължатъ както на различнитѣ реколти и нееднакъвия размѣръ на индустриалното и занаятчийското производство, така и на промѣнливата покупателна способностъ на населението.

За да се приближимъ още повече къмъ действителността, като вземемъ подъ

внимание и промѣнитѣ въ производството и покупателната способност на населението, ние ще посочимъ тукъ и изчислението на г. д-ръ Ас. Чакаловъ за стойността на стоковия оборотъ на едро, направено въ неговия трудъ върху националния доходъ¹⁾). Следъ подробно посочване на метода, посредствомъ който е достигналъ до установенитѣ отъ него цифри, г. д-ръ Чакаловъ дава следното изчисление на развоя на вътрешнитѣ търговски обороти презъ периода 1926/1935 г.:

Година	Вътрешна търговия на едро Милиони лева
1926	25.367
1927	25.541
1928	27.162
1929	28.750
1930	21.984
1931	20.845
1932	17.031
1933	14.796
1934	14.546
1935	16.544

Макаръ и цифритѣ на г. д-ръ Чакаловъ да се намиратъ по сръдната на дветѣ горни изчисления, направени възъ основа на оборотитѣ и индекса на ценитѣ на стокитѣ, самиятъ фактъ, че тѣ сж по-малки отъ второто изчисление, съ около 3 до 4.5 милиарда лева, показва, че нѣкой елементъ и въ тѣхъ с билъ пропуснатъ, защото нито външната, нито вътрешната ни търговия сж могли да отбележатъ такива отклонения презъ годинитѣ 1935—1938. Ние намираме обяснението на тази разлика въ изключването на цѣлото занаятчийско производство, което е счетено като такова, участващо само въ оборота на дребно, а не и на едро, както и въ из-

пускането на нѣкои други елементи, които сж били оправдано пренебрегнати поради нуждата да се служи на целитѣ на опредѣляне националния доходъ, а не на тия на търговскитѣ обороти сами за себе си. Накрай, за да подкрпимъ мнението си, че вътрешниятъ стоквъ оборотъ на едро е билъ по-голямъ, ние ще приведемъ и едно наше изчисление, направено по другъ случай¹⁾), съгласно което вътрешнитѣ обороти на дребно, следъ като е билъ изключенъ износътъ на земеделски произведения, сж възлизали на следнитѣ цифри:

Година	Оборотъ на вътр. пазаръ на дребно Милиони лева
1929	26.824
1930	21.130
1931	19.288
1932	18.096
1933	16.258
1934	16.548
1935	17.035

Както се вижда, горнитѣ цифри сж по-големъ отъ тѣзи, показани отъ г. д-ръ Чакаловъ, което би трѣбвало да се обясни съ факта, че показанитѣ въ последната таблица обороти сж такива на дребно, докато показанитѣ отъ г. Чакаловъ сж обороти на едро. Въ действителностъ, като се вземе предъ видъ, че отъ нашитѣ обороти е изключенъ износътъ, който влиза въ оборотитѣ на г. Чакаловъ и възлиза на 3 до 4 милиарда лева, ще трѣбва пакъ да се приеме, че изчислението на г. Чакаловъ е ниско въ

сравнение съ реално извършения оборотъ на вътрешния пазаръ. Ето защо, следъ грижливо сравнение на общитѣ тенденции въ развитието на вноса и износа, на индустриалното производство и на занаят-

¹⁾ Вижъ д-ръ Ас. Чакаловъ: Националниятъ доходъ на България 1924/1935, стр. 66/71 — Трудове на Статистическия институтъ за стопански проучвания при Софийския университетъ, 1937 кн. 2.

¹⁾ Вижъ Асенъ Кемилевъ: „Насочване на паричния националенъ доходъ въ България“, списание на Българското икономическо дружество, год. 37, 1938, кн. 7.

чийското такова, доколкото последното може да бъде проследено, ние се спрѣхме на следнитѣ числа, установени по преценка и въз основа на горнитѣ предварителни изчисления, за общата сума на търговскитѣ обороти презъ периода 1926/1938 година:

Година	Приетъ общъ оборотъ на вътрешната търговия Милиони лева
1926	25.367
1927	25.541
1928	27.162
1929	28.750
1930	21.984
1931	20.845
1932	18.096
1933	16.258
1934	16.548
1935	17.035
1936	18.000
1937	22.300
1938	23.000

Както това лесно може да се забележи, отъ 1925 до 1931 г. ние сме възприели цифритѣ на г-нъ д-ръ Чакаловъ, които надвишаватъ съ около 2 до 2.5 милиарда лева изчисленията на Главната дирекция на статистиката за оборотитѣ на 55 стоки, но показватъ сжществени различия съ тия на Гл. д. на статистиката въ развитието си между 1929/1930 и 1930/1931 година, като въ цифритѣ на г. Чакаловъ сж вече отразени и други елементи, освенъ ценитѣ, които сж влияли върху стойността на стоковия оборотъ. Наистина, за този периодъ вътрешнитѣ обороти въ нашата таблица може да сж малко подценени, но върѣйки това, тѣ се приближаватъ значително до действителнитѣ. За периода 1932/1935 година сж взети за мѣродавни нашитѣ изчисления, защото

презъ този периодъ тѣ показватъ въ по-смекченъ видъ влиянието на ценитѣ на стокитѣ върху стойноститѣ на оборотитѣ. Това се прави, защото намалението на вноса и на ценитѣ, които понижаваха търговскитѣ обороти, бѣха отчасти неутрализирани отъ увеличеното мѣстно производство на индустриални и занаятчийски произведения. Отъ 1936 до 1938 година е следвано развитието на втория индексъ на Дирекцията на статистиката, защото презъ тѣзи години не се отбелязаха сжществени увеличения въ изнесенитѣ количества на пазаря, докато ценитѣ повлияха за едно покачване на стоковия оборотъ по стойностъ.

Цифритѣ, показани въ нашата последна табличка, намиратъ потвърждение и при едно тѣхно сравняване съ паричния националенъ доходъ на страната. Въ нашето изследване върху изразходването на паричния националенъ доходъ на България се установи, че между 64 и 69%, въ зависимостъ отъ годината, отъ паричния националенъ доходъ се изразходва за покриване на пазарни консумативни нужди, а около 90 % отъ дохода отиватъ общо за посрѣщане на консумативнитѣ нужди и издрѣжката на държавата. Ако прибавимъ къмъ показанитѣ отъ насъ цифри за стоковия оборотъ на едро, още и размѣра на държавнитѣ и общински бюджети, безъ косвенитѣ данъци, ще получимъ една цифра, възлизаща на едно малко понизко ниво отъ цѣлия париченъ националенъ доходъ, което показва, че грѣшката нагоре или надолу е незначителна.

За 1937 година, най-последно, може да се направи и една друга провѣрка на общата стойностъ на оборотитѣ на едро, като се изчисли участието на всѣки стопански клонъ въ вътрешната търговия. Тази провѣрка е възможна само за 1937 г., защото Дирекцията на статистиката е публикувала единствено за тази година пълни данни за индустриалното производство и пласментъ въ вътрешността на страната.

Освенъ това, благодарение на любезността на г. д-ръ Ас. Чакаловъ, ние разполагаме и съ неговитѣ предварителни изчисления на паричния доходъ отъ земедѣлието и отъ занаятитѣ, които данни сжщо правятъ възможно изчисляването на търговския оборотъ.

Така, споредъ изчисленията на г. д-ръ Чакаловъ, паричниятъ доходъ на селското стопанство, въ който доходътъ отъ трудъ възлиза на твърде малкъ процентъ, презъ 1937 г. е билъ 10.807 милиона лева. Този доходъ произлиза почти изключително отъ продажбата на земедѣлски произведения на пазара. Като направимъ необходимитѣ манипулации съ тази цифра, състоящи се въ приспадането на износа на земедѣлски произведения, както и на търговската печалба при износа, получаватъ се останали въ страната по цени на производителитѣ земедѣлски произведения за 7.090 милиона лева, които сж влѣзли изцѣло въ вътрешния стоковъ оборотъ.

За индустрията можемъ да направимъ подобни изчисления възъ основа на обнародванитѣ наскоро данни за индустриалното производство и пласментъ на цѣлата индустрия презъ 1937 г. Съгласно публикуванитѣ цифри, пласментътъ въ вътрешността на страната на индустриални произведения възлиза на 9.505 милиона лева. Като приспаднемъ отъ тази сума пласмента на хранителнитѣ индустрии, за да пречистимъ, дори въ по-голъмъ размѣръ участието на земедѣлски произведения въ това производство, но прибавимъ 10% за производствени разноси, върху пласмента на хранителнитѣ продукти, ще добиемъ единъ резултатъ за чистата сума на индустриалния приносъ въ търговския оборотъ на едро отъ 7.584 милиона лева.

Вносната търговия участвува сжщо така въ вътрешния стоковъ оборотъ не съ цѣлата си сума, а съ тази, която се получава следъ приспадането на суровитѣ и полупреработени материали, които се използватъ отъ индустрията. Следъ приспадането на тази категория стоки, участието на вноснитѣ стоки въ вътрешния оборотъ възлиза на 3.596 милиона лева.

Най-после занаятитѣ, които даватъ презъ 1937 г. само трудовъ доходъ отъ 3.101 милиона лева, участвуватъ въ вътрешния оборотъ съ една сума отъ минимумъ 4.000 милиона лева, която дори е ниско изчислена, като се има предвидъ, че употребенитѣ материали въ занаятчийското производство възлизатъ най-малко на 35% отъ стойността на производството.

Крайниятъ резултатъ отъ това съпоставяне на стойноститѣ, съ които участвуватъ главнитѣ стопански клонове въ вътрешния стоковъ оборотъ, се изразява въ следнитѣ цифри:

Стопански клонъ	Мил. лева
Земедѣлие . . .	7.090
Индустрия . . .	7.584
Занаяти . . .	4.000
Вносъ . . .	3.596
Всичко . . .	22.270

Както се вижда, горното изчисление на търговския оборотъ презъ 1937 г., което дава само една моментална снимка за единъ моментъ, се различава отъ възприетата цифра за оборотъ на едро презъ сжщата година само съ 30 мил. лв.

Макаръ и съвпадението на дветѣ цифри да може да се дължи не само на точно изчисление, но и на нѣкои странични влияния, то идва да потвърди, че грѣшката при изчисляването на

стоковия оборотъ не е значителна, и че основнитѣ начала, отъ които се е изхождало при неговото изчисление, сж били вѣрни.

ТЪРГОВИЯ НА ДРЕБНО

Второто изчисление на вътрешния търговски оборотъ, което се налага, е това на търговскитѣ обороти на дребно, т. е. на оборотитѣ, които отговарятъ на покупателната способностъ и на степента на консумацията на нашето народно стопанство. Погледнато по принципъ, оборотитѣ на дребно плусъ държавнитѣ и общински приходи отъ прѣко облагане и услуги, трѣбва почти да се изравнятъ съ размѣра на паричния националенъ доходъ.

И тукъ, както и при изчисляването на оборотитѣ на едро, могатъ да се направятъ сжщитѣ манипулации и да се стигне до желанитѣ цифри. За да ускоримъ разглеждането, ние ще направимъ само едно сравнение между изчисленията на оборотитѣ на дребно, направени отъ г. д-ръ Чакаловъ въ неговата книга за националния доходъ и отговарящото на това изчисление ниво на търговския оборотъ на дребно споредъ нашето изчисление и приети цифри за оборотитѣ на едро.

За да достигне до размѣра на оборотитѣ на дребно на вътрешния пазаръ, г. Чакаловъ прибавя къмъ оборотитѣ на едро доходитѣ на търговското съсловие и продаденитѣ стоки отъ занаятчий и дребна индустрия. Така той достига до следнитѣ цифри за оборотитѣ на търговията на дребно:

	Обороти на едро	Обороти на дребно
	М и л и о н и л е в а	
1926	25.367	33.374
1927	25.541	31.647
1928	27.162	33.617
1929	28.750	35.527
1930	21.984	27.473
1931	20.845	25.910
1932	17.031	21.402
1933	14.796	18.722
1934	14.546	18.303
1935	16.544	20.519

Изчисление на д-ръ Чакаловъ

търговската печалба, се е базиралъ на даннитѣ за данъчното облагане на търговцитѣ, които се указаха като съдържащи невѣрни сведения за общитѣ приходи на търговцитѣ, следъ като бѣ въведенъ данъкътъ върху оборота, а освенъ това печалбата на дребно е изчислена и върху износнитѣ стоки, които не участвуватъ въ оборотитѣ на дребно. При по-малъкъ оборотъ и изчислената вече печалба ще бжде процентно по-голъма.

Погледнато и отъ чисто логическо гледище, печалбата общо въ търговията би трѣбвало да бжде значително по-голъма, като се има предвидъ нерационализираността на търговията и прекалено дългата верига отъ посрѣдници, особено за нѣкои масови артикули.

Както се вижда, г-нъ д-ръ Чакаловъ е установилъ една разлика въ ценитѣ за пжтя, който стоката изминава отъ търговията на едро до ценитѣ на дребно, възлизаща отъ 23.5 до 25.6%. На пръвъ погледъ това изглежда нормалната печалба отъ търговията. Въ сжщностъ, обаче, разликата между оборотитѣ на едро и дребно е значително по-голъма, защото г. Чакаловъ, колкото и да се е старалъ да намѣри по обективенъ пжтъ

Ето защо, за да се установи оборотът по цени на дребно, би тръбвало да се увеличи значително разликата между цените на едро и дребно. Макаръ това да се налага, отъ съображения за умѣреностъ ние прибавяме къмъ изчислението на оборота на едро едно увеличсние на

Години	Е д р о	Д р е б н о
	Милиони лева	
1926	25.367	32.977
1927	25.541	33.203
1928	27.162	35.310
1929	28.750	37.375
1930	21.984	28.579
1931	20.845	27.098
1932	18.096	23.525
1933	16.258	21.135
1934	16.548	21.512
1935	17.035	22.145
1936	18.000	23.400
1937	22.300	28.990
1938	23.000	29.900

този на дребно само съ 30%, или съ 5% въ повече, отколкото се приема отъ г. д-ръ Чакаловъ. При това положение, цифрите на приетите обороти на едро и дребно въ България се очертаватъ както следва:

Както се вижда, оборотите на дребно сж понесли сжщите измѣнения, както и тия на едро подъ влиянието на свѣтовната стопанска криза, достигайки презъ 1938 г. едно ниво съ около 10% по-ниско отъ това презъ 1926 година и съ 20% по-ниско отъ достигнатия максимумъ презъ 1929 г. Значително по-друга картина за развитието на търговията се получава, ако тя се проследи въ връзка съ развитието на населението и се

Приети обоготи на вътрѣш. търговия

пресмѣтне на глава отъ него. Това развитие е показано въ следната таблица:

Година	Вжтрѣшна търговия на глава отъ населението
	Л е в а
1926	6.080
1927	6.021
1928	6.320
1929	6.604
1930	4.985
1931	4.665
1932	3.998
1933	3.546
1934	3.562
1935	3.619
1936	3.775
1937	4.617
1938	4.701

Както се вижда отъ горната таблица, намалението на стойността на вътрешната търговия поради кризата, пресмѣтнато на глава отъ населението, е значително по-голъмо, отколкото това, изразено въ абсолютни числа за цѣлата страна. Така, докато разликата за цѣлата страна между 1926 и 1938 г. е само 10% въ вреда на 1938 г., на глава отъ населението тази разлика е 22.7%. Съответно на това, нарастването на вътрешната търговия общо за страната между 1926 и 1929 г. се отразява въ едно по-малко проявено нарастване на глава отъ населението, поради естествения му приръстъ, а спадането между 1929 и 1933 г. възлиза на 42.8% за страната, срещу 46.4% на глава отъ населението.

За да можемъ да си послужимъ съ горните цифри за стопански оценки, обаче, не е достатъчно да се укажатъ данните за развитието на вътрешната търговия въ номинални лева, а е необходимо вътрешните търговски обороти да бждатъ превърнати въ реални, или индексни лева, т. е. въ левове, които изразяватъ реалната покупна сила на монетата въ съотношение съ известна база, която въ нашия случай е 1926 година.

Както е известно, покупната сила на парите расте или се намалява въ зависимостъ отъ движението на общия индексъ на цените на стоките. Съответно на това покупателната сила на населението се измѣнява, като

въ години на ниски цени съ едно и също количество пари могат да се купят повече стоки, отколкото през годината взета за база и обратното — въ случаитъ на години на поскупяване на ценитъ на стокитъ.

Това изчисление на вътрешната търговия въ реални или индексни лева, което е отъ значение при преценката на степенята на задоволяването на населението съ стоки и при разрешаването на редица други монетни и социални въпроси, е показано въ следната таблица:

Година	Обороти въ номинални лева		Обороти въ реални (индексни) лв.	
	Едро	Дребно	Едро	Дребно
	Милиони лева		Милиони лева	
1926	25.367	32.977	25.367	32.977
1927	25.541	33.203	25.490	33.137
1928	27.162	35 310	25.197	32.755
1929	28.750	37 375	25.878	33 641
1930	21.984	28.579	24.372	31.684
1931	20 845	27.098	28.055	36.471
1932	18.096	23.525	27.797	36.136
1933	16.258	21.135	27.934	36.314
1934	16.548	21.512	27 442	35 674
1935	17.035	22.145	27.744	36 067
1936	18.000	23.400	28.938	37.620
1937	22.300	28 990	31.766	41.296
1938	23,000	29.900	31.593	41.071

Вътрешна търговия на България, изчислена въ номинални и индексни лева при база 1926=100

и въ началото на настоящето изложение да се потърсеха рамкитъ на вътрешната ни търговия по пътя на индекса на ценитъ на стокитъ.

Стопанскитъ заключения, до които можемъ да дойдемъ въз основа на даннитъ за развитието на търговията въ индексни лева, се свеждатъ до следното:

Намалението на стойността на вътрешнитъ търговски обороти въ номинални лева не значи, че се е отбелязало известно и съответно на него намаляване на задоволяването съ стоки на населението. Напротивъ съ една малка задръжка презъ 1934 година, стоковиятъ оборотъ на дребно е показвалъ едно непрекъснато увеличение, което означава, консумативнитъ нужди на населението сж били задоволени попълно дори отъ 1929 година, когато е отбелязанъ маскимальниятъ вътрешно-търговски оборотъ въ номинални лева. Интересно е да се подчертае този фактъ, на фактически по-слабото задоволяване на консумативнитъ нужди на населението презъ 1929 г., отколкото презъ периода на кризата, което се дължи безспорно, на много по-високитъ цени на пазаря презъ 1929 година.

Следъ установяването на общитъ номинални и реални обороти на вътрешната ни търговия, отъ интересъ е да се установи и кои артикули съ какви обороти участвуватъ въ нашата вътрешна търговия.

Едно проучване въ това направление, подобно на направеното отъ Главната дирекция на статистиката презъ 1938 година, може да ни даде подробни и прѣсни данни. Поради международното положение, обаче, подобно изчисление и публикация не сж за препоръчване, понеже стра-

Горното изчисление на размѣра на вътрешната търговия въ индексни лева, като е взето подъ внимание отклонението отъ базата на индекса на ценитъ на едро, не съдържа въ себе си нѣкакво статистическо противоречие, тъй като размѣрътъ на оборотитъ е установенъ по другъ пътъ, а не въз основа на индекса на ценитъ на стокитъ, макаръ

ната има всички интересъ да запази въ неофициаленъ видъ съответнитѣ данни, за да може свободно да манипулира съ редица външно-търговски и девизни положения. Затова и тукъ ние ще дадемъ само резултатитѣ, до които е дошла Главната дирекция на статистиката презъ 1926 г., (единъ достатъчно отдалеченъ периодъ, за да не може да служи на чужди цели), при изчисляването на индекса на ценитѣ на едро. Ето и самитѣ количества и стойности на стокитѣ, взели участие при изработването на този индексъ (вж. таблицата на стр. стр. 208 и 209):

Тази таблица, макаръ и да не ни дава стойността на вътрешния търговски оборотъ изцѣло, може да ни послужи много добре за очертаването на относителната важностъ на отдѣлнитѣ стопански клонове въ доставката на стоки за вътрешния оборотъ. Както се вижда отъ тази таблица, земедѣлието съ скотовѣдството, представени само отъ хранителнитѣ припаси, които излжчватъ, участвуватъ въ установения стоковъ оборотъ отъ Дирекцията на статистиката съ 56 %. Като прибавимъ къмъ тази сума още нѣкои текстилни материали, както и кожитѣ и др. произведения, общото участие на земедѣлието въ вътрешния търговски оборотъ нараства на около 60 %.

Това впечатление, оставащо отъ горната таблица, обаче, се нуждае отъ известни корекции, тъй като множество стоки, вземащи значително участие въ вътрешния търговски оборотъ, не сж били обхванати. Ето защо като едно допълнение на горната таблица, която е твърде ценна, понеже показва оборотитѣ на отдѣлнитѣ артикули, ние ще дадемъ и едно наше изчисление на вътрешния стоковъ оборотъ по отдѣлни области на стопанството, направено по поводъ изчисляването на насочването на паричния националенъ доходъ къмъ отдѣлнитѣ области на стопанския и финансовъ животъ на страната.

Съгласно това изчисление, развитието на пласмента на отдѣлнитѣ стопански браншове презъ годинитѣ 1929/1935 е било следното:

Година	Земед. произв.	% отъ всичко	И н д у с т р и я			% отъ всичко	Занаяти	% отъ всичко	Всичко
			Мѣстна	Вносъ	Всичко				
М и л и о н и л с в а									
1929	9.777	36.4	6.652	2.895	9.547	35.6	7.500	28.0	26.824
1930	7.162	33.9	5.906	1.429	7.335	34.7	6.633	31.4	21.130
1931	6.098	31.6	6.114	1.276	7.390	38.3	5.800	30.1	19.288
1932	5.633	31.1	6.001	1.031	7.032	38.9	5.431	30.0	18.096
1933	5.137	31.3	5.482	523	6.005	36.9	5.116	31.5	16.258
1934	6.788	38.7	5.467	547	6.014	34.3	4.746	27.0	17.548
1935	6.292	36.9	5.477	777	6.254	36.7	4.489	26.4	17.035

Трѣбва да се подчертае, че горната таблица представлява отъ себе си обороти на дребно и то само онѣзи обороти, които ангажиратъ текущитѣ доходи на населението, като оборотитѣ, засѣгащи и износътъ, сж изключени отъ показанитѣ цифри. Отъ таблицата проличава, че вътрешниятъ пазаръ поглъща почти еднакво по стойностъ индустриални и земедѣлски произведения, като на занаятчийскитѣ се пада една по-малка частъ.

С т о к и	М ѣ р к а	Количество	Стойност хил. лв.	Коефициентъ на важността
Храни отъ растите- ленъ произходъ				
Пшеница, твърда и мека	тона	437.000	3.100.384	13.07%
Ръжъ	"	40.000	196.200	0.83%
Ечемикъ	"	150.000	644.355	2.71%
Овесъ	"	50.000	203.405	0.86%
Царевица	"	300.000	1.085.190	4.57%
Фасулъ	"	35.000	154.746	0.65%
Картофи	"	20.000	64.400	0.27%
Лукъ	"	20.000	39.800	0.17%
Оризъ мѣстенъ	"	8.800	196.416	0.83%
Сливи печени	"	5.000	65.000	0.27%
Ябълки	"	20.000	157.200	0.00%
Брашно пшенично № 4	"	13.000	1.153.360	4.86%
Вино	1000 литри	100.000	1.134.000	4.78%
Захаръ	тона	34.000	800.360	3.37%
Слънчогледово масло	"	3.500	120.575	0.51%
Кафе на зърна	"	866	102.327	0.43%
Чай	"	72	13.688	0.06%
Всичко			9.074.206	38.24%
Храни отъ животински произходъ				
Месо говеждо	тона	25.000	633.000	2.67%
Месо свинско	"	10.000	353.900	1.49%
Масъ свинска	"	3.000	164.250	0.69%
Масло прѣсно краве	"	10.000	710.400	2.99%
Сирене небито	"	30.000	1.036.500	4.37%
Кашкавалъ балкански	"	5.000	327.000	1.38%
Яйца прѣсни, каси отъ	1.440 бр.	277.778	967.026	4.08%
Всичко			4.192.076	17.67%
Текстилни материали и произведения				
Вълна мѣстна неспрана	тона	6.000	380.280	1.61%
Пашкули сурови	"	1.400	88.648	0.37%
Вълнени прежди	"	1.800	164.970	0.00%
Памучни прежди	"	9.000	875.520	3.69%
Каботъ	1000 метри	7.629	204.724	0.26%
Вълненъ платъ мѣстенъ	тона	1.603	529.327	2.23%
Всичко			2.274.849	9.59%
Строителни материали				
Дъски чамови	1000 м. ³	650	1.198.750	5.05%
Греди	"	430	513.313	2.17%
Керемиди марсийски	1000 бр.	25.000	78.587	0.33%
Тухли машинни	"	45.000	55.030	0.23%
Циментъ	тона	115.000	188.865	0.80%
Стѣкла	каса 10 м. ²	52.258	54.653	0.23%
Варъ	тона	30.000	24.473	0.10%
Желѣзо за бетонъ	"	30.000	186.000	0.78%
Всичко			2.299.671	9.69%

С т о к и	М ъ р к а	Количество	Стойност хил. лв.	Коэффициентъ на важността
Г о р и в о				
Каменни въглища	тона	1.200.000	835.068	3.52%
Дървени въглища	"	25.000	52.993	0.22%
Дърва за горене	1000 к.³	3.000	825.660	3.48%
Всичко			1.713.721	7.22%
Р а з н и				
Сурови кожи	тона	9.500	267.710	1.13%
Обработени кожи	1000 м.²	15.000	99.000	0.42%
Гъонъ дебелъ	тона	1.750	198.940	0.84%
Хартия печатарска	"	7.000	130.060	0.55%
Газъ	"	30.000	285.000	1.20%
Бензинъ	"	6.850	125.081	0.53%
Минерално масло	"	5.500	62.205	0.26%
Чистъ спиртъ 95°	1000 литри	1.750	174.125	0.73%
Сода каустикъ	тона	1.400	22.022	0.09%
Сапунъ типъ марсилски	"	2.700	78.813	0.33%
Сапунъ сънлайтъ	каси	36.110	62.691	0.26%
Соль каменна	тона	68.000	269.280	1.14%
Тютюнъ на листа	"	30.000	2.250.000	9.48%
Розово масло	кгр.	2.265	149.490	0.63%
Всичко			4.174.417	17.59%
А всичко			23.728.940	100.00%

Процентното засилване на земеделските произведения презъ 1934 и 1935 години се дължи главно на проведената трансформация въ земеделското къмъ по-опазаряеми продукти, която се прояви едновременно съ известно повишение въ ценитъ на земеделските произведения и поевтиняване на индустриалнитъ.

Съ изнесенитъ до тукъ статистически материали и преработки, ние смѣтаме, че сме дали една обща представа за обема, поглъщателната способностъ и развитие на нашия вътрешенъ пазаръ.

Ако сравнимъ вътрешния оборотъ съ външния, който спира отъ дълго време вниманието на всички економисти, не може да не се съгласимъ, че малкото внимание, съ което до сега всички сж се отнасяли къмъ вътрешния пазаръ и неговитъ проблеми, не отговаря на значението му за нашето народно стопанство. Вътрешниятъ пазаръ обхваща произведенията на всички стопански браншове, той е относително стабиленъ, което проличава отъ приведенитъ по-горе статистически данни, защото и покупателната сила на градското население е слабо еластична поради характера на градскитъ доходи.

Обемътъ на сдѣлките на вътрешния пазаръ, макаръ и да е относително ограниченъ въ сравнение съ пазаритъ на напредналитъ стопански страни и пресмѣтнато на глава отъ населението, представлява отъ себе си най-значителния дѣлъ отъ стопанството ни, съ огледъ на оборотитъ, които обхваща. Вътрешно търговската проблема, следователно, е една централна проблема за нашето стопанство, защото отъ организацията на търговията и нейното рационализиране зависи до голѣма степенъ разви-

тието на народното стопанство и дохода на населението, изразен в реалната му покупателна способност.

За по-пълното уясняване на проблемите, свързани с вътрешната ни търговия, обаче, е недостатъчно да се посочат само общите цифри на търговските обороти. Необходимо е тези цифри да бъдат подкрепени с анкетни изследвания на оборотите по стопански клонове и по артикули; нужно е да се установи мястото на отделните търговски клонове в общите рамки на търговията и да се изложат подробно стопанските и организационни проблеми, които се слагат пред всеки от тях; нужно е и да се направят изследвания за средните разноси по провеждането на търговската дейност в отделните браншове, за възможната рационализация, за „капацитета“ на търговските предприятия и т. н.

Само след едно задълбочено проникване в оборотите и техническата страна на търговските проблеми, ще може да се извлекат най-правилни стопански заключения и да се вземат необходимите мерки за поправянето на съществуващите недъзи.

Тази огромна работа с научна и практическа ценност би могла да се извърши най-лесно и най-правилно от търговско-индустриалните камари, които по този начин ще съдействуват и за по-пълното постигане на тяхната основна цел: да бъдат мъродавни съветници по всички въпроси, засягащи търговията, индустрията и народното стопанство.

ПРОБЛЕМИТЕ НА НАШАТА ВЪТРЕШНА ТЪРГОВИЯ

Проблемите на всеки стопански клон се определят от задачите, които му се поставят. Още от дефинирането на търговията от народостопанско гледище като дейност, която има за задача да обслужва колкото се може по-пълно и по-евтино разпределянето на стоките според нуждите на стопанството и населението, проличават ясно проблемите, пред които тя се изправя.

У нас нито проблемата за най-евтиното, нито тази за най-пълното задоволяване на стопанството с стоки, са достатъчно добре и правилно разрешени.

Основната причина за това е изоставянето на вътрешната ни търговия да се развива автоматично и естествено, според това как отделните търговци ще схващат задачата си и доколко имат смътка или възможност да въведат една по-голяма рационализация в своята дейност. Поради липсата на капитали и на едри предприятия, това естествено развитие вървеше в посока на изникването на извънредно много дребни търговски предприятия, които работят нерационално. От сведенията за броя на търговците, разполагаеми от М-вото на финансите, и от тях на Професионалния съюз на търговците, се вижда, че вътрешната ни търговия се е обслужвала през 1938 г. от около 70,000 търговски предприятия.

Като се има предвид, че от търговията са земеделски произведения, която възлиза на около 6.300 милиона лева през 1935 г. най-много 3.000 милиона минават през търговците, а останалите се продават направо на консуматорите, а освен това като се помни, че занаятчийните продават сами произведенията си — за вътрешната търговия,

обслужвана от търговците, които сж обединени въ Търговския съюзъ, остава единъ оборотъ отъ около 9.250 милиона лева, или по 132.200 лева срѣдно годишно на едно търговско предприятие. Пресмѣтнато на месецъ, този оборотъ дава 11.000 лева на предприятие, или 440 лева дневенъ оборотъ. Естествено, това е една съвършено малка сума, за да може при ниска печалба за търговца, пресмѣтната върху единица стока, да се осигури неговата и на семейството му издрѣжка, както и да се заплати труда на заетитѣ въ търговията около 23.000 души работници, служители и чиновници.

Независимо отъ свтвното и пълно снабдяване на населението съ необходимитѣ му стоки, което е една отъ голѣмитѣ стопански проблеми, поставящи се на търговията, българското народно стопанство показва още едно несъвършенство въ своето развитие, което сжщо така трѣбва да бжде премахнато чрезъ организацията на нашата вътрешна търговия. Това е откъснатостта на българското село отъ пазара. Отъ изчисленията на г. д-ръ Чакаловъ се вижда, че само около 40% отъ селския националенъ доходъ се получава въ пазар и съответно на това само 40% отъ земеделскитѣ произведения, ако не и по-малко, като се пресмѣтне доходътъ отъ нашия селски трудъ, минаватъ въ пазаря и въ стоковия оборотъ, гдето биха могли да намѣрятъ по-ценно и по-целесъобразно мѣсто, отколкото въ къщицата консумация на нашия селянинъ. Въ свързането на селото съ пазаря лежи една отъ най-голѣмитѣ, най-тежкитѣ, но и най-важнитѣ задачи, които могатъ и трѣбва да се поставятъ на нашата вътрешна търговия.

По-пълното разглеждане на проблемитѣ, които се поставятъ предъ нашата вътрешна търговия, както и на начинитѣ, по които може да бждатъ разрешени, е твърде голѣма задача за рамкитѣ на тази статия. Затова и тѣхното обхващане налага отдѣлно изложение.

Все пакъ, отъ значение е да се изтъкне, че проблемитѣ, които се поставятъ предъ нашата вътрешна търговия, иматъ повече организационенъ, отколкото инвестиционенъ и технически характеръ, затова и тѣхното разрешение е по-леко, отколкото това на проблемитѣ, поставящи се предъ индустрията или земеделието ни. За рационализирането на нашата търговия макаръ и да сж потребни капитали, не сж необходими онѣзи огромни инвестиции, които трѣбва да се извършатъ, за да се тикне напредъ промишлеността или селското стопанство на България.

Това по-леко разрешаване на търговскитѣ проблеми ни дава основание да вѣрваме, че загубеното време скоро ще бжде догонено и че нашата економика ще получи всичко онова, което има правото да очаква отъ вътрешната ни търговия.

КОИ СЪЖ ДЕСТИНАТАРИИТЪ НА ПОЛИТИКАТА НА ДИРЕКЦИЯТА ЗА ХРАНОИЗНОСЪ?

(Въ отговоръ на труда на г. Момчо Дочевъ „Кого ползуватъ надпаритетнитѣ цени на житото“).

отъ

Проф. Н. В. ДОЛИНСКИ

„Кого ползуватъ надпаритетнитѣ цени на житото“, подъ такъвъ надсловъ е издадена брошура отъ г. Момчо Дочевъ, директорътъ на храноизноса.*) Въпроситѣ, които повдига и се опитва да разреши г. М. Дочевъ, представляватъ голѣмъ наученъ и стопанско-политически интересъ, защото засѣгатъ сжществени проблеми отъ областта на земеделското ни стопанство и на съвременната ни стопанска политика, обстоятелство, което ни дава достатъчно основание, да се спремъ върху казаната работа по-подробно. Къмъ това, обаче, се прибавятъ и съображения *pro domo sua*: доколкото авторътъ научно обосновава своитѣ основни схващания, опитътъ му се свежда къмъ това, да оспори нѣкои установени отъ менъ положения отъ областта на организацията на нашето земеделско стопанство. Бързамъ, обаче, веднага да добавя, че не бихъ се заловилъ за една полемика, ако съображенията на г. М. Дочевъ биха изтъкнали нѣкои нови нѣща, които азъ не съмъ отбелязалъ по-рано, или биха били представени въ такава свѣтлина, която би ми наложила необходимостта, да ревизирамъ изказанитѣ отъ менъ и сега оспорвани отъ моя критикъ схващания.

Авторътъ на посочената брошура има една основна задача: да определи, „кого ползуватъ относително високитѣ цени, които Дирекцията за храноизносъ изкуствено поддържа за пшеницата и ръжта“ (стр. 7). Изводитѣ на автора се свеждатъ къмъ следното: „Числото на земеделскитѣ стопанства, които презъ 1934 год. сж продали пшеница и ръжъ, споредъ нашата анкета е било най-малко 323.691, а презъ 1938 год. то възлиза на 363.703. Това прави 42, респ. 46% отъ всички земеделски стопанства у насъ, кждето земеделието е единственъ или главенъ поминѣкъ на земеделеца-стопанинъ. Може, следователно, да се каже, че половината отъ земеделскитѣ стопанства, които произвеждатъ зърнени храни, продаватъ пшеница и ръжъ на пазаря и прѣко използватъ надпаритетнитѣ цени, които Дирекцията за храноизносъ плаща“ (подчертано отъ автора). А нѣколко реда по-късно на сжщата 76 страница авторътъ продължава: „Надпаритетнитѣ цени на житото ползуватъ прѣко по-голѣмата половина отъ населението въ страната, безъ да се чувствуватъ като тежестъ отъ другата половина“. Безъ да се спираме на известно противоречие въ току-що цитиранитѣ два пасажа — въ единия се твърди, че 42—46%, т. е. по-малко отъ половината отъ всичкитѣ ни земеделски стопанства, прѣко използватъ

*) Момчо Дочевъ — „Кого ползуватъ надпаритетнитѣ цени на житото“, София, 1939 год., стр. 76.

облагитѣ отъ изкуствено покаченитѣ цени, а въ другия пасажъ се установява, че дестинатариитѣ на тази политика сж повече отъ половината на земеделскитѣ ни стопанства (така сигурно трѣбва да се разбира изрѣза „по-голѣмата половина отъ населението въ страната“) — ние обръщаме внимание върху това, че такова едно отговорно твърдение, какво изгодитѣ на половината отъ земеделското население, които се получаватъ отъ изкуствено покаченитѣ цени на житата, не се чувствуватъ като тежестъ отъ другата половина на земеделското население, трѣбва добре да се обоснове, за да не остане голословно. Това е ядката на цѣлия проблемъ: ако, наистина, може да се увеличава цената на житото, безъ да носятъ при това никакви жертви купувачитѣ на житото, то трѣбва не само да поздравимъ такава една политика, но сжщевременно да изкажемъ съжаление, че ценитѣ сж недостатъчно покачени.

Доколкото схващаме, авторътъ смѣта за възможно да се опре върху следнитѣ съображения, като доказателство, че населението непрѣко благодетелствувано отъ високитѣ житни цени, не носи никакви жертви.

Вследствие покачването на ценитѣ:

1. Житото се използва като платежно срѣдство „и успоредно съ официалната монета играе ролята на мѣрка на стойноститѣ, особено на селския трудъ“. „Затова всички земеделци-стопани, които произвеждатъ пшеница или рѣжъ, независимо отъ това продаватъ ли такава на пазаря или не, сж заинтересувани отъ ценитѣ на пшеницата и рѣжъта, изразени въ пари“. (подчертано отъ автора). Като допустнемъ условно правилността на това твърдение, че пшеницата функционира като пари и вмѣсто пари въ срѣдата на нашето земеделско население, то това още никакъ не значи, че цѣлото това земеделско население е еднакво заинтересувано отъ покачване покупателната сила на тази стока. Тукъ ние стоимъ предъ сжщия проблемъ, който се срѣща винаги при покачване покупателната сила на паритѣ. Споредъ нашия авторъ, това има винаги благодатни последици за цѣлото стопанско общество. А ние знаемъ отъ учението за паритѣ, че ефектитѣ отъ покачването на покупателната сила на паритѣ сж съвсемъ различни за отдѣлнитѣ стопански слоеве. Но въпроемъ не трѣбва човѣкъ да бѣде много вещь въ учението за паритѣ, за да разбере, че при скѣпитѣ пари не сж еднакви интереситѣ на тѣзи, които притежаватъ такива, т. е. чрезъ купуването на стокитѣ могатъ да придобиятъ изгоди отъ поскѣпването на паритѣ, и на тѣзи, които сж принудени да продаватъ стокитѣ по евгини цени, т. е. да търпятъ незгоди отъ поскѣпване на паритѣ. И, наистина, на сжщата 51 страница нашиятъ авторъ е принуденъ да признае тъкмо противоположното на своята теза за въображаемото съвпадане на интереситѣ на всички слоеве на населението, като казва: „Отъ цената на пшеницата сж заинтересувани не само ония, които я даватъ като платежно срѣдство, но и тия, които я получаватъ. Наистина, тѣ като даватъ земята си, труда си, услугитѣ, или стоката си срещу жито, правятъ си смѣтка колко струва полученото жито на пазаря и съобразно съ това предявяватъ своитѣ искания“. Значи, на тѣзи, на които се плаща съ пшеница,

далеч не е безразлично, дали тѣ получаватъ малко количество скъпа пшеница или голѣмо количество свѣтина пшеница. Но въ стремежа си да докаже, че всички сѣднѣе равно заинтересувани отъ високитѣ житни цени, нашиятъ авторъ се мѣчи да обори най-елементарнитѣ и неоспорими економически аксиоми, като продължава своитѣ разсуждения: „Но животътъ е създаде известни количествени отношения между даденото отъ тѣхъ и полученото въ натура жито, които не сѣтъ лесно подвижни, както ценитѣ на пазара. Напр., уемнитѣ мелничарѣ, които сѣ привикнали своитѣ клиенти-мисвари на една уемна мѣрка, не тѣтъ леко може да я увеличи когато спадне цената на пшеницата; работникътъ, който получава възнаграждението си въ натура, също тѣтъ е привикналъ на една установена мѣрка въ пшеница; планинското население, като обмѣня съ пшеница своитѣ произведения, мѣчно ще получи за тѣхъ два пакти повече зърно, ако цената му е паднала въ същата пропорция, и т. п. Ясно е, прочее, че по-високитѣ цени на пшеницата и рѣжката ползуватъ не само производителитѣ-продавачи, но и всички близи до тѣхъ стопански срѣди, които получаватъ пшеница и рѣжъ срещу трудъ, услуги или стоки, а особено ония отъ тѣхъ, които, като задоволяватъ своитѣ нужди, изнасятъ на пазара частъ отъ полученото жито“. Този изводъ, разбира се, сѣ невѣренъ, защото се намира въ очевидно и непримиримо противоречие както съ емпирическитѣ факти, така и съ елементарнитѣ аксиоми на економическата наука. Авторътъ прибѣгва къмъ много неясни и неопредѣлени понятия, които, обаче, не могатъ да прикриятъ погрѣшността на неговитѣ стопански разбирания. Той въвежда понятието „близи стопански срѣди“, понятие, което обхваща както стопански субекти, заемащи еднакви стопански позиции — напримѣръ производителитѣ-продавачи на жито и производителитѣ на жито, които, като задоволяватъ своитѣ нужди, изнасятъ на пазари частъ отъ полученото жито, сѣднѣе равно заинтересувани отъ високитѣ житни цени, защото и едниятъ и другитѣ само продаватъ житото — така и стопански субекти, заемащи прѣко противоположни позиции — напримѣръ, посоченитѣ две стопански близи групи, които сѣ прѣко заинтересувани отъ покачването на житнитѣ цени, и планинското население, което, не произвеждайки жито, само го купува и, разбира се, сѣ много заинтересувано отъ низкитѣ цени на този основенъ продуктъ на неговата прехрана. Тѣкмо въ това сѣ сѣщността на работата, че има едни групи население, които произвеждатъ жито за продажба и които получаватъ изгоди отъ изкуственото покачване на житнитѣ цени чрезъ съответната държавна политика, наредъ съ които има и други групи население, които или съвсемъ не произвеждатъ жита или ги произвеждатъ въ количества недостатъчни за собствената имъ прехрана и които тѣрпятъ незгоди отъ изкуственото покачване на житнитѣ цени чрезъ съответната държавна политика. Задачата на научното изследване е да се установи, кои и колко сѣ хората отъ едната и отъ другата група, за да се даде възможность на стопанската политика да осъществява съответнитѣ стопански мѣрки, знаейки какви вѣроятни последици ще се получатъ отъ тѣхъ.

2. Г. М. Дочевъ твърди, че не само цѣлото земеделско население, т. е. и селянитѣ, които произвеждатъ недостатъчно за собствената имъ прехрана и поради това сѣ принудени да купуватъ жита, но и населе-

нието на градовете има изгоди от високите житни цени. И тукъ нашият авторъ повече се ограничава съ аподиктически твърдения, отколкото се опира на аргументирани доказателства. Той дори смята, че това е толкова самоочевидно, че не се нуждае от никакви доказателства. „Ние считаме за излишно — казва той на стр. 71 — да доказваме очевидната полза, която градското население отъ зърнопроизводителните области има отъ наднарителните цени за пшеница и ръжта, които Дирекцията за храноизносъ поддържа и които сѣ важенъ елементъ за паричния доходъ на селското население отъ сѣщите области. Стопанското благополучие и културниятъ напредъкъ на тѣзи градове, прѣснати като малки островчета върху житното море, сѣ свързани органически съ справедливото заплащане труда на населението, вложенъ предимно въ производството на пшеница и ръжъ. Проф. Долански въ книгата си „Реколтите на зърнените храни въ България“ разширява кръга на влиянието на житните реколти за цѣлата страна, като казва: „Едва ли може да има съмнение въ решителното влияние, което реколтата на храните въ България упражнява върху много страни отъ живота на българския народъ. За това свидетелствува самата социална стопанска структура на България, въ която доминира население, което се занимава съ производство на зърнени храни и където благосъстоянието на земеделското население се определя отъ степенята на благополучието на ония, които произвеждатъ зърнени храни“.

Отъ посоченото мѣсто като че ли излиза, че това твърдение е не само на г. М. Дочевъ, но че и азъ въ своята книга за житните реколти въ България развивамъ и поддържамъ сѣщите възгледи. И тукъ смѣно така изпъкватъ ясно редица недоразумения, които трѣбва да се изяснятъ.

Преди всичко трѣбва да се подчертае, че въ казаната моя книга азъ установявамъ, какво голѣмо значение има житното производство за българското народно стопанство. Тамъ се дава характеристика на това, какъ добрата реколта на житните произведения увеличава благосъстоянието на голѣма частъ на земеделското население и съ това създава благоприятна конюнктура и за неземеделската дейность. Откъде идва това въздействие на реколтите на зърнените храни върху цѣлата ни стопанска конюнктура? Очевидно отъ това, че по-добрата реколта — въ нормални условия — е идентична съ увеличенис дохода на голѣми маси земеделско население, което може по-обилно да задоволява съ тѣзи нарастнали доходи своите нужди и по такъвъ начинъ да даде работа и печалба и на неземеделското население на нашата страна. Тукъ, т. е. при по-добри реколти, нарастналото количество материални блага и ценности въ ръцете на земеделското население благоприятствуватъ постепенно цѣлото ни население. Съвсемъ другояче протича работата, когато благосъстоянието на земеделското население се поддържа изкуствено чрезъ държавни мѣрки, защото тукъ въ сѣщностъ става едно преразпредѣленіе на сѣщия размѣръ блага и ценности между отдѣлни обществени слоеве: въ случая държавата увеличава дохода на една частъ отъ земеделското население за смѣтка на намаление дохода на една друга частъ на земеделското население и на цѣлото градско население. Дали при това се компенсира това намале-

ние на дохода на частъ на земеделското и на цѣлото неземеделско население съ увеличение на дохода, което идва отъ обслужване на потребноститѣ на благоприятствуваната частъ на земеделското население, — това е единъ въпросъ, който изисква едно внимателно и изчерпателно проучване, но никакъ не може да се решава априорно, защото тогава той просто не се решава, а даденото привидно решение е само изразъ на субективното схващане на съответното лице. Ако не биха съществували трудности въ това отношение, т. е. ако всѣко изкуствено повишаване на ценитѣ на земеделскитѣ произведения не би изисквало едно много внимателно и мъчно разрешимо изследване на всички въроятни последици отъ подобни отговорни мѣрки, една преценка и съпоставяне на изгодитѣ на благодетелствуванитѣ и загубитѣ на пострадалиитѣ, както и на крайния социално-стопански резултатъ, то не може да не възникне въпросъ: защо държавата е чакала съ прилагането на подобни мѣрки, защо само при настѣпването на кризата е било прокарано изкуственото покачване на житнитѣ цени, а не е било осъществявано винаги и като постоянна мѣрка, щомъ като това създава само облаги на всички и не уврежда на никого. Много е характерно, че нашиятъ авторъ нито единъ пѣтъ дори не споменава, че политиката на изкуственото покачване на житнитѣ цени означава облагане на грамадната частъ на населението (дори споредъ преценката на нашия авторъ — на половината на цѣлото ни население) съ най-тежкия косвенъ данѣкъ, тоя върху консумацията на хлѣба, и не смѣта за нужно да каже, колко е плащала допълнително едната половина отъ българския народъ, за да се подобри благосъстоянието на другата половина. Или тѣзи две половини на нашия народъ не сѣ равностойни величини, та да мислимъ само за изгодитѣ на едната половина и да не се замисляме никакъ за загубитѣ на другата половина? Ако искаме да проучимъ въпроса научно, сиречь обективно, безпристрастно, то се налага да се отбележатъ всичкитѣ pro и contra, да се видятъ не само свѣтлината, но и сѣнката на изследвания проблемъ. Иначе обвинението въ защитата на отнапредъ поставената кауза не ще може тъй лесно да бѣде отхвърлено. Това наново ни връща къмъ сѣщитѣ въпроси: кого наистина ползватъ надпаритетнитѣ цени на житата и понася ли жертви българскиятъ народъ, плащайки такива надпаритетни цени? Този въпросъ е издѣнка отъ единъ по-общъ въпросъ относно стопанското значение на зърненитѣ храни, и въ частностъ на пшеницата, въ националната ни земеделска економика. Тѣкмо съ този по-общъ въпросъ се занимава моята работа: „Организация на българското земеделско стопанство“ (Варна 1932 г.), където азъ се опитвамъ да дамъ основнитѣ характерни белези на нашето земеделско стопанство възъ основа на даннитѣ отъ преброяването презъ 1926 г. Отъ послѣднитѣ и се получаватъ следнитѣ изводи, които сега се подлагатъ на критика отъ г. Момчо Дочевъ. А именно на 194—198 и 202—204 стр. отъ казания трудъ азъ установявамъ следното:

Ще почнемъ прегледа си съ най-сѣществената зърнена храна — съ пшеницата. Следващата тукъ таблица № 1 ни дава материалитѣ, по които можемъ да си правимъ заключения за производството на пшеница въ България.

По даденитѣ цифри виждаме, че повече отъ една пета отъ площта на експлоатируемата въ селското стопанство на България земя е заета съ пшеница, че повече отъ една четвъртъ отъ обработваемата земя се обработва съ пшенични посѣви,

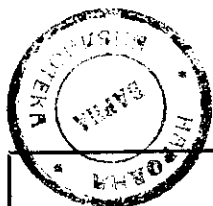

Таблица № 1.

Пшеница.

Голѣмина на стопанствата	Площ въ декари	Площ на едно стопанство въ декари	Площ на едно постоянно заето лице въ декари	На сто отъ цѣлата площъ на				
				Експлоатируема земя	Обработваема земя	Нивитѣ	Зърненитѣ храни	Пшеницата
До 19 декари . . .	378.373,6	2,57	0,92	21,05	23,26	28,86	38,87	3,55
20— 99 " . . .	5.825.174,6	12,77	3,70	24,98	28,31	31,98	45,09	54,60
100— 299 " . . .	4.011.126,9	36,97	7,64	25,31	29,35	33,21	48,41	37,60
300— 990 " . . .	421.065,0	92,12	14,47	22,70	28,06	32,25	47,94	3,95
Надъ 1000 " . . .	32.645,2	182,38	13,90	0,80	17,87	29,03	37,88	0,30
Всичко . . .	10.668.385,3	14,89	4,20	22,74	28,41	32,31	46,10	100,0

и че около една трета отъ всичката площъ на нивитѣ и около половината отъ всичката площъ съ зърнени храни сѣ отдѣлени за производството на пшеница. Ако вземемъ предвидъ, че много едритѣ стопанства взиматъ слабо участие въ използването на обработваемитѣ земи и частно въ площта съ пшеница, че тѣ иматъ само 0,30% отъ тази площъ, то може да се каже, какво значението на пшеничната площъ въ площта на цѣлата експлоатируема и обработваема земя, въ площта съ ниви и зърнени храни, не се отклонява много въ стопанствата отъ разнитѣ размѣри.

Макаръ и въ стопанствата отъ всички размѣри да личи голѣмото значение на пшеничната площъ, все пакъ виждаме и известна тенденция къмъ засилване, макаръ и слабо, на това значение на площта съ пшеницата въ стопанствата съ по-голѣми размѣри. Много характерно е разпредѣлена цѣлата площъ съ пшеница между стопанствата отъ разнитѣ размѣри, а именно: центърътъ на българското селско стопанство — дребното и срѣдното стопанства — заема 92,20% отъ тази площъ, а фланговетѣ на българското селско стопанство — много дребното стопанство и едрото въ двата му варианта — раздѣлятъ помежду си почти по равно останалитѣ 7,8% отъ пшеничната площъ. Разпредѣлението на пшеничната площъ между дребното и срѣдното селски стопанства е таково, че площта на дребното стопанство е почти 1½ пѣти по-голѣма отъ площта на срѣдното селско стопанство. Отъ тукъ виждаме, че центърътъ на тежестта въ производството на пшеница въ България се намира въ дребното и въ срѣдното стопанства.

Ако обърнемъ внимание на площта пшеница, която се пада срѣдно на едно стопанство и на една работна сила, постоянно заета въ селското стопанство, ще видимъ, че тази площъ расте заедно съ растежа на голѣмината на стопанството. Въ стопанствата съ най-малка голѣмина тази площъ е тѣй малка, че се съмняваме, ще ли може стопанинътъ ѝ да задоволи консумативнитѣ потребности на домакинството си съ реколта отъ такава нищожна площъ. Съмняваме се сѣщо тѣй, че стопанствата съ малки размѣри могатъ да произвеждатъ нѣкакъвъ излишѣкъ надъ потребноститѣ за собствена консумация, та да остане пшеница и за пазаръ. Ще се спремъ малко по-подробно на този въпросъ, защото той има голѣмо значение за проблемитѣ на българското селско стопанство.

Като имаме предъ очи резултатитѣ отъ демографското статистическо преброяване на населението въ 1926 год., виждаме по него, какъвъ е броятъ на населението, което съставлява общото число на лицата, намиращи се на прехрана въ селскитѣ стопанства отъ разнитѣ размѣри. Възъ основа на сведенията на земеделската ни статистика определяме и срѣдната реколта пшеница отъ единъ декаръ земя.

Споредъ нашитѣ изчисления¹⁾ цѣлото население въ селскитѣ домакинства въ 1926 г. е било 3,957,905 души или сръдно за едно домакинство 5.521 души. Ако умножимъ сръдния количественъ съставъ на селското домакинство по общия брой на селскитѣ стопанства, влизащи въ състава на селското стопанство отъ разнитѣ размѣри, ще получимъ общия брой на лицата, които сѫ консуматори на произведената отъ тѣхъ самитѣ пшеница.

Като опредѣлимъ споредъ сведенията на земеделската статистика за 1928 г. сръдното за петилѣтieto 1924—1928 г. г. производство на пшеница отъ единъ декаръ и като извадимъ отъ него количеството на материала за семе, ще получимъ онова количество пшеница, което стопанствата отъ разнитѣ размѣри иматъ и за собствена консумация и за продажба на пазара. А като раздѣлимъ това количество произведена пшеница на броя на консуматоритѣ въ самото селско стопанство отъ разнитѣ размѣри, предъ насъ ясно изпъква, кои стопанства, т. е. стопанствата отъ кои размѣри, чувствуватъ недостигъ отъ пшеница за собствена консумация, и кои отъ тѣхъ иматъ излишъкъ, който тѣ исласиратъ на пазара.

Сръдното производство на пшеница отъ единъ декаръ е 99,2 кгр., а посѣтото семе на единъ декаръ е 21.4 кгр. сръдно за последното петилѣтие: 1924—1928 г. г.

Въ резултатъ получаваме следнитѣ изчисления, дадени въ приведената тукъ таблица № 2.

Таблица № 2
Производство на пшеница.

Голѣмина на стопанствата	Брой на консуматоритѣ	Общото производство на пшеница въ кгр.	Посѣто семе въ кгр.	Пшеница за консумация и за продажба въ кгр.	Сжщо на единъ консуматоръ
До 19 дек.	813.265	37.534.661,12	8.097.195,04	29.437.466,08	36,20
20—99 "	2.517.708	577.857.320,32	124.658.736,44	453.198.583,88	180,00
100—299 "	599.034	397.903.788,48	85.838.115,66	312.065.772,82	520,95
300—999 "	23.236	41.769.648,0	9.010.791,0	32.758.857,0	1.298,10
Надъ 1000 "	988	3.238.403,84	698.607,28	2.539.796,56	25.706,44
Всичко . .	3.956.231	1.058.303.821,76	228.303.445,42	830.000.476,34	209,80

Ако вземемъ предъ видъ, че споредъ българскитѣ изследвания на домакинскитѣ бюджети, лицата, намиращи се на служба въ публично-правнитѣ учреждения, а сжщо тѣй и занимаващитѣ се съ свободни професии, консумиратъ месечно по 38,49 кгр. хлѣбъ и 0.92 кгр. брашно на двама души, т. е. около 20 кгр. на човѣкъ въ месецъ или 240 кгр. годишно²⁾, ще трѣбва да дойдемъ до заключението, че въ стопанствата отъ 100 декара нагоре оставатъ излишъци за продажба³⁾. Това значи, че много дребнитѣ стопанства сѫ принудени да докупуватъ храни поне за 10 месеца отъ годишната си консумация, а дребнитѣ стопанства сѫ принудени да правятъ сжщото за 2—3 месеца въ годината. При такива условия, т. е. когато много дребното селско стопанство поради крайно нищожния размѣръ на площта на земята си и поради примитивнитѣ методи за обработката ѝ, не могатъ да осигурятъ съ храни дори и себе си, то губи всѣкакъвъ смисълъ да се съсрѣдоточава дейността на селското стопанство отъ тѣзи размѣри въ производство на зър-

1) Вж. статията на автора: „Количественъ съставъ на българското домакинство, особено на селското“, стр. 42—43 въ „Годишникъ на Висшето търговско училище“, Варна, 1930.

2) Вж. Статистически годишникъ за 1928 г., стр. 226. София, 1929.

3) Ср. статията на автора: „Кои категории отъ земеделското население и колко страдатъ отъ кризата въ селското стопанство“, Списание на Съюза на популярнитѣ банки, год. X, кн. 5. София, май 1931, стр. 4—16.

Таблица № 4

Производство на зърнени храни за консумация и за продажба въ кгр.

Година на изследване	Общо производство					Производство на един консуматор				
	Пшеница	Р ж ж	Смъс	Лимец	Всичко	Пшеница	Р ж ж	Лимец	Смъс	Всичко
До 19 дек.	29,437,466.08	9,119,744.11	2,973,688.80	50,213.51	41,591,112.51	36,200	11,221	0.07	3.66	51.14
20—99 "	453,198,583.88	86,561,121.81	43,270,721.22	2,579,928.12	583,610,355.03	180,000	34,388	1.42	17.19	232,999
100—299 "	312,068,772.82	37,115,913.60	20,079,870.94	5,528,594.43	374,790,151.79	520,954	61,966	9.23	33.57	625,663
300—999 "	32,758,857.0	3,943,678.21	1,606,488.41	917,771.58	39,226,175.23	1,298,100	156,253	36.37	63.63	1,554,355
Над 1000 "	2,539,796.56	227,363.0	53,753.80	17,616.0	2,839,129.36	25,706,411	230,778	17.83	54.41	260,941
Всичко . .	831,000,176.34	136,967,820.73	67,984,503.20	10,104,123.65	1,093,036,923.92	269,800	316	2.53	17.19	264,171

нени храни. Щомъ все пакъ е нужно да се прикупува храна вътрѣшнъ на личността на собствено производство, не е ли тогава по-добре стопанствата съ такива малки размѣри да се простятъ изобщо съ производството на зърнената култура и да насочатъ силитъ си къмъ производството на по-ценни и по-съответствуващи за тѣхъ култури, животински и растителни, та чрезъ тѣхъ да увеличатъ възможноститъ си да се осигурятъ съ зърнени продукти съ паритѣ, добити отъ продажбата на своитѣ по-ценни продукти? Впрочемъ, въпросътъ за осигуряването на семейскитѣ производители съ продукти отъ зърненитѣ храни на собственото имъ производство се уяснява и разрешава още по-точно и по-правилно, ако го разгледаме въ сравнение съ всички зърнени храни въ тѣхната съвкупностъ. Тѣмъ това искаме да направимъ и ние въ края на тази глава и затова за всѣки отделенъ зърненъ продуктъ правимъ изчисление, доказко е той достатъченъ да задоволи нуждитѣ на своитѣ производители. При тѣзи си изчисления ще следваме и покататѣкъ току-що посочениятъ методъ.

Сега вече можемъ да обединимъ всичко, що казахъ до тукъ въ производството на единъ човѣкъ на отделнитѣ зърнени продукти и да си направимъ заключението за стопанствата, които работятъ само за собствена консумация, и за ония, които работятъ за пазара.

Въз основа на тѣзи сборни цифри отъ таблицата № 3 можемъ да си направимъ заключение, че много дребнитѣ стопанства, които произвеждатъ 51,14 кгр. отъ всичкитѣ зърнени продукти на единъ човѣкъ — членъ отъ домакинството, не могатъ, разбира се, съ това собствено производство да задоволятъ собственитѣ си потребности отъ зърнени продоволствени храни. Тѣ съ стопанства, които съ принудени да купуватъ значителна частъ отъ потребното имъ за консумация количество зърнено продоволствие, защото собствената имъ продукция стига само за единъ много късъ периодъ отъ годината.

Сѣко така и дребнитѣ стопанства не задоволяватъ нуждата си отъ продоволствени зърнени храни съ запаситѣ отъ собствената си продукция, която е всичко по 232,99 кгр. на човѣкъ — членъ на домакинството. Разбира се, за разлика отъ много дребнитѣ стопанства, дребнитѣ стопанства

осланяят продоволствието си съ зърнени храни преди всичко на собствените си продукти, но и процентът на онова, що докупуват, не е тъй малък.

Срѣдните стопанства съ производството си отъ 625,66 кг. на потребител — членъ отъ домакинството заематъ едно преходно положение между разгледаните по-горе дребни предприятия, които не сѣ въ състояние да разчитатъ при продоволствието си на собствената си продукция, и едрите стопанства, които снабдяватъ пазаря съ излишъците отъ производството си. Въ отлика отъ по-дребните и отъ по-едрите, които сѣ повече или по-малко хомогенни въ социално-економическо отношение групировки, срѣдното стопанство е съставено отчасти отъ стопанства, които по економическата си сѣщностъ тежнѣятъ къмъ типа на по-дребните стопанства, а отчасти отъ стопанства, които тежнѣятъ къмъ типа на по-едрите стопанства. Може би по-правилно би било по-отдѣлно да се изследватъ съставляващите тази група ingredienti, като отдѣлимъ два варианта въ срѣдното стопанство, напр. единиятъ вариантъ срѣдно стопанство, който тежнѣе къмъ дребното — съ размѣри отъ 100—199 дек., и другиятъ вариантъ срѣдно стопанство, който тежнѣе къмъ едрото — съ размѣри отъ 200—299 дек. На всѣки случай, срѣдните стопанства, като едно цѣло, едва ли прибѣгватъ да купуватъ зърнено продоволствие, но едва ли и изнасятъ що годе по-значителни количества извънъ границите на своята група. Съ това искаме да кажемъ, че частъ отъ срѣдните стопанства, които се нуждаятъ отъ допълнително, чрезъ покупка придобито, зърнено продоволствие, като задоволяватъ тѣзи си нужди отъ другата частъ срѣдни стопанства, които иматъ известенъ излишѣкъ отъ тѣзи продукти, съ това едва ли оставатъ голѣми запаси за пазаренъ оборотъ извънъ изтъкнатото премѣстване на зърнените продукти въ границите на самото срѣдно стопанство.

Само едрите и много едрите стопанства, безъ съмнение, хвърлятъ на пазаря по-значителни количества отъ производството въ стопанствата съ тѣзи размѣри. Но количествата, които отиватъ на пазаря, сѣ значителни само за всѣко, взето по отдѣлно, стопанство, което ги произвежда. Вземемъ ли, обаче, предъ видъ общиятъ малък брой на едрите и много едрите стопанства, ще дойдемъ до заключението, че общото количество на продуктите, които отиватъ на пазаря отъ едрите и много едрите стопанства, не играе нѣкаква сѣществена роля въ общата економика на зърнените продоволствени продукти.

Какви сѣ възраженията на моя критикъ? „Ние не можемъ — казва г. М. Дочевъ — да оспоримъ истинността на това заключение, но то предполага абстрактното положение, че стопанствата отъ четирите групи сѣ поставени да работятъ при еднакви почвени и климатически условия за зърнено производство, напр., въ една руска степъ, че всѣко стопанство изхранва въ натура еднакво количество консуматори и че зърненото производство е еднакво застъпено въ всички стопанства. И понеже тѣзи еднаквости липсватъ, и животътъ ги е замѣстилъ съ многостранно разнообразие, то самото заключение, както ще видимъ и по-долу, не е отъ практическа стойностъ.“ (стр. 17).

Доколкото азъ мога да схвана, моятъ критикъ е готовъ да признае истинността на моите изводи, но намира, че предпоставките, на които тѣ се опиратъ, не отговарятъ на истината, че тѣ сѣ много абстрактни и не се покриватъ съ фактите отъ нашата реалностъ. За да се схванатъ тѣзи факти, нашиятъ авторъ опредѣля следните фактори, отъ които „зависи възможността на земеделските стопанства да продаватъ жито“: а) голѣмината на стопанството, изразена въ декари стопанисвана земя; б) голѣмина на трудовото семейство, което се изхранва отъ натуралния добивъ на стопанството; в) географското положение на стопанството, т. е. почвениятъ, климатическиятъ, атмосферниятъ условия, при които се произвежда зърно; г) главната насока на неговото производство, т. е. съотнесението на застъпените въ него земеделски култури.

Всички тия условия сж отъ значение — макаръ не еднакво — за това, дали стопанството може да продава жито, и затуй погрѣшно е да се надценява значението на едни отъ тѣхъ, като се забравятъ другитѣ“ (стр. 11—12). Но веднага авторътъ самъ добавя, че „голѣмината на стопанството въ декари безспорно . . . е най-важното отъ посоченитѣ по-горе четири условия. Но често се грѣши, като възможността на земеделското стопанство да продава жито се поставя въ пълна зависимостъ отъ голѣмината на стопанството, а се игнориратъ останалитѣ три фактори, отъ които сжщо тѣй се обуславя тази възможностъ.“

Засѣга ли моитѣ проучвания тази критика, т. е. не пропуснахъ ли азъ да отбележа въздействието на посоченитѣ фактори при проучванията на условията, отъ които зависи продажбата на житото въ отдѣлнитѣ категории на земеделскитѣ ни стопанства? Разбира се, не! Защото тъкмо азъ установявамъ посоченитѣ фактори, които само преповтаря г. М. Дочевъ. Затова предъ моя критикъ възниква нова задача, а именно да покаже не че съмъ игнориралъ нѣкои сжществени условия въ тази областъ, но че моитѣ обяснения не отговарятъ на истината. Но и тази критика не е много убедителна както това се вижда отъ по-нататъшнитѣ редове.

Ние твърдимъ, че изгоди отъ продажбата на житото иматъ само по-едритѣ стопанства, които следъ задоволяване собственитѣ си — стопански и домакински — нужди иматъ известенъ излишекъ за продажба. Макаръ, че това е самоочевидна и неоспорима истина, но щомъ като тя се оспорва, ние щемъ, не щемъ, трѣбва да доказваме това, което, въ сжщностъ, не се нуждае отъ никакви доказателства. Нашиятъ авторъ се опитва да оспори казаното наше твърдение, което ние сме илюстрирали съ даннитѣ отъ преброяването презъ 1926 г., като прилича материалитѣ отъ селско-стопанската анкета презъ 1933 г. и тѣзи отъ анкетата, прокарвана отъ Дирекцията за храноизносъ. Тѣй като селско-стопанската анкета често пѣти не дава желанитѣ за нашия авторъ резултати, той намира, че анкетата не е обхванала правилно и адекватно съответнитѣ обекти. Ние, разбира се, сме на прѣко противоположно становище, защото добре познаваме безукорнитѣ логически и методологически основи на селско-стопанската анкета, но пищо не знаемъ за принципитѣ и начинитѣ на прокарване на анкетата на Храноизноса, която за насъ, както и за всички, е *terra incognita*, тѣй като тя не е публикувана.

Изводитѣ на нашия авторъ, които той опира върху даннитѣ на селско-стопанската анкета, сж следнитѣ: „Ако приемемъ, че анкетиранитѣ стопанства представляватъ всички земеделски стопанства въ страната, т. е. отразяватъ картината на съвокупността отъ всички земеделски стопанства у насъ, съ каквато крайна целъ тѣ сж подбрани отъ извършителитѣ на анкетата, то може да се счита за установено, че голѣмото мнозинство отъ земеделскитѣ стопанства, които продаватъ пшеница и рѣжъ и, следователно, непосредствено използватъ ценитѣ на Дирекцията за храноизносъ, сж стопанства, които разполагатъ съ земя до 100 декари, и четвърдението какво на пазаря изнасяли пшеница и рѣжъ само едритѣ стопанства и само тѣ използватъ ценитѣ, които

Дирекцията изкуствено и съ жертви за консумацията поддържа, не отговаря на истината". (Подчертано от самия автор, стр. 21). Какви сж, обаче, самитѣ цифрови данни на селско-стопанската анкета, върху които опира нашият автор тѣзи си изводи? На това отговаря следната характерна табличка, от която, споредъ насъ, г. М. Дочевъ прави малко прибрзани изводи!

Стопанства съ земя до 100 декара		Стопанства съ земя надъ 100 декара	
П ш е н и ц а			
Засѣли . . . 9.842 стопанства или 82,588 ⁰ / ₁₀		2 075 стопанства или . . . 17,412 ⁰ / ₁₀	
Продали . . . 2.590 " " 66,156 ⁰ / ₁₀		1.325 " " " " 33,844 ⁰ / ₁₀	
Произвели 13.834.132 килогр. " 57,907 ⁰ / ₁₀		11 509.839 килограма " " " 42,093 ⁰ / ₁₀	
Продали . . . 1.883.468 " " 36,810 ⁰ / ₁₀		3.233.246 " " " " 63,190 ⁰ / ₁₀	
⁰ / ₁₀ на продали отъ всички засѣли 26,3 ⁰ / ₁₀		" " " " 63,9 ⁰ / ₁₀	
⁰ / ₁₀ на продаж. отъ всичко произв. 11,9 ⁰ / ₁₀		" " " " 28,9 ⁰ / ₁₀	
Р ъ ж ъ			
Засѣли . . . 5.008 стопанства или 85,871 ⁰ / ₁₀		824 стопанства или . . . 14,129 ⁰ / ₁₀	
Продали . . . 428 " " 70,049 ⁰ / ₁₀		183 " " " " 29,951 ⁰ / ₁₀	
Произвели 3.714.997 кгр. " 76,717 ⁰ / ₁₀		1.125.440 килограма " " " 27,283 ⁰ / ₁₀	
Продали . . . 173.026 " " 47,863 ⁰ / ₁₀		188.964 " " " " 52,137 ⁰ / ₁₀	
⁰ / ₁₀ на продали отъ всички засѣли 8,3 ⁰ / ₁₀		" " " " 22,1 ⁰ / ₁₀	
⁰ / ₁₀ на продаж. отъ всичко произв. 4,6 ⁰ / ₁₀		" " " " 16,8 ⁰ / ₁₀	

Едва ли е възможно отъ посоченитѣ въ тази таблица данни да се прави извода, че голѣмата частъ отъ стопанствата отъ по-дребнии секторъ на нашето земедѣлие продава излишѣци и поради това има облаги отъ изкуствено повишенитѣ житни цени.

Отъ тази таблица може и трѣбва да се направи тъкмо противоположенъ изводъ. Нашиятъ авторъ е принуденъ да признае, че даннитѣ на селско-стопанската анкета не могатъ да подкрепятъ неговитѣ твърдения, поради което той се опитва да обезсили самата тази анкета. „Споредъ даннитѣ за приходно-разходнии балансъ на анкетиранитѣ стопанства за нѣкои по-важни произведения отъ растителнитѣ произходъ, — казва той на стр. 49 . . . които трѣбва да отразяватъ положението за цѣлата страна, отъ анкетиранитѣ 15.267 земедѣлски стопанства пшеница сж продавали презъ анкетната година само 3.951 стопанства, или 25,64⁰/₁₀, а ржъ — 611 стопанства, или 4⁰/₁₀, когато отъ друга страна 3.837 земедѣлски стопанства, или 25⁰/₁₀, сж купили пшеница презъ сжщата година, а 1.360 стопанства, или 8,9⁰/₁₀, сж купили ржъ. Споредъ тѣзи данни излиза, че стопанствата, които купуватъ пшеница и ржъ, сж повече отъ ония, които продаватъ. Споредъ нашата анкета, отъ 36 до 40⁰/₁₀ отъ всички земедѣлски стопанства у насъ продаватъ пшеница или ржъ. Ние мислимъ, че сме по-близо до истината, тъй като дори да нѣмаше дори стопанства — продавачи на пшеница и ржъ, освенъ ония въ житнитѣ околии, пакъ процентътъ имъ отъ общото число на земедѣлскитѣ стопанства въ страната щѣше да се движи между 31 и 35⁰/₁₀. Ние приехме, че отъ всички земедѣлски стопанства въ слабопроизводителнитѣ райони само 10⁰/₁₀ иматъ излишѣци отъ пшеница и ржъ, които тѣ продаватъ или направо, или

на Дирекцията за хранителност. Приемне тези малък процентъ, за да можемъ да кажемъ, че броятъ на земеделцитѣ стопани-продавачи на пшеница и ръжъ въ никой случай не е по-малкъ отъ установения отъ насъ. Както видѣхме по-горе, процентътъ на стопанитѣ-продавачи е твърде различенъ за отдѣлнитѣ села и се движи отъ 0 до 100%. Изглежда, че при подбора на селата за селско-стопанската анкета 1933—1934 год. не сѫ били правилно застанени, въпрѣки положенитѣ за това усилия отъ страна на уредницитѣ, житнитѣ околини.“ (стр. 49).

Значи, даннитѣ на селско-стопанската анкета се привличатъ, за да се обортятъ моитѣ изводи относно тѣзи слоеве, които иматъ житни излишци за продажба. Но щомъ като и даннитѣ на селско-стопанската анкета сѫщо така потвърждаватъ правилността на моитѣ твърдения, и на тѣхъ се изразява недоверие, защото тѣ ужъ сѫ по-малко достовѣрни, отколкото резултатитѣ отъ анкетата на Дирекцията на хранителностъ. Но интересътъ отъ даннитѣ на селско-стопанската анкета се състои тъкмо въ това, че тѣ потвърждаватъ сѫщитѣ тенденции, които сѫ били установени и отъ изчерпателното статистическо преброяване. И, наистина, логически безукорното твърдение, че дребнитѣ земеделски стопанства пѣматъ житни излишци за продажба, защото тѣ произвеждатъ недостатъчно дори и за собствената имъ прехрана, а по-едритѣ стопанства иматъ такива пазарни излишци въ толкова по-голямъ количества, колкото по-едро е тѣхното стопанство, — това твърдение се потвърждава и се илюстрира както отъ преброяването презъ 1926 г., така и отъ селско-стопанската анкета презъ 1933 г.

Нашиятъ критикъ не само не е доказалъ, че по-големата частъ отъ земеделскитѣ стопанства продаватъ житата, но, дори, опирайки се на резултатитѣ отъ своята анкета, може само да установи, че близу една половина отъ земеделскитѣ стопанства продава житата. Но не всѣки, който продава жито, е заинтересуванъ отъ високитѣ цени, защото по-нататъшната необходимостъ сѫщитѣ жита да се купуватъ отъ по-раншитѣ продавачи обезсилва тѣхния интересъ отъ високитѣ житни цени: тѣ не само получаватъ високи житни цени, но и плащатъ високи цени по-нататъкъ, когато, на свой редъ, купуватъ житата.

Въ края на краищата, не може да се признае сполучливъ опита на г. М. Дочевъ „съ цифри на ръка“ да опровергаве основното ни положение, че у насъ иматъ интересъ отъ продажбата на житата само по-едритѣ земеделски стопанства. Напротивъ: самото негово опровержение на нашето твърдение е потвърдило истинността на последното.

Сега преминаваме къмъ другия сѫщественъ елементъ на тази критика. Въ стремежа да дадемъ числовъ изразъ на основнитѣ слоеве на нашето зърнопроизводително население, ние опредѣляме потребността отъ зърненитѣ храни за самитѣ земеделски стопанства. Въз основа на едно специално проучване на демографскитѣ особености на нашето селско население,¹⁾ ние идваме до опредѣление на количествения съставъ на селското ни домакинство. Нашиятъ критикъ намира, че тукъ се крие новия изворъ на допуснатитѣ отъ насъ грѣшки: „Това ни навежда на мисълта, — казва той на стр. 24 — че

1) Ср. Н. В. Долниски — Количественъ съставъ на българското домакинство, особено на селското, Варна, 1930 г.

числото на консуматоритѣ въ различнитѣ групи стопанства, образувани по голѣмината на стопанисваната отъ тѣхъ площъ, не е случайно явление, за да може да се приеме числото на консуматоритѣ за всички групи равни на срѣдното аритметическо, че въ случая туй срѣдно аритметическо число на консуматоритѣ неправилно се употребява и разваля смѣтките. Както ще видимъ, съществува известна закономерность между голѣмината на стопанството по декари и оная на трудовото семейство“. Отъ тѣзи думи би могло да се предположи, че г. Дочевъ ще предложи единъ свой методъ за установяване количествения съставъ на селскитѣ домакинства. За съжаление, тази частъ отъ разсѣжденията на нашия авторъ изтъква много недоразумения. Ще започнемъ съ основното. Цѣлятъ въпросъ тукъ се свежда къмъ установяване на това, какво количество гърла трѣбва да изхрани земеделскитѣ стопанинѣ, за да видимъ, остава ли още нищо за продажба, следъ като нуждитѣ на собственото домакинство сѣ задоволени. Но въ главата подъ надсловъ „Голѣмината на трудовото семейство“ (стр. 24—32) г. М. Дочевъ се занимава само съ въпроса за постоянно заетитѣ работни сили на земеделското стопанство, но никакъ не спира на броя на консуматоритѣ въ селското домакинство. Едва ли трѣбва да се доказва, че за характеристика на това, което е нужно за консумация на земеделското население, важно е да се установи, колко консумативни единици има въ селското домакинство, и че установяването на броя на постоянно заетитѣ въ земеделското стопанство работни сили съвсемъ не разрешава нашия въпросъ. Това вече е достатъчно, за да твърдимъ, че нашиятъ критикъ нищо не е опровергалъ отъ нашитѣ твърдения. Защото селското домакинство трѣбва да изхранва не само постоянно заетитѣ работни сили на стопанството, но и временно заетитѣ такива, па и цѣлото нетрудоспособно население (децата, старцитѣ, болнитѣ). Значи, нашиятъ критикъ нищо не е доказалъ въ тази частъ на своята работа, поради което ние бихме могли да отминемъ тази частъ отъ критиката. Ако ние, обаче, се спираме още малко върху нея, правимъ го само поради това, че въ нея има още и други грѣшки, къмъ които ние сега преминаваме. Г-нь Дочевъ установява връзката между броя на постоянно заетитѣ трудови сили на земеделскитѣ стопанства и голѣмината на обработваната отъ тѣхъ земя, като прави отъ тази връзка много съмнителни изводи. Преди всичко, той смѣта, че само отъ последното преброяване могатъ да се проучатъ тѣзи връзки, което не е вѣрно, защото ние сме проучили тѣзи въпроси възъ основа на даннитѣ отъ преброяването презъ 1926 г. (Ср. „Организация на бълг. зем. стоп.“, стр. 90—91, таблици № 50 и 51: „Площъ обработваема земя, която се пада на една работна сила въ стопанствата отъ разнитѣ размѣри“ и „Количество на работнитѣ сили, заети на 100 на обработваема площъ въ селското стопанство“). Сетне, г. Дочевъ съвсемъ некритично усвоява схващанията на тѣй наречената „руска школа“ (т. е. на А. Чаяновъ и неговитѣ ученици) и смѣта, че тѣ могатъ буквално да се приложатъ къмъ българскитѣ условия. Дебело подчертавайки, той пише: „... Заетата площъ отъ групитѣ стопанства, образувани споредъ броя на заетитѣ отъ тѣхъ лица, е по размѣръ право пропорционална на числото на постоянно заетитѣ лица. Постоянно заетитѣ въ стопанството лица, следователно,

сж единъ факторъ отъ първостепенно значение за размѣра на стопанисваната земя“ (стр. 26). Сжщото се повтаря и на 31 страница: „... и у насъ цифрено се установи връзката между числеността на трудовото семейство и голѣмината на стопанството, изразена въ декари“. Ако тѣзи твърдения биха отговаряли на истинското състояние на нѣщата въ нашата страна, то ние би трѣбвало да се радваме, че е изчезнала една отъ основнитѣ трудности и на българското народно стопанство. Защото нашето земедѣлие страда тѣкмо отъ това, че то има много повече трудови сили, отколкото то се нуждае при сжществуващитѣ размѣри на тѣзи стопанства и начини на стопанисване. Това е било много подробно показано въ редица наши работи; това, безъ да иска, потвърждава и г. Дочевъ, като по такъвъ начинъ, изпада въ противоречие съ другитѣ си твърдения. Ние привеждаме долу само една таблица, която много ясно свидетелствува, че между размѣра на земедѣлскитѣ стопанства и броя на постоянно заетитѣ работни сили на това стопанство мжчно може да се установи една зависимостъ. Долупосоченитѣ данни сж извадени отъ материалитѣ отъ преброяването презъ 1926 год.

На сто отъ всички стопанства сж отбелязана голѣмина

Голѣмина на стопанствата дек.	Стопанства, които иматъ постоянно заети лица						
	Едно	Две	Три	4—5	6—10	11 и повече	Всичко
До 19 . .	22,14	48,17	17,69	10,55	1,43	0,01	100
20 — 99 . .	3,29	29,15	25,32	32,74	9,40	0,10	100
100 — 299 . .	1,08	9,42	15,68	41,18	31,65	0,10	100
300 — 999 . .	2,17	5,94	6,11	23,37	49,02	8,37	100
Надъ 1000 . .	46,06	8,11	8,11	1,67	20,05	15,27	100

Отъ таблицата се вижда, че твърдението на г. Дочевъ за права пропорционалностъ между площта на стопанствата и броя на заетитѣ въ тѣхъ лица може да се приказва само *sum grano salis*. И наистина: какво по-естествено би било да се очаква, че въ най-дребнитѣ стопанства най-често се срѣщатъ стопанствата съ една постоянна заета работна сила, а въ най-едритѣ стопанства най-често се срѣщатъ стопанствата съ максималенъ брой постоянно заети работни сили? Ние виждаме, обаче, че въ най-дребнитѣ стопанства почти половината отъ всички иматъ две постоянно заети работни сили, а въ най-едритѣ стопанства, почти половината отъ всички иматъ само една постоянно заета работна сила. Отъ друга страна, ако наистина между проучванитѣ явления сжществува тази пропорционалностъ, за която приказва нашиятъ авторъ, то какво търсятъ въ стопанствата до 19 декара три-петъ постоянно заети работници, когато тукъ нѣма работа дори и за единъ постояненъ работникъ? Но надъ една четвъртъ отъ нашитѣ най-дребни стопанства постоянно заематъ повече отъ три работни сили. Сжщо така, и дребнитѣ стопанства съ площъ до 99 декара иматъ много повече постоянно заети работни сили, отколкото на тѣхъ е нужно, а именно: 1/4 отъ тѣхъ иматъ три постоянно заети работни сили, 1/3 иматъ дори 4—5, а 10% отъ тѣзи стопанства иматъ по 6—10 постоянни работници. Разумно и целесъобразно ли е пѣкъ, че 1/3 отъ стопан-

ствата съ 100—299 декара иматъ по 6—10 постоянно заети работни сили? Стига само да посочимъ тѣзи числа и да зададемъ тѣзи въпроси, за да се даде единъ категорически отрицателенъ отговоръ: не! Разбира се, не по нѣкави си разумни основания има въ дребнитѣ български земеделски стопанства такъвъ голѣмъ брой постоянно заети работни сили, а тѣ препълватъ тѣзи стопанства, защото нѣма къде да отидатъ. За г. М. Дочевъ нѣма никакви социални проблеми въ земеделското ни стопанство: „Колкото е по-голѣмъ броятъ на работнитѣ сили въ семейството, толкова е по-голѣма неговата стопанска мощъ, и колкото сж повече консуматоритѣ въ семейството, толкова по-голѣми сж нуждитѣ му, които трѣбва да бѣдатъ задоволени съ по-усиленъ стопанска дейность. Или: по-голѣми семейства, по-мощни трудови апарати, по-голѣми консумативни нужди, по-широка стопанска дейность, по-голѣми стопанства и обратно“ (стр. 30). Своеобразна теория, кѣдето всичко се опредѣля отъ голѣмината на селското семейство, кѣдето Малтусовитѣ принципи сж обърнати съ главата на долу. Авторътъ съвсемъ не мисли за толкова характерната за България обстановка, кѣдето многобройното селско семейство има много малка площъ земя и нѣма нито срѣдства, за да увеличи своето земеделско стопанство, нито други стопански възможности, за да разтовари своето дребно стопанство отъ излишнитѣ за него трудови сили, защото нѣма нито развито едро земеделско стопанство, нито силно развитъ индустрия, въ които биха могли да се насочатъ тѣзи излишни въ собственото си земеделско стопанство трудови сили. Цифритѣ на нашия авторъ сочатъ на тази основна трудность на нашето земедѣлие, на претѣкканостъта съ излишни работни сили, но нашиятъ авторъ не вижда това. Той казва: „Ако раздѣлимъ стопанисваната земя съ броя на постоянно заетитѣ отъ тѣхъ лица, получаватъ се цифритѣ . . . , които показватъ, че на едно постоянно заето лице отъ петтѣ групи, . . . се падатъ еднакво количество декари стопанисвана земя“ (стр. 26). Ние виждаме отъ цифритѣ на автора тъкмо противоположното, а именно, че на едно постоянно заето лице пада толкова повече земя, колкото по-малко постоянно заети лица има въ земеделското стопанство, както това ясно проличава отъ следнитѣ цифри, изчислени отъ г. М. Дочевъ на сжщата 26 страница.

На едно постоянно заето
въ стопанството лице
декари

Стопанствата споредъ броя на постоянно заети лица				
Едно	Две	Три	4—5	6—10
20,02	17,19	16,84	15,08	14,49

Въ стремѣжа си да докаже своята теза, нашиятъ авторъ не вижда, че посоченитѣ числа съвсемъ не сж еднакви, че тѣ рѣзко се различаватъ и че въ тѣхното несходство проличава една доста характерна закономерность. Защо, наистина, стопанствата съ по-голѣмъ трудовъ съставъ иматъ по-малка площъ стопанисвана земя на едно постоянно заето лице? За нашия авторъ тукъ нѣма

никакъвъ въпросъ, защото той дори не забелязва тази закономерность. Но отговорътъ на този въпросъ събаря цѣлата конструкция на г. Дочевъ. А именно: въ земеделскитѣ ни стопанства има постоянно заети трудови сили, вънъ отъ всѣкакво съответствие съ нуждата отъ тѣхъ въ самитѣ земеделски стопанства, защото нашето земеделско

стопанство не е така рационално организирано, щото да има само толкова работни сили, колкото сѣ наистина необходими на самото стопанство, а то има толкова работни сили, колкото има трудоспособни домочадци, които не могат да се настанятъ другаде, освенъ въ бащиното земеделско стопанство. Поради това, колкото повече има такива домочадци, толкова по-малка земеделска площъ пада на всѣка една работна сила, тъй като — въ противоположностъ на твърденията на г. Дочевъ — земеделскиятъ стопанинъ въ нашитѣ условия не е въ състояние нито да увеличава площта на земеделското стопанство при наличността на по-голѣмъ брой трудоспособни домочадци (поради липсата както на парични срѣдства у отдѣлния земеделецъ, така и на земя въ цѣлото земеделско стопанство), нито да намалява броя на трудоспособнитѣ си домочадци при наличие на по-малка земеделска площъ (поради невъзможностъ тѣ да се настанятъ на работа извънъ семейното земеделско стопанство). Остава само едно: независимо отъ това, нужни ли сѣ такива трудоспособни домочадци въ семейното земеделско стопанство или не, да си останатъ тамъ, поради което успоредно съ увеличаване броя на постоянно заетитѣ трудови сили се намалява площта земя, която се пада на единица постоянно заета трудова сила.

Съ това ние смѣтаме за несполучливъ опита на г. М. Дочевъ да оспори нашитѣ твърдения относно тѣзи слоеве на нашето земеделско население, които иматъ (респ. нѣматъ) възможностъ да продаватъ излишъците отъ произведеното отъ тѣхъ жито. Това сѣщевременно означава, че стремежътъ да се обосновава или оправдава политиката на Храноизноса трѣбва да се опре на други по-безспорни стопански и социални съображения. За да избѣгнемъ възможнитѣ недоразумения, ние трѣбва да подчертаемъ, че аргументитѣ, развити отъ насъ тукъ, оставатъ напълно незабѣгнати въпроса за нашата житна политика, голѣмъ и важенъ въпросъ, който изисква едно напълно самостоятелно разглеждане. Ние само искаме да отбележимъ, по какъвъ начинъ тази политика не може да бѣде обоснована.

ОРГАНИЗАЦИЯ И СЪЩНОСТЪ НА НАД- ЗОРА НАДЪ БАНКОВИТЪ ИНСТИТУТИ ВЪ РАЗЛИЧНИТѣ СТРАНИ

отъ

МИХАИЛЪ СТ. КАРАМИХАЙЛОВЪ

Въпросътъ, който поставяме за разглеждане въ настоящата статия, представлява интересъ, поради широкото му обществено значение.

Голѣмитѣ промѣни, които настѣпиха въ стопанскитѣ отношения презъ последното десетилѣтие, доведоха до положението, щото редица банки да бѣдатъ ввлѣчени въ кризата заедно съ останалото стопанство. Едно изследване на развитието на банковото дѣло въ различнитѣ страни довежда до заключението, че поради особеното значе-

ние на кредитните институти за стопанския животъ на една страна, общитъ разпореждания за изпадналитъ въ затруднение стопански предприятия мъчно могат да се приспособятъ и за кредитните институти, тъй като настъпилото въ кредитния секторъ смущение никога не остава ограничено само върху кредитното поле, но описва все по-далечъ своитъ кръгове и съ това оказва влияние върху цѣлокупното стопанство на дадена страна.

Тъкмо поради факта, че кредитътъ е сеизмографътъ на народното стопанство, грижитъ на държавата за отдѣлните области на сжщото обхващатъ на преденъ планъ правилната организация на кредита и неговото ефикасно контролиране. Именно затова провежданата въ последно време въ по-широкъ мащабъ намѣса на държавата въ стопанския животъ неминуемо засяга и тази стопанска областъ.

Често въ банковата и финансова литератури на демократичните и авторитарни страни се повдига въпросътъ: до кѣде трѣбва да се разпростре държавната намѣса за надзоръ върху банковото дѣло: дали държавата трѣбва да изрази своята намѣса само въ закони, уреждащи контролъ надъ развитието на частните кредитни институти, или банковото дѣло трѣбва да се национализира, за да служи по-целесъобразно на народното стопанство.

Напоследъкъ въ Белгия този въпросъ наново бѣше повдигнатъ въ печата по поводъ фалита въ края на миналата година на банка „Креди Анверсоа“, като остро се критикува дейността именно на съществуващата тамъ контролна институция.

Едно проучване на съществуващите въ различните страни законодателства за надзоръ надъ банковото дѣло¹⁾, какъвто вече е въведенъ въ повечето европейски и извъневропейски държави, ни открива възможността да систематизираме тия законодателства и ги групираме въ три основни групи:

а. Надзоръ надъ частните банки въ демократичните и авторитарни (Германия, Италия) страни.

б. Банковата система и надзорътъ надъ банковото дѣло въ С. Русия и

в. Надзорътъ надъ банковото дѣло въ С. А. Щати.

1. НАДЗОРЪ НАДЪ БАНКОВОТО ДѢЛО ВЪ ДЕМОКРАТИЧНИТЕ И АВТОРИТАРНИ СТРАНИ.

Въ кредитното дѣло на една страна намира неизбѣжно своето отражение цѣлостното ѝ стопанство, затова не трѣбва да се правятъ заимствувания въ областта на законодателствата за банковия надзоръ въ различните страни и унификация на тѣзи законодателства не бива да се допуска. Съ огледъ изключителните условия на развитие на стопанството и на кредитното дѣло всѣка страна е създадала и специфични закони за уреждане банковитъ отношения. Не ще и съмнение, че господстващите политически схващания и режими на отдѣлните

¹⁾ Въ единъ томъ съдържащъ надъ 800 стр., съставенъ отъ Zahn подъ заглавие: „Die Bankaufsichtsgesetze der Welt“ — 1937 г.), сж събрани законодателствата (създадени главно презъ периода 1930—1936 г.) на 29 европейски и извъневропейски държави, уреждащи надзорътъ надъ частните кредитни институти.

страни определят основния характер на банковото имъ законодателство.

Поради това, че почти въ всички страни банките се явяват като помощници на капиталобразуването и организатори на стопанството, законите за надзоръ върху частното банково дѣло се простиратъ по две направления: 1) за защита на влоговетъ и акционерния капиталъ и 2) за правилното насочване инвестиционната дейность на тия банки.

Законодателството за надзора върху кредитните учреждения въ повечето европейски страни, въ които кредитното дѣло изобщо играе по-голямъ роля, поради послѣдствията отъ кредитната криза, настѣпила следъ 1930/31 г., биде съществено разширено. Измѣненията и допълненията, направени по това законодателство следъ 1935 г., не сѣ отъ такова голѣмо значение, както законоположенията, обнародвани презъ годините 1931—1935. Чрезъ последните се целѣше въ най-голямъ степенъ възстановяването сигурността на кредита, разколебанъ поради кризата презъ тѣзи години отъ една страна, а отъ друга — обезпечаване сигурността на влоговетъ. Измѣненията и допълненията, които се направиха по това законодателство въ различните страни следъ 1935 г., се отнасятъ не толкова до съществени промѣни въ сѣщото, а до закрѣпяване на съществуващото банково законодателство и попълване на празнини въ законите, констатирани презъ периода на практическото имъ приложение.

По-съществени промѣни следъ 1935 г. въ това законодателство се направиха въ Швеция и Швейцария, където усилията бѣха насочени къмъ отстраняване възможностите за появата на наводняване пазаря съ пари, и особено съ капитали, бѣгащи отъ чужбина.

Други по-съществени промѣни въ законоположенията относно засилване сигурността на влоговетъ се направиха въ Гърция, Турция, Белгия, Румѣния и въ малките северни държавици: Летония и Естония.

Обемъ на надзора

1. Минималенъ е размѣрътъ на надзора надъ банките тогава, когато дейността на надзорните органи се изразява само въ едно установяване на съществени факти изъ живота на банките, напр., изискване на баланси, отговарящи на известни образци, получаване на редица други сведения и т. н.

Обхватътъ на надзора е по-широкъ, когато държавата вече си поставя за задача да създаде по-голямъ сигурност и обезпечи интересите на вложителите, на акционерите и на цѣлото народно стопанство, безъ обаче, да се вмѣсва въ направляването на самата банкова политика. Въ този случай държавниятъ надзоръ надъ банковото дѣло има до известна степенъ функцията на единъ полицейски органъ на реда. Има страни, обаче, въ които този надзоръ се стреми не само къмъ запазване сигурността, но освенъ това взема или се стреми да вземе въ рѣцетъ си насочването на банковата политика. Нейната задача вече не се ограничава само въ това да се осигури съобразно съ реда интереса на вложителя и акционера въ единъ кредитенъ институтъ, но достига до размѣра на едно въздействие върху цѣлостното стопанство, въ което кредитните институти представляватъ, въ рамките на

цѣлокупния стопански организъмъ, единъ двигателенъ нервъ (Италия, Германия); тѣхнитѣ отношения тогава биватъ регулирани отъ държавна стопанско-политическа гледна точка. Организмътъ на надзора непрекъснато се осведомяватъ върху положението на банковото дѣло и на кредитното стопанство и влияятъ върху общата банкова политика съ огледъ на цѣлокупното стопанско развитие.

2. Контролътъ надъ банките се простира върху всички частни банки, които сключватъ обичайнитѣ за времето търговско-банковни сдѣлки, между които по правило фигурира главно приемането на влогове и отпущане на кредити. Често този надзоръ излиза отъ кръга за надзоръ надъ частнитѣ банки, като обхваща и общественитѣ банки, но почти никога не засѣга емисионната банка. Само въ нѣкои страни, сравнително много малко, надзорътъ надъ частнитѣ банки засѣга и нея напълно или отчасти.

Въ нѣкои страни, макаръ да не съществува единъ общъ специаленъ законъ за банковъ надзоръ, се срѣщатъ отдѣлни законоположения въ другитѣ закони, засѣгащи частнитѣ банки (напр. Холандия). Пощенскитѣ спестовни каси, обаче, почти винаги сѣ свободни отъ този надзоръ.

Съдържание на надзора

Надзорътъ надъ банковитѣ институти се изразява въ:

1. Даване разрешения за основаване на банки, откриване клонове и пр. Основаването на банка може да бѣде напълно свободно (напр. Англия, Франция); може да съществува задължение веднѣжъ учредениятъ институтъ да бѣде регистриранъ като банка въ едно държавно учреждение (напр. Белгия). Третата възможностъ е т. н. нормативна система, т. е. законно установени сѣ редица изисквания за учредяването на кредитни институти, следъ чиего изпълнение основателитѣ на института иматъ право да го сложатъ въ действие (напр. Швейцария). Най-после държавата може да си е запазила правото въ всѣхъ и отдѣленъ случай да дава или да отказва правото за учредяване на кредитенъ институтъ по свое собствено усмотрение (напр. Германия). Това е т. н. концесионна система. Въ съвременното законодателство за надзоръ надъ банките преобладава концесионната система. Особенъ интересъ представляватъ ония законоположения, които, целейки превъзможването на кризисни периоди, ограничаватъ временно учредяването на нови институти. Тѣзи законоположения могатъ да се третираатъ като постоянни забрани и предписания, регулиращи учредяването на банки. Пълна забрана се срѣща само за дружествата съ о. о. (напр. б. Полша).

2. Подлежи още на контролъ: сливането на банки, откриването на клонове и ликвидацията на банки.

Ликвидацията на банки се налага, когато контролниятъ органъ намѣри, че концесията е изтекла, или когато предпоставките за даването ѝ не сѣ вече на лице, когато интереситѣ на кредиторитѣ (вложителитѣ) изглеждатъ застрашени отъ лошото състояние и лошото водене на работитѣ на кредитния институтъ, т. е. когато той не представлява вече сигурностъ за повѣренитѣ му ценности. Още по-далечъ отива, напр. съществуващото въ Германия законоположение съ преобла-

даващ политически характер — че единъ кредитенъ институтъ може да бѣде ликвидиранъ тогава, „когато накърнява важни общи интереси“.

Най-далечъ отива италианското законодателство, тъй като Министерскиятъ съветъ може да предприше ликвидацията на банката и то, както поради нейнитѣ незадоволителни успѣхи, така също съ цель да се постигне едно по-добро териториално разпредѣление на кредитнитѣ институти.

Въ останалитѣ страни въпросътъ за тѣзи регулировки е предоставенъ на естественото развитие и на частната инициатива, при което, естествено, не оставатъ безъ влияние и официалнитѣ тенденции.

3. Законоположенията за размѣра на собствения капиталъ на банцитѣ въ различнитѣ страни вариратъ съобразно съ стопанската структура на отдѣлнитѣ страни и структурата на различнитѣ национални кредитни системи. Въ отдѣлнитѣ държави изискването за единъ минималенъ основенъ капиталъ е винаги степенувано съ огледъ голѣмината на мѣстото, където се учредява или е учредена отдѣлната банка. Почти въ всички законодателства изрично се забранява, щото банки, имащи своитѣ централи въ по-малки градове, отговарящи на основенъ капиталъ изискванъ за тѣзи градове, да откриватъ клонове въ по-голѣми градове, за които се предвижда по-голѣмъ основенъ капиталъ. Нормитѣ за минималенъ капиталъ важатъ по общо правило само за акционернитѣ банки, докато частнитѣ банкери не се засѣгатъ отъ тѣхъ.

Осигуряването на единъ достатъченъ собственъ капиталъ чрезъ изискването за единъ минималенъ основенъ капиталъ за акционернитѣ банки е твърде много формално, за да задоволи правилно стопанскитѣ нужди. Това чисто формално понятие („основенъ капиталъ“) би трѣбвало да се замѣсти съ материалното понятие „собственъ капиталъ“, за да се постигне една действителна минимална граница, и това вече се срѣща въ по-новитѣ банковѣ закони. Първата стѣпка въ това направление е изискването, щото основниятъ капиталъ да бѣде напълно внесенъ (напр. Белгия, Гърция, бивша Польша и др.). Въ други страни, напротивъ, се изисква само внасянето на единъ минималенъ процентъ (напр. Дания, Финландия, Норвегия, Румѣния).

Има държави, въ чиито закони липсватъ разпореждания за минималенъ капиталъ, но тамъ желанието резултатъ се постига по пѣтя на концесиитѣ, като при учредяването се поставятъ съответнитѣ изисквания.

Почти въ всички страни съществуватъ законоположения (като допълнение на Т. 3.) предвиждащи образуване на резерви. Докато въ повечето страни се предвиждатъ за отдѣляне 10—20% за засилвни резервитѣ, има страни, въ които се предвиждатъ и по-голѣми проценти — отъ 50 до 100%. Тѣзи части се освобождаватъ отъ данъци.

Най-често законитѣ изискватъ, щото резервитѣ или частъ отъ тѣхъ да бѣдатъ облечени въ държавни или гарантирани отъ държавата ценни книжа.

4. Органитѣ, принадлежащи на банковия надзоръ, не могатъ да участвуватъ въ ръководнитѣ органи на една банка, подложена на контролъ отъ същото учреждение. Въ повечето страни, обаче, на-

противъ, по законъ участието на представители на банки въ този контролен органъ е задължително.

Докато въ нѣкои страни (напр. Турция, Белгия) отпущането на кредити на членове на У. с. на банцитѣ е абсолютно забранено, въ други страни това кредитиране се допуска до известни проценти въ съотношение на основния капиталъ (споредъ нашия специаленъ законъ, чл. 6, разрешава се съ болшинство 3/4 на у. с. на банката да се кредитиратъ на открито членове на управителния и провѣрителния съвети въ размѣръ общо за всички до 7% отъ основния капиталъ).

5. Въ банковитѣ закони се срѣщатъ множество норми относно отдѣлни клонове на дейность на кредитнитѣ институти. Това, обаче, не значи, че банковиятъ надзоръ би искалъ да лиши кредитнитѣ институти отъ всѣкаква самостоятелность въ стопанската имъ дейность и съ това да снесе отъ тѣхъ съответната отговорность. Доколкото, обаче, отдѣлни сдѣлки, чрезъ провеждането имъ (напр. емисии) или чрезъ натрупването имъ (напр. голѣми кредити) сж въ състояние да упражняватъ влияния вънъ отъ единичното частностопанско явление още и върху цѣлокупното стопанство, или да застрашаватъ масата на влоговетѣ, срѣщатъ се законоположения, които иматъ за цель да отстранятъ тия опасности. Особено интересни сж въ това отношение следнитѣ подробности:

а) Законоположенията за отношението на собственитѣ срдства къмъ общата сума на задълженията сж въ действителность общо правило. Изобщо опредѣля се единъ най-малкъ размѣръ, който собственитѣ срдства могатъ да достигнатъ въ съотношение съ задълженията, респ. съ опредѣлени видове задължения. Нѣкои закони се задоволяватъ безъ съмнение съ това, да предпишатъ за цельта само едно подходящо съотношение безъ да даватъ опредѣленъ цифренъ изразъ на сжщото (напр. Финландия).

Установенитѣ съ цифрени изрази съотношения предписватъ за чуждитѣ срдства единъ размѣръ отъ троенъ до десеторенъ на собственитѣ срдства.

б) Сжщото важи и за законоположенията за ликвидностьта. Рѣдко се срѣщатъ цифрено изразени величини за ликвидность въ самитѣ закони за банковия надзоръ; по-скоро последнитѣ съдържатъ само едно правомощие за органитъ на надзора надъ банцитѣ да опредѣлятъ тѣ сами, кога е на лице положение на ликвидность.

в) По общо правило отдѣлнитѣ сдѣлки на кредитнитѣ институти не сж поставени въ нѣкаква зависимость отъ органитъ на банковия надзоръ. Доколкото, обаче, специални общи интереси налагатъ това, за известни банкови сдѣлки се въвежда *ad hoc* едно задължение за вземане одобрението (съгласието) на тия органи, или задължение само за уведомление. При това, последното може да бжде общо или да се отнася за всѣка отдѣлна (единична) сдѣлка. Едно такова необходимо позволение за всѣки отдѣленъ случай се срѣща напр. при емиситѣ (Италия, Полша).

г) Почти въ всички закони се срѣщатъ разпореждания относно едритѣ кредити, опредѣляни било съ единъ абсолютенъ масштабъ, било въ съотношение съ други величини (напр. 10% отъ собствения капиталъ и т. н.).

д) Все въ връзка съ едритѣ кредити съществуватъ законоположения, целящи да предотвратятъ прѣкомѣрното и несъответствуващо кредитиране на отдѣлни лица отъ множество кредитни институти.

е) Въ отдѣлни закони се срѣщатъ също така ограничителни разпореждания относно стопанисването и печалбата отъ недв. имоти, било, че тия печалби сж забранени въ онзи размѣръ, който надвишава опредѣленъ процентъ отъ собствения капиталъ (напр. Дания, Германия, Норвегия и др.), било, че стопанисването на недвижимитѣ имоти отъ страна на кредитнитѣ институти е позволено дотолкова, доколкото нуждитѣ на тѣхната стопанска дейность изискватъ това (напр. България, Финландия, Полша и др.). Същото правило се срѣща и за печалбитѣ отъ участие въ дружества имащи за обектъ недвижими имоти.

Като изключение въ Турция важи наложеното отъ специфичнитѣ за тамъ условия правило, щото банцитѣ да могатъ да се занимаватъ съ индустрия, ангажирайки срѣдства до размѣръ на внесенния собственъ капиталъ.

ж) Колкото се отнася до влагане на капитали и парични срѣдства въ чужбина, срѣщатъ се било общоустановени абсолютни максимални граници, било се създава едно задължение за уведомление, щомъ инвестицитѣ надхвърлятъ опредѣления размѣръ. (Въ Швейцария, напр., Националната банка има право било да забрани такива сдѣлки въ чужбина, било да свърже изпълнението имъ съ известни условия).

6. Съ появата на законодателствата за контролъ надъ частнитѣ банки се създава и задължението за публичность спрямо органитѣ на надзора. На първо мѣсто това задължение обхваща изпращането на пробни баланси, които обикновено сж месечни (споредъ нашия специаленъ законъ — 3 месечни). Къмъ редовнитѣ известия, които банцитѣ сж задължени да изпращатъ на контролния органъ, се прибавятъ често задължения за уведомление относно единични факти, напр., промѣни въ ръководния персоналъ, измѣнение на капитала, проектирано сливане, закриване и откриване на клонове и пр. и пр.

7. Почти въ всички страни съществуватъ специални банкові провѣрки, различни отъ предвиденитѣ въ търговскитѣ закони, както и отъ финансовитѣ (данъчнитѣ) ревизии. Тѣй като съвмѣстното съществуване на всичкитѣ тия видове ревизии създава известни мъчности и е свързано съ голѣми разноси, срѣщатъ се различни комбинации, напр. съ ежегоднитѣ редовни ревизии се натоварватъ ревизори, посочени отъ органитѣ на банковия надзоръ. По-често, обаче, учреждението за банковъ надзоръ има правото въ отдѣлни случаи само да нарежда ревизии.

8. Въ законодателствата на отдѣлнитѣ страни се срѣщатъ разпореждания, уреждащи различни производства за саниране на изпаднали въ затруднение банки.

9. За да бжде по-ефикасенъ надзорътъ надъ кредитнитѣ институти, срѣщатъ се въ законитѣ на отдѣлнитѣ страни норми (гражданско, наказателно и административно-правни) за борба срещу злоупотрѣбата съ известни наименования („банка“, „сп. каса“, „кредитъ“, „сп. влогове“ и т. н.) било въ ущърбъ на банковата клиентела, било злоу-

потрѣба при нелоялната конкуренция между самитѣ кредитни институти.

Специално наказателно право въ областъта на кредита

Особената организация на банковия надзоръ извика нуждата отъ създаване на специални наказателни норми, които не се схващатъ като допълнение на общото наказателно право, а сѣ особени наказателно-правни норми въ рамкитѣ на специалното банково законодателство.

Тѣзи специални наказателни норми могатъ да се групиратъ така:

а) Норми, създаващи наказания за нарушения, извършени отъ органитѣ и чиновницитѣ на кредитнитѣ институти.

б) Норми, насочващи наказателната заплаха спрямо увредителитѣ на банковитѣ интереси, които отъ своя страна могатъ да бждатъ било членове на надзорния органъ, злоупотрѣбляващи съ своята служебна властъ спрямо банковитѣ институти, било трети лица стоящи вънъ отъ тия служби.

в) Специална група образуватъ нормитѣ, заплашващи съ наказание даването или разпространяването невѣрни сведения за кредитнитѣ институти, увреждащи правилното движение на кредита.

Органи на надзора надъ банкитѣ

До тукъ изложихме същността на надзора надъ кредитнитѣ институти. Съ упражняването на този надзоръ сѣ натоварени специални институти, за организацията на които въ различнитѣ страни, на чието законодателство направихме вече прегледъ, ще кажемъ нѣколко думи.

Разпредѣлението на компетенциитѣ между органитѣ на банковия надзоръ не е само формално-юридически въпросъ. То открива възможността за по-дълбоко вникване въ същността на отношението между държавното управление и кредитното дѣло въ отдѣлнитѣ страни. Споредъ господстващитѣ схващания въ дадена държава банковиятъ надзоръ бива третиранъ ту като предимно юридически, ту като стопански, като политически или най-после като банково-политически въпросъ. Въ една редица отъ държави надзорътъ надъ банкитѣ се упражнява отъ централната властъ, напр. Краля (въ Норвегия), Мин. съветъ (въ Финландия), Сената (въ бившия самостоятеленъ Данцигъ), или отъ единъ министъръ. Интересно е, обаче, че въ различнитѣ страни тази компетенция не е дадена на единъ и същъ министъръ: докато напр. въ България и Финландия, това е финансовиятъ министъръ, въ бивша Полша напр. е министърътъ на вътрешнитѣ работи. Не липсватъ случаи, (напр. Гърция), въ които банковиятъ надзоръ за опредѣлени кредитни институти е повѣренъ на редовнитѣ сдилища.

Почти безъ изключение въ всички страни Централната банка фигурира между органитѣ на банковия надзоръ безъ да има решаващо влияние. Нейното сътрудничество се изразява на първо мѣсто въ разрешаване на въпроситѣ за ликвидността, разглеждане на баланситѣ и пр.

Въ повечето страни (Белгия, България, Дания, Финландия, Италия, Норвегия, Швейцария, Испания) сѣ създадени специални органи за упражнение на банковия надзоръ, били тѣ колегиални или едно-

лични. По общо правило, обаче, тѣ не сѣ единствени носителки на банковия надзоръ, но въ разпредѣлението на тия функции участвуватъ още и други органи на управлението, Централната банка и др. учреждения.

Изобщо органитѣ на банковия надзоръ се ползуватъ съ една относителна самостоятелностъ. За случаитѣ, обаче, въ които биха изникнали евентуални стѣлкновения между органитѣ на банковия надзоръ и кредитнитѣ институти, нѣкои закони създаватъ за точно опредѣлени случаи възможностъ за обжалване на мѣрkitѣ на надзора надъ банkitѣ. Съобразно съ господствуващото схващане за сжщността на надзора, тази инстанция за обжалване е, било единъ органъ на управлението (напр. съответния министъръ), било общитѣ сѣдилища или нѣкои административни юрисдикции, било една специално създадена за целта комисия.

II. БАНКОВАТА СИСТЕМА И НАДЗОРЪТЪ НАДЪ БАНКОВОТО ДѢЛО ВЪ СЪВЕТСКА РУСИЯ.

Споредъ съветски източници, цитирани въ нѣкои чуждестранни економически списания, съветското народно стопанство се кредитира отъ шестъ банки. Държавната банка е ръководящиятъ и централенъ кредитенъ институтъ; тя заедно съ банката за външна търговия (Вне-сторбанка), която отпуща кредити на организациитѣ, занимаващи се съ износъ и вносъ — сѣ банки за краткосрочно финансиране. Другитѣ четири банки финансиратъ стопанскитѣ организации съ дългосрочни кредити.

Индустриалната банка (Промбанка) финансира държавнитѣ индустриални предприятия, строежитѣ на пѣтища, жилища и т. н. Нейната дейностъ се обуславя отъ размѣра на сумитѣ, предвидени въ държавния бюджетъ за капиталови инвестиции въ народното стопанство, следователно, кредитната дейностъ на тази банка е въ зависимостъ отъ обхвата на държавния планъ, въ който сѣ предвидени обектитѣ (строежи и пр.), които тя ще кредитира.

Земедѣлската банка (Селхозбанка) отпуща дългосрочни кредити на колективнитѣ стопанства за многобройнитѣ имъ нужди отъ дългосрочни инвестиции: за покупка на земедѣлски машини, строежи на социални и културни институти, покупка на добитѣкъ, семена и т. н.

Срѣдствата за дългосрочно финансиране на колективнитѣ стопанства се образуватъ отъ отдѣлния процентъ (10%) отъ паричния доходъ на колективнитѣ стопанства въ единъ „Недѣлимъ фондъ“, сумитѣ на който фондъ се прибавятъ къмъ държавнитѣ фондове, отъ ждето З. банка черпи срѣдства за своята кредитна дейностъ.

Банката, която финансира търговскитѣ и кооперативни организации, е „Торгбанка“. Освенъ държавнитѣ търговски организации тя финансира и потрѣбителнитѣ и производителни кооперации.

Централната общинска банка (Цекомбанка) заедно съ мѣстнитѣ общински банки, които работятъ въ по-голѣмитѣ градове — отпуща дългосрочни кредити за общинскитѣ строежи на жилища, болници, училища и пр.

Отъ изложеното до тукъ за банковата система въ Съветския съюзъ се вижда, че тя е нагодена да обхване въ своята кредитна дейностъ всички отрасли на народното стопанство.

Въ всички случаи на финансиране заемитъ се отпускатъ само срещу материални гаранции, за единъ опредѣленъ срокъ и за опредѣлена целъ, установена въ общия стопански планъ.

Това, което е най-интересно въ структурата на кредитната система въ С. Русия е, че тя не познава полицата като инструментъ на кредита. Чрезъ прѣки отношения между банката и клиента се провежда цѣлостното финансиране на индустриалнитъ, земеделскитъ и търговски предприятия. Следователно не съществува скотиране на полици, затова нѣма и скотовъ процентъ. Впрочемъ единъ опредѣленъ лихвенъ процентъ се пресмѣта отъ всички банки за финансиране както съ краткосрочни, така и съ дългосрочни кредити. Тази лихва е установена отъ държавата въ съгласие съ общия ѝ планъ. Процентътъ на тази лихва при различнитъ банковни операции е различенъ (отъ 1 до 4%). Съществува и влогова лихва, но и тя сѣщо въ низки размѣри ($1 - 3\frac{1}{2}\%$).

Изобщо за лихвената политика на С. Р. трѣбва да се каже, че нейната особеностъ се състои въ обстоятелството, че размѣрътъ на лихвата се установява съобразно съ общия стопански и финансовъ планъ. Тя не се опредѣля, както въ другитъ страни, въ зависимостъ отъ стопанското положение или отъ търсенето на кредити въ даденъ моментъ, но е установена съ целъ да се насърдчи до крайния предѣлъ движение на стокитъ, да се намалятъ производственитъ разноси и разходитъ за строежи, и да се осигури цѣлостното изпълнение на плана за производството и за циркулацията на стопанскитъ блага.

Това, което е особеното въ паричното обръщение въ С. С. С. Р. е, че то е подчинено на плановото стопанство и е органически свързано съ държавния народостопански планъ; то, следователно, се установява планомерно и затова е изключена и всѣкаква възможностъ за нарушения отъ валутенъ характеръ. На практика това се осществява чрезъ Държавната банка, която е единствениятъ касиеръ на народното стопанство; презъ нейнитъ каси преминаватъ планомерно всички платежни операции (срѣдства) на страната.

Споредъ нѣкои сведения Съветската държавна банка е най-големата банка въ свѣта. Тя е най-могъщата банка въ свѣта, поради количеството на клиентелата си, по характера на търговскитъ си операции и по числото на своитъ клонове и агентури; нейното влияние обгръща, безъ изключение, всички области на народното стопанство.

Постѣпленията отъ всички учреждения отъ общественъ характеръ, отъ търговски организации, пощата, транспорта и пр., както и всички видове плащания (плащания за обществени служби, влогове на Спестовнитъ каси и т. н.), безъ изключение, преминаватъ презъ каситъ на тази банка.

Плановиятъ характеръ на съветското стопанство дава възможностъ чрезъ „Касовъ планъ“ да се добие представа за известенъ периодъ отъ време какъвъ ще бѣде приливътъ на парични суми и какви суми въброятно ще бѣдатъ изтеглени отъ нейнитъ каси. Този „Касовъ планъ“ обхваща, значи, всички платежни операции въ страната, като сѣщевременно е и контроленъ инструментъ за Държавната банка, тъй като той е органически свързанъ съ общия националенъ стопански планъ и всѣко отклонение отъ провеждането на касовия планъ дава

белега, че изпълнението на общия стопански планъ е застрашено. По този начинъ Държавната банка контролира чрезъ паричното обръщение работата на търговскитъ организации.

Успоредно съ плана на паричното обръщение играе голъма роля и „Кредитниятъ планъ“, който представлява една отъ най-важнитъ особености на кредита въ С. Русия. Въз основа на този планъ Д. банка предприема разпредѣлението на временно свободнитъ парични срѣдства въ страната съ огледъ на тѣхното рационално използване.

Кредитниятъ и касовиятъ планове, следователно, представляватъ една общностъ: тѣ опредѣлятъ количеството на паритѣ, които презъ даденъ периодъ трѣбва да бѣдатъ пустнати или изтеглени изъ обръщение. Затова и всѣко подобрене въ стопанската деятелностъ намира своя отпечатъкъ въ касовия и кредитенъ планове.

Отъ изложеното до тукъ за структурата на съветската банкова система се вижда, че тамъ не съществува специаленъ органъ за надзоръ надъ банковата деятелностъ, както при банковата система въ демократичнитъ и авторитарни (Италия, Германия) страни.

Поради това, че въ Съв. Русия банковото дѣло е напълно етатизирано, и самиятъ въпросъ за надзоръ надъ тази деятелностъ получава особена постановка и разрешение. Въ нейната банкова система нѣма мѣсто за специални надзорни органи, тъй като въ общиятъ държавенъ стопански планъ сж поставени и тѣхнитъ специални задачи, разрешавани съ самата негова екзекуция.

III. НАДЗОРЪТЪ НАДЪ БАНКИТЪ ВЪ С. А. ЩАТИ

Третата система на банковъ надзоръ е тая на С. А. Щати, твърде своеобразна, поради специфичнитъ тамъ условия и мѣчно подаваща се на анализъ и обобщения предвидъ комплицираното банково законодателство, защото наредъ съ федералнитъ общи закони, важатъ и тия на отдѣлнитъ щати.

Споредъ сведения на американската економическа литература, въ Америка съществуватъ съвмѣстно петъ разновидности контролни органи за надзоръ надъ отдѣлни групи банки. Тѣ сж:

1. Контрольорътъ по валутата за националнитъ банки. 2. Дирекцията на федералната резервна система за съюзнитъ банки. 3. Федералната корпорация за осигуровки на влоговетъ за всички осигурени банки. 4. Корпорацията за финансово преустройство и 5. Министерството на финанситъ.

Освенъ това има и специална надзорна институция и то главно за контролъ надъ държавнитъ банки. Тази контролна институция е представена въ всичкитъ 48 щати на федерацията. Контролата се отнася главно до покупката на ефекти, размѣра на лихвитѣ, поддържане на клонове и пр.

Това, което е по-интересно и което липсва въ другитъ системи за банковъ надзоръ, е Федералната корпорация за осигуровки на влоговетъ, спомената по-горе (т. 3.). Тази корпорация е създадена съ банковия законъ отъ 1933 г., който е билъ измѣненъ и допълненъ съ закона за банцитъ отъ 1935 г. Федералното дружество за осигуровка на влоговетъ се създаде въ единъ моментъ, когато дотогавашната банкова система въ С. Щати бѣше изгубила общественото довѣрие. За-

страховката, за която става дума по-горе, се отнася за влогове въ размер до 5.000 долари. Въ началото на 1939 г. е имало осигурени повече от 13.000 банки, носящи рискъ за дружеството за надъ 21 милиарда долари. Споредъ същия източникъ осигурени сж около 45% отъ всичкитъ влогове въ С. А. Щати.

Отъ тия данни може да се заключи, че макаръ юридически тази контролна институция и въобще тази форма на защита на влоговетъ да заеме еднакво положение както останалитъ, общественно-стопанското ѝ значение е едва ли не най-голъмо.

*

Фактътъ, че почти въ всички държави, въ които кредитното дѣло е достигнало една по-висока степенъ на развитие, сж създадени специални закони за надзоръ надъ банковитъ институти, се обяснява съ това, че намѣсата на държавата въ регулирането на кредитнитъ отношения е една необходимостъ наложена отъ условията на времето. Отъ сравнението на специалнитъ законодателства за надзоръ, както и отъ изследването на структурата на по-особенитъ банкови системи (Съв. Русия и С. А. Щати) трѣбва да се заключи, че въ свѣта господствува системата, при която държавата изразява своята намѣса въ частното банково дѣло съ специални закони, главно съ целъ да се защитятъ интереситъ на вложителитъ, да се създаде социална опора за развитие на спестовността и да се направлява инвестиционната политика на кредитнитъ институти. Въпрѣки това тая система е подложена на най-оживена критика, която се изразява въ две направления: споредъ нѣкои, държавната намѣса въ развитието на частнитъ банкови институти съ законитъ за надзоръ само спѣва тѣхната дейностъ и съ нищо не се оправдава. Други, като възприематъ по принципъ държавната намѣса, намиратъ, че законитъ уреждащи държавния надзоръ надъ частното банково дѣло все още не сж усъвършенствувани до степенъ напълно да отговорятъ на изискванията на новото време, т. е. да отразятъ стопанскитъ и социални тенденции на структурнитъ промѣни въ стопанството, станали презъ и следъ кризисния периодъ. Поради това именно и обемътъ на надзора е все още незадоволителенъ, тъй като той въ повечето страни все още се задоволява съ функциитъ на единъ полицейски органъ, безъ да засѣга кръга на самостоятелната банкова политика на контролиранитъ институти.

Докато въ повечето държави надзорътъ надъ банкитъ щади всекога тѣхната независимостъ и свобода на действие, доколкото тя не идва въ разрѣзъ съ общата кредитна политика на държавата, и въ духа на тѣхното съгласуване е насочено и развитието на законодателството за подобряване сигурността на кредита, въ странитъ съ ръководено стопанство (Германия и Италия) — напротивъ, законодателствата сж оставили само номинална независимостъ на частнитъ банкови институти. Въ тия страни кредитната дейностъ на частнитъ банки се развива и направлява изключително подъ знака на стопанско-политическитъ концепции на държавата (споредъ принципитъ на корпоративното, въ Италия, и националсоциалистическото, въ Германия, стопанства).

Тази идея за държавна намѣса е доведена до своя краенъ предѣлъ само въ Съветска Русия, където банкитъ сж напълно етатизирани. Тамъ банковото дѣло се развива въ рамкитъ и споредъ системата на

плановото стопанство; кредитната политика на банкитѣ е единъ дѣлъ отъ цѣлостната стопанска политика на С. С. С. Р.

Накрай трѣбва да отбележимъ, че колкото и добре да сѣ зами-слени и прецизно формулирани разпорежданията на отдѣлнитѣ за-кони за банковъ надзоръ, както въ редица други области на законо-дателството, така и тукъ, само дългогодишното тѣхно приложение на практика може да открие празнотитѣ и недостатѣцитѣ имъ и да даде насокитѣ за тѣхното бждещо подобряване.

ТИПОВЕ, НОРМИ И СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ ВЪ ИНДУСТРИАЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО

отъ

К. КЛАЕВЪ

Главнитѣ моменти за уеднаквяване, улесняване и поевтиняване на производството сѣ: типизирането, нормуването и специализацията.

Типизирането е ограничаване числото на формитѣ и голѣминитѣ размѣритѣ (типоветѣ) въ производството на даденъ артикулъ. Целта на едно такова намаление числото на типоветѣ, моделитѣ, десенитѣ, качествата и т. н. въ фабрикацията на известни произведения е, да се даде възможностъ за една масова фабрикация на гѣзи произведения. Когато причинитѣ, които налагатъ ограничаването на производственитѣ форми и качества, сѣ освенъ отъ технически, още и отъ произ-водствено-стопански характеръ, тогава говоримъ за типове, а когато пазарната политика налага създаването на качества и производствени форми, които се предлагатъ на пазаря подъ известно название и ви-наги едни и смѣти, тогава става дума за фабрични марки. Типоветѣ и фабричните марки много често се сливатъ въ едно.

Типизирането може да бжде извършено по собствена инициатива отъ самия производителъ и по споразумение. Така напримѣръ, едно индустриално предприятие, което е произвеждало безъ система всички артикули попадащи въ неговата производствена областъ, може добро-вольно по свое усмотрение да ограничи производственитѣ форми и голѣ-мини и да произвежда само типови артикули, като всѣка специална порѣчка отказва да изпълни или я приема при по-висока цена отъ тая на типовия фабрикатъ. Такива случаи имаме въ автомобилната, ма-шинната индустрия и др. Освенъ по собствена инициатива, типизиране може да бжде проведено и по споразумение, когато всички произво-дители на даденъ браншъ или болшинството отъ тѣхъ постигнатъ съ-гласие да типизиратъ, като изключатъ производството на известни голѣмини, форми и др.

Трѣбва да се обърне особено внимание на обстоятелството, че стопанската предпоставка за типизиране е наличността на изобилна масова нужда, а техническата предпоставка изисква артикулътъ да бжде до такава степенъ добре усъвършенствуванъ и изпитанъ, че да е възможно производството му въ голѣми количества на серии безъ

особенъ рискъ. Артикули, които се намиратъ въ периодъ на развитие и усъвършенствуване, не се поддаватъ на типизиране.

При типизирането е наложително да се прави разлика между избора на формата и тоя на голѣмината. При ограничаване на формитѣ е важно да се изключатъ отъ производството тия, които сж се създали произволно чрезъ особенитѣ желанія на клиентелата, а да се запазятъ формитѣ, които сж действително въ състояние да оправдаятъ своето предназначение и предъ които не може да бѣде предпочетена друга форма. При избора на голѣмината, въ случай че трѣбва да бждатъ опредѣлени нѣколко голѣмини, последнитѣ трѣбва да бждатъ равномерно степенувани и по възможностъ съ огледъ по-късно ако се наложи, да могатъ да бждатъ разширени т. е. продължено степенуването въ низходящъ или възходящъ редъ. Освенъ това, за употреблението на типовия фабрикатъ и за техническото му производство препоръчително е съставнитѣ части на типовия фабрикатъ да бждатъ, до колкото и кждето това е възможно, съ еднакви размѣри, за да прилягатъ къмъ по-голѣмо число типове.

Създаването на типови фабрики, обаче, още не значи пълно типизиране. Така напримѣръ, когато една арматурна фабрика има изработени типове и модели, които строи и които сж отпечатани въ нейния каталогъ, но които тя изработва само по поръчка и затова не може да използва удобствата и преимуществата на една масова фабрикация, ясно е, че въ такъвъ случай не може да става дума за пълна типизация.

Типизацията, прокарана резултатно, има за послѣствие промѣна на производственитѣ условия. Тя означава, обикновено, масово производство на свой собственъ рискъ. Стопанскитѣ преимущества сж:

1. Поевтиняване на производството вследствие на по-добро използване на машинния паркъ;

2. Машинитѣ не оставатъ въ застой, понеже не се налагатъ промѣни въ програмата;

3. По-бърза работа вследствие на еднаквитѣ форми въ производството;

4. Намаление на инвестирания капиталъ въ сурови материали и гориво вследствие ограничаване числото на сортоветѣ и др.

Отрицателната страна е главно голѣмиятъ рискъ, тъй като скжпитѣ производствени срѣдства и преобразуването на производственитѣ условия се заплащатъ само отъ задоволителенъ масовъ оборотъ.

Опасенията за трудния пласментъ на типовитѣ фабрики, поради това, че тѣ не държатъ смѣтка за особенитѣ желанія на клиентелата, на практика се оказватъ неоправдани. Тази отрицателна страна на практика се компенсира отъ преимуществото на типовия фабрикатъ, че той е по-евтинъ.

Една нежелателна стопанска послѣдница отъ прокаране на типизацията въ производството е консерватизмътъ, който засѣга типовия фабрикатъ и който не му позволява да се усъвършенствува. Добре въведени типови фабрики биватъ промѣняни много трудно, безъ желание и то само тогава, когато опитътъ докаже, че съ промѣната ще бѣде реализиранъ значителенъ успѣхъ. Това е единъ моментъ,

който е въ състояние чувствително да спъне напредъка и развитието на типизираното производство и не бива да се подценява.

Сравнени две предприятия, въ едно отъ които се произвеждатъ типови фабрикатъ, а въ другото — най-разнообразни и все нови и нови артикули, ще забележимъ, че докато въ първото главната работа обхваща фабрикацията, въ второто, като главни моменти се явяватъ фабрикацията и попълнянето и измѣнението на производствената програма.

Специализацията е ограничение на производствената програма по видове въ едно предприятие или въ едно отдѣление на сѣщото. Специализацията за разлика отъ типизацията може да бѣде прокарана не само въ производството, но и въ търговията, застрахователното дѣло и други отрасли на народното стопанство.

Прокарването на специализацията, както при типизирането, може да бѣде доброволна мѣрка на едно отдѣлно предприятие, а може да бѣде постигната и чрезъ споразумение на известна стопанска група. Специализация чрезъ споразумение се срѣща по-често въ производството. Такъвъ случай имаме, когато всички предприятия или най-малко мѣродавнитѣ отъ даденъ производственъ клонъ постигнатъ споразумение да разпредѣлятъ на специални групи производствената програма и всѣка специална група да бѣде обектъ на производство въ едно или нѣколко предприятия, които до тоя моментъ сѣ произвеждали всички артикули или повечето отъ тѣхъ, съдържащи се въ производствената програма на въпросния производственъ клонъ. Това е възможно, обаче, само тогава, когато въ съответенъ клонъ на производството има малко предприятия, или когато тѣ сѣ много, но влизащи въ единъ концернъ или пѣкъ, когато тия предприятия сѣ въ рѣцетъ на една и сѣща група капиталисти.

Като доброволна мѣрка специализацията може да бѣде прокарана въ всички видове предприятия. Доброволната специализация е особено подходяща за производствени предприятия, въ чиято областъ техническото развитие не е окончателно приключено. Специализацията въ такъвъ случай спомага за по-голѣма интензивностъ и напредѣкъ на специализираното се предприятие предъ конкуренцията.

Накрая трѣбва да споменемъ, че прокарването на доброволната специализация чрезъ разпредѣление на производствената програма между отдѣлитѣ или фабрикатѣ на едно и сѣщо предприятие често представлява мѣрка на рационализация въ производството и е особено полезна за нашата промишлена структура. За нѣкои браншове тя дори е наложителна.

Най-крайна граница на специализация имаме, когато едно производствено предприятие фабрикува единъ единственъ артикулъ. Въ всички други случаи опредѣлянето на границата, до която трѣбва да стигне специализацията, е единъ въпросъ, който заслужава особено внимание. Специализацията при опредѣляне на тая граница трѣбва да държи смѣтка за удобното и пълно използване на машинния паркъ и производственитѣ приспособления, за правилното използване на материалитѣ и енергията, както и на отпадъцитѣ отъ стопанска гледна точка и за осигуряването на единъ редовенъ пласментъ, който да гарантира работата въ предприятието презъ цѣлата година, за което

пък е необходимо сезонът на един артикул да съвпада с мъртвия сезон на друг.

Когато специализацията е проведена в един индустриален клон по споразумение, настъпва един вид монополно положение и понеже се ограничава числото на производителите отслабва конкуренцията.

Особено в Америка това монополоподобно строение е много силно развито. Производството в дадена област тук е обикновено в ръцете на едно или на две, три предприятия, които имат превъзходство и с всички средства се борят и убиват създаването на нова конкуренция. Разбира се, че едно подобно състояние е опасно за общото стопанство на страната. От друга страна тъкмо това факт — обособяването на големата част от общите нужди и задоволяването им чрез малкото на брой рационално работящи индустрии — е главната причина за стопанското преимущество на С. Щ. и постоянно поевтиняване на по-големата част от индустриалните произведения в сравнение с средния доход на населението.

Специализацията както и типизацията спомагат за спестяването на чувствителен процент от работните часове и за ускоряването на пътя между производителя и консуматора, с което допринасят върше много за напредъка в техниката на класирането, развитието и рекламата и др.

Специализацията има и свои отрицателни страни. Специализираните предприятия са изложени на голяма опасност и риск от всички конюнктурни промени. Особено неблагоприятно е положението на предприятия, които освен специализацията са провели и типизацията и са си набили скъпи производствени приспособления.

Нормата в производството означава създаването на порядък чрез уеднаквяване. Съ малки изключения, нормуването не е държавна мърка, нито пък частна инициатива, която след това с течение на време си е извоювало общо значение, а е доброволна задружна работа. Областта на нормуването не е ясно и категорично определена. Производствените области, в които досега практически е прокарвано нормуването, са: норми за качество, за мърка (размери), за манипулиране и др.

От качествените норми най-важни са нормите относно съставните материали за даден фабрикат и свойствата на материалите и артикула. Към тази група биха могли да се причислят и нормите за напрежение в електротехниката.

Нормите за мърка могат да се разделят на 3 подгрупи: норми за единични размери, норми за толеранси и норми за единични части. В първата група нормите обхващат размерите на диаметри, напречни разрези, съединителни краища и др., в втората — допустимите отклонения в мерките и в третата — определят напълно формата на такива произведения, които не са определени непосредствено за употребление, а ще послужат за съставни части на други произведения. Така например нормуването на гайките преследва употребяването им във всички случаи, където е необходимо да се употреби гайка.

Към нормитъ за манипулиране спадатъ напр. предписанията за осмисляне на движенията при обслужване на машинитъ, разпоредбитъ за уеднаквяване попълването на бланки, формуляри и др. съ различни данни, нормитъ за провѣрка и изпитвания, уеднаквенитъ съкращения, названия и символи и т. н.

Поради така комплицираната материя, която обхваща нормуването, неговитъ задачи, цели, преимущества и недостатъци въ разнитъ случаи не сж едни и сщи. Като главна цель на нормуването все таки трѣбва да бѣде посочено поевтиняването на работата чрезъ уеднаквяване и улесняване на отдѣлнитъ етапи въ задружната работа. Нормуването на единичнитъ части и качеството се стреми да комбинира и събере сществуващитъ нужди въ едно ограничено число произведения и като така, то представлява за фабрицитъ единъ видъ типизирание на тия произведения. Нормуването на размѣритъ и толеранситъ за сѣга по-скоро разпредѣлението на труда, но все пакъ се отразява и върху самото производство благоприятно. Нормуването на манипулациитъ обхваща главно умствената работа, като сщевременно дава отражения и въ другитъ области на производството. Благодарение на последнитъ норми, работникътъ, изучилъ манипулацията съ една машина, може леко да се прехвърли и заработи на друга. Сщиятъ е случаятъ съ сигналитъ и управляването на желѣзопѣтнитъ, автомобилни и други съобщителни срѣдства.

Провеждане на нормуването има голѣми преимущества за производството. То дава възможность и безъ типизация за масова фабрикация и за масовото използуване на нормувани части въ производството, поевтинява разносцитъ на магазина и склада поради уеднаквяване на сортоветъ и ограничаване на тѣхното число, дава възможность за подобряване на транспорта и на подреждането на склада и т. н.

Неудобствата и отрицателнитъ страни на нормуването сж следнитъ: нормата освобождава купувача отъ производителя (доставчика) и го прави независимъ, защото нормата нѣма монополенъ характеръ — тя е общодостѣпна и лесно доставима; производителътъ на нормувани части е заплашенъ отъ силна конкуренция и не е запазенъ отъ основаването на нови конкурентни предприятия, тъй като производствената опитность въ нормуваната областъ е общо благо. Една друга страна по въпроса за нормуването, която заслужава особено внимание е тая, че въ много случаи при прокарването на едно общо нормуване, въ отдѣлнитъ предприятия вече сществуващитъ норми въ тая сщщата областъ и то такива, създадени отъ самото предприятие и не отговарящи на новитъ норми. Въ такъвъ случай приспособяването на производственитъ срѣдства къмъ новитъ норми изисква голѣми нови разходи.

Прокарването на общо нормуване отъ техническа гледна точка е свързано съ известни предварителни условия. При провѣрката на тия предварителни условия се налага особена осторожность. Тъй като нормата спъва по-нататъшното преобразуване или измѣнение на предмета, сщиятъ трѣбва окончателно да е приключилъ стадия на своето техническо развитие. Предмети, върху чието техническо усъвършенстване се работи усилено, не се поддаватъ на нормуване.

Стопанският отражения отъ уеднаквяването на производството сѣ значителни и разнообразни. Тѣ влияятъ чувствително върху формирането на стопанския животъ.

Преди всичко следъ провеждането на типизация или нормуване имаме обикновено едно общо намаление на ценитѣ. Специализацията сѣщо довежда до намаление на ценитѣ понѣкога, но по-слабо.

За стопанската политика най-важното въ тия стопански прояви е факта, че съ тѣхното реализиране изобщо, производственитѣ предприятия ставатъ по-чувствителни къмъ конюнктурнитѣ колебания въ стопанския животъ. При специализацията причината за това се крие въ едностранчивостта на производството и по-трудното нагаждане къмъ създаденитѣ условия. При типизацията и нормуването центърътъ на тежестта пада върху масовото производство и тъкмо тукъ се крие тѣхната слаба страна — въ неблагоприятното отношение между инвестираня и оборотния капиталъ. Съ това се обяснява и факта, че съ засилването на стремежа за уеднаквяване, опростяване и поевтиняване на производството, расте все повече и интересътъ къмъ проучването и изследването на стопанскитѣ конюнктури.

Най-голѣмата стопанска придобивка отъ специализацията лежи въ насърдението на техническия напредѣкъ, който се явява въ резултатъ на съсредоточената и усилена работа въ една и сѣща специална производствена областъ. Подобенъ е резултатътъ и отъ типизацията, кждето техническиятъ напредѣкъ, реализиранъ върху самото произведение чрезъ установяването на типа, се прехвърля и върху самото производство (производственитѣ начини — етапи). И нормуването на отдѣлни части, може да се каже, че винаги представлява единъ известенъ технически напредѣкъ.

Съ качеството на материала и на самото произведение въпросътъ стои малко по-иначе. Специалното производство, типовата стока и нормуванитѣ части се стремятъ да задоволятъ изискванията за качество само до толкова, доколкото това е необходимо. Излишенъ луксъ, прекалена здравина на материала и прѣкомѣрна сигурностъ въ конструкцията умишлено се избѣгватъ.

Благоприятнитѣ стопански отражения отъ типизирането, специализацията и нормуването въ главни линии сѣ следнитѣ:

За производителя:

работата по проектиране и моделиране се опростява,
работата изобщо се намалява поради по-стопанскитѣ методи въ нея,
пестятъ се материалитѣ поради по целесѣобразно използване,
пестяватъ се разходи за излишни инструменти,
намаляватъ се разходите по пробване и изпитване,
дееспособността се увеличава чрезъ по-економични работни сръдства и др.

За търговеца:

складирването се опростява чрезъ намаление на сортоветѣ,
леко изпълнение на порѣчкитѣ,
лека продажба и споразумение съ клиента
и др.

За консуматора:

лекъ изборъ,
съкратенъ срокъ на доставка,
разнообразна възможностъ на употребление,
бърза доставка на резервни части
и др.

Накрай трѣбва да се подчертае, че идеята за уеднаквяване на индустриалното производство чрезъ типизацията, специализацията и нормитѣ е въ състояние да спести грамадни суми на стопанството. Печалбата на Америка отъ уеднаквяване на индустриалното производство е по-голяма отъ тая, която сѣ дали всички изобретения презъ последния вѣкъ, включително парната машина и електричеството. Спестяванията въ Америка се изчисляватъ въ кръгло 40 индустриални клона на 500 милиона долари въ годината. А отъ въвеждането само на ДИН-форматитѣ за канцеларскитѣ книжа въ държавното ведомство на Германия, спестяванията възлизатъ годишно на 2 милиона райхсмарки.

Историята на типизацията, специализацията и особено тая на нормитѣ е тъй стара, както и развитието на техниката. Специализацията е отбелязана най-рано въ Америка и то въ машинното производство презъ втората половина на 19-то столѣтие. По-късно, а особено следъ свѣтовната война, имаме вече наченки отъ типизация и специализация и въ нѣкои други страни, като Германия, Англия и др. Така на-примѣръ въ Германия къмъ вече съществуващия норменъ комитетъ се създава презъ 1917 година и Комитетъ за производствени въпроси. Тоя комитетъ е ималъ за задача да изпитва резултатитѣ отъ провеждането на типизацията и специализацията и да насърдчава тѣхното практическо приложение. Тая негова задача, обаче, отъ 1920 година е заличена отъ програмата му. За насърдчение на типизацията за сега въ Германия не се грижи никоя организация. Типизацията е предоставена на доброволната инициатива на фирмитѣ-производители. Въ Америка — обратното: — типизацията въ последнитѣ 10 години е много засилена и то по инициативата на държавата и на частнитѣ споразумения между производителъ и консуматоръ. Тамъ доста силно сѣ засегнати отъ типизацията и много артикули за всѣкидневно употребление. Развитието на типизацията и специализацията върви съ бързи крачки напредъ и все повече завладява индустриалното производство. Като главенъ двигателъ въ това развитие, съ малки изключения, действува частната инициатива и доброволнитѣ споразумения.

Различна отъ тая на типизацията и специализацията е историята по въвеждането на нормитѣ. Първитѣ замислени наченки на едно нормуване можемъ да съзремъ въ предписанията за лѣкарства, издадени въ Германия презъ 1535 год., които представляватъ една норма за запазване живота и здравето на човѣка. По-късно имаме вече издадени предписания въ Швейцария — относно будилницитѣ (1595 г.) и относно тухлитѣ (1616 г.). Въ индустриалното производство, обаче, срѣщаме нормуването по-късно. Може да се каже въ първото начало на индустриалната епоха. Така, на-примѣръ, презъ 1841 год. вече сѣ били създадени норми за нарѣзитѣ на гайкитѣ за затѣгане. Презъ 1846 год. въ Англия е била въведена норма за желѣзопѣтнитѣ релси. Презъ

1873 год. въ Германия е била нормувана дебелината на ламарината и тельта, употребявани въ индустрията, а по-късно, пакъ въ Германия, се създаватъ норми за парнитѣ котли. Така постепенно нормуването започва да обхваща и други клонове на индустриалното производство.

Една централизация на работата по нормуването на национална почва срѣщаме най-напредъ въ Англия. За тая целъ презъ 1901 год. тамъ е билъ създаденъ доброволно отъ индустриалцитѣ, съ участието на държавата, единъ специаленъ комитетъ (Инженеренъ стандарденъ комитетъ). Въ сѣщата година се създава и въ Америка при Министерството на търговията отдѣлно стандартно бюро, което се е занимавало съ произвеждането на норми. Но особено отъ края на свѣтовната война и следъ нея се засилва почти въ всички държави въвеждането на норми, а съ това и принципътъ за една централна властъ при нормуването бързо се възприема и прилага. Понастоящемъ такива организации имаме повече отъ 28. Въ Германия такава централна организация се основава въ 1917 год. подъ названието „Норменъ комитетъ на Германската индустрия“ (отъ 1926 год. — Германски норменъ комитетъ), паралелно съ който действува отъ 1925 год. и Германскиятъ държавенъ институтъ за поемни условия. Тоя институтъ представлява доброволна формация на индустриалцитѣ съ участието на заинтересуванитѣ правителствени мѣста. Установенитѣ отъ него норми нѣматъ законна сила. Публикации се извършватъ подъ названието „ДИНЪ“ — Дасъ истъ нормъ“. Доколкото тѣзи норми сѣ приложени въ стопанството, това е извършено чрезъ доброволното имъ въвеждане отъ отдѣлнитѣ предприятия. Масово и общо приложение на нормитѣ имаме въ всички области, където се касае до области извънъ кръга на отдѣлнитѣ предприятия. Презъ 1918 год. подобна централна организация е била създадена въ Съединенитѣ щати и тя работи задружно съ бюрото за стандардизиране и то, главно, за уеднаквяване на произведенията и поемнитѣ условия — обектъ на държавни, дори и частни доставки. Подобни централни организации за нормуване сѣ основани и въ Белгия, Канада, Франция, Швейцария и др.

Въ България на 1 априль 1938 год. се създаде Българскиятъ институтъ за норми „БИНЪ“ съ целъ да проучва, анализира и създава норми за: материалитѣ въ производството и тѣхното качество, строителни и резервни части и уреди, правилници, поемни условия, предписания за производството и неговото ръководство, опаковки и др. Досега дейността на института е била повече организационна, но нему предстои една огромна работа за въ бѣдеще. Почти въ всички отрасли на народното ни стопанство има богата почва, въ която новосъздадениятъ институтъ би могълъ да се прояви и спести за стопанството ни време, материали и трудъ, като на първо време се налага да бѣде събранъ материалътъ отъ различнитѣ наши министерства и институти, които сѣ работили въ това направление, съ целъ да бѣде проученъ, сравненъ, оформенъ и уеднаквенъ. Въ нѣкои наши индустриални браншове нуждата отъ типизиране, специализиране и нормуване е повече отъ належаща. Достатъчно е само да споменемъ за тая нужда въ металната индустрия, дървообработващата, хартиената, консервената, брашнената и др.

Що се отнася до международния характеръ на нормитѣ, трѣбва да споменемъ, че за създаването на едно международно нормуване вече отдавна е заработено и извършената предварителна работа е доста ценна. Първитѣ наченки сж поставени съ уеднаквяването на метрическата система чрезъ Парижката конвенция отъ 1875 год. и съ нормитѣ въ областта на желѣзопѣтното дѣло и електротехниката. Норменитѣ институти въ отдѣлнитѣ държави отъ основаването имъ сж въ постоянна връзка помежду си и въ нѣкои страни дори сж прокарани редица еднакви норми. Голѣмитѣ индустриални страни, разбира се, правятъ усилена пропаганда за тѣхнитѣ норми, съ цель да могатъ да спечелятъ сжщитѣ международно значение. Норменитѣ институти въ отдѣлнитѣ страни следъ международнитѣ конгреси въ Лондонъ — 1921 год., Цюрихъ — 1923 и 1924 г., Нью-Йоркъ — 1926 год., сж организирани отъ 1928 год. въ една „Международна федерация на националнитѣ стандартни (нормени) институти“ (International Federation of the National Standarding Association U.S.A.) Цельта на тая организация е да изработва предложения, които да препорѣчва на националнитѣ нормени институти.

ПСИХОЛОГИЯ НА РЕКЛАМАТА

отъ

СТЕФАНЪ СТАНЧЕВЪ

Казватъ, че рекламата е душа на търговията. И този пословиченъ изразъ, всенароденъ и всечовѣшки, представлява цѣла философия на стария и новъ економически животъ и съдържа психологичнитѣ закони на рекламата, като срѣдство за разгласа на стокитѣ отъ производителя и търговеца за привличане на купувачи. Днесъ всички стопански и културни прояви сж подчинени на рекламата, която движи машини, произведения и хора въ голѣмия кръгъ на стокообмѣна и на паричното обръщение. Рекламиратъ се индустриални и търговски артикули, рекламиратъ се модни новости, рекламиратъ се и проявитѣ на изкуствата: театри, филми, творци и книги, вестници и списания, панаири и циркове, хора и животни! Рекламата прониква навсѣкѣде и заразява всички: тя всѣкичасно е предъ очитѣ ни или крещи въ ушитѣ ни; тя господствува надъ свѣта и ние постепенно ставаме нейни послушни роби. И върху рекламата се изгражда теория и психология, поставя се приложна философия и се извличатъ закони, които управляватъ съвременната търговия. Въ университетитѣ за стопански науки и въ художественитѣ академии въ чужбина отдавна се четатъ лекции върху рекламата, като нормативна наука и изкуство, та време е и у насъ по-твърдо да се заговори за този покорителъ на свѣта.

Търговцитѣ сж препорѣчвали и хвалили своитѣ стоки презъ всички времена и, особено, по голѣмитѣ сборища и панаири. Но първата разгласа е била устна и прѣка, търговецътъ е говорилъ направо на купувача за добритѣ качества на своитѣ произведения и по тоя начинъ е сложилъ началото на живата или непосредна реклама. Дори и въ нашитѣ народни пѣсни и пословици се срѣщатъ хвалби на имотъ и

стоки, както и поуки за лъжлива прехвала. А по същество, реклама, наистина, значи хвалба на нѣщо или за нѣщо, т. е. обръщане на внимание на нѣщо, което заслужава да бѣде притежавано. Въ старо време, разбира се, търговцитѣ не сѣ разгласявали, защото стоковитѣ единици били въ ограниченъ брой, а най-известнитѣ и употребяванитѣ сѣ имали вѣчно право на доброкачественостъ, поради не писания законъ за обществена честъ и търговска съвѣсть. Днесъ, обаче, рекламата предшествува търговията, индустрията и културата, и става тѣхна предходница и съпътница, защото частниятъ капиталъ и надпреварата за съревнование движатъ цѣлия економически животъ. И естествено е, че тия условия дадоха възможностъ на много люде и сдружения да произвеждатъ и да търгуватъ съ едни и сѣщи предмети, което наложи конкуренцията между тѣхъ и борбата за завладяване на пазари и за изтѣкване на конкурентното производство. Въ помощъ на воюващитѣ страни за надмощие, се яви рекламата, като приложна наука и като приложно изкуство въ днешната економика. Стигна се дори до обосновката, че нѣма търговия безъ реклама, което е, наистина, вѣрно, защото се знае, че търговецътъ трѣбва да търси купувача, както една библиотека трѣбва да привлича читателя, ако иска да движи своя имотъ. И понеже основенъ законъ въ търговията е оборота на капитала, а съвременната търговия киши отъ непрестанния процесъ на съревнованието — благородно и неблагородно — рекламата се превърна въ оръжие за борба и на говорна трѣба, която призовава, търси, намира и привлича купувача. Въ това състояние на нѣщата рекламата е вече изразъ на лична воля и на търговско творчество въ много сложния ходъ на изкуството да се печелятъ клиенти и пари. И отъ тукъ начева нейната психология. Рекламата въплотява творческия духъ на търговеца, проявява неговия умъ и неговата находчивостъ, съкратява пътя между продукта и купувача. А, именно въ това съкратяване на разстоянието между продавачъ и купувачъ, рекламата, която е била честна, истинна и технически съвършена, се превръща на вълшебенъ духъ за продавача, който му отваря вратитѣ на Сезамъ.

За да изяснимъ и опредѣлимъ психологията на рекламата, необходимо е да я приемемъ като творчество отъ човѣка за човѣка, т. е., като проява на една воля, която иска да внуши съзнателно една истина. И психичното въздействие, което рекламата упражнява върху насъ, е само по себе си доказателство за нейната психологична природа, която по същество е равностилна на съревнованието. Естественъ стремежъ у човѣка е да надмине другитѣ, да се освободи вътрешно отъ външната или социална принуда, за да осъществи съзнателно своята творческа личностъ. И съревнованието, което предполага винаги две лица или две страни, е психологически опредѣлено, като творчески инстинктъ, който всѣки отъ насъ притежава по-малко или повече развитъ. Ние, следователно, по природа се състезаваме и наша душевна мечта е да надминемъ нѣкого или себе си, както ученикътъ се старее да надмине учителя си или калфата — своя майсторъ, както единъ народъ иска да се издигне надъ другъ или да го победи, за да покаже своето право на съществуване и предимство. По тоя начинъ единъ търговецъ най-напредъ, като личността, която се създава, започва

отъ самосъревнованието, постепенно увеличава своя капиталъ следъ упоритъ трудъ и блгородно догонва своитѣ събратя, достига ги и после си поставя за целъ да ги надмине. И въ тоя процесъ на развитие, не само всѣки човѣкъ, но и всѣки търговецъ, създава своята личностъ, която се завършва като такава, ако е имала творчески нагони, ако е била въ състезание да се издигне надъ обикновената срѣда въ живота. Много сж силитѣ, които образуватъ (създаватъ или измѣнятъ) личността, но най-сложни сж отношенията между личностъ и срѣда. Речемъ ли, обаче, да разрешимъ въпроса за взаимодействията между тия два основни фактори въ социалния животъ, бездруго, трѣбва да се съгласимъ, че религиозниятъ философъ Вл. Соловьевъ най-точно е установилъ тѣхнитѣ съдържания: личността, казва той, е немислима безъ обществото или срѣдата, защото сама по себе си е сгжстено общество, а срѣдата е невъзможна безъ личността, защото представлява сама по себе си разширена личностъ. Но срѣдата никога не е уравнена, за да сѣдимъ за личността по нея, защото людетѣ, които я образуватъ, могатъ да се подѣлятъ на нѣколко категории, главни отъ които сж обикновения, надобикновения и подобикновения типъ хора. Надобикновенитѣ или творчески, активни люде, не се влияятъ отъ срѣдата, но често влияятъ върху нея; подобикновенитѣ хора сжщо не се влияятъ отъ срѣдата, но не могатъ да я измѣнятъ, а обикновенитѣ или нормални люде сж винаги и безусловно въ зависимостъ отъ социалната срѣда. Творческата личностъ, следователно, е въ естествени условия да надмогва другитѣ, да ги измѣнява и да се налага на материалната и общественно-психологична срѣда. Тя уравнирява съвмѣстното действие на вътрешнитѣ си сили съ външнитѣ и влияе върху съзнанието на другитѣ, покорява го на волята си и ръководи хората, облагородява живота имъ, обяснява имъ свѣта или имъ чертае бъдещето. И творческата личностъ или активниятъ човѣкъ, наистина, преобразява нѣщата, проектира и действа, върва и успѣва, воюва и побеждава.

Истинскиятъ търговецъ, въ идеална представа, е творческа, активна личностъ, която разполага съ здравъ и сигуренъ инстинктъ да избере една целъ и да действа, за да я постигне.*) Френскиятъ есеистъ Андре Мороа, когато говори за изкуството да се живѣе и да се управлява, прави следната характеристика на активния човѣкъ: неговата мислъ се слива съ действието, за да прилича на поезия, чието чувство винаги се покрива съ образитѣ; той притежава увѣреността, че ще

*) Презъ 1921 година у насъ излѣзе въ руски преводъ книгата на Herbert Casson „The axioms of business“ (Хербертъ Кессонъ. „16 аксиомъ дѣлового чело-вѣка“, 208 стр.). Авторътъ на тая и много други книги, както и на книгата „Реклама и търговия“, непереведена на български, е редакторъ на в. „New York World“ и на сп. „Efficiency Magazine“, въ които отъ редица години проповѣдва своята „дѣлова наука“, основана на принципа: „сж най-малко усилия къмъ най-голямъ успѣхъ“. Истински активенъ, дѣлови човѣкъ, Casson смѣта, че изкуството на дѣловата работа влиза въ цикъла на наукитѣ. И той намира, че ако аксиомитѣ (12) на Евклидовата геометрия опредѣлятъ правитѣ, ъглитѣ, и формитѣ, аксиомитѣ на дѣловата наука сж по-сложни и по-недостѣпни и върпки това опредѣлятъ и предвиждатъ нѣщата и явленията въ търговията. Неговата пета аксиома е изкуството да се продава. И въ обяснението на тази аксиома Casson изказва мисли, които опредѣлятъ и изкуството на рекламата. Понеже, казва той, продажбата зависи отъ нуждитѣ и потрѣбитѣ на покупатели, необходимо е съдействието

успѣе, защото знае, че изкуството да се мисли е изкуство да се върва; насочва всички сили къмъ преследваната целъ и въ постоянство и непрекъсване на своя трудъ, създава своята самодисциплина; знае да рискува, да действува бързо, да бжде смѣлъ и да преодолява препятствията; може да търпи и да очаква, да обещава и да изпълнява; притежава обща култура, познава психологията на маситѣ и винаги държи смѣтка за хората, за времето и за бъдещето. Следователно, творческата или активна личностъ е даровита, но и усъвършенствувана чрезъ личенъ и общественъ опитъ човѣшка единица, която е въ състояние да управлява срѣдата и да създава блага за себе си и за другитѣ. И всѣки активенъ човѣкъ е господаръ на себе си и на своята работа, за която е роденъ. Но активниятъ човѣкъ е не само даденъ, а може да бжде и създаденъ, и затова Спенсеръ мисли, че целъта на образованието е да направи човѣка именно, дѣлови, т. е., да го активизира за творчество въ живота. А търговецътъ трѣбва на всѣка цена да бжде дѣлова личностъ, защото неговата работа въ живота е да действува, за да твори; да почва често отъ нищо и да изгражда нѣщо; да превръща капитала си въ стока, а стоката въ капиталъ; да привлича купувача и да владѣе пазаря. Затова американцитѣ сж увѣрени, че 85% отъ материалнитѣ и морални успѣхи на хората зависятъ само отъ способността имъ да се справятъ съ живота и да налагатъ личността си, а само 15% отъ нашия успѣхъ зависи отъ научнитѣ ни и технически знания.

Търговецътъ, който рекламира, естествено, трѣбва да притежава всички качества на активния човѣкъ, защото рекламата винаги показва, че търговецътъ може „да мисли на крака и да изразява идеитѣ си“, че той е въ състояние да твори и да активизира своето дѣло. И ако, пакъ споредъ американцитѣ, способността на човѣка да говори е най-кѣсиятъ пѣтъ за изидигане, сигурно и рекламата, чрезъ която търговецътъ говори на публиката, е най-кѣсиятъ пѣтъ да постигне материаленъ успѣхъ или да осѣществи целъта, на която служи. И, следователно, рекламата въ търговския животъ сякашъ покрива напълно творческата или активна личностъ на търговеца, който чрезъ нея се домогва до идеята, на която е посветилъ живота си — да разширява своето предприятие, да олихвява своя капиталъ и по тоя начинъ да се издига надъ другитѣ и да се създава като личностъ въ социалния животъ. Презъ 1912 година американецътъ Дейлъ Карнеги основа своитѣ образователни курсове за търговци и професионалисти въ

на рекламата, която създава потребитѣ, или е изкуство да се създава у публиката желание да се купува, или е отличенъ способъ да се предизвикатъ нови желания и да се наложи на купувачитѣ вкусъ къмъ разкошъ и удобства въ живота. И рекламата, като важна пружина въ биологията на търговското дѣло, когато е забележително добра, предизвиква желания къмъ новото, унищожава обичайнитѣ привички и култивира потребноститѣ. Едновременно съ това тя увеличава, разширява и развива универсалността на търговията и указва на цивилизацията велики услуги, защото увеличава продажбата, намалява ценитѣ и улеснява покупателнитѣ възможности. Понеже Casson смѣта, че богатството въ днешното общество не произлиза толкова отъ труда, колкото отъ мозъка на търговеца, затова и рекламата, която е изкуство, психология и техника, има своя благороденъ изразъ въ предназначението си да услужва на публиката, а не да се бори съ нея. Тя отъ друга страна отговаря на риска въ търговията, който е необходимъ, както е необходима и рекламата, която е сърдцето на нашия вѣкъ.

Ню-Йоркъ. Започналъ, както всѣки даровитъ американецъ, отъ черния трудъ, и люшканъ по всички посоки на живота, Дейлъ Карнеги, единъ истински примѣръ на самообразование, се човѣкъ, разбира, че ще успѣе, ако намѣри своето призвание. И въ единъ прекрасенъ день, Карнеги, убеденъ, че хората се интересуватъ най-много отъ своето здраве, после отъ изкуството да се държатъ съ другитѣ и да успѣватъ, и най-сетне отъ практични съвети, — решава да се посвети на трудното дѣло да учи людетѣ да печелятъ приятели и да влияятъ на хората. Една трудна наука и едно още по-трудно изкуство. Но активниятъ човѣкъ Карнеги успѣва и днесъ неговиятъ свободенъ университетъ за самообразование се ползува съ голѣма слава, а книгата на неговия самобитенъ професоръ „Какъ да печелимъ приятели и да влияемъ на хората“ *) се печата въ милиони бройки на всички езици. Служилъ ли си е, обаче, Дейлъ Карнеги съ рекламата? Трѣбва да се подчертае, че неговото предприятие се е наложило на вниманието на американцитѣ само съ рекламата — печатна и устна. Приятелътъ му Лоуелъ Томасъ разказва за резултата отъ неговия начинъ на рекламиране: презъ 1936 година, презъ една зимна вечеръ, надъ 2500 мъже и жени препълвали балната зала на Ню-Йоркския хотелъ „Пенсилвания“, където се откривалъ отново курса на Карнегиевия институтъ; хората, наистина, не били привлѣчени отъ моденъ прегледъ или отъ нѣкакво спортно тържество, хората отъ най-поқварения градъ на свѣта, но отъ една обява въ консервативния вестникъ „Ню-Йоркско слънце“, която имала следния текстъ: „Увеличете дохода си. Научете се да говорите добре. Пригответе се за водачи“. И ние сме длѣжни да отбележимъ, че тоя любопитенъ американецъ, въ сѣщностъ, е разкрилъ не само изкуството да се завладѣватъ хората, но и тайната да се успѣва въ всѣка работа, а най-вече въ търговската. И неговата теория, многократно изпитана въ живота, убеждава, че наистина творческата или активна личностъ трѣбва да бѣде подобна на политическия водачъ, за да осъществява своитѣ намѣрения и постига ясно поставената си цель. Самъ рекламиралъ своето предприятие, Дейлъ Карнеги смѣта, че рекламата е изразъ на творческа енергия, насочена къмъ хората, които трѣбва да бѣдатъ подчинени и спечелени за една кауза. И като вникнемъ въ сѣщността на рекламата ние бездруго ще схванемъ, че нейната психология се движи отъ творческия механизъмъ на активното съзнание, което е присѣщо на всѣки истински даровитъ търговецъ.

Човѣкътъ, който рекламира, никога не се стреми да обясни научно свѣта, защото знае, че трѣбва да завладѣе публиката и да я подчини на своята воля. А въ тая областъ на своята дейность активниятъ търговецъ очаква повече на събуденитѣ чувства, отколкото на добродетелитѣ на разума. Като проектира една реклама, търговецътъ едновременно и действва, защото облича въ ударни мисли своитѣ идеи съ добрата смѣтка да бѣдатъ възприети отъ публиката. И, наистина, търговецътъ, който рекламира, иска преди всичко да действва върху външния свѣтъ и да насочва масовото съзнание къмъ предмета на своята работа. Едновременно въ съревнувание съ представителитѣ на

*) Излъзла на български презъ 1939 г., въ преводъ на д-ръ Г. Ефремовъ.

своя браншъ, търговецътъ води и втора борба съ публиката, която трѣбва да възприеме истината на неговата реклама, или чийто възприемащъ апаратъ той трѣбва да нагоди за своята целъ. За да се познае нѣщо, необходимо е да можемъ да го познаемъ или да сме подготвени за това, а търговецътъ знае, че психичното въздействие на неговата реклама е най-силно върху нормалния типъ люде, които често приематъ свѣта отъ първи погледъ или отъ една добре и силно казана дума. Но не трѣбва да се забравя още, че различната аперцепция на рекламата зависи и отъ съсловната или професионална принадлежностъ на публиката. Всѣкакъ, обаче, срѣдата, която възприема рекламата, е психически настроена, защото иначе рекламнитѣ внушения мѣчно ще достигнатъ до съзнателния отзвукъ, на който разчита изключително търговецътъ. Допустимо е да се мисли, че търговецътъ, който рекламира, се доближава до типа на изкустителя, защото изкустителятъ винаги действа подъ напора на съзнателната воля. За всѣки изкуститель има една целъ, която трѣбва да постигне, или единъ обектъ, който трѣбва да измами. Той, като Донъ Жуана, търси своитѣ жертви и настройва възприемащия имъ апаратъ къмъ себе си чрезъ влиянието върху чувството на изкушавания. Остроуменъ и хитрецъ по природа, изкустителятъ има за своя задача да завоюва по такъвъ начинъ своя обектъ, че той да не съжалява, че е билъ изкусенъ. И въ това завладяване, естествено, изкустителятъ си служи съ всички срѣдства на психологията и техниката.*) Човѣкътъ, който рекламира, както изкустителя, има за обектъ само човѣка и затова рекламата носи често всички белези на изкушаващата емоционалностъ. Следователно, да се рекламира, значи и да се изкушава, т. е., да се поставя личността подъ чужда воля, да се подвежда, повлиява и подчинява на едно чуждо съзнание. А това ни кара да мислимъ, че рекламата е психологиченъ проблемъ, чиито предпоставки сѣ напълно човѣшки и предполагатъ основно опознаване отъ всички страни. И непознаването на тия предпоставки е направило днешната реклама толкова невѣроятна, фалшива и лишена отъ всѣкакво благородство или съ други думи е превърнало благородното съревнование въ неблагородно и жестоко състезаване, въ съперничество и въ отрицателна проява на цѣлокупния ни модеренъ животъ.

Рекламата разчита, разбира се, винаги на човѣшкото любопитство*). Всѣки човѣкъ е малко или много любопитенъ и макаръ това психологично чувство да има универсаленъ характеръ, то не принадлежи къмъ душевнитѣ ни достоинства, защото говори само нашата дребнавостъ. Да искашъ всичко да знаешъ или да любопитствувашъ за всѣкиго и за всичко, не е равносилно на чувството за любознателностъ, което изостря вътрешния ни животъ и ни прави дейни личности. Любопитниятъ, обаче, е въ постоянно безпокойство, като онзи, който движи мълвата или хилядоустата клюка. И рекламата, естествено, печели тоя типъ люде и многократно ги заплита въ своитѣ тънки и дебели мрежи. Но рекламата разчита най-вече на чувството за по-

*) Ст. Цоневски. Изъ психологията на изкушението. Философски прегледъ, X, 132—150 стр.

*) Вж. Ст. Русчева. Психология на любопитството. Философски прегледъ, VI, 313—316 стр.

дражание, което въ последнитѣ два вѣка, благодарение на модата, е масово и всемирно. Модата, наистина, се налага отъ слѣпитѣ сили на подражанието, което типизира живота, прави го еднакъвъ и унищожава индивидуалността. Нали се казва обикновено, че ние се обличаме, както е прието въ обществото? А е прието въ обществото не изключителното, индивидуалното или личностното, а само всеобщото, масовото и международното. Като плодъ на съвременната цивилизация, модата, която побеждава съ оржжието на подражанието, естествено търси масовото употребление, защото е рожба на масовото производство. Този законъ въ стоковото стопанство на нашето време оправдава и смѣстуването и развитието на рекламата, която често не движи модата, защото модата разчита на еротичнитѣ инстинкти, *) но тя, изобщо, движи интереситѣ на масовия човѣкъ и спекулира съ неговата природа, за да привлѣче паричнитѣ му срѣдства. Известниятъ мислителъ Шарль Вагнеръ нарича рекламата „една отъ най-глушавитѣ моди“, смѣта я за „модерна болестъ“, обхванала не само шарлатанитѣ, но и умнитѣ хора, които почватъ да ценятъ нѣщата по шума, който вдигатъ около себе си, подобни на древния подпалвачъ Херостратъ. И рекламата, наистина, става феноменъ, „роденъ отъ змийско вдѣхновение“, нѣкакъвъ опасенъ „хилддоржъ и хилдоустъ идолъ“, който създава вече нуждитѣ и намира купувачитѣ, които хипнотизирани отъ нейната модерна магия, отровени отъ нейното измамно блаженство, бързатъ въ надпревара къмъ магазинитѣ и предприятията, за да опитатъ и вкусатъ последнитѣ новости на пазара.**)

Но опъкото на рекламата не може да отрече нейното право на животъ, защото нейното явление не е случайно, нито само продуктъ на капиталистическото стопанство, но е творческа проява, която ако бѣде благородно управлявана, ще бѣде естественъ поривъ на лично и сборно съревнование. И рекламата на съревнованието, която въ Съветска Русия получи името „стахановщина“, най-убедително загатва за естествения стремежъ у човѣка и въ обществото да посочватъ и да обръщатъ внимание върху онова, което заслужава своитѣ високи преимущества.

Американцитѣ знаятъ, че всѣки обича да бѣде хваленъ и, че хвалбата поощрява и ентузиазира. И тая истина не се нуждае отъ защитници, понеже е свързана съ инстинктивнитѣ прояви на човѣшката природа. Въ нашето народотворчество има пѣсни, приказки и пословици, които показватъ хвалбата, като присѣща на всѣкиго. Въ една пѣсенъ, наречена „Хвалба на растенията“, записана отъ Караджичъ и отъ Безсоновъ, жълтата дюля се хвали, че като нея нѣма никжде; ябълката, че безъ нея ракия не пиятъ; трендафилтъ, че моми и момци съ него се кичатъ, а кривата лоза, че безъ нея сватба не става. Крали Марко се хвали, че има хвъркатъ конь и сабя дамаския; мжжъ се

*) М. Кинкелъ. Социология и социална психология на модата. Философски прегледъ, VII, 212—226 стр.

**) Въ сп. „Философски прегледъ“, год. X, 343—362 стр., писателътъ г. Орлинъ Василевъ публикува студията „Социология на рекламата“, първи опитъ у насъ върху произхода и развитието на разгласата. Студията е написана темпераментно и проникновено. Авторътъ отрича модерната реклама, която ще изчезне, когато стане последната продажба на последната стока. Неговото гледище е социологично и критично и заслужава вниманието на читателя.

хвали, че има хубава булка, хранена коня и висока кѣща; хвалят да-ритѣ на мома; хвалят имотнина и юначество, наджѣнване, надигра-ване и надбѣгване и т. н. А старият български търговецъ, който „на дукиянъ седи, жѣлтици тегли“, не е познавалъ рекламата, защото не-говата стока е била, както се казва, „лира сто“, знаелъ е, че „сѣка му-ха иде на меда“ и е разчиталъ само на доброто качество и на името си, свързано съ честъ и добротворство. Но и старият българинъ е познавалъ редица условия, които разгласяватъ несъзнателно стоката и привличатъ купувачи. И може да се каже, че той е рекламиралъ съ обратнитѣ срѣдства на рекламата: вмѣсто да хваля, той е осмивалъ хвалбата („Хвалени круши не търси“, „Всичко що лѣщи не е злато“, „Кой се хвали, той не пали“, „Хвалбата е отъ дявола“ и редица още пословици отъ тоя характеръ) или вмѣсто да препорѣчва стоката си за евтина, той предлага скѣпата (Евтено то месо и кучета не го ядатъ), защото знае, че „плюеното не се лиже“ и, че веднѣжъ казаната отъ него дума е вече хвърленъ камѣкъ и тежи като злато. Но той е разчи-талъ и на други сили, които днесъ лежатъ въ психологията на рекла-мата и на модерния търговецъ: „Блага дума жѣлѣзни врата отваря“, „Гледането е безъ пари“, „Виденото е по-арно отъ чуеното“, „Всѣка овца не дава по равно млѣко“. А въ една пѣсень, записана отъ Мила-диновци, имаме вече единъ внушителенъ образъ на младо търговче, което „кѣде стои, слѣнце грѣе; като говори бисери бѣлва; като се смѣе, злато лѣе“, т. е. притежава ония съвършени белези на добрия търговецъ, които рекламиратъ безъ реклама, или напомнятъ за сѣщ-ността на рекламата, като сложно единство отъ обективни и субек-тивни творчески свойства.

Следователно, и потеклото на устната реклама има психологични основи, върху които се изгражда и днешната ѣ модерна сестра. Но въ миналото купувачътъ е билъ по-живъ разгласител на стоката, за-щото се е довѣрявалъ на личния си, индивидуаленъ вкусъ, на който сѣ подражавали другитѣ, за да се наложи единъ множественъ вкусъ. То-ва явление се повтаря и днесъ въ нѣкои области на живота. Напр., публиката на театритѣ и кината несъзнателно услужва на рекламата: разгласява на близки и познати доволството си отъ представлението и по тоя начинъ ги заставя да посетятъ театъра или киното. Но и въ другитѣ области на живота явлението се повтаря: единъ добре рекла-миранъ продуктъ, ако се хареса на единъ купувачъ, последниятъ пакъ несъзнателно става агентъ на активния търговецъ и препорѣчва из-питания артикулъ, за да предизвика любопитството и подражанието на другитѣ. А рекламата и не иска повече отъ това, защото тя най-на-предъ покорява едного, който после я оживява, става неинъ носителъ, въплотителъ на нейната властъ. И затова стариятъ занаятчия-произ-водителъ не е рекламиралъ, понеже обичайниятъ вкусъ е билъ задъл-жителенъ: купувачитѣ търсили едни и сѣщи пафти, сѣдини, гайтани, черги и др. Отъ друга страна и производството не е било масово и ед-ва отъ 17 столѣтие рекламата започва своя животъ, ражда се, за да израстне до днесъ въ огромни размѣри, да овладѣе свѣта и да го под-чини на своитѣ закони или невѣроятни прищѣвки. Масовото стоково производство е, наистина, родителъ на съвременната реклама, която ка-то творчески изразъ на свободната търговия и на личния търговски по-

чинъ, разчита не само на чувството за подражание и на човѣшкото любопитство, но и на устройството на днешния економически, технически и културенъ животъ, въ който конкуренцията е отровила всички и всичко. Кой сж, обаче, положителнитъ страни на търговската разгласа? Ние показахме на какво почива нейната природа и на какво разчита нейното изкуство. Споредъ американцитъ тайната на рекламата е да може да предложи продукта, безъ да забравя гледището на купувача къмъ него и това най-убедително разкрива Фордъ, който рекламира съ малко сръдства, но съ оржжията на купувача, т. е., съ достъпната цена и съ високото качество на своето производство. И следователно, рекламата, въ най-добрия смисълъ на думата, е обещание отъ страна на търговеца да предложи една стока, която ще задоволи купувача. Затова се казва, че рекламата трѣбва да бѣде ефикасна и резултатна и да не излиза отъ рамкитъ на възможното и предлаганото, за да не се изражда въ пакостна хипербола, която въ наши дни характеризира нейното жестоко и опѣко лице или нейния хищенъ и ненаситенъ образъ, който наподобява ласо за хващане на хора и за обсебване на паритъ имъ. И една истинска и почтена реклама успѣва или побеждава само съ качеството на продукта, който предлага. Тогава и тя е авторитетна, културна, идейна, рационална, откровена, смислена и социално оправдана. Добриятъ стилъ на правдивата реклама, естествено, не пренебрегва основнитъ психологични обществени инстинкти, за да покорява но той винаги остава вѣренъ на закона за благородното съревнование. И очевидно затова англичанинътъ рекламира по-студено, но по-убедително, защото изтъква качеството и очаква на провѣрката му, която безусловно ще създаде приятели на стоката и нейни постоянни купувачи. И тогава за смѣтка на търговеца подражателниятъ инстинктъ безплатно спечелва пазаритъ, които той е търсилъ да завладѣе. По обществени сборища, срещи и разговори, купувачътъ сподѣля своитъ впечатления отъ стоката и човѣшкото любопитство извършва останалото. Ясно е, че всѣка реклама има предвидъ, преди всичко, единицата, а после масата, която разполага въ изобилие съ първичния подражателски инстинктъ, който се моторизира отъ една дума само на единъ купувачъ. И безъ да иска да владѣе аристократа, рекламата постига истинската си целъ — да владѣе всички люде, които ставатъ потрѣбители на стоката, за да осъществятъ и практичната мечта на търговеца: да пласира производството си масово, т. е., да прави оживенъ оборотъ на своя капиталъ, който иначе би замръзналъ въ неговитъ студени каси. Истинската реклама, обаче, държи за личността и обществото и никога не преувеличава нѣщата, за да запази доброто име на своя авторъ и на стоката, която ни предлага. И излѣзе ли отъ тоя кръгъ на почтеностъ и на естествено търговско съревнование, тя навлиза веднага въ безкрайния кръгъ на непочтеното съперничество, на грабежа и на обществената поквара.

Тогава рекламата става фантастична, афектирана, измамна и разочароваща. Като разчита само на стаднитъ инстинкти и на модерната масова психоза, тя се превръща въ ужасно сръдство за печалби. Изпълва вестниката, списанията и улицитъ, за да наложи нѣкакво чудо или нова звезда на човѣшкитъ пазари; проглушава ушитъ ни, ослѣпява очитъ ни и ни държи въ непрекъснато напрежение, за да ни покори и да

ни движи като марионетки. И тая порочна реклама, наистина, господствува въ нашия капиталистически свѣтъ и най-точно изобразява неговото хищно лице; тя хитрува и лъже, обещава и не изпълнява; погълнала милиони жертви, тя търси нови и отново поглъща старитѣ; не е нагледъ противъ морала, а въ сжщностъ само развращава и погубва; говори за миръ, а постоянно воюва; не е демонична, а демонично изкушава; има хиляди образи и напада внезапно, въ най-удобния моментъ; насочва всичко къмъ себе си, за да бжде ось на свѣта, който омагьосанъ се върти около нея и постоянно гори въ нейнитѣ опожаряващи душата и живота пламъци. Както съвременната култура е международна, и съвременната реклама има универсаленъ характеръ: родена отъ свърхпроизводството, тя типизира вкусоветѣ, като модата, и живѣе въ тритѣ си основни преображения: економическо, техническо и обществено-психологическо. Като продуктъ на економиката, рекламата преследва печалби, като продуктъ на техниката — търси купувачи, а като продуктъ на обществено-психологични причини — тя погубва личността, руши демокрацията и става диктаторъ на модерния животъ. Но като пласира стокитѣ, тя още и създава нови нужди, които трѣбва да бждатъ задоволени съ нови стоки и по тоя начинъ става опасно сръдство за експлоатация и забогатяване, за ново поробване на публиката, за робство, отъ което никаква Бичеръ Стоу не е въ състояние да ни освободи! Но опасността да бждемъ покорени идва и отъ насъ самитѣ, отъ все повече залѣзващата човѣшка индивидуалностъ, която единствена може да се съпротивлява на насилието на рекламата и да я отминава съ безразличие. И това показва, че съвременното общество се поддава на рекламата, тъй естествено, както на своитѣ мѣнливи настроения, върху които рекламата гради своитѣ успѣхи. Затова, когато киното ни завладѣе съ една звезда, Грета Гарбо, Марлена Дитрихъ или Зара Леандъръ, трѣбва да знаемъ, че кинопредприятията и филмовитѣ режисьори предварително сж опредѣлили пулса на публиката, която днесъ нѣма нужда отъ залѣзлата Гарбо, защото търси грѣящата ярко Зара Леандъръ, която представлява женския типъ, който днесъ връща култа къмъ Венериния торсъ. Следователно, стилътъ на рекламата е винаги социаленъ, а нейната психология напълно покрива душата на публиката. И въ този смисълъ човѣкътъ, който рекламира, познава добре езика на времето, душата на човѣка и общото културно ниво, за да твори техниката и изкуството на рекламата, която винаги се съобразява съ живота, който тече и неспирно се развива. Но когато рекламата достигне своя опасенъ възходъ, на който сме свидетели ние, тя вече е белегъ на всестраненъ упадъкъ и оржжие съ две остриета, отъ които едното убива хората, а другото рискува да убие търговеца. И нашето време, което анализира нѣщата, разумно пресмѣта и създава откровени отношения и честни възгледи, постепенно почва да се отвръща отъ бѣсния образъ на рекламата, която приближава да изживѣе своята свобода, за да се върне къмъ класическия си и нормаленъ стилъ, както модерната жена се насища отъ правото си на разнообразенъ животъ и бавно се възвръща къмъ трайната романтика на своята женственостъ. И, наистина, не е ли феноменална вече хиперболата на съвременната реклама, която разгласява сапунитѣ „Топазъ“, като добивани отъ чистъ

„самороденъ глицеринъ“, когато всѣки ученикъ знае, че глицеринътъ не е злато, за да е самороденъ, а се добива отъ мазнини! Отъ друга страна настѣпва опомняне и отъ страна на управляващитѣ фактори, които у насъ, напримѣръ, забраниха да се рекламиратъ лѣкарствата, съ които много години рекламата наводняваше пазаритѣ и тровѣше потрѣбителитѣ! Ето два съществени факта, които ясно подчертаватъ мисълта, че рекламата е двуостро орѣжие, което не всѣки трѣбва да има право да носи и употребява, за да имаме основания да приемемъ рекламата, като творческа проява на активния търговецъ, който не трѣбва да се изражда въ ненаситенъ хищникъ. Иначе, рекламата, наистина, е противообществено явление, което характеризира отрицателната природа на капиталистическото производство.

Първичната или устната, жива реклама, е налагала на пазара само чистата и добра стока, а не и нейнитѣ сурогати. Но днешнитѣ рамки на търговската дейность сѣ почти безкрайни и на пазара има добри и лоши стоки, както има честни и безчестни търговци, които еднакво и съ равни срѣдства разгласяватъ своитѣ произведения. И ние сме свидетели на много случаи, когато недоброкачествени артикули се рекламиратъ отлично и заливатъ пазаритѣ. Но това прилича на наводнение. Скоро злата стихия се оттегля и купувачътъ разбира измамата. Може ли тогава да се говори, че устната реклама ще изчезне? Тя си остава и днесъ първична, защото се разглася не отъ търговеца, а отъ купувача, който има вкусъ, усѣтъ и мѣрка за всичко. Живата реклама, която се прави отъ клиента, не струва нищо на търговеца, който предлага само доброкачествени стоки и не прехвалва ягудитѣ отъ своята продавница. И тази реклама е най-полезна, защото нейниятъ носачъ е човѣкътъ, а човѣкътъ е всичко въ живота и въ търговията. Ако, обаче, човѣкътъ е прицелна точка на рекламата и ако обществото е нейна областъ за въздействие, необходимо е да се познаватъ психологическитѣ и технически закони на рекламата или нейната цѣлостна култура. Нашиятъ търговецъ постепенно измѣсти стария еснафъ и челници въ търговския ни животъ сѣ вече просвѣтени и образовани люде, които осъзнаватъ, че рекламата печели пари и приятели и че съ нейна помощъ по-бързо се стига до клиента, чието равнодушие трѣбва да бѣде победено, за да му бѣдатъ изострени желанията да притежава рекламирания и самъ по себе си доброкачественъ предметъ или продуктъ. И културниятъ търговецъ разбира, че рекламата не е само възможность за измама и спекула, но, че е и нормално срѣдство за почтена борба и състезание, а едновременно съ това и съвършенъ изразъ на търговския творчески духъ. Културенъ сътрудникъ на търговеца и мощенъ говорителъ на неговия трудъ, съвременната реклама не може да бѣде случайна или необмислена, тя трѣбва да отговаря на днешнитѣ жизнени и културни условия и като привлича човѣка, да му влияе естетично и образователно, да бѣде честна и правдива. Въ всѣка прехвала има нѣщо нечисто, има опитъ за лъжа, та не напразно българинътъ казва, че хвалбата е отъ дявола и, че на прехвалени ягоди съ голѣма кошница не трѣбва да се ходи. А и всѣки е ималъ случай въ живота си да провѣри тия малки истини. Но търговецътъ, който рекламира, трѣбва да е дълбоко убеденъ, че на лъжата краката сѣ кжси и да не забравя класическия примѣръ на англичани-

тѣ: не мѣнятъ често ценитѣ, поддържатъ едно и сѣщо качество и вмѣсто да харчатъ пари за разгласа, оставятъ стоката да се налага съ отличителнитѣ си белези и достойнства и да увеличава кръга на купувачитѣ, които не забравятъ, че скѣпото е винаги евтино. Тѣй тѣ постигатъ своята главна цель: не търговецътъ, а купува чътъ да рекламира стоката, не мъртвата, а живата реклама да олихвява капиталитѣ. И затова рекламата никога не трѣбва да се изражда въ кичъ, т. е., въ пародия на истината, въ фалшъ или въ глупостъ, каквато реклама провеждатъ много кино-театри у насъ, защото рекламата трѣбва да служи на търговията, безъ да унижава човѣка, и търговецъ, който злоупотрѣбвява съ рекламата и търси лесни печалби, е общественъ вредителъ и паразитъ, когото трѣбва да преследватъ всички закони.

Въ психологичния характеръ на рекламата е да създава отъ нищонѣщо, да движи оборота и да осигурява благоденствието на търговеца и на клиента. Тя още открива всички възможности, когато е искрена, за широки завоевания на търговеца въ полето на конкуренцията. Тя е най-тежкия танкъ въ войната му за пазари и сѣщевременно представлява паспортъ за свободно преминаване на всички граници. Но добре е търговецътъ всичко да знае да рекламира, а всичко да не прави чрезъ рекламата. И ако това се съзнае у насъ, търговцитѣ ни биха очаквали само блѣскави постижения отъ рекламата, която е двуостро оръжие: чрезъ него може да се побеждава, но то може да служи и на другитѣ да ни победятъ. Като отражение на общественоекономическия животъ, както и на съвременния търговски моралъ, рекламата е изкуство, което се учи трудно, но съ което се печели лесно. Всичко зависи, обаче, отъ творческия и културенъ даръ на търговеца. Защото, както психологията, така и техниката на рекламата, иматъ свои начала и особености, безъ които тя не може да осъществява своето предназначение. А техниката на българската реклама още не се домогва до истинско съвършенство и все още не излиза отъ линията на шаблона, за да догони, напр., изящната французка реклама. Взрѣмъ ли се въ търговскитѣ надслови, въ вестничнитѣ обяви или плакати и афиши ще признаемъ, че шаблонната реклама не е изчезнала, че тя боде очитѣ съ неграмотния си текстъ или съ глупавото си съдържание. Но у насъ има вече осъзнатъ походъ срещу нея и още по-осъзнатъ стремежъ да се доближимъ до европейската техника на рекламата по съдържание и форма. Нашитѣ книгоиздатели, напримѣръ, украсяватъ художествено книгитѣ, а износителитѣ ни, наистина, правятъ художествени плакати за пропаганда на своитѣ произведения. Българската индустрия сѣщо прибѣгва до стилната реклама и я повѣрва на опитни изпълнители. Отъ друга страна и редица наши художници се посветяватъ на живописната реклама и съ тѣхно съдействие ние показваме по мострени изложби, у насъ и въ чужбина, изящни примѣри на художествена рекламна техника. Този възходъ на българската реклама, обаче, е още частиченъ, а не масовъ, и затова е трудно да се говори за нашенски рекламенъ стилъ. Всѣки денъ по афиши, вестници, списания и плакати можемъ да видимъ преоблада-

ващото безстилие на българската реклама. А да се рекламира сега е изкуство, което не се развива вън от живота, а стои въ пръка връзка съ неговата материална и духовна култура. Нашето време е техническо, напредничаво, модно и рекламата тръбва да отговаря на неговия динамичен дух: да бжде кратка, изискана, логична, грамотна, живописна, магнетична и да изявява изцъло бележитъ на хармониченъ рекламенъ стилъ. Днесъ се рекламира широко и ежеминутно чрезъ печата (текстъ, рисунка, фотография), чрезъ афиша, екрана, свѣтлината, радиото и т. н. Въ формитъ на съвременната разгласа, обаче, тръбва да се провежда изкуствна техника и да се търси пътя за най-късото психологическо въздействие. Затова търговецътъ е длъженъ да избира изпълнителитъ на своитъ обяви и разгласи, да търси съдействието на езиковеда, практика и художника, които ще облѣкатъ въ подходящи облици идентъ, ще посочатъ буквoписа, ще поставятъ цвѣтоветъ и образитъ и ще осъществятъ единството на българския рекламенъ стилъ. Защото рекламата иска добъръ вкусъ, културно изпълнение и художествена техника. Като приложно изкуство тя тръбва да бжде питателна и здрава храна, а не лошо и вредно ястие или гнилъ плодъ. И културниятъ търговецъ у насъ вече повървява своята разгласа на грамотни хора и на даровити художници, които умѣятъ да ѝ вдъхнатъ душа и да я оживятъ за целитъ на цѣлокупния социаленъ животъ. Споредъ разгласявания предметъ, писачътъ или художникътъ, подбира думитъ и образитъ, за да образува краткия, логиченъ и ударенъ текстъ, а съ приложението на класиченъ, модеренъ или нароченъ шрифтъ или съ подходящи рисунки и фотомонтажи, осъществява и живописния стилъ на рекламата. И, само, когато се погледне на рекламата като на изкуство съ психологиченъ характеръ, насочено да влияе и да печели, и когато тя бжде искрена и не крие никаква заблуда, тогава българскиятъ търговецъ ще може да разчита на успѣхи чрезъ нейната стихия, която презъ нашия вѣкъ е окончателно завладѣла цѣлия свѣтъ по всички посоки на културния и економически животъ.

ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

ВЪНШНАТА НИ ТЪРГОВИЯ ПРЕЗЪ 1939 ГОДИНА

Ако развоятъ на българската външна търговия показва нѣкакви значителни различия отъ търговията на съседнитъ ни страни, които се намиратъ при стопански и производствени условия, близки до нашитъ, тѣзи различия се проявяватъ главно презъ периода септември—декември, когато външната ни търговия отбелязва значително засилване, докато тази на съседнитъ ни страни

и въобще на европейскитъ държави показва упадъкъ.

Общата сума на вноса и износа ни презъ 1939 година достигна 11.231 милиона лева, което е най-високото ниво, достигнато отъ 1929 година насамъ.

Развитието на външната търговия на България презъ последнитъ две години, като е взетъ подъ внимание периода на военнитъ действия на западъ, е било следното:

Години	Вносъ			Износъ			Балансъ		
	I—VIII	IX—XII	I—XII	I—VIII	IX—XII	I—XII	I—VIII	IX—XII	I—XII
	(Въ милиони лева)								
1939	3.316,6	1.880,1	5.196,7	2.570,6	3.494,1	6.064,7	- 746,0	+1.614,0	+ 868,0
1938	3.218,4	1.715,8	4.934,2	2.978,4	2.599,9	5.578,3	- 240,0	+ 884,1	+ 644,1
Разлика:	+ 98,2	+ 164,3	+ 262,5	- 407,8	+ 894,2	+ 486,4	- 506,0	+ 729,9	+ 223,9

Както се вижда отъ горната таблица, презъ мирновременния периодъ януарий—августъ износътъ е обхващалъ презъ 1938 година 53,4% отъ цѣлия годишенъ износъ, докато презъ 1939 година този периодъ обхваща само 42,4%. Презъ последнитъ четири месеца на 1939 година ние сме изнесли повече стоки за 900 милиона лева, отколкото презъ сѣщия периодъ на 1938 година, докато износътъ на всички наши сѣседи показва известно намаление спрямо миналата година. Както е известно, не само политическитъ промѣни сѣ повлияли за засилването на износа презъ последното четиримесечие, а и сезонността на нашето земеделско производство и лесната разваляемостъ на голѣма частъ отъ плодоветъ. Есеннитъ месеци въобще сѣ сезонътъ на едно голѣмо засилване на износната ни търговия. Събитията само предизвикаха едно избързване съ изно-

са на нѣкои артикули, които въ миналото се разпредѣляха между повече месеци, като засѣгаха и зимата.

По отношение на вноса тази сезонностъ не се отбелязва така подчертано, поради което и цифритъ за него се разпредѣлятъ значително по-правилно между отдѣлнитъ месеци.

Въ количествено отношение външната ни търговия показва малки увеличения както въ вноса, така и въ износа, достигайки за износа 543,9 хиляди тона за 1939 година срещу 500,0 хиляди тона за 1938 година и 389,4 хиляди тона за вноса, срещу 382,4 хиляди тона за 1938 година. Увеличението по тежестъ, следователно, възлиза на 8,8% при износа и на 1,8% при вноса.

Износътъ

Износътъ презъ 1939 година е достигналъ 6.064,8 милиона лева, покач-

С то к и	1939	1938	1939	1938
	Т о н а		Милиони лева	
Тютюнъ	34.761	33.553	2.486.4	2.363.9
Яйца	14.828	15.180	512.1	436.6
Грозде прѣсно	50.938	57.205	460.8	553.8
Пшеница	175.135	109.410	442.5	360.7
Полуконсервирани плодове	25.058	4.125	238.9	39.4
Полуконсервирани ягоди	12.612	7.427	138.9	84.8
Вино	19.257	1	125.5	0.0
Сливи печени	9.698	11.018	122.9	133.0
Ябълки прѣсни	14.995	7.431	102.1	64.4
Соя	13.315	4.307	92.7	26.7
Слънчогледово семе	22.030	9.742	88.2	39.3
Сурови агнешки кожи	1.337	1.159	87.7	77.7
Живи свине	3.329	6.004	78.0	125.9
Розово масло (кг.)	2.540	1.880	72.7	57.0
Кюспе	30.965	38.125	71.7	96.9
Заклани кокошки	1.885	3.170	67.6	104.0
Мешини	588	552	56.4	62.7
Слънчогледово масло	2.858	23	45.1	0.3
Черва мехури	100	69	38.2	24.8
Дървени въглища	21.685	18.014	36.1	35.3
Царевица	1.500	58.614	4.4	150.9

вайки се съ 8.7% надъ нивото, достигнато презъ 1938 година (5.578,3 мил. лв.).

Презъ годината износътъ бѣ повлиянъ количествено отъ добрата реколта на почти всички износни артикули, съ изключение на царевичата, износътъ на която показва значителенъ упадъкъ въ сравнение съ 1938 година. Износътъ на по-важнитѣ стоки презъ последнитѣ две години е билъ следниятъ (вж. таблицата на стр. 260, долу).

Както се вижда отъ горната таблица, експортнитѣ излишъци отъ почти всички по-важни стоки сж били по-голъми презъ 1939 година, отколкото презъ 1938 година. Това не означава, обаче, че презъ годината не сж отбелязани и намаления на износа, засѣгащи по-чувствително, освенъ стокитѣ, за които сж дадени сведения по-горе, още прѣсното грозде, свинското месо, живитѣ свине, кашкавала, свинската масъ, фасула, едрия добитъкъ, живитѣ кокошки, кюспетата, орѣхитѣ, рапицата, рѣжъта и т. н.

Намалението на износа на горнитѣ артикули, обаче, не се дължи на липсата на пазари, а главно на недостатъчния добивъ въ вътрешността на страната, предимно поради лошата реколта на пролѣтницитѣ и на фуражитѣ презъ 1938 г. и на забранитѣ за износъ, които обхващаха нѣкои отъ изброенитѣ стоки.

Вносътъ

Презъ 1939 година общата сума на вноса възлѣзе на 5.197 мил. лева, срещу 4.934 мил. лв. за 1938 година. Държавната политика по отношение на вноса, обаче, претърпя едно основно измѣнение, като грижитѣ за вноса застанаха на по-предно мѣсто, отколкото тѣзи за износа. Установенитѣ забрани за износъ отъ редица държави, които сж наши доставчици на сурови материали, както и прекъсването на посредническата дейность на Германия въ това отношение, поради стопанската блокада, провеждана отъ съюзницитѣ, всичко това дойде да затрудни вноса на суровитѣ материали и да постави въпроса за осигуряването на мѣстното снабдяване на по-предно мѣсто, отколкото въпроса за намирането на пласментъ на износнитѣ ни произведения.

Войната, обаче, се отрази въ намалението на вноса само на нѣкои групи сурови материали, които иматъ екзотиченъ произходъ, или такъвъ отъ презморски страни, които се контролиратъ отъ английската флота. Въ замѣна на това, нѣкои групи стоки, като напримѣръ машини и орѣжия, превозни сръдства, мине-

рални масла, целулоза и др. показватъ увеличение на вноса имъ въ сравнение съ 1938 година.

Развитието на вноса на най-важнитѣ групи стоки е било следното:

Вносъ на	1938	1939
	Мил. лева	
Машини, апарати и орѣжия	1.372,9	1.127,2
Метали и метални издѣлия	1.015,2	1.146,2
Текстилни материали . . .	793,0	969,6
Автомобили, вагони, кораби	483,3	225,7
Минерал. масла, смоли и др.	284,2	198,9
Химически произведения .	193,8	195,0
Целулоза и хартиени материали	141,4	113,2
Джбилни материали	138,1	143,9
Кожи и кожени издѣлия . .	122,7	155,3
Медикаменти, лѣкарства . .	108,6	101,8
Колониални произведения .	105,3	57,5
Стъкла, камъни, произвед.	101,5	89,7
Растит. масла и тѣстини .	59,2	87,3
Материали за дърводѣлство	44,5	61,1
Бижутерия и галантерия . .	33,7	30,2

Намалението на вноса на нѣкои отъ по-важнитѣ групи стоки, между които на първо мѣсто стоятъ текстилитѣ, обаче, не трѣбва да ни смущава и да ни кара да мислимъ, че отиваме къмъ нѣкакво изчерпване на запаситѣ на страната. Намалението има само времененъ характеръ и то се преодолява напълно съ сключенитѣ напоследъкъ многобройни търговски и платежни спогодби съ чужди страни, както и чрезъ доставкитѣ на дветѣ голѣми акционерни дружества за вносъ въ страната на по-важнитѣ сурови материали и полуфабрикати, интересуващи търговията и индустрията.

За нѣкои стоки, дори, ние скоро ще имаме по-голъми запаси, отколкото обикновено сж държали търговцитѣ презъ мирно време, като съ доставкитѣ се е целило да се осигури страната не само въ обикновения търговски размѣръ презъ миналитѣ години, но за цѣла година, като съ това се уравниесятъ и вътрешнитѣ цени, предпазвайки се отъ евентуални бждещи повишения на вноснитѣ сурови материали.

По държави

Въ развитието на външната ни търговия по държави, въ сравнение съ 1938 година, се отбелязватъ следнитѣ измѣнения:

Външната търговия на България по държави

Държави	Януарий—Декември 1938				Януарий — Декември 1939			
	Вносъ		Износъ		Вносъ		Износъ	
	хил. лв.	‰	хил. лв.	‰	хил. лв.	‰	хил. лв.	‰
Англия	348,333	7·1	267,051	4·8	143,633	2·8	188,230	3·1
Белгия	34,897	0·7	36,038	0·6	13,760	0·3	25,619	0·4
Германия	2,563,208	52·0	3,284,107	58·9	3,403,127	65·5	4,110,158	67·8
Гърция	28,601	0·6	33,772	0·6	19,654	0·4	68,798	1·1
Дания	1,168	—	113,480	2·0	7,424	0·1	79,494	1·3
Египетъ	27,316	0·6	96,321	1·7	12,514	0·2	62,378	1·0
Испания	6	—	4,080	0·1	—	—	56	—
Италия	370,209	7·5	422,439	7·6	357,069	6·8	367,483	6·1
Норвегия	1,729	—	7,648	0·1	807	—	11,907	0·2
Палестина	14,423	0·3	27,325	0·5	10,732	0·2	19,066	0·3
Полша	275,535	5·6	318,208	5·7	296,847	5·7	227,835	3·8
Румъния	173,059	3·5	8,841	0·2	207,072	4·0	7,310	0·1
Русия	2,435	—	27	—	5,099	0·1	14	—
Съед.-щати	133,773	2·7	190,133	3·4	119,651	2·3	205,883	3·4
Турция	44,340	0·9	31,922	0·6	42,182	0·8	39,270	0·6
Унгария	135,440	2·7	70,259	1·3	44,158	0·8	119,270	2·0
Франция	181,808	3·7	83,225	1·5	61,839	1·2	53,007	0·9
Холандия	57,540	1·2	93,927	1·7	38,439	0·7	53,292	0·9
Бохемия и Моравия	291,529	5·9	255,086	4·6	210,462	4·0	201,605	3·3
Швейцария	106,676	2·2	98,970	1·8	95,294	1·8	99,643	1·6
Швеция	41,824	0·8	21,857	0·4	19,967	0·6	52,882	0·9
Югославия	23,101	0·5	11,639	0·2	17,678	0·3	21,725	0·4
Други държави	77,243	1·5	79,033	1·4	63,849	1·4	49,844	0·8
Неопределено	—	—	22,953	0·3	—	—	—	—
Всичко	4,934,193	100·0	5,578,341	100·0	5,196,747	100·0	6,064,754	100·0
								+ 868,007

Както се вижда от горната таблица, най-важната промѣна въ разпределение то на външната ни търговия по държави се изразява въ едно намаление на търговията ни съ западнитѣ страни и въ процентното увеличение на стокообмѣна ни съ Германия. Ако потърсимъ причинитѣ за намаляването на стокообмѣна ни съ Англия, Франция и нѣкои други страни, то безспорно трѣбва да приемемъ, че вината за това намаление не се крие въ България, тъй като презъ годината бѣха направени значителни и всеотранни усилия отъ българската страна за допускането на по-голѣми контингенти български стоки за вносъ въ Англия (случаятъ съ бекона!), както и за увеличение то на опредѣленитѣ ни минимални контингенти за вносъ въ Франция, на първо мѣсто за вноса на тютюни.

Въ таблицата прави впечателение и усиленият темп на развитие на търговията ни с бивша Полша, като вносът само за 8 месеца е изравнил и дори надхвърлил нивото, достигнато през 1938 година, докато износът е останал твърде назад, поради съвпадането на нашия износен сезон с избухването на войната.

Тръбва да се отбележи също така, че търговията ни с Испания, която въ миналото бѣше доста оживѣна, през 1939 година е била съвършено замръзла, макаръ и тази година да включва единъ периодъ отъ 9 месеца на мирно развитие на Испания. Сключената търговска и платежна спогодба, обаче, осигурява едно по-значително развитие на търговията между България и Испания през 1940 година.

Избухването на войната презъ месецъ септемврий доведе до съществени промѣни и въ географскитѣ преимущества или недостатѣци, които важатъ за България при външната ѝ търговия.

Блокадата на Германия и увеличението на консумацията на хранителни произведения отъ страна на всички воюващи и неутрални народи създава твърде благоприятни условия за засилване на износната ни търговия сѣ близки до насъ държави и главно сѣ странитѣ отъ южна и източна Европа, като не говоримъ за особено благоприятното положение за износа ни въ връзка сѣ германския пазаръ.

Въ замѣна на това, вносътъ ни почувствува по-зле последицитѣ на войната, поради блокадата на Германия. Както е известно, доскоро Германия ни служеше за посредникъ въ нашата външна търговия сѣ презморскитѣ страни, като ние си доставяхме чрезъ нея значителни количества сурови материали, необходими на индустрията и стопанството ни. Съ избухването на войната тази посредническа дейность автоматически се прекратява, което естествено, налага и една нова ориентация на нашата външна търговия. Външната търговия никога не представлява една целъ за себе си, тя е срѣдство за осигуряването на народното стопанство сѣ необходимитѣ му стоки, за да може да съществува и да се развива, както и за валоризирането на излишѣцитѣ, които народното стопанство дава надъ собственитѣ му консумативни нужди.

Затова щомъ една отъ тѣзи две основни цели не може да се постигне при дадена ориентация на търговията, нуж-

дитѣ на народното стопанство, които представляватъ въ сѣщностъ единствениятъ критерий отъ най-голѣма важность, налагатъ да се потърсятъ нови пазари и нови начини за задоволяването на страната сѣ сурови материали.

Изхождайки отъ тази желѣзна необходимостъ, както и отъ увеличенитѣ консумативни нужди на множество страни сѣ свободни девизи, можемъ да предвидимъ, че презъ 1940 година външната ни търговия сѣ странитѣ сѣ свободни девизи ще бѣде интензивирана, сѣ което ще се осигури и доставката на необходимитѣ стоки отъ жизнено значение за насъ.

Девизниятъ въпросъ

Ориентирането на външната търговия само въ опредѣлена насока може да бѣде тълкувано отъ различни гледища въ нормални времена, като обикновено центърътъ на тежестта досега се е слагала върху стопанската зависимостъ, която се създава между малки и голѣми държави при едно по-голѣмо свързване на външния имъ стокообмѣнъ. Въ сегашнитѣ времена, обаче, платежниятъ въпросъ заема първо мѣсто, тъй като стопанскиятъ и политически неутралитетъ за странитѣ отъ Югоизточна Европа става и безъ това тѣхно върху.

Съ огледъ на платежнитѣ възможности и отношения, обаче, въпросътъ добива по-друго очертание, главно поради възможността да се създаватъ значителни авоари въ полза на България по клирингови смѣтки, докато липсватъ необходимитѣ свободни девизи за осъществяване на вноса и другитѣ важни държавни и стопански плащания.

Отъ девизно гледище, странитѣ, сѣ които търгува България, можеха да се раздѣлятъ презъ 1939 година на три голѣми групи, а именно:

а) Страни сѣ свободни валути, сѣ които България не е сключила платежни спогодби (Египетъ, Съединенитѣ щати, Палестина, Норвегия, С. С. С. Р., Малта, Сирия и др.);

б) Страни сѣ свободни валути, сѣ които сѣ сключени спогодби за плащане (Англия, Белгия, Холандия, Франция и Швейцария) и

в) Страни, сѣ които сме сключили клирингови спогодби (Германия, Гърция, Италия, Полша, Румжия, Турция, Унгария, Финландия, Бохемия и Моравия, Югославия и Швеция).

Търговията съ тѣзи три групи дър- мененъ периодъ се е развивала както жави презъ мирновременния и военоре- следва:

Външна търговия на България споредъ девизния режимъ

	Въ милиони лева					
	1 9 3 8			1 9 3 9		
	1—VIII	IX—XII	I—XII	I—VIII	IX—XII	I—XII
	И з н о с ъ					
Страни а)	207.4	209.3	416.7	115.5	229.6	345.1
Страни б)	531.5	161.2	692.7	329.7	169.6	499.3
Страни в)	2.239.5	2.229.4	4.468.9	2.125.4	3.094.9	5.220.3
Всичко	1.978.4	2.599.9	5.578.3	2.570.6	3.494.1	6 064.7
В н о с ъ						
Страни а)	183.0	69.9	252.9	157.1	53.6	210.7
Страни б)	522.5	207.9	730.4	256.2	104.2	360.4
Страни в)	2.512.9	1.438.0	3.950.9	2.903.2	1.722.4	4.625.6
Всичко	3.218.4	1.715.8	4.934.2	3.316.5	1.880.2	5.196.7
Б а л а н с ъ						
Страни а)	+ 24.4	+ 139.4	+ 163.8	— 41.6	+ 176.0	+ 134.4
Страни б)	+ 9.0	— 46.7	— 37.7	+ 73.5	+ 65.4	+ 138.9
Страни в)	— 273.4	+ 791.4	+ 518.0	— 777.8	+ 372.5	+ 594.7
Всичко	— 240.0	+ 884.1	+ 644.1	— 745.9	+ 613.9	+ 868.0

Както се вижда отъ горната таблица, износътъ къмъ клирингови страни презъ цѣлата 1939 година възлиза на 86.1% отъ цѣлия износъ, срещу 80.1% презъ 1938 година, отъ които на Германия безъ Бохемия и Моравия се падатъ 67.8% срещу 58.9% презъ 1938 година.

Презъ последнитѣ четири месеца на годината, обаче, клиринговитѣ страни сѣ закупили 88.5% отъ българския износъ, срещу 85.8% презъ 1938 година, отъ които на Германия се падатъ 74.8%, срещу 73.7% за 1938 година.

Тѣзи цифри сѣ твърде интересни, защото тѣ показватъ, че презъ последнитѣ месеци на годината, когато имаме усиления износъ на плодове и зеленчуци, търговията ни съ Германия не се е увеличила процентно по отношение на общата ни износна търговия, въ сравнение съ 1938 година. Увеличеното процентно участие на Германия въ нашия износъ, следователно, води произхода си още отъ предвоенния периодъ, когато западнитѣ страни обръщаха твърде малко внимание на търговскитѣ си връзки съ Югоизточна Европа.

Увеличението на търговията съ клиринговитѣ страни презъ последното че-

тиримесечие трѣбва да се отдаде, значи, на засилването на стокообмѣна съ други клирингови страни, макаръ и въ абсолютни числа износътъ ни за Германия да нараства на 4.110.2 милиона лева презъ 1939 година, срещу 3.284.1 милиона лева презъ 1938 година.

Горната таблица, обаче, придобива още по-големо значение, като се иматъ предвидъ нуждитѣ отъ сурови материали на България, които повече нѣма да може да се доставятъ чрезъ посрѣдничеството на Германия.

Въ това отношение добри указания ни даватъ резултатитѣ отъ външната търговия презъ януарий 1940 година, когато е билъ извършенъ значителенъ износъ къмъ странитѣ съ свободни валути.

Ц е н и т ѣ

Въ срѣднитѣ статистически цени при износа ни презъ 1939 година нѣма чувствителни промѣни, което се дължи главно на това, че ценитѣ на по-важнитѣ износни артикули съ главния нашъ контрагентъ — Германия се опредѣлятъ предварително и важатъ за цѣлия годишенъ периодъ.

Към страните с свободни девизи, обаче, се отбелязва чувствителни увеличения в цените, които увеличения започнаха да се проявяват още през пролетта на 1939 година, когато цената на ягодилия пулп се повиши неочаквано и необикновено силно.

Тенденцията на повишение на цените в чуждите пазари, които в края на годината и през текущата година засягат също така и германското народно стопанство, доведе до изникването на една нова ценова проблема в България, която сполучливо бѣ названа от министъра на търговията г. д-ръ Сл. Загоровъ проблема за раздвояването на цените, като вътрешните цени на главните ни експортни артикули остават непроменени, а външните се повишават успоредно съ движението на международните цени. Тази проблема бѣ разрешена правилно съ разширяването на държавните монополи върху търговията съ почти всички по-важни стандартни хранителни и текстилни стоки, които търпят известно съхраняване и типизиране. Въ други страни за разрешаването на тази проблема обикновено прибѣгваха до установяването на износни мита и до промѣни въ девизния режимъ на износа. Въведената у насъ практика, обаче, има значителното преимущество, което позволява да се владѣятъ количествата на стоките, а не само цените, съ което се осигурява най-пълното и най-целесъобразно използване на наличните количества стоки за задоволяване на вътрешните нужди на страната и за изнасянето на експортните

излишъци при най-благоприятни условия, като избѣгва вредната конюнктурна печалба отива за въ полза на държавата.

З а к л ю ч е н и е

Отъ изнесените по-горе данни и сведения, проличава, че външната ни търговия презъ 1939 година показва едно максимално развитие отъ 1929 година насамъ, като износътъ ни е билъ въ твърде благоприятно положение, както по отношение на пазарите, така и по отношение на цените.

Създаденото положение отъ избухването на войната прекрати почти всички опасности отъ липсата на пазари, като доведе дори до една друга опасност — отъ изсмукване на повече стоки отъ България, отколкото тя би могла нормално да изнесе безъ да пострада вътрешната консумация.

Взетите мѣрки за регулиране на външната и вътрешна търговия, изработените планове за засилване на земеделието въ неговите най-важни и най-рентабилни клонове и добрите запаси отъ най-важните стоки, поради богатата реколта презъ 1939 година, осигуряватъ единъ здравъ и широки стопански основи за още по-голямъ и по-разнообразенъ развой на външната ни търговия презъ 1940 година. При условие, следователно, че мирътъ ще бѣде запазенъ на Балканите и въ басейните на Сръбиземно и Черно морета, може да се разчита на едно още по-благоприятно развитие на външната търговия презъ текущата година.

ЦЕНООБРАЗУВАНЕТО И НОРМИРОВКАТА НА ЦЕНИТЕ

Следъ като държавата пое въ свои ръце дирижирането на ценообразуването чрезъ службата по цените и подчинените на тая служба комисарства по продоволствието, значението на цените основно се измени. Въ либералното — не-направлявано стопанство — ценообразуването се дирижира отъ закона за предлагането и търсенето и отъ стремежа на отделните предприятия къмъ печалба, а чрезъ цените се опредѣля ходътъ на стопанското развитие и стопанската структура. Щомъ като, обаче, държавата поеме стопанското ръководство, при което автоматическото, своенравно развитие на стопанския животъ не се взема подъ внимание, разбира се, че и цената изгубва своята зависимостъ отъ търсенето и предлагането. Но и направляваното стопанство не може да не държи смѣтка

за това, че цената въ края на краищата е крайниятъ резултатъ и огледалото на направляваните стопански сили. Така, че политиката по цените и въ тоя случай се явява като единъ съществень елементъ въ общата стопанска политика. Докато държавното стопанско направляване изхожда по-скоро отъ конкретните стопански събития и е предразположено да наблюдава отделните стопански клонове изолирано, безъ да отдава особено внимание на отраженията върху останалите стопански клонове, държавната политика по цените гледа на всѣка стопанска мѣрка като на обща такава и следи само общите нейни резултати. Следователно, тя обхваща цѣлото стопанство и не може да бѣде разчленена. Никое отделно ценонаправляване не може да се разглежда и обсъжда изолирано, тъй ка-

то стопанският развой (вървежъ) се направлява чрезъ всѣко отдѣлно ценонаправляване. Затова главната задача на политиката по ценитѣ е тая — да наблюдава внимателно съществуващата зависимостъ между ценитѣ въ стопанството. И тази задача е толкова по-значителна и сериозна, колкото по-дълбоки сж промѣнитѣ, които настѣпватъ въ стопанския организъмъ.

Когато преди 7 месеца държавата пое направляването на ценитѣ и до, известна степенъ импровизирано, съ помощта на закона за облекчение на продоволствието и намаляние на скжпотията, организира и централизира службата по ценонаправляването въ Министерството на търговията, промишлеността и труда, то това бѣ извършено поради съществената роля, която ценитѣ играятъ въ стопанската политика. Основниятъ принципъ, положенъ при ценонаправляването, съ което се нагърби държавата, бѣ стабилизиране на ценитѣ и по възможностъ задържането имъ на нивото отъ 30 августъ 1939 година. Още въ самото начало бѣ ясно и можеше да се предвиди, че стопанското развитие ще създаде навѣрнено много трудности на службата по ценитѣ, и не можеше да има съмнение, че сериозни стопански причини ще упражнятъ натискъ върху ценитѣ нагоре, и че поради подхвърленото на постоянни промѣни стопанско положение вънъ и вътре въ страната едва ли ще могатъ да бѣдатъ задържани ценитѣ отъ 30 августъ, защото нормирането на всѣка цена изисква едно основно проучване и преценяване отъ народостопанска гледна точка. Едно стопанство, което се развива при спокойни условия, може да запази за дълго време ценитѣ непромѣнени, но едно народно стопанство, което се намира въ усиленъ строежъ или е подхвърлено на постоянни промѣни и катаклизми, не е въ състояние да търпи постоянни цени, особено въ случаитѣ на частично направляване на стопанството, тъй като законитѣ за търсенето и предлагането упражняватъ своето влияние върху ценитѣ, — влияние, което е почти непреодолимо.

Работата, която извършва службата по ценитѣ, е много трудна и деликатна. Тая служба постоянно се намира въ стѣлкновение съ елементитѣ, които образуватъ цената, и понасящемъ тя е изправена срещу сериозната и непреодолима заплаха на свѣтовнитѣ цени, отъ които нашето стопанство е до голѣма степенъ зависимо. Показването на ценитѣ по свѣтовнитѣ пазари е единъ мощенъ факторъ,

който непрекъснато подравя уститѣ на първоначално възпретитѣ цени отъ 30 августъ 1939 година и той не може да не бѣде взетъ подъ внимание. Една единствена възможностъ за борба противъ влиянието, поне за нѣкои отъ суровитѣ чуждестранни материали, би била трансформацията на нѣкои индустриални клонове къмъ обработването на мѣстни сурови материали. За голѣмо съжаление, обаче, тази трансформация е възможна само до известна степенъ, тъй като, влиянието на външнитѣ пазарни цени неминуемо ще предизвика известно покачване на нѣкои отъ ценитѣ въ страната. Това принудително, макаръ и нежелано покачване на костумитѣ разноси въ индустриалното производство, което стои извънъ влиянието на държавното ни ръководство и отдѣлнитѣ индустриални предприятия, е дори вече отчасти отразено върху нѣкои цени и ние го чувствуваме, безъ да можемъ за сега да му се противопоставимъ.

Разбира се, че подобно прогресивно и разширено повишение въ ценитѣ неотклонно ще даде отражение върху надничната и финансова политика на държавата, тъй като изработениятъ социаленъ продуктъ отъ една нация въ народното стопанство се разпредѣля чрезъ паритѣ, а тѣ отъ своя страна се явяватъ на сцената при изчисляване на дохода и при образуване на ценитѣ. Ценитѣ и доходѣтъ отъ своя страна сж въ постоянна и тѣсна зависимостъ помежду си.

Съ нормирането на цената се определя и частта на всѣки едно отъ социалния продуктъ на цѣлкупното народно стопанство. При това диктуване на цената, службата по ценитѣ се явява като защитникъ на консуматора и се стреми да нагажда продоволственитѣ разходи — разходитѣ по преживяването — къмъ срѣдния доходъ на консуматора. Тази защита на консуматора има особено голѣмо значение въ областта на продоволствието, тъй като въ тая областъ защитата на консуматора е по значение наравно поставена съ стремежа да се даде на селянина за неговото земеделско производство една справедлива цена.

Но и въ областта на продоволствието, така както и въ другитѣ стопански сектори, не липсватъ тенденции за значително повишаване на ценитѣ. Тия сили сж често въ състояние да принудятъ службата по ценитѣ къмъ разрешаването на повишения, щомъ като задържането на ценитѣ за продължително време би причинило нежелани народостопански вреди, или когато една лоша реколта

налага поправката имъ. Въ такива случаи е умѣстно и целесъобразно въ замѣна и за балансиране на повишението да бждатъ намалени ценитъ на други продоволствени артикули, стига това да е възможно. Съ това се постига до известна степенъ облекчаването на консуматора отъ наложенитъ му по своето естество необходими повишения.

Въ промишления секторъ ролята на комисаря по ценитъ е още по-трудна. Тенденцията къмъ повишаване на ценитъ тукъ е още по-силна. И въпрѣки все подълбокото вникване въ костюмитъ разности и опититъ за тѣхното намаление, задържането на ценитъ за по-продължително време, поради честитъ и чувствителни повишения на суровитъ и спомагателни материали и полуфабрикатитъ на свѣтовния пазаръ и въ транспорта, се явява едва ли не невъзможно. Това обстоятелство, обаче, е една тежка и сериозна грижа, тъй като продоволствениятъ секторъ очаква, при задържането на ценитъ, подкрепа отъ промишления секторъ, съ който е въ непосредствена връзка чрезъ необходимитъ за земеделското стопанство промишлени блага. Защото онази цена е народостопански справедлива, която е по силитъ на голѣмата маса консуматори, а същевременно е задоволителна за селянина. Особено комплицирана е политиката по ценитъ въ текстилния, кожарския, металния и други браншове, където влиянието на скъпнитъ чуждестранни сурови материали върху ценитъ е твърде голѣмо и независимо отъ производителъ и държавни разпоредби. Въ подобни случаи е невъзможно задържането на ценитъ, щомъ като повишението въ разходитъ за суровитъ материали надхвърля предвидената въ установенитъ цени печалба.

Срѣдствата, които сж на разположение за борба съ силната тенденция за повишение на ценитъ въ промишления секторъ, сж твърде оскъдни и малко ефикасни. Все таки, тѣхното използване е умѣстно и целесъобразно, поне за задържането на наложителнитъ повишения въ рамкитъ на поносимостта. Като такива могатъ да бждатъ посочени мѣркитъ, целящи освобождаването, поне отчасти, на производството ни отъ зависимостта му отъ чуждия пазаръ и разработването на нови сурови материали, както и засилване добива на вече съществуващитъ производства на такива. Нашата индустрия вече отъ редица години неотклонно следва процеса къмъ все по-голѣмото преработване на мѣстнитъ ни сурови материали за смѣтка на чужде-

страннитъ такива. Остава този стремежъ, отъ една страна, да се засили още повече, а отъ друга, да се насърчатъ или предвидятъ трансформации въ производството, целящи да въведатъ на мѣстото на нѣкои скѣпи, а за сега често и липсващи чужди сурови материали, тѣхни макаръ и не тъй подходящи и равнокачествени, мѣстни замѣстителни. Имаме предвидъ конопа, лена, изкуствената коприна, целулозната вълна, мѣстнитъ сурови кожи, растителнитъ масла и др. Разбира се, че съ това ще се наложатъ и нови инвестиции, за които на времето, при повдигане на този въпросъ, не се отдели нуждното сериозно внимание. Думата е за изкуственитъ предивни материали и нѣкои химически индустрии, за които у насъ има условия за развитие. Освенъ това нагаждане въ областта на индустрията, на промишления секторъ въ борбата му за по-голѣма независимостъ отъ чужбина, могатъ да бждатъ отъ полза и мѣроприятия относно разработването на земнитъ ни богатства, като оловни, желязни, медни и други минни, което при днешнитъ цени и липса на сурови материали евентуално би се явило рентабилно. Една друга мѣрка би била следната: — при едно централизиране на доставкитъ би могла да се прецени възможността за създаването на единъ фондъ за поевтиняване на суровитъ материали. Въ тоя фондъ могатъ да се внасятъ проценти отъ сумата на реализиранитъ продажби на тия артикули, които сж освободени да се продаватъ по ценитъ на 30 августъ 1939 година. Тия суми отъ фонда могатъ да бждатъ използвани за евентуално намаляване на бждещи повишения въ известни сурови материали. Освенъ това, би могло да се манипулира и съ съответни намаления на вноснитъ мита или въвеждането на износи такива и то, за смѣтка на сжщо такъвъ фондъ за поевтиняване на суровитъ материали. Чрезъ тия и други подобни мѣрки все още има възможностъ за известно обуздаване на ценитъ отъ промишления секторъ, безъ да се предизвикватъ стопански сътресения и излагатъ на сериозенъ рискъ стопанскитъ предприятия, чрезъ изкуствено задържане на ценитъ.

По отношение на наемитъ, задачата на службата по ценитъ, въпрѣки зависимостта имъ отъ ценитъ въ строителния секторъ, е по-лека и задържането на наемитъ за продължително време, може да се счита осигурено.

По-трудно е положението въ строителния секторъ и електроснабдяването. Особено въ последната областъ се налага

га голѣма осторожность и основна провѣрка на тарифитѣ, тъй като тя е въ много тѣсна връзка съ промишления секторъ.

Прочее, всички възможни стопански срѣдства трѣбва да бъдатъ използвани, като противодействие срещу повишаването на ценитѣ, и то главно на тия артикули, които съставляватъ индекса на издръжката на живота, но не да се прибѣгва и къмъ такива, несъобразени съ елементитѣ на ценообразуването и поддронващи стопанскитѣ устои. Въ всѣки случай важни сѣ стопанскитѣ мѣроприя-

тия, а по-второстепенни се явяватъ автоматически изчисленитѣ и административни действия. Безъ съмнение една сериозна борба срещу спекулата и свръхпечалбитѣ трѣбва да е винаги на поста си.

Една предпоставка за по-нататъшното развитие въ политиката на ценитѣ е, обаче, да се съзнае отъ всѣкиго въ стопанството и правителството, че едно сериозно сътресение въ ценитѣ може лесно да разстрои държавнитѣ финанси и българската монета и да постави на сериозно изпитание продоволствието на народа и народната отбрана.

К. К.

НОВЪ ДЕВИЗЕНЪ РЕЖИМЪ ВЪ БЪЛГАРИЯ

Съ наредбата по вноса и износа отъ 23 августъ 1939 година, която бѣ разгледана подробно въ кн. 4, стр. 439/1939 на „Економистъ“, бѣха направени усилия отъ страна на Б. н. банка да се избѣгне спекулативното покачване на премията при компенсационнитѣ сдѣлки, като всички девизи, които трѣбваше да се отстъпватъ на Банката, се откупуваха отъ последната съ 35% премия. Разчиташе се, че покачването на ценитѣ на мѣстния пазаръ, което ще произлѣзе отъ това благоприятно третиране на отстъпванитѣ девизи отъ страна на Б. н. банка, ще е достатъчно, за да се запази стабилно нивото на частната компенсационна премия. Едновременно съ това, съ миналата наредба Банката си осигуряваше единъ по-голѣмъ притокъ на свободни девизи къмъ себе си, като предвиждаше задължението за износителитѣ къмъ страни съ свободни девизи, съ които Банката нѣма сключени никакви платежни спогодби, да продаватъ задължително на Банката 75% отъ полученитѣ девизи, като компенсиратъ само остатѣкътъ отъ 25%.

Развоятъ на събитията, които последваха непосредствено следъ издаването на новата наредба, обаче, промѣни значително условията на международнитѣ пазари и наредбата се указа нееластична главно по отношение на странитѣ съ свободни девизи, съ които България не е сключила платежни спогодби. Задължението да се продаватъ 75% отъ полученитѣ девизи съ 35% премия на Б. н. банка поставяше една горна граница на износнитѣ цени за тѣзи страни, която не винаги бѣше достатъчно висока, за да се извърши износа. Отъ друга страна, малкитѣ количества свободни девизи, които можеха да се намѣрятъ на частния компенсационенъ пазаръ, бѣха съвършено недостатъчни да задоволятъ търсенето на такива девизи и се достигна до

едни спекулативни повишения на премията върху свободнитѣ девизи, които обикновено достигаха дори до 70%, като въ единични случаи сѣ отбелязвани котировки съ 100% надъ официалния курсъ.

За да се избѣгне нееластичността на официалнитѣ разпоредби по отношение на свободнитѣ девизи и спекулативното покачване на премията на частния пазаръ, на 9 мартъ т. г. бѣ направено едно основно измѣнение на наредбата отъ 23 августъ 1939 година, което се свежда главно до следното: 1) Премахва се раздѣлението, което се правѣше досега между страни съ свободни девизи, съ които има сключени платежни спогодби и такива, съ които нѣма сключени спогодби, като оставатъ въ сила разпоредбата само за първитѣ страни. Занапредъ, следователно, нѣма да се отстъпватъ 75% свободни девизи на Б. н. банка, а ще се прилагатъ предвиденитѣ проценти за отстъпване на девизи споредъ артикулитѣ, които се изнасятъ, независимо отъ това дали износътъ е извършенъ къмъ страни отъ първата или отъ втората група. 2) Макаръ и максималната премия върху свободнитѣ девизи да остава 35%, въ случай, че ценовитѣ условия въ странитѣ съ свободни девизи не позволяватъ да се извърши износъ при 35% премия, на износителитѣ ще се одобрява едно глобално увеличение на цената на износния артикулъ, което увеличение ще се заплаќи при конкретната компенсация отъ вносителя, който желае да откупи валутата. Увеличението на цената ще се дава отъ специална комисия, съставена отъ представители на Народната банка, Министерството на търговията и Министерството на земедѣлието. Максималниятъ размѣръ на глобалното увеличение не е опредѣленъ съ наредбата, но може да се предвиди, че то нѣма да надвишава съ повече отъ 60% стойността на стоката,

пресмътната по официалния курсъ на чуждата дeвиза. 3) Частта отъ чуждитъ дeвизи, която може да се компенсира на частния пазаръ, занаярда се трѣбва да се предава на Б. н. банка, която ще я държи на разположението на евентуалния вносителъ, съ когото износителятъ е сключилъ компенсация.

Както се вижда отъ горното резюме на разпоредбитъ, клиринговитъ страни не се засѣгатъ отъ новата наредба. Уговоренитъ съ тѣхъ начини на плащане оставатъ въ сила. Съ концентрирането на всички валути при Б. н. банка, независимо отъ това дали тѣ се отстъпватъ на Б. н. банка или сѣ обектъ на частни компенсации, се цели да се избѣгне спекулацията, която се появява на свободния пазаръ, като при това се допуска едно увеличение на валутната премия за отдѣлни

случаи надъ 35%. Счита се, че даването на конкретни увеличения на износнитъ цени, респективно на премията, следъ строги проучвания на необходимостта отъ такива, не ще се отрази общо върху покупателната способностъ на монетата и на нейния курсъ, а ще засегне само ценитъ на отдѣлни артикули.

Концентрирането на всички свободни валути при Б. н. банка се оправдава и съ това че по този начинъ тѣ ще могатъ да бждатъ използвани най-бързо и най-целесъобразно за нуждитъ на вноса на сурови материали. Разрешението, което се дава на валутната проблема съ новата наредба, обаче, не е трайно и окончателно. То означава по-силна централизация и по-голяма гъвкавостъ на системата, безъ да сѣ установени нейнитъ трайни граници.

ОТКУПУВАНЕ НА ДЪРЖАВНИ СЪКРОВИЩНИ БОНОВЕ И ЛИКВИДИРАНЕ НА КЛИРИНГОВОТО САЛДО ВЪ ГЕРМАНИЯ

Липсватъ официални данни за размѣра на клиринговото салдо въ полза на България по българо-германския клирингъ. Общиятъ размѣръ на несвободнитъ дeвизи, показвани въ баланса на Б. н. банка, обаче, постоянно расте, като достига 1.782,0 милиона лева на 31. XII. 1939 година; 2.029,6 мил. лева на 31. I. 1940 година и 2.177,0 мил. лв. на 7. II. 1940 година. Показанитъ свободни дeвизи (долари) презъ този периодъ оставатъ непромѣнени на 3,9 мил. лева. Известно е, обаче, че една значителна частъ отъ несвободнитъ дeвизи се представлява отъ германски марки. Силното увеличение на авоаритъ по германския клирингъ, макаръ и търговията между България и Германия презъ 1939 година да завършва съ единъ активенъ остатъкъ въ полза на България само отъ 707 мил. лева, означава, че въ сжщностъ една голяма частъ отъ вноса е билъ извършенъ на кредитъ. Отъ мотивировката на г. Министъра на финанситъ къмъ законопроекта се вижда, че тѣзи доставки на кредитъ сѣ били за смѣтка на държавата и то предимно отнасящи се до доставкитъ, които ставатъ въз основа на законитъ отъ 1939 година, съ които се даде право на Министъра на желѣзницитъ и на този на войната да поематъ задължения за срокъ до 10 години и за суми, надвишаващи 5 милиарда лева. Известна частъ отъ тѣзи стоки именно сѣ пристигнали въ България, поради което и остатъкътъ по търговския баланс е значително по-малък, отколкото е салдото по клиринга между България и Германия. Отъ сто-

панско гледище това събитие означава, че срещу износътъ на стопански блага отъ България, Германия е доставяла стоки, които иматъ връзка повече съ държавата, отколкото съ народното стопанство. Това не ще рече, разбира се, че тѣ сѣ по-малко необходими, отколкото стокитъ, внасяни за нуждитъ на народното ни стопанство.

Значителниятъ остатъкъ въ полза на България по клиринга съ Германия, носѣше за страната ни и това неудобство, че България плащаше по подписанитъ съкровищни бонове срещу германскитъ доставки на кредитъ една лихва отъ 6% годишно, докато нейнитъ авоари по клиринга стоятъ неолихвени. За избѣгването на двойния недостатъкъ отъ плащането на излишни лихви и на смразяването на значителни суми г. Мрътъ на финанситъ внесе въ парламента единъ законопроектъ за измѣнение на закона за Българската народна банка, съгласно което измѣнение, Банката може да плазира допълнително една сума, ненадминаваща 80% отъ внесеня й капиталъ и резерви, въ съкровищни бонове въ лева, издадени на чужди фирми за заплащане на държавни доставки и платими въ срокъ не повече отъ 7 години. Съгласно досегашния законъ за Банката, на последната бѣ дадено правото да плазира въ държавни ценни книжа само 20% отъ капитала и резервитъ си. Съ новото измѣнение, следователно, банката би могла да плазира една сума, равна на 1.695,2 милиона лева (500 мил. капиталъ и 1.195,2 резерви) въ държавни ценни книжа. Въ

мотивитѣ къмъ законопроекта се обяснява, че допълнението на закона за Б. н. банка се прави, за да се даде възможност на последната да откупи за около 1.350 милиона лева държавни съкровищни бонове въ лева, издадени на чужди фирми за заплащане на държавни доставки.

Съ приспадането на тази сума отъ клиринговото салдо, дължимо отъ Германия на България, ще се постигне, ако не едно пълно, то поне относително нормализиране на платежните отношения между двете страни, които напоследък бѣха затруднени. Поради невъзможността да се уреждатъ търговските плащания по клиринга съ Германия, напоследък бѣ широко разпространена системата на плащане по пътя на частните компенсации. Поради голѣмото предлагане на марки на частния пазаръ, срещу което стоеше едно слабо търсене, курсътъ на марката спадна на този пазаръ,

като отбеляза едно дизажио спрямо официалния курсъ отъ 6.5%, докато премията за свободните девизи се покачи отново значително надъ законния максимумъ отъ 35%. Въ момента на гласуването на закона за изкупуването на боновете отъ чуждите доставчици, обаче, бѣ направено едно измѣнение, като процентътъ на допълнително откупуваните съкровищни бонове бѣ увеличенъ отъ 80 на 140% отъ основния капиталъ и резервитѣ. Понастоящемъ, следователно, заедно съ старитѣ си пълномощия, Б. н. банка може да закупи държавни ценни книжа въ размѣръ на 160% отъ капитала и резервитѣ си, или всичко около 2.720 милиона лева. Разчита се, че съ това увеличаване ще могатъ да бждатъ изкупени всички бонове, които сѣ подписани на чужди фирми за държавни доставки. Заедно съ това, отъ друга страна, положението по германския клирингъ получава едно пълно уреждане.

ЦЕНТРАЛНО ЗАКУПУВАНЕ НА СУРОВИ МАТЕРИАЛИ ОТЪ ЧУЖБИНА

Както това бѣ изтъкнато въ прегледа за външната търговия на България презъ 1939 год., грижата за осигуряването на вноса предхожда тази за осигуряването на пазари за износните артикули. Особено важни и трудни за разрешение се указватъ задачите, свързани съ осигуряването на вноса отъ свободни страни, поради блокадата на моретата отъ съюзническата флота, поради забранитѣ за износъ въ повечето страни-износители и поради масовитѣ изкупувания на редица важни текстилни материали отъ страна на Англия, която въ последствие си поставяше за задача да ги разпредѣля между нуждаещитѣ се, като съ това попрѣчи на Германия да ги закупува по заобиколенъ път.

Къмъ всички тѣзи причини за затрудненъ вносъ на важни сурови материали, за България се прибавиха и нѣкои други, между които би могло да се посочатъ дребността на нашитѣ търговски фирми и малкитѣ размѣри (въ международенъ мащабъ) на доставкитѣ, които отдѣлните фирми правятъ. Поради търсенето на твърде малки количества отъ отдѣлните фирми, които трѣбва да конкуриратъ съ търсенето на огромни количества отъ други чуждестранни фирми на свѣтовнитѣ пазари, стокитѣ, които тѣ си набавятъ, бѣха купувани на твърде високи цени, дори на много по-високи, отколкото сѣ валиднитѣ борсови цени за тѣхъ въ деня на сключване на сдѣлката. На второ мѣсто, поради насочването на съюзниче-

скитѣ търговски флоти къмъ задоволяването на нуждитѣ на Франция и Англия и поради прибирането на флотитѣ въ териториалнитѣ имъ води, отъ нѣкои помалки държави, като Турция, нашитѣ черноморски пристанища започнаха да се посещаватъ сравнително по-рѣдко отъ редовни рейсови параходи, или поне, за да пристигне една стока, тя трѣбваше най-често да се претоварва въ Цариградъ, което забавя търговията, усложнява вноса и го поскъпява твърде много.

За да преодолѣе тѣзи отрицателни страни на усложненото международно положение, България се реши на една стѣпка, къмъ която отдавна бѣ преминала Германия, а следъ нея и Италия, именно да централизира вноса на нѣкои стоки за цѣлата страна и за цѣли стопански браншове въ рѣцетѣ на едно или две предприятия.

Въ различие отъ възприетата система при вътрешнитѣ и износни търговски монополи, обаче, които сѣ повѣрени на единъ държавенъ институтъ — дирекция за Храноизноса — вноснитѣ монополи, ако можемъ така да наречемъ централнитѣ закупувания на сурови материали за индустрията и търговията, бѣха повѣрени на две частни дружества, къмъ които е придаденъ и по единъ държавенъ делегатъ.

Юридически, въпросътъ бѣ разрешенъ съ основаването на две акционерни дружества съ основенъ капиталъ отъ по 1 милионъ лева, едното отъ които подѣ

името „Българска промишленост“ се грижи за задоволяването на нуждите от сурови материали за индустрията, а другото под името „Българска търговия“, изпълнява същата задача по отношение суровите материали, които интересуват предимно търговията.

Държавният делегат при дружествата има само съветателен гласъ, но той има въ същност твърде голяма власт, защото дружествата въобще не могат да работят без негово съгласие, тъй като само с неговото одобрение ще се прехвърлят върху тях контингентите за внос на съответните количества сурови материали и ще им се дават на разположение необходимите дивизи или други платажни срѣдства.

Съгласно дружествените уставни максималният дивиденд върху основния капитал не може да надвишава 6%, като остатъкът от печалбата се прехвърля върху държавата.

Капиталът бѣ подписанъ от професионалните организации на българските индустриалци и търговци. Въ дружеството на последните влязоха като участници и представители на кооперациите. Управителният съвет на дружеството на индустриалците, т. е. „Българска промишленост“ има същата съставка, както управителният съвет на индустриалния съюз, докато при „Българска търговия“ съществуват различия.

Новооснованите дружества заработиха още от края на месец февруарий и дадоха досега необикновени и отлични резултати. Въ стопанско отношение тѣ съдори много поучителни, защото се установи, че при една голяма доставка, която би задоволила нуждите на страната от известен артикулъ въ пъленъ или значителенъ размѣръ, или пъкъ самиятъ обемъ на сдѣлката е достатъчно голямъ, получените цени и условия се различават коренно от тѣзи, които постига частната инициатива, въ смисълъ, че сѣ много по-добри. Достига се дори до тамъ, че за известни метали и сурови материали се получават цени, които сѣ по-низки от тѣзи, които сѣ получавали от частната инициатива преди 31 августъ 1939 година.

И за пръвъ път, може би, малкото международно значение и относително малките нужди на България идват въ нейна полза, като чрезъ политиката по

централното закупуване на сурови материали отъ чужбина се осигуряватъ стабилни основи и за една по-дълготрайна политика на стабилни вътрешни цени за готовите фабрикати.

Поради възможността ни да си набавимъ само съ нѣколко доставки редица артикули на едни умѣрени и поносими цени въ количества, които ще ни стигнатъ за дълго време, ние ще можемъ да провеждаме и една по-дълготрайна политика на стабилни цени и да се предпазваме отъ външни сътресения, които могатъ да настѣпятъ на международните пазари следъ извършването на нашите общи доставки.

Независимо отъ тази възможность, обаче, общите доставки се явяватъ като много по-благоприятни, отколкото малките частни доставки, защото при общи доставки се избѣрва твърде много съ пристигането на стоките, може да се наематъ цѣли параходи, които да превозватъ стоките напримѣръ отъ Ню-Йоркъ до Варна и Бургасъ, избѣгва се претоварването въ Пирей и Цариградъ и по този начинъ се върви предъ събитията, които могатъ да донесатъ всѣкакви изненади, включително и затварянето на нѣкои морски пътища, които сега сѣ още отворени.

Наистина, краткиятъ периодъ на съществуване на двѣтѣ нови дружества не може да ни послужи за основа за цѣлостни заключения относно предимствата и недостатъците на системата на централното закупуване. Досегашниятъ опитъ, обаче, е много окуражителенъ. Той открива по-широки хоризонти за полезна държавна народостопанска политика, отколкото се предполагаше, той показва, най-после, че думата монополъ въ търговията не е толкова страшна и не значи непременно етатизация, социализация и т. н., а напротивъ, че има важни монополи, които могатъ да се провеждатъ отъ частни организации и да бждатъ въ интересъ както на отделните стопански клонове, които сѣ въ връзка съ монополните артикули, така и на цѣлото народно стопанство, като осигуряватъ на индустрията достатъчно сурови материали, а на населението по-низки цени, по-широко задоволяване на нуждите и по-голямъ социаленъ продуктъ срещу паричния му доходъ.

РАЗВИТИЕ И СЕГАШНО ПОЛОЖЕНИЕ НА КООПЕРАТИВНИЯ КРЕДИТЪ ВЪ БЪЛГАРИЯ

1. Системата на кооперативния кредитъ — обособенъ въ своите градски и

селски отделни организации — представлява по-старата и все още по-голямата

часть отъ кооперативния секторъ на народното ни стопанство.

Най-напредъ по начало, трѣбва да се каже общо за кредитната кооперативна система на страната, че нейното развитие, а особено онова на популярнитѣ и кооперативни банки, потвърди предимствата, които кредитнитѣ кооперации иматъ като банкови предприятия изобщо, разбира се, съ огледъ къмъ специфичнитѣ задачи на кооперацията. Забележителенъ е поради това и факта, че кредитното кооперативно движение, а особено градското, е останало пощадено отъ кооперативнитѣ несполуки, засегнали кооперативи отъ други клонове на кооперативното движение.

При все, че сж се ржководили въ главнитѣ си и въ страничнитѣ си културни прояви отъ съображенията на обществения интересъ, кредитнитѣ кооперации, а особено популярнитѣ банки, не сж се задоволявали само съ едностранчива кооперативна идеология като ржководство, а сж следвали рационални банкови начала.

2. Земедѣлскитѣ кредитни кооперации презъ следвоенния периодъ не представляватъ вече чистия типъ на кредитна кооперация, тъй като особено подъ въздействието на международната стопанска депресия отъ 1929 година насамъ, главниятъ центъръ на тежестъ въ работата на земедѣлскитѣ кредитни кооперации вече все повече се премѣства къмъ тѣхната разнородна стопанска дейностъ.

Стариятъ споръ за всестранността и специализацията на земедѣлската кредитна кооперация, който редица години не слѣзе отъ дневния редъ на кооперативнитѣ теоретични и идеологични разисквания, изглежда вече почти разрешенъ отъ практиката на живота въ смисълъ на едновременно застъпване на стопански и кредитни функции. Преходното положение, предшестващо режима на облекчение длъжницитѣ и заздравяване кредита, изтъкна особено предимството на всестранната земедѣлска кооперация, доколкото бѣше възможно да става прихващане при общитѣ продажби на земедѣлски произведения срещу дългове на стопанитѣ, членуващи въ кооперативитѣ, по които дългове иначе постѣпленията бѣха само незначителни.

При О. Д. З. К. условията на редовната кредитна работа се измѣниха — вслѣствие на прехвърлянето на голѣма часть отъ портфейла на земедѣлскитѣ кредитни кооперации къмъ Погасителната каса още презъ 1936 година. Поради това, че

движението на останалия редовенъ портфейлъ на земедѣлскитѣ кооперации бѣше неголѣмо и за да бждатъ въ състояние да покриватъ редовно административнитѣ си разноски, кооперациитѣ трѣбваше да разширяватъ своята стопанска дейностъ.

И въ този случай универсалниятъ характеръ на земедѣлската кооперация бѣше въ услуга на нейното стабилизиране. Впрочемъ, както ще се види и по-долу, увеличението на стопанската дейностъ въ ущърбъ на кредитната работа на земедѣлскитѣ кооперации, е несъмнено допринесло и за премахването дефицитерността въ финансовитѣ резултати на земедѣлската кооперация, която преобладава почти редовно до 1936 година. Трудно е да се каже, доколко и дали стопанската дейностъ при земедѣлскитѣ кредитни кооперации, ако продължава да расте съ досегашния темпъ, ще създаде условия за масово обособяване на единъ чистъ типъ специална земедѣлска кооперация за стопанска дейностъ.

Независимо отъ специфичното действие на О. Д. З. К. при което кредитнитѣ функции на земедѣлскитѣ кооперации, колкото се отнася до редовния имъ портфейлъ, не могатъ още да дойдатъ отново до положението имъ преди международната стопанска криза, по-важенъ изглежда въпросътъ, какви сж изобщо условията за кредитната работа на земедѣлската кооперация у насъ.

И при други случаи е било изтъквано, че условията въ българското село не сж се оказали много благоприятни за развитието на кредитната кооперация. Бедността на селскитѣ стопани, които се коопериратъ, и еднообразниятъ социаленъ съставъ на земедѣлскитѣ кредитни кооперации, отъ друга страна, съставляватъ очевидно прѣчката, както за набирането на достатъчно собствени срѣдства, така и изобщо за кредитната работа. Явно е, че ако напр. 99% отъ индивидуалнитѣ членове на една земедѣлска кредитна кооперация сж само земедѣлски стопани, не може и да става дума за предимството на компенсация на рискветѣ, което иматъ популярнитѣ банки, действащи въ градовѣтъ, т. е. въ единъ моментъ, когато индивидуалнитѣ членове отъ една професионална категория при популярната банка иматъ излишѣци, други социални групи да се нуждаятъ отъ заеми, респ. да връщатъ суми и пр. Това компенсиране на тегленията и плащанията е практически постигнато отъ популярнитѣ банки и представлява опора за тѣхната сравнително по-голѣма ликвид-

постъ, а също и за пригодността им да набират по-големи суми собствени средства. При земеделските кооперации излизващите се появяват в единъ почти сезонъ, а необходимитъ за стопански работи кредити могатъ също да бъдатъ поискани в единъ и същъ сезонъ.

Разбира се, че, въпреки тия условия, въ различни пунктове на страната съ били създадени съ много старания земеделски кооперации съ задоволителна и издържана кредитна работа. Това последно обстоятелство при все туй не измѣня значението на приведенитъ съображения, а именно слабостта на земеделската кооперация да организира, на базата на самопомощта, въ по-големъ размѣръ своята кредитна работа.

Най-после, като едно друго обяснение за слабостта въ кредитната работа на земеделската кооперация могатъ да бъдатъ търсени и несъобразности и преведения въ методитъ, които съ били следвани при основаването и при кредитирането на голѣмъ брой земеделски кооперации въ нашата страна.

Следъ тия бележки върху условията за кредитната работа въ земеделската кооперация, изниква и въпросътъ, какво е действително мѣстото на земеделската кооперация въ кредитната система на България.

Ако се проследи развитието на кре-

дитната дейность на земеделскитъ кооперации съ предвоенния имъ основателски периодъ и до сега, установява се, че тя е претърпѣла различни измѣнения (Вж. таблицата на тази страница).

Едно сравнение на главнитъ активни и пасивни пера на общия балансъ на всички земеделски кредитни кооперации, кредитирани отъ Б. з. к. банка, показва въ относителни числа твърде релефно станалитъ измѣнения въ работата на тия кооперации.

Видно е, най-напредъ, че кредитната работа на земеделскитъ кооперации, разгледана сравнително за времето 1913, 1936 и 1939 години (м. септемврий), е намалявала непрестанно.

Така за 1939 година при балансова сума отъ 2.959.285.000 лева, участието на кредитната работа на земеделскитъ кооперации, респ. на заемитъ, е съставлявало само 16.29% срещу 16.91% презъ 1936 година и 88.29% презъ 1913 година.

Тѣзи относителни цифри за промѣнитъ въ значението на кредитната дейность на земеделскитъ кооперации, въ сравнение съ положението на останалитъ активни и пасивни пера, следователно, напълно потвърждаватъ изводитъ, приведени вече за предимствата и слабоститъ на земеделската кооперация при нейната кредитна дейность. Въпреки допустимитъ изключения при единични случаи, въ които отдѣлнитъ кооперации съ могли да организиратъ въ растящи размѣри своитъ кредитни пласменти, земеделскитъ кредитни кооперации, разгледани като едно организационно цѣло, съ отишли по направление на стопанската дейность.

Тази промѣна е станала, разбира се, също и подъ натиска на новия режимъ на облекчаване на длъжницитъ и заздравяване на кредита, тъй като по-големата частъ отъ портфейла на земеделскитъ кооперации е прехвърленъ за уреждане при Погасителната каса.

Пренасянето на частъ отъ портфейла на длъжницитъ, облекчени по О. Д. З. К., къмъ Погасителната каса е действително изразено съ 25.94% и 22.08% за годинитъ 1936 и 1939 въ относителни числа отъ общата сума на актива на земеделскитъ кооперации, кредитирани отъ Б. з. к. банка. Частъта на облекчения портфейлъ, заедно съ висящи дѣла и вземания по О. Д. К. К. за по-големата частъ отъ земеделскитъ кредитни кооперации, е въ сѣщность значително по-голема. Въ приведенитъ цифри на общия балансъ на земеделскитъ кооперации облекчени-тъ вземания на кооперациитъ, фигури-

Активи	1913 г.	1936 г.	1939 г.
1. Разп. средства . . .	7.07%	0.83%	10.00%
2. Пласменти:			
Заеми	88.29	16.91	16.29
Вземания по закона за О. Д. З. К. . . .		25.94	22.08
Общи доставки продажби и преработки	0.27	12.53	22.64
Дебитори		9.67	6.55
Производители . .		0.79	
3. Разни активи . . .			
респ. ценни книжа и имоти	4.37	33.33	22.61
	100%	100%	100%
Пасиви	1913 г.	1936 г.	1939 г.
1. Собств. средства . .	19.88%	28.00%	24.43%
2. Кредити	43.74	41.56	34.39
3. Влогове	32.43	23.10	22.37
4. Разни пасиви . . .	3.95	7.24	18.82
	100%	100%	100%

ратъ въ перото „разни активи“, респ. въ ценни книжа.

Наблюдението на редовния портфейл на земеделскитѣ кредитни кооперации отъ 1936 година насамъ установява, че кредитната работа на кооперациитѣ не показва тенденция на съществени увеличения и че е далечъ отъ положението не само на предвоенния периодъ, но че отслабва и въ сравнение съ посоченитѣ пера на редовнитѣ заеми отъ 1936 година.

Обяснението за тая важна структурна промѣна въ дейността на земеделскитѣ кооперации се намира въ перото, изразяващо стопанската дейностъ на земеделскитѣ кредитни кооперации, което обхваща общитѣ продажби на земеделски произведения, на потребителнитѣ доставки и продажби на потребителнитѣ магазини, както и общитѣ преработки. Това перо, изразяващо стойноститѣ на извършенитѣ продажби, доставки и преработки, е показано въ 1913 година съ 0.27%, въ 1936 г. съ 12.53%, въ 1939 г., съ 22.64% отъ общата балансова сума на земеделскитѣ кооперации за съответнитѣ години. Постоянниятъ приръстъ на перото, изразяващо стопанската дейностъ на земеделскитѣ кредитни кооперации, указва, че тя окончателно се разширява за смѣтка на кредитната работа на земеделскитѣ кооперации.

Увеличението на перата „Разни активи“ за 1936 и 1939 год. се дължи на разнообразяването въ дейността на земеделскитѣ кредитни кооперации, следствие на което една по-голяма частъ отъ вземанията на кооперациитѣ сѣ висящи, както е напр. съ вземанията по О. Д. З. К. или съ други вземания, произхождащи отъ стопанската дейностъ на кооперациитѣ.

Пасивнитѣ смѣтки на земеделскитѣ кредитни кооперации отразяватъ сѣщо

известни характерни положения. Най-напредъ перото на собственитѣ сръдства не показва пропорционаленъ приръстъ, заедно съ другитѣ сръдства, съ които кооперациитѣ работятъ.

Дори въ сравнение съ положението презъ 1936 г. е за отбелязване намалението на собственитѣ сръдства (24.43% за 1939 г. и 28.00% за 1936 год.), което обстоятелство седължи изцѣло на оттеглянето на частъ отъ стопанитѣ, облекчени по О. Д. З. К. отъ кооперациитѣ, респ. на прихващане на дѣловия имъ капиталъ срещу тѣхни задължения. На това приспособяване се дължи и увеличението на перото „разни пасиви“, което съдържа и сумитѣ на погасителни облигации, предадени отъ кооперациитѣ на съхранение въ Банката.

Кредититѣ показватъ намаление, тъй като бѣха ревизирани отъ Б. з. к. банка презъ 1937 година на базата на една норма, равна на собственитѣ сръдства следъ приспадане на загубитѣ за минали години.

Спестяванията въ земеделскитѣ кооперации, разгледани сравнително за 1936 г. и 1939 г., сѣ запазили положението си, като балансови пера, респ. чужди сръдства въ дейността на земеделскитѣ кредитни кооперации.

Отъ досегашнитѣ изводи проличава достатъчно ясно, че както активнитѣ операции на кооперативитѣ, така и пасивнитѣ, като напр., привличането на влогове, не вървятъ паралелно съ другитѣ бързо развиващи се функции, каквито безспорно сѣ събрани и изразени въ стопанската дейностъ на земеделскитѣ кооперации.

Този стопанска дейностъ на земеделскитѣ кооперации е показна тукъ въ абсолютни числа, респ. въ стойности (въ лева).

Общи продажби на	1937 год.	1938 год.	1939 год. за първитѣ 3 три-месеция
	(Въ лева)		
Земедел. продукти	607.530.327	756.906.764	375.609.000
Общи доставки	732.418.603	937.433.535	725.591.000
Общи преработки	118.511.466	179.609.619	69.393.000

Паралелно съ стопанската дейностъ, кредитни кооперации, сѣ се движили заемитѣ, пласирани отъ земеделскитѣ така:

Пласментъ въ заеми презъ	1937 год.	1938 год.	1939 год. за първитѣ 3 три-месеция
	(Въ лева)		
	403.927.612	398.614.535	423.070.000

Подробното указание за главните прояви на стопанската дейност на земеделските кооперации посочва на забележителното увеличение въ стойностите на извършените продажби, доставки и преработки, докато кредитната работа през същото време по голѣмина на отпуснатите заеми и развитие на работата остава задъ стопанската дейност.

Едно сравнение на финансовите резултати, показани въ сметката за загу-

битѣ и печалбите по времето, когато стопанската дейност на земеделските кооперации не е имала сегашното си значение, съ резултатите, реализирани отъ земеделските кооперации при пълното развитие на стопанските имъ инициативи, показва, че това ново развитие е здраво и отговаря на сръдствата и организационните качества на тия кооперативи.

	1932 год.	1937 год.	1938 год.
	(В ъ л е в а)		
Чиста печалба	26.470.600	19.863.868	22.789.400
Дефицитъ	42.962.000	14.416.348	13.778 014

Толкова върху структурната промѣна въ работата на земеделските кооперации и въобще върху тѣхната дейност.

3. Популярни банки

При сегашното положение на кооперативния кредитъ, неговите функции и задачи преминаватъ върху популярните банки и то, както въ градовете, така и отчасти въ селата. Отъ 23, колкото е кредитирала и ревизирала презъ 1913 година бившата Б. Ц. К. Б., броятъ на популярните банки, действащи въ страната, е достигналъ 307, обхващащи всичките по-значителни стопански центрове на страната.

Доскоро въпросътъ за проникването на популярните банки въ селата не слизаше отъ дневния редъ на кооперативните разисквания. Земеделските кооперации желяеха да запазятъ селото за изключителенъ теренъ на своята дейност — стопанска и кредитна. Тукъ се засѣга само същността на тоя споръ, който същевременно обяснява и причините за бързото увеличение въ броя на популярните банки и тѣхното значение за организацията на кредита.

Спорътъ бѣше поставенъ първоначално на чисто формална основа и се отнасяше до района на действие на кредитната кооперация. Чл. 13, ал. II. на закона за кооперативните сдружения предписва: „Кредитните сдружения не могатъ да иматъ клонове, които могатъ да простирайтъ своята дейностъ вънъ отъ предѣлите на селото или общината, гдето се намира седалището имъ“. Чл. 14, ал. III. допълня: „Членъ на едно кредитно сдружение може да бѣде само този, който постоянно живѣе въ седалището на сдружението му“. Земеделските ко-

операции настояваха за стриктното спазване на тия предписания на закона, а освенъ това, противопоставяха и аргументи относно несъобразността за кредитното дѣло, произхождащи отъ неспазването на началото за района на действие на кооперативните сдружения. Възраженията се свеждаха къмъ: невъзможността да се контролира личния кооперативенъ кредитъ при единъ твърде разширенъ районъ на действие на кооперативните кредитни сдружения; популярните банки, разширявайки района си, съгъ привличали чрезъ по-големи кредитни норми най-заможните и предприемчиви стопани, оставяйки на земеделските кооперации само малоимотни; лихвениятъ процентъ на популярните банки билъ твърде високъ, а сроковете на изплащането на отпуснатите земи изобщо твърде кратки и несъобразни съ характера на земеделското производство. Като съображения на економичностъ на кредита се тѣкваха незгодите отъ поддържането на двойни помѣщения и двоенъ персоналъ, често въ сѣвсемъ незначителни населени пунктове.

Най-после земеделските кредитни кооперации забелязаха, че социалниятъ съставъ на инициаторите за основаване на нови популярни банки въ селата произхождалъ изъ сръдата на лихвари, кръчмари, зеленчари и други лица, за които не можело да се приеме, че ще работятъ за интересите на кооперацията, па и за стопаните.

Популярните банки отъ своя страна възразяваха, че преди всичко новото стопанско развитие на страната и на единъ голѣмъ брой населени пунктове е предизвиквало социално прегрупироване и диференциране въ населението, като се

е създадал известен брой занаятчи, търговци, дребни индустриалци, за които е било невъзможно да задоволят своите кредитни нужди при организацията и средствата на земеделската кооперация, каквато е била въ основателските години на земеделското кооперативно движение.

Недостатъчни сж били за тия нови стопански деятели, преди всичко, кредитните норми на земеделската кредитна кооперация.

Независимо от това въ много случаи земеделските кредитни кооперации сж се оказвали затворени съсловни или партийно-политически организации, въ които членовете на популярните банки изобщо не сж бивали допускани да членуватъ.

По инициативата на Върховния кооперативен съветъ, който бѣше сезиранъ отъ представителитъ на кооперативното движение, презъ месецъ априлъ 1929 година, се дойде до една международна спогодба, върху която се съгласиха кредитните и ревизионни институти на земеделските кооперации и популярни банки, Б. ц. к. банка и Б. з. банка. Тазя спогодба, при все че смекчи много остротата на междukoоперативния споръ, не постигна окончателенъ резултатъ. Проникването на популярните банки въ погълматъ населени пунктове продължи.

Въ всичките почти населени пунктове съ сравнително по-разнообразенъ поминъкъ популярните банки въ паралелната си работа съ земеделски кооперации проявиха превъзходящите качества на своята организация, като банкови институти. Разширението на популярните банки и особено въ времето 1925 — 1931 г.

съвпадна съ една ера на просперитетъ и възходъ на народното стопанство, когато кредити биваха търсени отъ всички слоеве на населението, както за краткосрочни, респ. оборотни, цели, така и за инвестиционни цели, въ очакване по-добри условия или задържане на стопанското положение. Не бѣше трудно, поради това, за популярните банки да използватъ изцѣло разширението на своята работа, за да събератъ значителни обществени фондове, като собствени средства на популярните банки.

За този благоприятенъ процесъ на формиране на собственитъ фондове на популярните банки, допринесе въ не малка степенъ и политиката на Б. ц. к. банка, подт чиято стрѣха израстна изобщо градското кооперативно движение.

Б. ц. к. банка не бѣше прѣкомѣрно щедра въ кредититъ на кооперативитъ, членуващи при нея, а се стремѣше да развие въ тѣхъ самопомощта. Колкото се отнася до резултатитъ, постигнати въ това направление за всичките почти разклонения на градското кооперативно движение, известно е, че повикътъ срещу Б. ц. к. банка, че била „банка безъ пари“, не е билъ състоятеленъ. Градските кооперации, а особено популярните банки, бѣха още до толкова по-добре поставени, доколкото имъ бѣше възможно при Б. ц. к. банка да си създадатъ свои собствени кредити и ревизионни централизюзи, които работѣха системно за стабилизиранието на кооперациитъ и за тѣхното развитие.

Впрочемъ, първоначалното развитие на популярните банки, още преди учредяването на съюзитъ имъ, е било нерешително.

Популярни банки — общо (въ лева)

	Собствени средства	Влогове	Пласменти	Кредити
1913 г.	1.475.770	948.206	3.265.122	1.417.515
1926 г.	321.698.249	655.466.062	858.400.801	115.261.109
1928 г.	541.544.658	1.195.608.158	1.536.147.854	160.841.347
1930 г.	735.835.914	1.695.696.450	1.997.946.640	262.919.803

Разгледани сравнително отношенията между собствени средства, чужди средства и пласменти, видно е, че популярните банки отъ 1913 година не сж имали нито сегашната си база отъ собствени средства, нито сж могли да привлѣкатъ общественитъ спестявания въ съотношение приблизително еднакво съ днешното, нито сж били така слабо зависими,

колкото се отнася до използвани кредити, както по настоящемъ.

Изследването на приведенитъ отъ таблицата по-горе общи активни и пасивни пера е най-интересно въ две направления: а) голѣмината въ прирѣститъ на активитъ и пасивитъ на популярните банки презъ периода на благоприятната стопанска конюнктура 1926—1930 година; б) отношенията между собствени средства,

влогове, пласменти и кредитът за същото време и въ сравнение съ положението през 1913 година:

Колкото се отнася до темпа на разви-

тието на популярните банки, съществено различно е вече положението следъ преживяната стопанска депресия и следъ приложението на О. Д. З. К.

Популярни банки — общо (въ лева)

	Собствени срѣдства	Влогове	Пласменти	Кредити
1937 г.	1.061.359.000	2.696.998.000	2.791.290.000	584.497.000
1938 г.	1.128.489.000	3.097.912.000	2.980.217.000	595.542.000
за м. октом. 1939 г.	1.168.252.000	3.079.455.000	3.142.517.000	832.241.000

Тукъ цифритѣ показватъ, че развитието на популярните банки продължава да бѣде благоприятно, но отразяватъ преди всичко стабилността на тия кооперативи. Общитѣ народостопански условия отъ 1930 год. насамъ не сѣ съдържали условията за разрастване на популярния кредитъ въ предишнитѣ му размѣри.

Подробнитѣ предварителни сведения отъ общия своденъ отчетъ на всички 307 популярни банки за 1938 година потвърждаватъ направенитѣ по-общи констатации за условията, при които се развива популярния кредитъ. Действително, общиятъ балансъ на всички популярни банки за тая година показва както по-голѣми обороти, така и по-голѣми суми на главнитѣ пера на кредитния пласментъ. Сравнително повече нарастватъ заемитѣ срещу залогъ и ипотекитѣ, а също и кредититѣ по текущи смѣтки, докато увеличенията по другитѣ кредити сѣ умѣрени или незначителни. При все това общо кредитната работа не е много разширена: 160.557 индивидуални членове сѣ дължали 1.703 милиона лв. (1.692 мил. лв. за 1937 год.).

Отъ гледището на голѣмината на заемитѣ и социалния съставъ на длъжниците, които сѣ ги ангажирали, се установява, че най-голѣмо е участието въ дребнитѣ заеми на земеделцитѣ, занаятчинитѣ и търговцитѣ, а едри заеми 50.000 лева до 100.000 лева използватъ главно търговцитѣ, на които общо се пада най-голѣма частъ отъ популярнитѣ кредити. Освенъ заемитѣ, кредититѣ подъ текуща смѣтка сѣ особено предпочитана форма за използване отъ търговеца.

Различнитѣ и непрестанни смущения за кредита сѣ предизвикали и за популярния кредитъ набирането на сѣдебенъ и просроченъ портфейлъ: 699 мил. лв. за 1938 година (679 мил. лв. за 1937 година). Този портфейлъ, при все това, не можѣ

да се означае като несѣбираемъ. Най-голѣми части отъ сѣдебния и просроченъ портфейлъ на популярнитѣ банки произхождатъ отъ длъжници-търговци, занаятчини и чиновници.

Общата тенденция въ развитието на кредитния пласментъ на популярнитѣ банки е неговиятъ относителенъ застой въ сравнение съ положението презъ времето 1926 г. — 1930 г., за което бѣха по-горе приведени данни. Това, което е по-характерно въ сегашното развитие на популярнитѣ банки, при все че нѣма още решително значение нито за кредитната кооперативна система, нито за народното стопанство, е засилването на стопанската дейностъ на популярнитѣ банки. Популярнитѣ банки показватъ вече въ общия си отчетъ за 1938 година стойностъ на продадени стоки чрезъ потребителнитѣ отдѣли, действуващи при известенъ брой банки, предимно въ Северна България, всичко за 62 милиона лева (20 мил. лв. за 1937 година).

Увеличава се повече значението на извършенитѣ общи продажби на земеделски произведения, каквито популярнитѣ банки сѣ продали презъ 1938 година за 162 мил. лв. (142 мил. лв. за 1937 год.).

Тази стопанска дейностъ свързва популярнитѣ банки предимно съ О. О. д-во „Задруга“ при Сѣюза на популярнитѣ банки. Нейното обяснение при все това, трѣбва да се търси по-скоро въ стремѣжа на популярнитѣ банки да увеличатъ приходитѣ си, необходими за покриване на административнитѣ имъ разноски, които не могатъ да бѣдатъ покрити отъ ограничения кредитенъ пласментъ на такива банки, отколкото въ нѣкаква нова организация или директива отъ страна на съюзитѣ на популярнитѣ и кооперативни банки.

На мѣстна почва по-голѣмитѣ популярни банки действително подхващатъ стопански инициативи, безъ, обаче, да

изглежда, че целта сж стоковитѣ обороти, а само поощрение на мѣстни стопански интереси. Остава да се види, дали и тукъ не ще започне едно ново развитие въ по-големъ масщабъ за работа на популярнитѣ банки.

За това не липсватъ известни указания.

Ако тенденциитѣ на засилваща се стопанска дейность се очертаятъ въ по-значителни размѣри, това би било действително едно ново развитие въ дейността на популярнитѣ и кооперативни банки, което би наподобявало на извършената вече промѣна въ работата на земеделскитѣ кредитни кооперации.

При все, че съюзитѣ, като кредитни центри, не се ангажиратъ въ стопанската дейность, а правятъ това чрезъ отдѣлни свои креации, трудно би било отсега да се каже, какъ би се отразила една силно разрастнала стопанска дейность на популярнитѣ банки върху тѣхната кредитна работа.

Установенитѣ досега международни банковни начала не познаватъ смѣсване на кредитна и търговска работа за единъ и сщщ банковъ институтъ, който би работилъ за своя смѣтка.

Разглеждането на пасивитѣ на популярнитѣ банки не изтъква интересни за отбелязване промѣни. Собственитѣ срдства на популярнитѣ банки, дѣлове и фондове, следъ известни колебания, предизвикани отъ оттегляне на облекчени по О. Д. З. К. длъжници презъ 1936 год., отново се увеличаватъ.

Дѣловиятъ капиталъ е достигналъ въ 1938 година вече 708 мил. лв. (671 мил. лева за 1937 година), фондоветѣ на популярнитѣ банки сж увеличени сравнително повече и възлизатъ на 200 мил. лв. (176 мил. лв. за 1937 год.).

Самиятъ социаленъ съставъ на популярнитѣ банки, взети общо, показва една лека тенденция на промѣна, въ смисълъ на незначителни намаления въ броя на земеделци, занаятчии и търговци, срещу което се увеличава числото на членуващитѣ въ популярнитѣ банки чиновници, домакини и свободни професии.

Въпрѣки относителния застои въ най-големитѣ активи и пасиви на популярнитѣ банки, тѣхното положение като единъ отъ ръководнитѣ спестовни институти на страната не само че не е било засегнато, но е продължавало да се засилва. Влоговетѣ подъ различна форма при популярнитѣ банки въ края на 1938 година сж възлизали на 3.171.050.243 лв. (2.697.605.285 лв. за 1937 и 2.471.206 лева за 1936 година). Увеличението на влого-

ветѣ, като изразъ на довѣрие къмъ популярнитѣ банки, все пакъ не би следвало да се преценява напълно като признакъ на подобряващо се стопанско положение, нито на по-благоприятни условия за кредита изобщо, толкова повече, че то не съпада съ една по-оживена кредитна работа на популярнитѣ банки. Очевидно, една частъ отъ активнитѣ носители на стопанството при неясното международно положение не сж разположени да лансиратъ продуктивния си капиталъ въ производство и предприятия, а предпочитатъ да ограничаватъ рисковетѣ си.

Не сж отбелязани по-значителни тегления на влогове отъ популярнитѣ банки, дори по време на военно-политическитѣ събития на 1938 и 1939 година. Тегленията презъ м. мартъ 1939 година засегнаха само една група народностни популярни банки, а тегленията презъ месецъ септемврий 1939 година не надминаха по размѣра си сезоннитѣ колебания на спестяванията при популярнитѣ банки.

Ликвидността при популярнитѣ банки, при тия условия, е била напълно достатъчна, тъй като изплащането на веднага изискуеми чужди срдства е било обезпечено, както отъ достатъчнитѣ свободни и блокирани за гаранция на влоговетѣ разполагаеми срдства на банкитѣ, така сщщо и отъ тѣхния поржчителски сконтируемъ портфейлъ и значителнитѣ имъ собствени срдства.

Това обстоятелство, впрочемъ, може да се установи лесно отъ общитѣ сводни баланси на популярнитѣ банки.

Организационни и банковно-технически проблеми на популярнитѣ банки не се поставятъ съ настойчивостъ при сегашното стопанско и международно положение. Биха заслужавали при все това внимание и проучване два въпроса на популярнитѣ банки: а) дивидендната имъ политика въ връзка съ хода на набирането на собствени срдства; б) сливанията на популярни банки.

Очевидно поевтиняването на общодостъпния кредитъ чрезъ нѣкои нови частни банковни институти, като банка „Български кредитъ“, неизсикваши дѣловъ капиталъ, е направило кооператоритѣ по-чувствителни къмъ неплащането на редовенъ дивидендъ, който общитѣ събрания задържатъ за общеползни и осигурителни цели.

По-интересенъ е, при все това, вториятъ въпросъ за необходимостта отъ сливанията. Може би най-подходящъ изходенъ пунктъ за изследванията тукъ сж резултатитѣ отъ работата, респ. до-

ходността на популярния кредит и разносът на популярните банки.

Финансовите резултати на популярните банки, изразени в техните сметки за загуби и печалби, които, впрочем, са били положителни за популярните банки като едно цяло, представляват значителен интерес в няколко направления. Преди всичко тия резултатни сметки подчертават характера на популярните банки, като кредитни институти. Най-големите части от приходите, респ. печалбите, на популярните банки произхождат от кредитните им операции, а за олихвяване на влоговете, както и за административните си разноси банките са извършили най-големите си разходи.

Отделно за всяка банка, по-големи или по-малка, финансовите резултати към приключителния й баланс дават доста точни указания за доходността и рационалността на кредита, раздаван от отделните банки.

За целта може да послужи установяването на отношението между сумите на кредитния пласмент и административните разноси на отделните банки, а полученият резултат да се оточни допълнително с установяване на маржа между активния и пасивния лихвен процент, по който е работила популярната банка през определена отчетна година.

При все, че е деликатно да се публикуват така разработени сведения за

доходността от работата на отделните популярни банки и за техните административни разноси, може да се установи по несъмнен начин, че — колкото се отнася до економичност на работа и административни разноси, респ. разходи за наеми, канцеларски, командировки, възнаграждения и др. — сравнението между повече популярни банки, действащи в големия населен център, и една само популярна банка, действаща в по-незначително населено място, не е в полза на една само банка.

Обратно, за паралелно действащи популярни банки в градове с интензивни стопански отношения има възможности за пласмент и обороти, които им дават възможност да покажат един процент на административни разноси, който при добър марж между активната и пасивната лихва не е по-тежък за кредитните им пласменти в сравнение с положението на една само популярна банка в един административен център. С това не е още казано, че в най-големите градове на страната не ще се постави въпроса за известно концентриране на нестабилни популярни банки. Очевидно е, при все това, че в кампанията за безогледните сливания има много неустановеност и преувеличения и че в тоя случай схематизмът може да донесе по-скоро вреда.

Д-р Борис Янчулев

ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

СТОПАНСКОТО РАЗВИТИЕ НА СВЪТА ПРЕЗЪ 1939 ГОДИНА

През 1939 година световното стопанство се намираше изцяло под знака на подготовленията за война и на самата война. Испанската война, която имаше само областен характер и не възпираше общия ход на стопанския живот в света, завърши през началото на тази година. Периодът на мир в Европа до края на август 1939 година, обаче, бѣ използван от почти всички държави и главно от великите сили, за подготовката на новата война, която подготовка се изразяваше главно в голѣмото търсене на сурови материали на международните пазари и на значителните покупки на каучукъ, нежелѣзни метали, текстили и други стоки през изтеклото лѣто.

Първото голѣмо последствие от световен характер след избухването на войната от 1 септемврий, бѣше откъс-

ването на европейския континент от останалите континенти, в смисълъ, че редовният транспорт на стопански блага, между отделните материци, които бѣше твърде значителен и свързваше тѣсно стопанските интереси на цѣлата суша, бѣ затруднен за повечето държави и преустановен за Германия и въобще за срѣдна Европа.

Последното четиримесечие на годината премина също така под знака на „стопанската война“, поради което почти всички основни елементи, участващи в стопанския живот, като производство, разпредѣление на производството, разпредѣление на работната рѣка, цени, надници държавни финанси, кредит и т. н., понесоха важни и коренни промѣни, за да може да се осигури на народните стопанства единъ максимум на издръжливост и устойчивост срещу не-

благоприятните външни влияния.

Стопанската блокада, която се появява по моретата, наистина не доведе до пълно прекъсване на морския транспорт, а по-скоро предизвика промяна в търговските пътища, при което сухоземният превоз взе връх над морския, някои второстепенни пътища добиха първостепенно значение, а заедно с това се удължи пътя на стоките (англичаните твърдят, че американската електролитна медь се изнася за Германия през Тихия океан и Сибирь), поскъпи се транспорта, увеличи се риска и застрахователните премии, а заедно с всичко това се повишиха цените на стоките, дори когато производствените разходи останаха непроменени. Разбира се, промяната на посоките на пътищата, по които се движат стоките, доведе и до големи затруднения от технически характер, като едно от главните такива остава липсата на вагони за превоза на масовите стоки, които по-рано минаваха по море, а главно липсата на достатъчно вагони за поддържането на превоза на твърдите и течни горива.

Макаръ и да липсват доста статистически сведения, поради преставането да се публикуват такива от воюващите страни, ние ще се постареем да дадем един преглед на развитието на отделните стопански клонове въ света, който ще ни позволи да си съставим представа за неговото стопанско положение през 1939 година.

Земеделие

Изтеклата 1939 година бѣ доста благоприятна за земеделието, макаръ и производството на жито да бѣ по-слабо от рекордното производство през 1938 година. Въпреки това малко намаление на производството на жито, обаче, добивът от последното през 1939 г. е съ 15% по-голям от средния добив през 1933/1937 г.

От друга страна, понеже се застигнаха две изключително благоприятни реколти през 1938 и 1939 г., световните запаси от пшеница достигнаха до невооръжени и твърде обезпокоителни размери от 18.7 милиона тона на 1 август 1939 г., докато на същата дата през 1938 г. възлизаха само на 9.3 мил. тона. Достатъчно е да си припомним, че тези 9.3 милиона тона през 1938 година доведоха до незапомненото понижение в цената на житото, за да си представим какви биха били стопанските последици за производителите на жито, при удвоените шокове през 1939 г., ако

не бѣше избухнала войната, която разширява консумацията поради поддържането на голѣми войсковы контингенти и засилва складирането на запаси от воюващите и неутрални държави. Само войната може да създаде едно засилено закупуване на тези огромни шокове, което доведе и до повишаване на цената на пшеницата. Реколтата на царевичата, за която липсват официални данни, показва също така подобрение въ сравнение съ 1938 г., макаръ и производството да се очертава като по-малко от средното.

Споредъ току-що публикуваните сведения на Международния институт за земеделие въ Римъ, производството на зърнените храни и на цвекловата захаръ въ света и въ Европа показва следното развитие (вж. таблицата на стр. 281).

Както се вижда, за всички изброени по-горе стоки, производството през 1939 г. е по-голямо от средното през 1933/1937, а освен това има набрани шокове, които нѣма да позволят едно изгладняване на световните пазари съ земеделски произведения от първостепенна важност. Изключение въ това отношение прави Средна Европа, която може би ще почувствува липса от машини, поради възпирането на транспорта на соя и други маслодайни растения от далечния изтокъ.

За останалите земеделски произведения има повече или по-малко откъслечни сведения. Така, за памука се дават данни от английския „Економист“ само за Египетъ, гдето производството през 1939 г. възлиза на 1.799 хиляди бали, срещу 1.728 хиляди бали за 1938 г. и 2.202 за 1937 г. Въ Съединените щати производството на памукъ възлиза 11.928 хиляди бали през 1939 г., срещу 11.943 хиляди бали през 1938 и 18.946 хиляди бали през 1937 г.

Производството на вълна, пакъ споредъ лондонския „Економистъ“, възлиза въ Аржентина на 384 милиона либри за 1939 г., срещу 399 милиона либри за 1938 год. и 380 милиона за 1937 г.; въ Австралия — на 1.011 милиона либри за 1939 срещу 985 милиона либри за 1938 и 1.023 милиона за 1937 г.; Южна Африка 276 милиона либри за 1939, срещу 264 милиона за 1938 и 246 милиона за 1937 г. и най-после за Англия — 112 милиона либри за 1939 срещу 116 милиона за 1938 и 107 милиона за 1937 г.

Както се вижда, производството на най-важните текстилни влакна от растителен и животински произходъ през 1939 г. също така е било по-голя-

Стоки	Заета площ			Производство		
	1939	1938	1933,37	1939	1938	1933/1937
	1,000 хектари			1,000 квинтали		
Пшеница						
Свѣтъ	94.416	101.563	89.883	999.739	1.064.443	832.226
Европа	21.762	21.257	20.480	336.055	354.189	287.439
Ръж						
Свѣтъ	17.613	17.720	17.057	242.898	242.741	214.274
Европа	14.237	14.422	14.400	220.907	218.590	199.018
Ечмикъ						
Свѣтъ	22.928	21.684	21.248	307.034	282.161	247.141
Европа	7.439	7.609	7.922	120.800	126.791	113.060
Овесъ						
Свѣтъ	30.627	31.678	31.767	388.732	406.084	354.543
Европа	10.716	10.646	10.900	177.458	180.874	165.101
Царевица						
Свѣтъ	—	66.665	68.580	—	1.006.388	902.396
Европа	—	12.606	12.445	—	187.477	170.773
Цвеклова захаръ						
Свѣтъ	—	—	—	112.696.323	102.882.284	98.581.323
Европа	—	—	—	94.837.323	84.819.148	84.094.006

мо при главните производители, отколкото през 1938 г.

Индустрия

Общо взето, индустриалното производство през 1939 г. показва увеличение в сравнение с 1938 г. Индексът на индустриалното производство през юли 1939 г., за която дата има последни сведения, е възлизал на 108.8, срещу 105.9 за декември 1938 при база 1928 равно на 100. В началото на годината се отбелязваше едно общо намаление на индустриалното производство, която тенденция продължи до м. април, когато най-близкият индустриален индекс през течение на годината отбеляза 103.5. От м. май насам започна засилване на производството и ние можем да сждим от индексите за индустриалното производство за по-главните страни, които публикуват такива индекси в изданията на Обществото на народите, че общото свѣтовно индустриално производство се е задържало на едно по-високо ниво от това през м. юли, до края на годината.

Все пакъ, състоянието на война през последното четиримесечие даде своите отражения и върху индустриалното производство, като нѣкои индустрии, пре-

димно тѣзи свързани с обработката на метали и с нуждите на военното стопанство, показват максимално развитие, докато нѣкои други, предимно луксозните и текстилните, отбелязват известно намаление, главно поради липсата на нѣкои сурови материали.

За разлика от войната през 1914/1918, месеците, предшестващи сегашната война, показват едно огромно засилване на производството на сурови материали. Така производството на стомана възлиза на 8.5 милиона тона месечно през юли 1939, срещу 7.4 милиона тона през декември 1938, докато производството на каля в свѣта достига 23.800 хиляди тона през юли 1939 срещу 9.400 хиляди тона през декември 1938. Най-после, транспортът на каучукъ, който замѣства данните за производството, се е удвоил през 1939 год. в сравнение с 1938 г.

Производството на вжглица през 1939 г. сжщо така нараства значително, като само в Съединените щати то възлиза през 1939 г. на 33.000 тона срѣдно месечно, срещу 29.378 хиляди тона срѣдно месечно за 1938 година.

Производството на злато в свѣта сжщо така нараства, достигайки 39.3 милиона унци чисте злато, срещу 37.0 ми-

лиона унци през 1938 г. и 34.8 милиона през 1937.

Индексът на индустриалното производство в най-важната страна в това отношение — Съединените щати, показва голямо увеличение, като достига в края на декември 1939 г. 108 (1929 равно на 100), срещу средно месечно за 1938 г. 72.3 и за 1937—92.2.

Почакване на индекса на индустриалното производство се отбелязва още в Белгия, България, Канада, Унгария, Летония, Норвегия, Англия, Румъния, Швеция и др., а стабилизиране на индекса се очертава в Дания, Южноафриканския съюз и някои други — повторостепенни страни. Липсват сведения за воюващите страни, но като се има предвид, че днешната война е такава на материално превъзходство, може с сигурност да се предвиди, че индустриалното производство в тези страни е надминало далеч производството в неутралните страни, за които дадохме сведения по-горе.

Търговия

Свѣтовната търговия не е показала през

Външна търговия на 19 държави изразена в национални монети

Държави	1939		1938		± за 1939 в сравнение с 1938 година	
	Вносъ	Износъ	Вносъ	Износъ	Вносъ	Износъ
Въ милиони на местната валута						
Европейски страни						
Белгия (франка)	19.373	21.676	22.694	21.493	— 14.6 ⁰ / ₁₀	— 10.4 ⁰ / ₁₀
България (лева)	5.197	6.064	4.934	5.578	+ 5.3 ⁰ / ₁₀	+ 8.7 ⁰ / ₁₀
Дания (крони)	1.742	1.575	1.625	1.535	+ 7.2 ⁰ / ₁₀	+ 2.6 ⁰ / ₁₀
Естония (крони)	101.4	118.2	107.2	103.9	— 5.4 ⁰ / ₁₀	+ 13.8 ⁰ / ₁₀
Гърция (драхми)	12.275	9.200	14.761	10.149	— 16.9 ⁰ / ₁₀	— 9.4 ⁰ / ₁₀
Унгария (пенго)	489.3	605.8	410.6	522.4	+ 19.2 ⁰ / ₁₀	+ 16.0 ⁰ / ₁₀
Ирландия (лири)	43.5	26.9	41.0	23.9	+ 6.1 ⁰ / ₁₀	+ 12.6 ⁰ / ₁₀
Летония (лати)	226.0	230.3	227.3	227.2	— 0.6 ⁰ / ₁₀	+ 1.4 ⁰ / ₁₀
Норвегия (крони)	1.361.8	808.2	1.172.7	786.5	+ 14.2 ⁰ / ₁₀	+ 2.8 ⁰ / ₁₀
Холандия (флорини)	1.517	966	1.415	1.039	+ 7.2 ⁰ / ₁₀	— 7.0 ⁰ / ₁₀
Румъния (леи)	22.890	26.808	18.768	21.533	+ 22.0 ⁰ / ₁₀	+ 24.5 ⁰ / ₁₀
Англия (лири)	840.0	438.8	858.0	470.8	— 2.1 ⁰ / ₁₀	— 6.8 ⁰ / ₁₀
Швеция (крони)	2.488.9	1.879.3	2.081.8	1.843.3	+ 19.5 ⁰ / ₁₀	+ 1.9 ⁰ / ₁₀
Швейцария (франка)	1.889.4	1.297.6	1.606.9	1.316.6	+ 17.6 ⁰ / ₁₀	— 1.4 ⁰ / ₁₀
Югославия (динари)	4.757.4	5.521.2	4.975.3	5.047.4	— 4.4 ⁰ / ₁₀	+ 9.4 ⁰ / ₁₀
Неевропейски страни						
Австралия (австр. лири)	120.4	120.0	132.1	133.8	— 8.9 ⁰ / ₁₀	— 10.4 ⁰ / ₁₀
Китай (кит. долари)	1.333.7	1.027.2	886.2	762.6	+ 50.5 ⁰ / ₁₀	+ 34.7 ⁰ / ₁₀
Египет (ег. лири)	33.2	32.9	36.0	28.6	— 7.8 ⁰ / ₁₀	+ 15.0 ⁰ / ₁₀
Съединени Щати (дол.)	2.300*)	3.100*)	1.950	3.057	+ 17.9 ⁰ / ₁₀	+ 1.4 ⁰ / ₁₀

*) Предварителни сведения.

Както се вижда от горната таблица, макаръ и презъ 1939 г. да се отбелязва едно срѣдно повишение на ценитѣ въ сравнение съ 1938 г., външната търговия на изброенитѣ 19 държави не показва съществени отклонения, съ изключение на нѣкои само страни, между които първо мѣсто държи Китай, а отъ европейскитѣ държави — тѣзи, които представляватъ транзитни пѣтища за Германия, (Белгия, Унгария) или се намиратъ подъ ударитѣ на блокадата (Естония, Летония), или най-после се намиратъ подъ прѣкия контролъ на английската флота (Гърция).

Цени

Обратното на войната презъ 1914/1918, първитѣ месеци на сегашната война се характеризиратъ съ едно чувствително повишение на ценитѣ на суровитѣ материали, докато ценитѣ на хранителнитѣ произведения показватъ сравнително помалки увеличения. Най-търсенитѣ сурови материали презъ годината бѣха вълната, каучукътъ, металитѣ и зърненитѣ храни.

Следнитѣ индекси на свѣтовнитѣ цени въ злато даватъ една представа за промѣнитѣ въ най-важнитѣ групи стоки презъ 1939 г.

Свѣтовни цени въ злато
(юний 1932 равно на 100)

С т о к и	28 декем. 1938	26 юний 1939	29 декем. 1939
Зърнени храни . . .	84.1	81.0	103.0
Колонизални произве- дения	101.2	112.2	101.7
Мазнини и растител- ни масла	90.3	89.9	99.5
Текстили	100.4	112.5	144.4
Метали	115.1	116.5	122.5
Общъ претегленъ ин- дексъ	93.5	94.7	15.9

Въ сравнение съ м. августъ също така се отбелязватъ значителни повишения. Така, презъ януарий 1940 г., ценитѣ на едро въ злато сѣ се покачили въ сравнение съ августъ 1939 г. срѣдно съ 28%. Нѣкои отъ по-важнитѣ стоки, обаче, които сѣ обектъ на експортна търговия и едновременно съ това сѣ обявиени за контрабандни или сѣ подложени на износни ограничения, показватъ голѣми поскъпвания. Така, цената на петрола показва повишение съ 71% за казания периодъ, цената на въглищата нараства съ

42%, а желѣзото, стоманата, текстилнитѣ влакна, маслодайнитѣ семена и зърненитѣ храни поскъпватъ съ 30 до 35%.

Периодътъ августъ 1939 — януарий 1940 се е отразилъ и въ едно значително повишение на общитѣ индекси на ценитѣ на стокитѣ въ отдѣлнитѣ държави, които повишения за по-важнитѣ отъ тѣхъ сѣ били следнитѣ: Англия — 31%; Франция — 47%, Белгия и Дания — 3%; Норвегия — 31%; Югославия — 21%; Швейцария — 19% и Съединенитѣ щати — 9%. Въ Германия, обаче, нивото на ценитѣ и на издрѣжката на живота е останало стабилно поради строгото рационизиране на консумацията на множество хранителни произведения и поради подмагането на цѣлата консумация на опредѣлени норми.

Международниятъ париченъ и капиталовъ пазаръ

Политическата нестабилностъ въ свѣта даде като резултатъ нестабилностъ и на паричния и капиталовъ пазаръ. Паричниятъ пазаръ презъ 1939 г. може да се характеризира на кратко както следва: Всички голѣми предприятия обърнаха голѣмо внимание на ликвидността си, като задържаха колкото се може повече касови наличности; 2) Новитѣ инвестиции намаляха значително въ сравнение съ 1938 г. и 3) Движенията на капиталитѣ презъ годината се диктуваха не отъ творчески замисли, а отъ страха предъ войната, поради което тѣ вземаха характера на бѣгство къмъ най-сигурната страна — Съединенитѣ щати.

Вследствие на това бѣгство златнитѣ резерви на Съединенитѣ щати достигнаха рекордната цифра 17.6 милиарда долара, срещу 14.1 милиарда въ края на 1938 г. Отъ това увеличение на златния приливъ къмъ Америка само на последнитѣ четири военни месеци на годината се падатъ надъ 1 милиардъ долара. Би било неточно, обаче, цѣлиятъ този приливъ да се отдаде само на паническия страхъ, който е обхваналъ капиталиститѣ. Една значителна частъ отъ прилива на злато къмъ Америка се дължи на изплашанията на военни поръчки отъ страна на редица европейски държави. Въ прѣки този отливъ на злато отъ Европа къмъ Америка, монетното положение на европейскитѣ държави не бѣ чувствително влошено. До избухването на войната най-важнитѣ събития отъ монетенъ характеръ съ международно значение бѣха: продължаването презъ м. юлий на пълномощията на председателя Рузвелтъ да извършва монетната реформа въ Съединенитѣ щати и реформата на Англий-

ската банка, извършена на 6 януарий и на 9 февруарий. Съгласно тази реформа една част от златото на Банк офъ Ингландъ бѣ прехвърлено на изравнителния валутенъ фондъ. Освенъ това златниятъ запаси на Английската банка бѣха преоценени при курсъ 148.5 шилинга равни на една унция, като този курсъ можеше да се измѣня всѣка седмица.

Следъ започването на войната, Англия въведе нови реформи по отношение на капиталовия и париченъ пазаръ, които мѣрки се налагаха отъ нуждата да се проведе една политика на националната защита. Така, търговията съ злато бѣ поставена подъ надзора на държавата, въведоха се ограничения въ валутния трансферъ къмъ чужбина и се прехвърлиха почти всички златни резерви на Банк офъ Ингландъ, на стойностъ около 280 милиона лири стерлинги, върху изравнителния фондъ, поради което отъ 7 септемврий 1939 г. лирата стерлингъ стана книжна монета.

Въ Франция бѣха взети подобни мѣрки, като общата имъ целъ бѣше да се спре бѣгството на капитали отъ Франция и да се улесни притокътъ на избѣгали или чужди капитали къмъ страната.

Най-после, съ спогодбѣт между Англия и Франция отъ 17 ноемврий и 4 декемврий 1939 г. се постигна едно твърде тѣсно сътрудничество между дветѣ страни въ полето на паричните проблеми, ценитѣ и девизнитѣ въпроси. Бѣха установени паритети между дветѣ монети, уговориха се начинитѣ на плащания на доставкитѣ, вършени отъ едната страна на другата, безъ плащане въ злато и се постигна съгласие относно начинитѣ за избѣгване на взаимната конкуренция между дветѣ страни на чуждитѣ пазари.

Въ Германия на 15 юний 1939 г. бѣ извършена една основна реформа въ организацията на Райхсбанкъ, съ целъ да се постигне пълно единство въ ръководството на германското стопанство съ огледъ на плановото му и военно насочване. Отъ тази дата насамъ Банката е поставена подъ прѣвитѣ заповѣди на Водача на Германия.

Що се отнася до неутралнитѣ държави, най-сѣщественитѣ фактъ въ развитието на тѣхнитѣ парични и валутни пазари се състои въ откъсването на много отъ тѣхъ отъ стерлинговия блокъ, къмъ който принадлежаха въ миналото, за да се прехвърлятъ къмъ доларовия блокъ, който се създаде безъ инициативата и дори безъ съгласието на Америка. Въ

всички страни, съ изключение на Швейцария, Холандия, Белгия, Португалия, Съединенитѣ щати, Мексико, Сръдноамериканскитѣ държави и Филипинитѣ, бѣха въведени строги камбиални режими, които целяха преди всичко защитата на мѣстната национална монета отъ влиянието на международнитѣ условия и на голѣмитѣ международни монети, които показватъ отклонения въ курсовѣтѣ си, често пѣти противни на интереситѣ на по-малкитѣ държави.

По отношение на вътрешнитѣ парични пазари, най-важниятъ фактъ, който може да се отбележи като повсемѣстна проява, е деградирането на ролята, която играеше въ миналото сконтовиятъ процентъ на емисионнитѣ банки. Почти въ всички страни неговитѣ промѣни останаха безъ значение и безъ влияние върху хода на работитѣ на паричния пазаръ и на стопанството, тъй като презъ последната година влѣзоха въ действие много други фактори, по-важни и по-силни, въ сравнение съ които лихвата на емисионния институтъ играе само второстепенна роля. Засилиха се навсѣкжде и методитѣ на плащане на всички търговски обороти само въ брой, вследствие на което ликвидността на предприятията се увеличи.

Изводи

Отъ изложеното до тукъ може да се извади заключението, че въ стопанско отношение 1939 г. е показала едно очевидно развитие, въпрѣки, а може би въ известна степенъ и поради, незапомнената политическа нестабилностъ, която царѣше въ всички части на свѣта. За разлика отъ миналитѣ години, плановото стопанисване въ почти всички области на стопанския животъ бѣ възприето навсѣкжде, съ изключение на нѣкои държави отъ американския континентъ, които все още живѣятъ при единъ по-свободенъ стопански режимъ. Целитѣ на плановото стопанство, обаче, иматъ само военнозащитенъ характеръ, което все още не значи, че следъ минаването на военната опасностъ ще се възвърне напълно старото положение. Ненормалнитѣ времена принуждаватъ държавитѣ да правятъ опити, които макаръ и понѣкога осѣдени теоретично, даватъ добри практически резултати, нѣщо което удължава трайността на „временнитѣ мѣрки“, за защитата на стопанството отъ военни рискове.

Изтеклата година е началото на единъ такъвъ периодъ на стопански емпиризмъ, изходътъ отъ който не може да се предскаже, защото бъдещето крие

толкова много неизвестни, колкото крие и самият развой на войната.

Планирането въ народостопански мащабъ, автархията и борбата съ инфла-

цията, това сж все пакъ, основните начала, които ръководятъ националната и международната политика почти въ цѣлия свѣтъ.

А. Кемилевъ

ПЕТРОЛЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

Още въ края на миналата европейска война пролича голѣмото значение на земното масло. Войната престана да бѣде едно по-голѣмо или по-малко стълкновение между хора, въоръжени съ най-обикновени оръжия; напротивъ, тя се превърна въ едно голѣмо състезание на машини и вещества, които носятъ своите смъртоносни стрели на стотици километри въ вражеската земя. Личната храбростъ отстъпи на заденъ планъ; на предна линия излѣзоха най-сложно конструирани машини, въ стоманенитѣ сърдца и жили на които тече една особена кръвъ, наречена земно масло или петролъ. Когато въ края на 1917 г. съюзниците останаха на западния фронтъ съ само 28,000 тона земно масло, Клемансо отправи зовъ за помощъ къмъ Съединенитѣ щати: „Невъзможността да попълнимъ нашитѣ резерви отъ бензинъ, писа той, ще има за послѣствие спирането на всичкитѣ ни армии. Ако съюзниците не искатъ да загубятъ войната, то тѣ не бива да гледатъ бездейно въ момента на голѣмата германска офанзива и да оставятъ Франция безъ масло; защото петролътъ е кръвта на сраженията; той печели войнитѣ“ — Рокфелеръ, американскиятъ петроленъ кралъ, изпрати цѣлата си танкова флота въ Франция. Тази „вълна отъ петролъ“, споредъ единъ изразъ на лордъ Кързонъ, донесе победата на съюзниците. Едно е сигурно, че петролътъ много помогна на съюзниците да изведатъ войната на добъръ край. Думитѣ на Клемансо, цитирани по-горе, иматъ още по-голѣмо значение за войната, която сега се води. Моторизацията на армитѣ, която въ миналата война едва започваше, сега е доведена до крайностъ. Числото на аеропланитѣ бѣше много малко; сега то възлиза на хиляди.

Настанаха сж голѣми промѣни въ вида на горивото, употребявано отъ търговскитѣ и военни флоти, както се вижда отъ таблицата въ лѣвата колона.

На това голѣмо увеличение на консумацията отговаря съответно увеличение на добива: презъ 1913 година свѣтовното производство на земно масло е възлѣзло на 53.661.000 тона; презъ 1938 година то се е покачило на 271.362.000 тона. То се разпредѣля както следва (1938 г.):

Съединени щати	164,740,000 тона
Русия	29,300,000 „
Венесуела	27,740,000 „
Иранъ	10,000,000 „
Холандска Индия	7,300,000 „
Румъния	6,600,000 тона
Мексико	4,800,000 „
Иракъ	4,250,000 „
Други страни	16,632,000 „

Отъ това количество на европейското производство се падатъ около 37,000,000 тона или 13.6% отъ цѣлото свѣтрово производство. Като се вземе предвидъ, че населението на Европа е около 500 милиона (1/4 отъ цѣлото население на свѣта), това количество е малко, още повече, че то е и съвсемъ неравномерно разпредѣлено. Въ Европа само Русия и Румъния разполагатъ съ свой собственъ петролъ; всички други страни се намиратъ въ една много неприятна зависимостъ отъвънъ. Това се отнася както за Германия, така и за Англия и Франция и Италия. Голѣмото количество земно масло, което произвежда Русия, отговаря на голѣмитѣ нужди, които има тази страна, поради мощната моторизация на земледѣлнето; тази е и причината, че, въпрѣки силно увеличеното производство, износътъ ѝ за други страни спада отъ година на година. Така, презъ 1936 г. отъ Русия сж изнесени само: сурово земно масло 167,000 тона, бензинъ — 419,000 т., газъ за горене — 383,000 т., газьолъ — 545,000 т. и мазутъ — 823,000 тона. При това голѣмо производство единъ износъ отъ кръгло 2.5 милиона тона, е незначителенъ. Румъния, макаръ и съ по-малко производство, дава много по-благоприятни изгледи, като страна-износителка на земно масло. Така, при едно производ-

Гориво на свѣтовната флота (въ %)

	1914 г.	1938 г.
Вжглища	88.84	46.54
Масло за котли	2.65	29.57
Масло за мотори	0.45	22.45
Платноходи	8.06	1.44

ство отъ 8,676,000 тона презъ 1936 г. тя е изнесла следните количества: бензинъ — 2,097,000 тона, газъ за горене — 1,147,000 т., газьолъ — 1,181,000 т., мазутъ — 1,764,000 т., разни други продукти — 37,200 т., или всичко износъ 6,226,000 тона, т. е. 71.6% отъ произведеното количество земно масло! — Отъ горното следва, че излишците на европейската петролна индустрия сж около 8—9 милиона тона. Срещу този излишекъ мирновременните нужди на европейските страни сж следните. Презъ 1936 г. сж били внесени следните количества земно масло и неговите деривати:

Германия	4.203.000 тона
Австрия	294.000 "
Белгия	1.179.000 "
Дания	694.000 "
Испания	878.000 "
Франция	7.311.000 "
Италия	1.878.000 "
Норвегия	472.000 "
Швеция	1.172.000 "
Англия	10.000.000 "

Или нуждите на Европа (безъ Русия и Румъния) възлизатъ на крагло 30 милиона тона. Тръбва да споменемъ, че военните нужди сж въроятно много по-големи, но, разбира се, въ точностъ неизвестни. Тъзи доста големи дефицити се покриватъ чрезъ вносъ на земно масло презъ океана, главно отъ Америка и Азия. При това, главни експортни страни не сж Съединените щати, както обикновено се мисли, защото тѣ иматъ огромна вътрешна консумация. Това се вижда отъ следната таблица, която показва експорта на земно масло и неговите деривати презъ 1936 г.

Венецуела	23.321.000 тона
Съединен. Щати	15.500.000 "
Иранъ	6.860.000 "
Хол. Индия	5.113.000 "
Мексико	3.191.000 "
Иракъ	3.000.000 "
Колумбия	2.356.000 "
Перу	2.063.000 "
Всичко за експортъ	61.104.000 "

Излишците за експортъ се даватъ главно отъ малките страни съ примитивна още техника. Така, Венецуела, Иранъ, Иракъ, Мексико, Перу, Колумбия изнасятъ почти цѣлото си производство. Най-големиятъ експортъоръ на земно масло е Венецуела. Петролните залежи тукъ сж разположени непосредствено около

залива Макарайбо и транспортътъ с много удобенъ. Венецуела е отъ жизнено значение за английската атлантическа флота. За Сръдиземно море и за въздушния пътъ, който води отъ Англия за Индия, сж отъ особено значение залежите въ Иракъ и на островитѣ Бахрейнъ. Единъ грамаденъ петролопроводъ отъ 1850 км. почва отъ Киркукъ и върви до Хадита (на Ефратъ) като двойна трѣба. Отъ Хадита петролопроводътъ се раздѣля и трѣгва въ две различни направления: единъ клонъ минава презъ Сирия и Левантъ и излиза въ Триполи на Сръдиземно море (френски петролопроводъ); другиятъ клонъ презъ Трансйордания и Палестина излиза въ Хайфа пакъ на Сръдиземно море (английски петролопроводъ). Този петролопроводъ надмина доскоро най-дългия петролопроводъ Баку-Батумъ (около 900 км.)

Капиталътъ, който експлоатира петролните залежи, е въ рѣдки случаи отъ мѣстно произхождение; понеже самата работа е доста сложна и свързана съ голѣми рискове, само мощни трѣстове могатъ да се занимаватъ съ добиването и търговията съ това земно богатство. Въ по-малките страни, бедни на капитали, тѣзи трѣстове диктуватъ много прояви въ външната и вътрешна политика. Ето нѣколко примѣра. Капиталътъ, вложенъ въ експлоатацията на румънското земно масло, се разпредѣля така: 35% френско-белгийски, 25% англо-холандски и 13% американски; остатъкътъ отъ 27% се намира въ румънски ръце. Споредъ едно решение на Обществото на народитѣ, капиталитъ въ концесията „Irac Petroleum Co“, се разпредѣлятъ както следва: британски ((Anglo-Iranian) — 23.75%; британско-холандски (Dutch-Shell) — 23.75%; американски (Standard Oil) — 23.75%; френски (Compagnie française des Pétroles) — 23.75%; Gulbenkian — 5%. И така е съ земното масло въ цѣлия свѣтъ. Само 2.5% отъ свѣтовното производство се пада на територията на британската империя; британскиятъ капиталъ, обаче, експлоатира надъ 20% отъ свѣтовното производство. Тази липса на земно масло на територията на грамадната британска империя накара Англия да мобилизира своя капиталъ. Британските петролни трѣстове успѣха да сложатъ ръка върху всички залежи отъ земно масло въ източното полукълбо на земята. Така „Royal Dutch Schell Company“ и „Anglo-Iranian Oil Company“ станаха носители на британските петролни интереси. Не единъ пътъ британскиятъ капиталъ е встъпвалъ въ бой съ амери-

канския петролен капитал. Особено гореща бѣ борбата за земното масло въ срѣдна и южна Америка. Следъ завладѣването на близкосточнитѣ петролни центрове, англичанитѣ обърнаха внимание на огромнитѣ и още почти девствени залежи въ срѣдна и южна Америка. Американскитѣ Съединени щати отъ своя страна съвсемъ не искаха да допуснатъ, щото въ земитѣ отъ двѣтѣ страни на Панамския каналъ да се строятъ танкови станции, принадлежащи на Англия. Американското правителство затова подкрепи съ всички възможни сръдства американската Standard Oil Co въ борбата ѝ съ англичанитѣ. И отъ двѣтѣ страни се прояви голямо упорство и готовност за жертви. Най-после борбата свърши съ споразумение; английскитѣ дружества поставиха подъ своя контролъ 40—45% отъ производството на странитѣ около Караибското море и една частъ отъ аржентинското производство; американцитѣ можаха да загаятъ за себе си цѣлото производство на Колумбия и Перу, както и значителни части отъ венецуелското и мексиканско производство. Само въ две страни този мощенъ капиталъ претърпѣ неуспѣхъ: Русия и напоследѣкъ Мексико; и въ двѣтѣ страни залежитѣ бѣха национализирани и интернационалниятъ капиталъ изгоненъ. Колкото и невѣроятно да е, обаче, движението за национализация излѣзе отъ Русия; национализацията бѣ извършена тамъ веднага следъ европейската война. Английската група Shell подъ ръководството на Хенри Детердингъ се опита на нѣколко пѣти да организира единенъ фронтъ на интернационалния петроленъ капиталъ противъ руския петролъ. Групата Shell бѣше даже откупила следъ революцията частноправниѣ искания на бившитѣ руски петролни дружества; Русия, обаче, се противопостави съ всички сръдства противъ признаването на тѣзи искания. Създадениятъ отъ Детердингъ фронтъ противъ „откраднатия“ руски петролъ получи една пукнатина, когато въ 1928 г. американскитѣ „Vacuum Oil“ и „Standard Oil“ неочаквано сключиха договори за доставка на петролъ съ Съветитѣ. По този начинъ старото съперничество между Америка и Англия пакъ се прояви. Толкозъ по-голяма бѣше изненадата, когато въ 1929 г., настѣпи едно примирение на непримиримия Детердингъ. Презъ тази година бѣ гарантиранъ отъ Детердингъ на руския петроленъ синдикатъ пласментътъ на 1 милионъ тона годишно на английския пазаръ, и то за срокъ отъ 3 години! Гру-

пата Shell се отказа отъ предимното си искане, Съветитѣ да отдѣлятъ известна частъ отъ продажната цена въ полза на бившитѣ притежатели на руската петролна индустрия. Съ това се приключи единъ отъ най-драматичнитѣ конфликти въ петролното стопанство следъ европейската война. Жилавитѣ опити на руситѣ да разширятъ на всѣка цена тѣхния износъ на петролъ довеждаха, обаче и следъ това до упорити борби съ свѣтовнитѣ петролни трѣстове. Увеличението на вътрешната консумация въ връзка съ петгодишнитѣ планове и въоръженията принудиха руситѣ да се откажатъ отъ своитѣ планове за разширение на свѣтовния пазаръ.

Въ Мексико национализирането на петролнитѣ залежи не можа да стане така бързо както въ Русия. Силидна основа за тази национализация се създаде съ промѣната на мексиканската конституция отъ 1917 г. Членъ 27 отъ тази конституция казва: „Нацията е собственица на всички земи и води, минерали, земно масло и всички въглеводороди“ . . . „Само мексиканци по рождение или по натурализация и мексикански дружества иматъ право да закупуватъ земя или да получаватъ концесии за нейното използване. Нацията може да дава сѣщитѣ права и на чужденци съ условие, че тѣ ще деклариратъ въ Министерството на външнитѣ работи, че тѣ по отношение на такава собственостъ ще се третиратъ като мексиканци и се отказватъ отъ правото си да се обръщатъ за помощъ къмъ своето правителство“. — Изпълнението на този членъ отъ конституцията не бѣше лесно; мощниятъ петроленъ капиталъ свалѣше неудобнитѣ немъ председатели. Най-после председателятъ Карденасъ нанесе решителния ударъ. Членъ 27, оспорванъ отъ 20 години насамъ, бѣ сложенъ въ действие. Карденасъ заповѣда да се експроприра веднага цѣлия капиталъ, вложенъ въ мексиканския петролъ, всички петролни извори и инсталации. Инсталации и машини за 450 мил. долара и 60 милиона фунта преминаха въ владение на мексиканската държава. Това стана въ края на мартъ 1938 г. Англия и Съединенитѣ щати дойдоха до крайно възбуждение; искаше се интервенция въ Мексико. Между Мексико отъ една страна и Лондонъ и Вашингтонъ отъ друга се почна истинска война съ ноти. Протеститѣ на Англия бѣха особено силни. Съединенитѣ щати заплашиха, че ще спратъ покупкитѣ на сребро. Но американцитѣ не отидоха до крайностъ; тѣ заплашваха, но се пазѣха да преминатъ

към действие, за да не получат още един път прекура „тирани-империалисти“. Даже въ Вашингтон признаха на Мексико правото на национализация, като прибавиха, че национализацията съвсем не значи конфискация. Мексико бѣ обаче, едва ли въ състояние да плати нѣкакво обезщетение на петролнитѣ князе. Между това Мексико се стреми да повдигне съ собствени сили западната следствие национализираното производство, а също и да намѣри клиенти. Това, обаче, не е тъй лесно, както изглежда на пръв погледъ. Тръстоветѣ сѣ взели всички параходи-цистерни, а безъ тѣхъ нѣма експортъ. И работницитѣ, които съ ентузиазмъ проведоха акцията на национализирането на петрола, трѣбваше сега да се задоволятъ съ много по-лоши условия на работа, отколкото при петролнитѣ магнати. При лесната възбудимостъ на мексиканскитѣ работници и като се взематъ предвидъ радикалнитѣ настроения на синдикатитѣ, стопанскиятъ упадѣкъ следъ остраиването на петролнитѣ магнати — всичко това, може да донесе въ Мексико тежки социални борби и революции — нѣща, които изгоненитѣ петролни магнати ще използватъ най-рационално въ своя полза.

Войната, която се води въ Европа между Германия отъ една страна и Англия и Франция — отъ друга, създаде съвсемъ ново положение въ снабдяванетоъ съ петролъ. Почти всички петролни страни въ свѣта и пѣтица, които водятъ къмъ тѣхъ, се контролиратъ отъ англо-френцитѣ. Доставка на петролни деривати даже за неутралнитѣ зависи изключително отъ милостта на англичанитѣ — владетелитѣ на морскитѣ пѣтица; пѣтъ на петрола за Германия лѣкъ е съвсемъ отръзанъ. Единственитѣ източници, отъ които Германия може да си доставя земно масло сѣ: 1) нейнитѣ собствени петролни залежи съ годишно производство около 500,000 тона (1936 г.); 2) нейното синтетично производство на бензинъ и смазочни масла; отъ долнокачествени кафяви каменни въглища въ

Германия се получаватъ напоследѣкъ около 1 милионъ тона; 3) чрезъ търговски договори Румѣния се е задължила да доставя на Германия една опредѣлена частъ отъ своето производство; 4) отъ Русия, съ която е сключенъ също договоръ. Особено е интересно положението на Румѣния, тя има гаранции отъ Англия за своята цѣлостъ, капиталътъ, който експлоатира румѣнскитѣ петролни залежи е въ болшинството си англо-френски и при все това Румѣния доставя все по-голѣми количества петролъ на Германия! Докога ще продължава това, ние не знаемъ; въ всѣки случай, то не може да продължава още много време; Румѣния ще трѣбва да задоволи или едната или другата отъ воюващитѣ страни. Може би около румѣнскитѣ петролни залежи ще назрѣе въ близко бъдеще единъ епизодъ отъ борбата на голѣмитѣ воюващи страни за завладяване на петрола. За Германия румѣнскитѣ петролъ е въпросъ на животъ и смъртъ . . . а Англия закупува една значителна частъ отъ него безъ да има нужда. Прекъсването на сухоzemнитѣ пѣтица, по които се извършва подвозътъ на петролъ за Германия, е твърде мѣчно. Това сѣ пѣтица, недосегаеми за английската флота, почти недосегаеми и за нейната войска. Тѣзи пѣтица, водятъ отъ Баку по суша презъ южна Русия или отъ Баку презъ Батумъ, Черно море, устието на Дунава направо до Германия. Поради голѣмото значение на Черно море за подвоза на земно масло, можемъ да очакваме и тукъ както и въ басейна на Каспийско море важни и решителни събития.

И за дветѣ воюващи страни подвозътъ на земно масло е отъ решително значение за изхода на войната. За успѣха на Англия е необходимо прекъсването на сухоzemния подвозъ на земно масло за Германия; за успѣха на Германия е необходимо спирането на всѣкакъвъ подвозъ на земно масло по мореза Англия. Оттукъ и голѣмата война противъ параходитѣ-цистерни, които пѣтватъ къмъ Англия!

Д-ръ К. Войновъ

ПЛАНЪТЪ „КЕЙНСЪ“

Съвременната война носи съ себе си почти неразрешими финансови проблеми. Напредѣкъътъ на техниката и ускоряването на скорострелността на огневитѣ оръжия предизвикатъ едно такова голѣмо увеличение на консумацията на боевъ материалъ, оръжия, и всѣкакви други бойни съоръжения, че производството

имъ изисква едно свѣрхчовѣшко напрежение, както на индустрията, така и на националнитѣ — не само държавнитѣ — финансии.

Основниятъ финансовъ проблемъ, съ който се занимаватъ всички страни отъ започването на войната насамъ, е какъ да се заплаща въоръжаването, обучението и

воденето на войната, без да се допусне инфлация. Колкото просто е формулиранъ този основенъ проблемъ, толкова е и мѣчно разрешимъ. Въ Германия, както е известно, той бѣ разрешенъ чрезъ рационирането на консумацията, като се разчита, че всички излишни сръдства у народа ще отидатъ непринудено въ банковата система, отъ гдето държавата ще ги използва повторно за финансиране на войната.

Въ съюзническитѣ държави, обаче, гдето рационирането на консумацията не е преведено до такава голѣма степенъ, не може да се разчита на подобно доброволно и автоматично запѣтване на всички излишни сръдства на пазаря къмъ банковата система.

Затова тамъ отъ дълго време се говори вмѣсто за рациониране на консумацията, за отнемането на една частъ отъ доходитѣ, която би се запѣтила къмъ така наречената „излишна консумация“, т. е. консумацията безъ която може да се мине.

Намаляването на доходитѣ, отъ своя страна, може да се постигне по два начина: или чрезъ засилено облагане отъ страна на държавата, или чрезъ въвеждането на принудително спестяване. Понеже засилването на данѣнното облагане въ Англия е нежелателно отъ социално гледище и не обхваща всички категории граждани (тъй като се основава на прѣжитѣ данѣци и значителни части отъ населението сѣ освободени отъ данѣци), то се търси да се извърши отдѣлянето на излишната покупателна сила по другъ начинъ — чрезъ задължителнитѣ спестявания.

Теоретикътъ на задължителнитѣ спестявания въ Англия е проф. Джонъ Мейнардъ Кейнсъ, единъ отъ най-известнитѣ британски економисти, който отъ две десетилѣтния насамъ се слави съ името на единъ отъ най-мѣрдавитѣ познавачи на военно-стопанскитѣ проблеми и който написа презъ 1918 г. прочутата книга „Стопанскитѣ последици на мира“.

Първоначалниятъ планъ на Кейнсъ, така както бѣ изложенъ презъ м. ноемврий м. г. въ в. „Таймсъ“, се състои въ това, да се задължатъ всички лица въ Англия, които получаватъ заплата надъ 150 лири годишно, да внасятъ като задължителни спестявания 20% отъ доходитѣ си, ако доходътъ имъ не надвишава 500 лири, и 35% отъ доходитѣ си, ако тѣ сѣ по-високи отъ 500 лири. Принудителнитѣ спестявания ще се олихвяватъ съ 2.5% и ще се повърнатъ на спестителитѣ вед-

нага следъ сключването на мира. По този начинъ Кейнсъ смѣташе, че ще бжде възможно да се отдѣлятъ най-малко 400 милиона лири стерлинги отъ доходитѣ, които да се употребяватъ за финансирането на войната.

Самиятъ планъ е най-интересенъ въ неговата економическа обосновка, тъй като Кейнсъ смѣта, че принудителнитѣ спестявания иматъ двойно благоприятно въздействие върху стопанството: първиятъ пътъ, при изтеглянето на излишната покупателна сила, съ което се ограничаватъ възможноститѣ за не стопанско и спекулативно повишение на ценитѣ на стокитѣ и вториятъ пътъ — при възврѣщането имъ въ стопанско обръщение следъ приключването на войната, когато народното стопанство настѣпва въ така наречената демобилизационна криза, поради спирането на военнитѣ индустрии, изхвърлянето на голѣми маси безработни и общото обедняване на населението, главно на семействата на мобилизиранитѣ.

Планътъ на Кейнсъ, обаче, срещна твърде хладенъ приемъ въ английската общественост по две причини: 1) защото прехвърляше допълнителната тежестъ по финансирането на войната само върху тѣзи, които получаватъ надници и заплати, т. е. изключваше капитала и капиталиститѣ и 2) засѣгаше главно най-беднитѣ и най-онеправдани социални класи. Независимо отъ това, специалиститѣ намираха, че предлаганата система е извънредно сложна отъ техническо гледище и ще предизвика голѣми затруднения при воденето на милионнитѣ специални спестовни смѣтки на името на всѣки спестителъ, който може да смѣнява работата, дохода си и мѣстожителството си.

Въпрѣки хладния приемъ на първия планъ „Кейнсъ“, авторътъ му е изработилъ и публикувалъ въ специална книжка*) единъ втори планъ, който обхваща сѣщитѣ принципи, както и първия, но сѣществено ревизирани. Новитѣ измѣнения иматъ за целъ да направятъ плана приемливъ за работническитѣ сръди, което дава поводъ на известни критици, главно отъ германска страна, да го окачествятъ като „пропаганденъ“ и „заблуждаващъ“, защото въ сѣщностъ пакъ главната тежестъ щѣла да бжде понесена отъ работницитѣ.

За разлика отъ стария планъ, новиятъ планъ на Кейнсъ предвижда едно увели-

*) How to pay for the war отъ Дж. М. Кейнсъ, Лондонъ, 88 стр., цена 1 шилингъ.

чение на необлагаемата част от минималните доходи, като се предвижда, че доходите под 5 лири седмично на семейството няма да бъдат засегнати от принудителните спестявания. Освен това, за да добие одобрението на работническите синдикати, Кейнс предлага смъртките на спестителите да се водят при тези синдикати, или при пощенските спестовни каси; ревизираният план предвижда още да се раздават 100 милиона лири за помощи на най-бедните работнически семейства, като съ това не само че не се въздействува за понижаването на жизнения им уровень под известен минимум, но се съдействува и за повдигането на най-бедните до този минимум, като им се осигурява така наречения от него „желъзен дъл“ консумация чрез държавните помощи. Най-после, за да не остане само работникът този, който подпомага допълнително държавата през време на война, Кейнс предвижда, след свършването на войната капиталите в Англия да понесат едно облагане, което да изравни сегашната жертва на работниците.

И този път, обаче, планът на Кейнс среща опозицията на работническите организации, защото на тях се вижда много илюзорно и отдалечено участието на капитала в финансирането на войната, чак след като се свърши тя. Възмъжна на това пък економистите посрещат много по-благоприятно новия план, като казват, че той е станал сега най-доброто средство, чрез което може да се проведе финансирането на войната като се избегне инфлацията. Дори „Економист“ казва: ако правителството намира, че не може да възприеме планът на Кейнс, защото е много драстичен, нека излезе с някой друг план, който да бъде по-умирен, да дава същите резултати и да не бъде никак драстичен!

Но планът на Кейнс представлява за нас интерес и поради изчисленията, които той дава за допълнителните държавни разходи, които трябва да се покрият.

Г. проф. Кейнс изчислява увеличе-

нието на държавните разходи, което ще настъпи в сравнение с годината 1938-1939, на 1.800 милиона лири стерлинги. Проблемът се слага, в момента да се изтеглят от консумацията 825 милиона лири стерлинги, съ колкото се е увеличила националният доход поради засиляването на индустриалната дейност вследствие на войната, плюс 175 милиона лири от по-рано набрани доходи. Тази сума от 1.000 милиона лири се увеличава с предвидената сума от 100 мил. лири за подпомагане на бедните семейства, поради което общата сума на допълнителните приходи, които трябва да се очакват от населението, възлизат на 1.100 милиона лири. От тях, Кейнс смята, че 500 милиона лири ще поскъпят от увеличените данъци и от доброволно отправени се към държавата частни спестявания, като остатъкът от 500 милиона лири трябва да бъде попълнен от принудителни спестявания.

Предвиденото увеличение на разходите с 1.800 милиона лири, обаче, ще бъде реализирано само при едно пълно развитие на военните действия, докато при сегашното положение, допълнителните разходи в сравнение с 1938-1939 г. ще възлизат на около 1.400 милиона лири годишно. Според изчисленията на Кейнс, от доходите на населението могат да се изтеглят части, без това да се отрази на ежедневната консумация, до момента, когато държавните допълнителни разходи достигнат 1.625 милиона лири годишно, което означава, че неговият план няма да окаже отрицателно социално въздействие върху жизнения уровень в страната при сегашното положение на нещата.

Преценявайки от тази гледна точка планът на Кейнс, английското списание „Економист“ изтъква, че авторът на плана е прав в смъртките си, но неговата нова книга би трябвало да се нарече не „Как да се плати войната“, а „Как да се плати първата година на войната“, защото... „Само Господ може да знае какво ще бъде положението след това“.

ВОЙНАТА И ЦЕНИТЕ ВЪ ИТАЛИЯ

Между неутралните страни в Европа, като изключим Русия, която живее доста усатонен стопански живот в рамките на своята необятна територия, Италия е най-голямата, най-силната и най-изложената на чужди влияния страна.

Затова и тя е единственият примър за влиянието, които войната упражнява върху неутралните страни и за мърките, които тези страни могат да вземат, разбира се, не само с оглед на стопанските си, но и на политическите си въз-

можности, за защита от външни стопански сили, на които не може да се въздейства въ единъ или другъ смисълъ посредствомъ вътрешната стопанска политика.

Липсата на редица сурови материали, като въглища, желязо, текстили и т. н., както и недостатъчното производство на нѣкои хранителни продукти, предимно отъ животинското царство и отъ зърнено-растителенъ произходъ, правятъ Италия силно зависима отъ чужбина, както по отношение на снабдяването си, така и по отношение на ценитѣ, при които ще се извършва това снабдяване.

Както е известно, конфликтътъ между Италия и Англия по доставката на германски въглища по морски пътъ допринесе за едно развиване на сухопътния трафикъ между дветѣ страни. Нервността, която бѣ предизвикана въ Италия отъ приложението на английската блокадна мѣрка и отговорътъ, който бѣ даденъ отъ италианска страна, показватъ, че Италия е била засегната въ една отъ най-болезненитѣ си точки еднакво поради неотложнитѣ ѝ нужди отъ въглища, и поради покачването на ценитѣ на въглища, което се последва отъ сухопътния транспортъ.

Фактически, скоро следъ срещата въ Бренеръ, Италия сключи една спогодба съ Германия, съгласно която отъ Германия ще бъдатъ пренасяни въ Италия срѣдно 1.600 вагона въглища дневно. Това означава, че най-малко по 40 претоварени влака ще минаватъ границата дневно само, за да замѣстятъ морския транспортъ на въглища отъ Германия. Достатъчно е да се има предвидъ, че годишниятъ вносъ на въглища въ Италия възлиза на 12 милиона тона, отъ които на Германия се падатъ 9 милиона тона, за да се разбератъ техническиятъ превозни трудности, които ще трѣбва да преодолятъ и дветѣ страни, за да на товарятъ желязопътнитѣ си мрежи съ този допълнителенъ трафикъ, особено, следъ като се знае, че германскитѣ желязници и сега сѫ поставени подъ голѣмо напрежение поради военнитѣ транспортни.

Въ нашия прегледъ за развоия на свѣтовното стопанство, ние вече дадохме цифри за поскъпването на най-важнитѣ стоки и за повишението на индекса на ценитѣ на едро въ по-важнитѣ страни. Това покачване не можеше да не се прелѣе веднага въ Италия, тъй като тя поддържа оживени търговски връзки съ всички държави и чувствува силно всички отклонения въ ценитѣ на стокитѣ.

Въ досегашното развитие на италианското народно стопанство, въглищата станаха първата важна стока, която тѣ не могатъ да си доставятъ редовно поради транспортни мъжнотии. Всички останали стоки идваха редовно, макаръ и въ по-ограничени количества, отколкото въ миналото, но на значително по-високи цени.

Ценитѣ, следователно, сѫ първиятъ и най-важниятъ факторъ въ момента, съ когото трѣбва да се справя италианското правителство.

Въ Италия, дори повече, отколкото въ други страни, ценитѣ сѫ подложени на силни увеличения, защото къмъ външнитѣ причини за подобни увеличения се прибавятъ и вътрешни, които се състоятъ отъ една страна въ поскъпването на индустриалното производство поради увеличеното облагане, въ покровителството на ценитѣ на земеделскитѣ произведения, на които се осигурява скъпо заплащане; въ повишението на надницитѣ на работницитѣ и въ нарастването на социалнитѣ грижи за последнитѣ, което сѣщо така е свързано съ нови и голѣми разходи, а отъ друга страна — въ намаляването на покупателната сила на населението, което консумира, поради засилването на данѣцитѣ върху трудовия доходъ и поради провеждането на авторитарната политика за производството въ вътрешността на страната на колкото се може повече видове и количества стоки. Авторитарията, разбира се, се извършва, като се употребяватъ сурогати, по-скѣпи основни материални и производствени методи, а това всичко се отразява върху ценитѣ на стокитѣ. Прекаленото поскъпване на нѣкои стоки и увеличаването на производственитѣ разходи, отъ своя страна, указватъ вредно влияние върху износа на Италия, който последната се стреми да задържи на всѣка цена на неговото довоенно ниво.

Външнитѣ влияния за едно покачване на ценитѣ, както навѣкъде другаде, се състоятъ въ покачването на ценитѣ на внасянитѣ сурови материали и въглища още въ странитѣ-производители, въ повишаването на навлата и на осигуровкитѣ, както и въ удѣлжаването на пѣтищата за доставка на стоки отъ страни, които нормално сѫ използвали други пѣтища.

Всички тѣзи фактори доведоха до едно увеличаване на производственитѣ разходи общо въ италианската индустрия презъ месецъ февруарий 1940 година съ 69% въ сравнение съ августъ 1939 година. Общиятъ индексъ на ценитѣ на стокитѣ на едро е показалъ въ края на фев-

пуарий едно покачване от 13.6% в сравнение с август 1939 год. Това увеличение на индекса, обаче, според италианския Министър на корпорациите, не отразява истинското положение на нещата, тъй като методът за установяването на покачането на цените е остарял и не показва действителните промени. Поради това съществува едно значително различие между официалния индекс и повишенията на цените на стоките, които влизат в състава на общия индекс на цените. Още по-големи са увеличенията на цените на дребно, вследствие на което разносните по издръжката на живота в Италия са се увеличили за март 1940 година с 17—18% в сравнение с март 1939 година.

В сравнение с покачането на цените в някои други страни, италианските цени показват известна умъреност, поради което и властите са избягвали да вземат прибързани мерки от изключителен характер, за да регулират цените.

За разлика от някои други страни, в които системата на повишенията обхващаше даването на партийни повишения за всяка група внесени или произведени стоки (тази система намери широко приложение в Унгария, България и др. страни), Италия е разработила и провежда един план за установяване цените на стоките, който план се счита от ръководните италиански кръгове, като най-подходящ за тяхното изложение на най-разнообразни влияния народно стопанство.

Италианската политика за цените се състои накратко в следното: Изследват се периодично най-силните отклонения на цените на пазара, като в зависимост от тези отклонения се установяват за един период от 6 месеца максималните цени на материалите, които указват най-голямо влияние върху производствените разноси, а именно на въглищата и минералните масла; на стоките с голямо търсене (хлеб, макарони, ориз, мляко, масла, захар, месо, кафе, дърва за горене); на монополните стоки (сол и тютюн) и на желъзопътните и пощенски тарифи.

За останалите елементи, които участвуват с голям процент в образуването на индекса на издръжката на живота, като наеми и такси за вода и електричество, цените се установяват веднаж за цялата година.

При установяването на постоянни цени за производствените разноси и за хранителните произведения, както и за

наемите и за услугите, остават да влияят поскъпващо само повишенията на суровите материали, които стават още преди стоките да дойдат в Италия.

При тази система, естествено, общото поскъпване на живота и увеличение на цените не е могло да се избягне, което проличава и от нарастването на разносните по издръжката на живота с 18% за седем месеци, но счита се, че изложеността на италианското стопанство на силни външни влияния го лишават от възможността да затвърди цените с по-широки мерки и то е доволен от постигнатия резултат.

Централната проблема, според г. Муколини, се състои в това, да се съобразяват надниците и заплатите с постоянно повишаващото се ниво на цените, за да не се стигне до обедняване на населението и свързаните с него лоши стопански и политически последици.

Установяването на едно относително, а не окончателно равновесие между цени и надници, което трябва да стане и в един период на съществуващ диспаритет между производството и консумация, при който се произвежда по-малко, отколкото се консумира, е главната проблема, с която се е занимавал през месец март т. г. и Централният комитет на корпорациите в Италия.

Като резултат на разискванията, развили се в комитета, е било взето решение, което съдържа симптоматични указания. В решението се казва, че повишението на италианските цени е неизбежен резултат на избухването на войната и по-специално на стопанския характер на последната. Централният комитет намира, че всяко повишаване на надниците, което не би било свързано с стабилизиране на цените, ще е илюзорно, затова единодушно решава да се определят максимални цени на редица артикули, изброени в решението, на една база, изработена от междуправителствена комисия в сътрудничество с корпорациите, които максимални цени да останат в сила до 31 юли 1940 г. Желъзопътните и пощенски такси, наемите, електричеството и водата да останат нормирани на досегашното им ниво. От друга страна, понеже се признава, че едно съответно приспособяване на надниците към цените трябва да настъпи, за да не се понижи жизненият уровень на населението, ще се сключат нови трудови договори между засегнатите работници и съответните стопански браншови съюзи, съгласно които ще

се увеличат надниците с 10 до 15% в сравнение с настоящите, което увеличение ще влезе в сила от 25 март 1940 година.

Както се вижда, Италия не може да се бори ефективно с поскъпяването и признава необходимостта да се приспособява към него, като се бори само с поскъпяването на известни стоки, върху които може да влияе през цѣлия имъ производствено-търговски оборотъ.

Въ това отношение тя е по-лошо по-

ставена дори и отъ нѣкои югоизточни европейски държави, които поне се задоволяватъ напълно съ земеделски произведения, поради което могатъ да запазятъ стабилни ценитѣ на хранитѣ, на горивото, на електрическата енергия, транспорта и на нѣкои сурови материали, като оставятъ да се увеличава цената само на онѣзи чужди произведения, които не могатъ да се произвеждатъ въ страната, а това сѣ металитѣ и металнитѣ произведения, частъ отъ текстилнитѣ и луксознитѣ произведения.

ЕКСПОРТЕНЪ СЪВЕТЪ ВЪ АНГЛИЯ

Въ Англия преминаването отъ мирно-времененъ въ воененъ стопанство не е още завършено. Военното стопанство е въ своя организационенъ периодъ. При все това, обаче, неговата физиономия е вече очертана: реорганизирана индустрия за военнитѣ нужди; държавенъ контролъ върху вносната и износната търговия; контролъ върху ценитѣ. Създадени сѣ: Министерство за снабдяване страната съ сурови материали и храни; М-во за економическата война и др. нови служби, създадени въ последно време и числящи се къмъ стопанскитѣ ведомства.

За изграждане на военното стопанство, политическото и стопанско ръководство прави най-голямъ усилия и хвърля най-много сръдства, създавайки по този начинъ базата, на която ще легне издържката на войната и отъ която ще зависи нейното успѣшно водене. За отбелязване е фактътъ, че въ тази правителствена политика преобладаващо значение и важностъ до скоро е ималъ вносътъ. Увеличаване доставкитѣ на храни и сурови материали отъ колонитѣ и др. пазари за осигуряване на страната необходимитѣ запаси сѣ огледъ на възможнитѣ бждещи затруднения по транспорта, е било до скоро главната ударна задача на правителството.

На износа, обаче, който също така е единъ важенъ елементъ на военното стопанство, отъ началото на войната до сега се е отдавало недостатъчно внимание. Едва напоследъкъ, следъ като се видѣ, че единъ силно развитъ износъ е сръдство не само за набавяне на необходимитѣ чужди дивизи, но така също и едно добро сръдство за постигане целитѣ на стопанската война срещу противника — въпросътъ за английския износъ изплува изведнѣжъ надъ всички други въпроси.

Отъ отговорно мѣсто сега се заявява, че едно бързо и силно развитие на ан-

глийския износъ, представлява за правителството въ момента една гигантска негова задача. Организираната чрезъ печата енергична пропаганда има за целъ да се внуши на английското общество мисълта, че износътъ представлява грѣбнака на английската финансова мощъ и, че за силването на износната търговия е толкова важно, колкото е важно и английското господство надъ моретата.

Освенъ това правителството на нѣколко пѣти направи предупреждения, че за постигането на тази си задача, то ще реорганизира нѣкои индустрии, дори ако е необходимо тѣ ще бждатъ регламентирани отъ държавата. Английското общество бѣ предупреждено, че ще бждатъ направени значителни ограничения въ консумацията и потрѣблението, за да може по този начинъ да се реализиратъ по-голямъ излишци за износъ. Девизътъ е: даване най-голямъ тласкъ на английската износна търговия.

Реаленъ изразъ на тази нова правителствена политика е създаването въ края на м. февруарий т. г. на Експортенъ съветъ, като единъ новъ отдѣлъ на Бордъ офъ трейдъ. Целта, която се преследва съ този новъ институтъ, е да се увеличи обемътъ на английския износъ, като неговата досегашна стойностъ отъ 438,000,000 лири се повиши на 600,000,000 л. стерлинги.

Като основни задачи на Експортния съветъ сѣ опредѣлени следнитѣ: 1. да опредѣли какъвъ е капацитетътъ на производството за износъ; 2. да проучи възможноститѣ за намиране на нови производствени източници; 3. да съдействува за координиране на фирмитѣ, участващи въ износната търговия; 4. да дава препорѣки и практически указания по всички въпроси, засѣгащи износътъ и индустриитѣ, работящи за него; 5. да проучва външнитѣ пазари сѣ огледъ на намира-

не възможности за разрастване на износа. Във Експортния съвет сж привлечени на работа видни стопански деятели, като представители на търговските камари, на Финансовото министерство, Министерството за снабдяване, Министерството на економическата война, Външното министерство и представители на трейдъ юнионитъ. Управата на съвета е въ постоянен контактъ съ всички поважни индустриални предприятия и стопанскитъ министерства и служби. По този начинъ се създава жива връзка между индустрията, ангажирана въ производството за износъ и стопанскитъ ведомства, за да може най-бързо и ефикасно да се преодолеятъ всички трудности, спъващи развитието на износа.

Тъзи последнитъ идватъ преди всички отъ механизма на самия износъ. Системата за даване разрешения за износъ създава маса прѣчки на износителитъ. Разрешение за износъ се получава при една бавна процедура на нѣколко различни служби. Така напр. подаденитъ заявления за искане разрешения за износъ се разглеждатъ обикновено една седмица следъ датата на подаванетоъ имъ, като исканото разрешение се одобрява или отхвърля. Онова, обаче, което се пресени като съмнително, се оставя за по-нататъшно проучване.

Друга трудностъ представлява конкуренцията на индустрията, работяща за вътрешния пазаръ. Производството на тази индустрия се е бързо увеличило още въ първитъ дни на войната, като въ последно време то е достигнало необикновено голъми размѣри. Условиата за това развитие сж били до сега най-благоприятни. Отъ една страна консумацията и потреблението сж значително увеличени вследствие опаричването на населението подъ форма на заплати и надници при увеличениитъ правителствени разходи по въоръжаване и самото водене на войната, а отъ друга страна пласментътъ на вътрешния пазаръ не носи онѣзи рискове отъ транспорта, които носи износната търговия.

За да се поощри развитието на индустриитъ, работящи за износъ, се е наложило като една необходима мѣрка даванетоъ имъ на известни привилегии, особено що се отнася до снабдяванетоъ имъ съ достатъчно количество сурови материяли. Експортниятъ съветъ съ съдействието на специалния отдѣлъ „Доставки за индустрията“ при „Бордъ офъ трейдъ“ ще разреши въпроса за разпредѣлението на суровитъ материали между индустриитъ,

работящи за вътрешния и външния пазари по начинъ, щото последнитъ да бждатъ поставени въ привилегировано положение.

Най-голѣма трудностъ, обаче, представлява реорганизацията на индустриитъ, ангажирани за военнитъ нужди, за да се приспособятъ въ производството за външнитъ пазари. Разрешаването на този въпросъ е много трудно, тъй като тѣзи индустрии сж поели вече договорни задължения къмъ държавата по изпълнението на военни порѣчки. Има указания, обаче, че този въпросъ ще бжде разрешенъ въ смисълъ да се увеличи производството за външнитъ пазари.

Развитието на износа е зависимо до голѣма степенъ и отъ външнитъ, обективни условия. На първо мѣсто тукъ сж трудноститъ и рискътъ по транспорта, които отежняватъ много постоемата стойностъ на стокитъ за износъ. Още по-важно условие за развитието на износа е, обаче, външниятъ пазаръ, възможността да бжде спечеленъ за английския износъ. По отношение на външнитъ пазари Англия сега е въ много неблагоприятно положение въ сравнение съ миналото. Сега английската външна търговия има ограничени възможности за намиране и поддържане на богати пазари, тъй като числото на воюващитъ страни е твърде малко, въ сравнение съ миналата война. Това неблагоприятно положение не може да се компенсира дори и отъ възможността да се използватъ загубенитъ за германския износъ пазари, каквито сж: централна и южна Америка, Китай и Япония, защото мѣстото на Германия на тѣзи пазари се зае веднага отъ Съединенитъ щати.

Артикулитъ, които сж опредѣлени като обектъ на предстоящия засиленъ износъ, сж традиционнитъ английски стоки, като: ламарина, желѣзни плочи, каменни въглища, памучни и вълнени издѣлия, кожи и обуварски издѣлия, леневи платове, машини и автомобилни коли и др. Макаръ, че тѣзи стоки по своето естество сж особено ценни и биха намѣрили добръ приемъ на всички пазари, особено сега при съществуващото усилено запасване отъ подобни стоки и материяли, английското правителство възнамѣрява да направи тѣзи стоки още достъпни и конкурентни за външнитъ пазари, като чрезъ субсидиране на износа сведе продажнитъ цени близо къмъ довоенното ниво на ценитъ.

Като главно съображение за увеличаване на износа се сочи необходимостта

да се осигурят възможно повече чужди девизи, с които да се покриват грамадните разходи по заплащане на прогресивно нарастващия внос. Развитието на последния за периода 1935-38-39 год. по отношение на главните вносни стоки каквито сж: зърн. храни и сурови материали, изразено въ милиони тона, е както следва:

	1935 г.	1938 г.	1939 г.
Пшеница	5,1	5,—	7,2
Бензинъ	4,—	4,44	6,3
Земно масло	1,96	2,17	2,96
Машинно масло	3,08	3,32	4,4
Вълна	0,26	0,28	0,41
Железни руди	4,93	5,66	7,92

Увеличението на вноса срѣдно взето за 1939 година е 39% въ сравнение съ вноса презъ 1938 година и съ 41,2% въ сравнение съ този за 1935 година. Вносътъ за месецъ януарий т. г. показва още по-голъмо увеличение, докато износътъ презъ сщия месецъ въ сравнение съ износа презъ месецъ януарий 1939 година е показалъ едно увеличение само отъ 4%. Очевидно този неблагоприятенъ търговски балансъ се дължи до голъма степенъ на запасяването. Горните цифри отразяватъ една добре обмислена политика за осигуряване прехраната на населението и издръжката на войскитъ въ случай на възможни бъдещи затруднения на корабоплаването.

К. Стамовъ

ПРОБЛЕМАТА ЗА ЗЛАТОТО ВЪ АМЕРИКА

Войната въ Европа предизвика значителни и важни промѣни както въ стопанския животъ, така и въ стопанската политика на европейскитъ държави. Докато, обаче, промѣнитъ въ европейскитъ народни стопанства иматъ за своя отличителна черта все по-голъмото премахване на стопанския либерализъмъ и прокарването на практика принципитъ на военното стопанство, въ Америка отраженията на европейската война се проявяватъ въ по-друга плоскостъ, която сжщо така е твърде важна за общото свѣтовно развитие.

Една отъ най-големитъ проблеми, съ които има да се справятъ Съединенитъ щати въ последно време, е тази за все повече натрупващото се злато въ Щатитъ, което натрупване взема вече застрашителни размѣри. Въ края на 1939 год. златнитъ резерви въ емисионнитъ банки на Съединенитъ щати достигнаха 17.6 милиарда долара, като само презъ 1939 г. се е отбелязалъ единъ приливъ отъ 3.500 милиона долара ново злато. Съ този огромненъ запасъ отъ злато, Съединенитъ щати притежаватъ 60% отъ всички свѣтовни златни резерви. Отъ 1934 г. до 1939 г. американскитъ щати видѣха златнитъ си запаси да нарастватъ отъ 30% отъ свѣтовнитъ резерви на 60% отъ сщитъ, като само презъ тѣзи петъ години новия приливъ на злато е възлизалъ на около 10 милиарда долара.

Ненормалното въ натрупването на златото въ Америка се дължи и на това, че презъ казания петгодишенъ периодъ само 2.2 милиарда долара сж дошли като

резултатъ на активния търговски балансъ на Щатитъ, а остатъкътъ е дошълъ по нестопански пътища и съ други цели.

Американското списание „The Appalist“ изброява следнитъ причини, които сж съдействували въ най-голъмъ размѣръ за последния притокъ на злато къмъ Америка: 1) страхътъ отъ война въ Европа; 2) изтеглянето обратно на американски кредити, пласирани въ чужбина; 3) изкупуване отъ американска страна на американскитъ ценни книжа, притежавани отъ чужденци и 4) резултатитъ отъ американския активенъ търговски балансъ. Къмъ тѣзи причини трѣбва да се прибави още и повишената цена на златото въ Америка, гдето тя бѣ увеличена отъ 1932 год. насамъ съ 69%.

Загрижеността на американскитъ ръководни стопански кръгове поради натрупването на златото въ Щатитъ, идва отъ това, че проектътъ на златото винаги води до парична, или поне до кредитна инфлация, до повишение на ценитъ, а въ сегашния случай може да доведе и до демонетизиране на златото въ европейскитъ и други страни, които вече останали почти безъ златни резерви.

Загрижеността нараства въ последно време, защото воденето на войната увеличава възможноститъ за ново натрупване на злато въ Америка и ограничава силно възможноститъ за отливъ на това злато къмъ чужбина. Възможноститъ за натрупване на златото произлизатъ отъ голѣмитъ поръчки на бойни материали отъ Англия и Франция, които биха се

платили главно съ злато, а невъзможността да се отлѣе златото извънъ границитѣ на Щатитѣ произлиза отъ ограничения вносъ отъ чужбина, поради което Америка нѣма какво да заплаща съ злато и поради тенденцията Щатитѣ да развиятъ презъ време на войната силно активенъ, а не силно пасивенъ търговски балансъ.

Въ сжщностъ, самиятъ фактъ на натрупването на златото въ Америка не би ималъ толкова лоши последици, ако не бѣше свързанъ съ недостатъци, отнасящи се до вътрешното американско стопанство. Вътрешнитѣ опасности идватъ на първо мѣсто отъ натрупването на огромни разполагаеми срѣдства въ банкитѣ. Технически, натрупването на злато въ Щатитѣ се изразява на първо мѣсто въ увеличение на касовитѣ наличности на банкитѣ, тъй като последнитѣ сж длъжни да депозиратъ златото въ Федералнитѣ резервни банки и срещу него получаватъ пари въ наличностъ. Това увеличение на касовитѣ наличности разширява силно кредитната база на банкитѣ, т. е. дава имъ широка възможностъ да плащиратъ тѣзи срѣдства въ стопанството. Наистина, за да се предотврати въ известна степенъ тази голѣма възможностъ, държавната властъ увеличи на нѣколко пѣти процентитѣ отъ касови наличности, които частнитѣ банки трѣбва да държатъ задължително като покритие на влоговетѣ си. Но, въпреки тѣзи увеличения на касовитѣ резерви, една голѣма частъ отъ паричнитѣ срѣдства, които постѣпватъ въ банкитѣ срещу златото, могатъ и дори по необходимостъ трѣбва да отидатъ подъ формата на кредити въ стопанството. Така се стига до кредитната инфлация. Европейската война, отъ своя страна, засилва възможноститѣ за една подобна кредитна инфлация, защото голѣмитѣ порѣчки на бойни и други материали предизвикватъ търсене на срѣдства за оборотни капитали, за разширения на предприятията и дори за издигането на нови фабрики, каквито растатъ твърде бързо въ Америка, стига да има благоприятна конюнктура за появяването имъ.

Кредитната инфлация, следователно, води до индустриално разрастване, и до свръхпроизводство, особено следъ приключването на войната, когато военнитѣ индустрии не ще има за кого да работятъ, а ще останатъ съ своитѣ потенциални производствени възможности, съ своитѣ работници, (респективно безработни следъ войната) и съ всички оста-

нали послѣдствия за предприятията, които прекъсватъ работата си поради криза въ пласмента.

За да се разбере колко голѣми сж възможноститѣ за една кредитна инфлация, достатъчно е да се спомене, че американскитѣ банки иматъ вземания къмъ формалнитѣ резервни банки отъ депозирано при тѣхъ злато въ размѣръ на 6 милиарда долара. Въ границитѣ на тѣзи 6 милиарда долара, следователно, тѣ могатъ да отпуснатъ нови кредити на стопанството и да предизвикатъ кредитна и производствена инфлация.

При това положение и при предвиденията, които могатъ да се направятъ за нуждитѣ на мѣстното и чуждестраннитѣ народни стопанства при сегашнитѣ обстоятелства, явно е, че държавната политика въ Америка би трѣбвало да спѣва по нѣкакъвъ начинъ кредитната инфлация, за да избѣгне дефлационната криза, която неминуемо ще я последва. Тукъ, обаче, властѣта се явява немоощна, поради либералния стопански режимъ въ Щатитѣ. Макарь и предвидливостѣта да налага ограничения, прекалената ликвидностъ на банкитѣ и изобилието на разполагаеми срѣдства въ кредитната система напиратъ въ обратна посока — тѣ съдействуватъ за инфлацията защото конюнктурниятъ интересъ на банкитѣ налага да се използватъ ненормалнитѣ времена и да се добиятъ, както възможнитѣ свръхпечалби, така и да се осигури поне нормалния рентабилитетъ на кредитнитѣ учреждения, които естествено не могатъ да живѣятъ дълго при грамадни влогове, а при малки плащменти, отъ които се получаватъ приходи за заплащане на лихвитѣ на влоговетѣ и заплатитѣ на персонала на банкитѣ.

Не по-малка грижа се създава на специалиститѣ отъ възможността да се демонетизира златото въ европейскитѣ и други държави. Липсата на злато презъ последнитѣ години научи много държави да извършватъ международната си търговия и безъ неговото посрѣдничество. Ако, следователно, златото загуби функцията си на посрѣдникъ при международната размѣна и на мѣрителъ на ценноститѣ, тогава загубитѣ за Съединенитѣ щати, които сж заплащали голѣма частъ отъ натрупаното злато съ износъ на реални и полезни ценности, биха били грамадни. Въпреки тази опасностъ, обаче, Америка купува злато потвърди цени и въ неограничени количества, защото безъ тѣзи покупки може да спаднатъ валутитѣ на другитѣ страни по отношение на

долара, което би унищожило американския износ, би подействувало за понижението на вътрешните цени въ Шатитъ, отъ тамъ на надниците и въобще би дало силно неблагоприятни отражения върху американското стопанство.

Изходътъ отъ това положение? — Той се търси въ нѣколко посоки, безъ, обаче, да се е дошло до пълно едномислие по този толкова важенъ въпросъ. За да не отнемаме много мѣсто, ние ще избѣгнемъ да разгледаме подобно основанията и резултатитѣ, които се очакватъ отъ всѣка една отъ препорѣчванитѣ мѣрки, като ще се задоволимъ само да изброимъ най-главнитѣ отъ тѣхъ. Тѣ се свеждатъ главно до четири точки, изнесени отъ бившия подсекретарь на Държавното съкровище г. Ръселъ С. Лефингуелъ, който ги формулира както следва: 1) Да се спратъ поупитѣ на злато; 2) да се намали цената на златото; 3) да се създаде една система на двойни цени на златото, посредствомъ въвеждането на вносни мита при вноса на злато и посредствомъ субсидирането на износа на злато и 4) да се стабилизируютъ свѣтовнитѣ цени на златото. По отношение на изчислитѣ на действие, той казва следното: „Най-мѣдриятъ пътъ ми изглежда следниятъ: ние трѣбва да премахнемъ въ възможно най-късия срокъ забраната за частнитѣ лица да притежаватъ злато; ние трѣбва да въведемъ плащанията въ злато,

да изковемъ нужното количество монети и да ги пустнемъ въ обръщение; новиятъ вносъ на злато ще трѣбва да бѣде заплащанъ съ златни монети или въ размѣнни златни свидетелства за по-големитѣ суми“.

Съ тѣзи мѣрки, отъ страна на американскитѣ економисти се счита, че ще се спомогне въ значителенъ размѣръ за намаляването на прекаления златенъ шокъ въ Шатитѣ, ще се улесни отливътъ на злато къмъ чужбина и ще се запази монетния характеръ на златото въобще въ свѣта.

Макаръ за европейскитѣ несимисти едни подобни препорѣжки да изглеждатъ като златни мечти, въ Съединенитѣ щати се мисли сериозно за ремонетизирането на златото, т. е. за неговото повторно връщане въ обръщение. При това, докато презъ последнитѣ два, три месеца този въпросъ се разискваше само въ тѣснитѣ кръгове на економиститѣ днесъ той слѣзе отъ своя Олимпъ и трѣгна върхътъ широкитѣ маси на Шатитѣ, което е предварително и неизбѣжно условие за популяризирането и провеждането на която и да било важна мѣрка въ Америка, която е може би единствената и най-характерната представителка на стопанския либерализъмъ, при който стопанскитѣ мѣрки успѣватъ само, ако се възприематъ отъ народа като разумни и добри.

НАШИТЪ СТОПАНСКИ ПРЕДПРИЯТИЯ И ОРГАНИЗАЦИИ

БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА БАНКА ПРЕЗЪ 1939 ГОДИНА

Още не е излѣзълъ отчетътъ на Българската народна банка, за да може да се направи една преценка на нейната кредитна и девизна политика презъ 1939 год. Затова пѣкъ приключителниятъ ѝ балансъ къмъ 31 декемврий дава достатъченъ материалъ за едно изяснение на нейната стопанска дейность, която е била значително увеличена презъ годината, въ сравнение съ 1938 година.

Най-добриятъ указателъ за засилването на дейността на Б. н. банка презъ 1939 год. е нейната чиста печалба при непромѣнени бюджетни разходи. Печалбата презъ 1939 година възлиза на 271.1 милиона лева, срещу 201.5 милиона лева за 1938 година, показвайки едно увеличение отъ около 35%.

Както е известно, основниятъ капиталъ на Банката е опредѣленъ съ зако-

на за сѣщата на 500 мил. лева, поради което презъ 1939 година не се отбелязватъ никакви измѣнения въ размѣра му. Резервниятъ фондъ, обаче, показва увеличение, като достига 1.184,1 милиона лева въ края на 1939 година, срещу 1.180,5 милиона лева въ края на 1938 год. Увеличението на резервния фондъ, следъ като цѣлата разполагаема чиста печалба се прехвърля въ полза на държавното съкровище трѣбва да се отладе на преценка на нѣкои ценни книжа, въ които сѣ облѣчени срѣдствата му и на олихвяването имъ. Останалитѣ фондове отбелязватъ намаление, като достигатъ въ края на годината 7.1 милиона лева, срещу 11.4 милиона лева за 1938 година. Намалението на „другитѣ фондове“ въроятно се дължи на нѣкои разходи въ връз-

ка съ строежа на новото банково здание в София.

Макаръ и Б. н. банка да не плаща лихви на влоговетъ до 100.000 лева, а за влогове надъ 100.000 лв., да плаща само 1% лихва, влоговитъ смѣтки показватъ увеличение, достигайки 3.834 милиона лева, срещу 3.707 милиона лева за края на 1938 година. Една значителна частъ отъ влоговетъ (именно 1327.9 мил. лева за 1939 година, срещу 1.467.8 мил. лв. за 1938 година), представляватъ касови излишъци на частнитъ банки, които се съхраняватъ при Б. н. банка.

Освенъ вложителитъ, Банката има кредитори и въ чужда валута, които, обаче, не сж отъ особено значение. Въ края на 1939 година банковитъ задължения въ чужди дивизи възлизатъ на 33.1 милиона лева, срещу 40.4 милиона лева презъ 1938 година.

Банкнотното обръщение, което е най-важната смѣтка за единъ емисионенъ институтъ, показва голъмо увеличение презъ 1939 година, което е въ връзка съ настъпилитъ международни усложнения. То е достигнало 4.245 милиона лева въ края на 1939 година, срещу 2.800 мил. лева въ края на 1938 год. Отъ друга страна, паричното обръщение, състоящо се отъ банкнотното и монетното обръщение, отбелязва презъ 1939 година рекордни размѣри, като достигна своя максимумъ презъ месецъ октомврий съ 6.209 милиона лв., срещу 5.388 мил. лв. на 31 августъ 1939 година. Въ края на 1939 година, обаче, паричното обръщение показва известно намаление, като достигна 5.687 милиона лева, срещу 4.082 милиона лева за края на 1938 година.

Отъ горнитъ цифри за размѣра на паричното обръщение проличава ясно, че войната въ западна и северна Европа се отрази въ едно увеличение на обръщението. Това увеличение, обаче, съвсемъ нѣма инфлационенъ характеръ, понеже бѣ продиктувано отъ чисто стокови, търговски и производствени нужди и главно отъ засилената дейность на Дирекцията за храноизность и на банка „Български кредитъ“, която пое финансирането на известни щокове отъ сурови материали, съгласно наредбитъ на Министерството на търговията, промишлеността и труда.

Чисто стопанскиятъ характеръ на увеличеното парично обръщение проличава и отъ състоянието на смѣткитъ въ активната частъ на баланса, на които ще се спремъ по-долу. Увеличението на банкнотното обръщение, обаче, къмъ което се прибавя и едно увеличение на банковитъ влогове, е допринесло за значител-

ното понижаване на покритието на банковитъ задължения на виждане, което, съгласно закона може да достигне до единъ законенъ минимумъ отъ 25%. Покритието въ края на 1939 год. се е приближвало до законния минимумъ, като е възлизало на 26.42%, срещу 31.21% за края на 1938 година.

Въ активната частъ на банковия балансъ, споредъ неговата схема се отбелязватъ следнитъ измѣнения: златната наличность на Б. н. банка е останала непромѣнена на 2,006,3 милиона лева, на колкото е възлизала въ края на 1938 г. Това трѣбва да означава, че презъ годината е спрѣлъ свършено притоцитъ на злато къмъ Банката отъ мѣстния пазаръ; какъвто притокъ презъ миналитъ години се отбелязваше въ размѣръ на 30 до 50 милиона лева. Наистина, за пресушаването на прилива на злато къмъ Банката трѣбва да потърсимъ главната причина въ международнитъ събития, но може би и новата наредба по златото отъ месецъ августъ 1939 година е допринесла за отстраняването на мѣстното злато отъ Б. н. банка.

Девизната наличность на Б. н. банка презъ годината е отбелязала чувствително нарастване, като е достигнала въ края на годината 1.785,7 милиона лева, срещу 1.278,6 милиона лева въ края на 1938 година. Само малка частъ отъ тази девизна наличность е съставена отъ свободни дивизи. Увеличението въ наличността сжщо така засѣга почти изключително клиринговитъ валути.

Кредитнитъ пласменти на Банката, предоставени на народното стопанство отбелязватъ презъ годината огромно нарастване, като достигатъ въ края на 1939 година 1.469,6 милиона лева, срещу само 577,5 милиона лева въ края на 1938 година. При това, достигнатиятъ максимумъ на раздадени кредитни пласменти отъ 2,098,7 милиона лева презъ месецъ октомврий 1939 год. (срещу максимумъ 859,1 мил. лв. презъ 1938 год.) е най-голямата пласирана сума въ народното стопанство, достигана отъ Б. н. банка отъ 1929 година насамъ.

За увеличението на прѣжитъ пласменти на народното стопанство допринесе твърде много и банка „Български кредитъ“, която прибѣгна до усиленъ ресконтъ при Б. н. банка. Това проличава отъ едно разпредѣление, което може да се направи на банковитъ пласменти отъ гледището на тѣхното покритие. Така, банковиятъ портфейлъ е нарастналъ въ края на 1939 година на 1.199,2 милиона лева, срещу 358,5 милиона лева за края

на 1938 година, докато кредититъ по текущи сметки съ нарастнали само на 270,4 милиона лева, срещу 219,0 милиона лева за 1938 година.

Чисто стопанският характеръ на увеличението на паричното обръщение, отъ друга страна, проличава и отъ размитието на държавния дългъ при Б. н. банка, който презъ годината не показва никакви увеличения.

Така, държавниятъ дългъ по съкровищни бонове остава непромененъ на 400 милиона лева, докато дългосрочниятъ дългъ, който произхожда още отъ миналата война, показва намаление, достигайки 3.393,0 милиона лева, срещу 3.441,4 милиона лева за края на 1938 година.

Най-после трѣбва да се отбележи, че притежаванитъ държавни ценни книжа отъ банката, включени въ сметката „плазменти“, показватъ чувствително увели-

чение, като достигатъ въ края на 1939 година 865,5 милиона лева, срещу 409,9 милиона лева въ края на 1938 година.

Горното балансово развитие на Б. н. банка свидетелствува, че презъ 1939 год. тя е изпълнила широко ролята си както въ девизната, така и въ чисто кредитната областъ. Наистина, за щастие страната ни не бѣ заплашена отъ никаква кредитна и вложителна криза презъ 1939 година, но въ замѣна на това нуждитъ отъ обратни срѣдства нарастнаха твърде силно, поради което Банката трѣбваше да се яви въ помощъ на останалитъ кредитни институти. Тя изпълни съвършено гладко тази си функция, като всички нови инициативи и всички извънредни мѣрки, които бѣха свързани съ увеличение на кредитната база и на паричното обръщение, минаха безъ да предизвикатъ никакви сътресения въ стопанския животъ на страната.

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

1. Prof. J. St. Mollof, *Der sozialökonomische Struktur der bulgarischen Landwirtschaft*, Berlin 1936, Weltmannsche Buchhandlung, S. S. 196, RM. 12.
2. Prof. O. Howald und Dr. H. Brugger—*Gründzüge der schweizerischen Agrarverfassung*, Berlin 1936, Weltmannsche Buchhandlung, S. S. 58 RM. 3.
3. Otto von Frangès — *Die sozialökonomische Struktur der jugoslawischen Landwirtschaft*, Berlin 1937, Weltmannsche Buchhandlung, S. S. 288, RM. 15.
4. Prof. C. von Dietze—*Preispolitik in der Weltagrarkrise*, Berlin 1933, Weltmannsche Buchhandlung, S. 258, RM. 12.

Посоченитъ четири книги съ издадени като публикации на Международната конференция за аграрнитъ науки (*Schriften der Internationalen Konferenz für Agrarwissenschaft*). При това първитъ три книги съставляватъ осъществяването на единъ общъ планъ на научна дейностъ въ международенъ мащабъ, който се реализира отъ посочената международна организация подъ формалното ръководство на неотдавна починалия професоръ Max. Sering. Въ уводнитъ бележки на тѣзи книги се даватъ указания върху историята на този международенъ наученъ трудъ, който се осъществява споредъ единъ общъ планъ въ редица отделни държави.

Българскиятъ томъ на това издание представлява единъ съкратенъ преводъ на българския сборникъ „Погледъ върху социално-економическата структура на българското земеделско стопанство“ (Трудове на Статистическия институтъ за стопански проучвания при Софийския държавенъ университетъ, 1936 г., № 2—3). Тукъ не ще се спремъ върху този трудъ, защото скоро следъ излиза-

нето му ние дадохме една кратка бележка за него. (Вж. „Погледъ върху социално-економическата структура на нашето земеделско стопанство“ въ „Списание на Дружество на възрастнитъ В. т. у., 1936 г., книга 3, стр. 237—239).

Швейцарската монография, много по-малка по обемъ отъ българската, се различава отъ последната съ по-голямо единство на изложението и не е толкова претоварена съ подробна характеристика на природнитъ фактори.

Бидейки също така една страна на дребно селяческо стопанство, земеделското стопанство на Швейцария се различава коренно отъ нашето. Тѣкмо поради това е особено интересно да се направи единъ успореденъ анализъ на селяческото стопанство въ тия две страни.

По природнитъ си условия Швейцария се приближава до нашата страна, по нашитъ природни условия съ много благоприятни за развиването на едно разнообразно и многостранно земеделско стопанство, отколкото това е възможно въ Швейцария. И все пакъ равнището на земеделското стопанство въ

Швейцария и благосъстоянието на нейното селяческо население е неизмъримо по-високо, отколкото у нас, в България. Книгата на Howald-Brugger много ясно посочва причините на този успех и на това превъзходство на швейцарското земеделско стопанство, и тъкмо поради това тя представлява голъм интерес за българския читател.

Економически Швейцария е много развита страна и този факт, т. е. главно развитието на неземеделските отрасли на народното стопанство, извънредно благоприятства за развитието на земеделското стопанство. Благодарение на индустриалното развитие, в земеделското стопанство остава само това население, което може да извади доход не по-малък от този, който може да се получи в фабриката. Вследствие на това в Швейцария не само, че не се забелязва свърхнаселение в земеделството — както се знае, излишната работна ръка представлява една от най-големите трудности на нашето земеделие, — но изпъкват тъкмо противоположни процеси: в сезоните на най-остра нужда от работни сили швейцарското земеделско стопанство е принудено да прибъгва към услугите на чуждестранни земеделски работници. От друга страна, Швейцария никога не е познавала чифликчийското стопанство и много отдавна се е освободила от всякаква проява на феодална зависимост. Свободното селяческо стопанство е господстващата форма на земеделското стопанство тук в течение на много въкове. Но това селяческо население, имайки възможност да плашира своите произведения на един богат и платежеспособен пазар, отдавна се е научило да стопанисва, опирайки се върху принципите на стопанския рационализъм. Поради това швейцарското селяческо стопанство се характеризира със силно изразена пазарна ориентация; поради същите причини то се стреми да преодолее недостига от работни сили чрез по-добра трудова организация, а именно: чрез механизирание на производствените процеси, чрез привличане на чуждестранни работници, чрез намаляване броя на работните дни, които погълща средно годишно един хектар обработвана земя, без, разбира се, това да се отразява на интензивността на земеделското стопанство.

Макар че в Швейцария господства режимът на свободния реален наследствен дълъж на земята, швейцарското селячество не само не се пролетаризира, но в неговата срѣда дори не се

създава единъ постоянен професионален кадър на наемни земеделски работници. Наемните земеделски работници сж заети само временно в чуждите земеделски стопанства, като стават по-нататък самостоятелни земеделски стопани-земевадълци или арендатори.

Неизгодите от парцелацията на земята-резултатът от тяхното свободно обръщение, се парализират до голъма степен чрез политиката на комасацията, която се осъществява от държавата, от корпорациите и от отделните земеделски стопани. Макар че съществува свобода при обръщението на земята, само 3—5% от всичките земи смѣняват средно годишно своите собственици, което значи, че земята остава през 20—30 години в ръцете на същите земевадълци. Но грамадната част от земята, които преминават от ръце в ръце, остава в собственост на същото семейство.

Доходността на земеделското стопанство е висока и дори тежките години на последната земеделска криза не сж разколебали основите на благосъстоянието на земеделското население. Поради това бедствното „задълженост“ се чувствава относително слабо в Швейцария: от всички 200.000 селячески стопанства 50.000 стопанства сж свободни изобщо от каквито и да сж задължения, 100.000 стопанства се характеризират като стопанства сж умѣрени задължения и само в 50.000 бремето на дълговете е доста тежко. Благоприятното състояние на земеделското стопанство в това отношение се вижда от факта, че, при обща ценност на швейцарското земеделско стопанство от 11 милиарда швейцарски франка, дълговете на това стопанство сж равни на 5 милиарда шв. франка.

Едва ли има много народи, за които би било възможно да се повтори това, което нашите автори казват за Швейцария: „Основни измѣнения на аграрната конституция не сж умѣстни“. „Поради това политиката на аграрната конституция в Швейцария трѣбва да се залавя не сж аграрни реформи в истински смисъл на думата, а, напротивъ, сж запазване на сегашната структура и сж заякчаване на типичното селяческо земевладение. Трите главни проблеми сж: съдействие на комасацията на земята, създаване на нови селячески участъци и оформяване на земелното право“ (стр. 52, 53).

Разгледаната работа е интересна и сама по себе си, но този интересъ значи-

телно се увеличава при успоредно прочитане на монографията за българското земеделско стопанство, тъй като съпоставянето на двата посочени типа селянски стопанства е много поучително и дава обилен материал за обмисляне проблемата за съдбата на селянското стопанство в наши дни.

Книгата на професоръ Franges дава едно системно и всестранно изложение за югославското земеделско стопанство. Тъй като в Югославия сѣ обединени в едно общодържавно единство области с различно историческо минало, области с нееднакво ниво на обща и стопанска култура и особено с нееднакво равнище на земеделско развитие, много голѣми сѣ трудноститѣ, които трѣбва да преодолѣе нашиятъ авторъ. Благодарение, обаче, на дълбокото и любовното познаване на материята, Франгешъ е могълъ майсторски да разреши поставената си задача. Този трудъ обогатява познанията дори и на специалисти въ областта на земеделското стопанство.

Като си припомнимъ, колко бедна е литературата върху земеделското стопанство на балканскитѣ държави; като си припомнимъ, отъ друга страна, какви дълбоки социално-стопански промѣни сѣ претърпяли земеделскитѣ стопанства на тѣзи държави въ резултатъ на свѣтовната война презъ 1914—1918 години, трѣбва да признаемъ, че трудътъ на Франгеша идва да задоволи една дълбока и настоятелна потребностъ на аграрната наука.

Изследването обхваща голѣмъ брой проблеми, които непосредствено сѣ свързани сѣ прѣката тема на работата, сѣ характеристиката на социално-стопанската структура на югославското земеделско стопанство. Природнитѣ и стопанскитѣ основи на това земеделие се разглеждатъ въ отдѣлнитѣ три глави на книгата. Изхождайки отъ природнитѣ особености на това стопанство, авторътъ изследва неговото стопанско своеобразие, като не се ограничава при това само сѣ сега съществуващото, но предначертава и възможнитѣ и желателнитѣ пѣтица на бъдещото му развитие. Сѣ това се даватъ пѣтеводнитѣ нишки на една съзнателна и планомерна аграрна политика.

Съзнавайки, че не е възможно да се разбере сегашното състояние на земеделското стопанство, безъ да се познава историческото му развитие, авторътъ се впуска въ едно историческо изследване на основитѣ, върху които се издига съвременната структура на югославското

земеделско стопанство. Това изследване се прокарва по отдѣлно за всѣка основна етнографска група на сегашното царство на южнитѣ славяни. Сѣ особено внимание се разглежда, отъ една страна, влиянието на такива явления, като за друга, а отъ друга страна, на следвоенната аграрна реформа и на следкризисното законодателство за освобождаване отъ земеделскитѣ задължения. Изложението е обилно снабдено сѣ библиографически указания, благодарение на които много се улеснява по-нататъшното дълбочено проучване на въпроситѣ за земеделското стопанство на южнитѣ славяни.

Разгледаната книга представлява интересъ не само за специалиститѣ по аграрнитѣ въпроси, но и за лицата, които се интересуватъ както отъ общитѣ въпроси на економическата наука, така и отъ специално историческитѣ проблеми, специално отъ областта на славянскитѣ институти.

Трудътъ на професоръ C. von Dietze представлява истинско събитие въ съвременната грамадна литература върху свѣтовната земеделска криза. Авторътъ си е поставилъ за задача да изследва, какъ отдѣлнитѣ държави, засегнати отъ земеделската криза, се борятъ сѣ последната, като се мѣчатъ да я преодолѣятъ чрезъ политиката на ценитѣ. Като се има предвидъ, че съвременната земеделска криза е наистина едно свѣтовно явление (защото нѣма нито една културна държава, която не е засѣгната отъ критическитѣ процеси въ нейното национално земеделско стопанство), лесно може да си представимъ, каква грамадна работа е извършилъ нашиятъ авторъ, осъществявайки този истински *tur de force*.

Отъ друга страна, не трѣбва да се забравя, че земеделската криза въ нашитѣ дни се е разширила не само пространствено, върху всичкитѣ страни на културния свѣтъ, но и въ границитѣ на всѣко отдѣлно национално стопанство обхваща всички разнообразни страни на земеделското стопанство и не оставя нито едно земеделско произведение извънъ процеситѣ на кризата; като се припомнимъ всичко това, става ясно, какъвъ грамаденъ брой обекти е билъ подложенъ на изследване въ разгледаната работа.

Освенъ това, трѣбва да се подчертае, че, осъществявайки политиката на ценитѣ, т. е. стремежи се да противодействуватъ на разрушителнитѣ последици отъ свободното движение на ценитѣ презъ времето на кризата чрезъ държавно въздействие върху ценитѣ, отдѣлнитѣ дър-

жави не тръгнаха по еднакви пътища, а и всяка държава по отделно не е вървяла по една права линия. Всички тези завои и зигзаги на държавната политика на ценител водят към множество законодателни и административни актове, които се подлагат на едно внимателно и проследено проучване от нашия неутомим автор.

Тази мъчна задача се усложнява още повече поради това, че въ явленията на земеделската криза изпъкват, наред с общите черти, подобни въ различните държави, и индивидуалните особености, присъщи само на отделните държави, като отразяват върху себе си печата на техните национални истории — както обща, така и специално-стопанска. Поради това се налага изследване и на процесите, които характеризират проучваните явления и въ предишните епохи.

Такива са общите рамки, въ които нашият автор трябва да вмъкне изследвания от него материал.

Работата се разделя на четири части. Първите три части се определят от географския критерий и се характеризират с територията, върху която се прилага политиката на цените. Първата част засяга Британската Империя, т. е. Великобритания и доминионите. Втората част обхваща останалите задокеански страни (Съединените щати, Аржентина, Бразилия и Япония). Третата част обхваща континентална Европа и, на свой ред, се подразделя на средиземноморски страни, дунавски, централно-европейски и на страни на северното и източното море, като при това Съветска Русия е диференцирана въ една самостоятелна група. По такъв начин, на разглеждане се подлагат всички държави, освен Германия, тъй като съвременната политика на цените на Райха е предмет на доклад на същия автор пред сесията на Международната конференция на аграр-економистите Elsen и на тази

тема също така е посветено специалното изследване на Dr. B. Mehrens-Die Marktordnung des Reichsnährstandes. (Вж. „Економист“, кн. 3/1939 г., стр. 333, рецензията на г. д-р Г. Ивановъ). Въ четвъртата част се разглеждат международните съглашения относно редица отделни земеделски артикули, а именно: относно каучука, чая, захарта и пшеницата.

Разгледаната книга завършва с заключение, за което заслужава да се спрем още малко. Ако съдържанието на цялата книга представлява един изчерпателен справочник и отличен коментар към политиката на цените, която се осъществява от световното земеделско стопанство въ епохата на съвременната земеделска криза, то обитото и извънредно съдържателно заключение на автора се спира върху най-общите и принципиални въпроси на стопанската и общата политика. А именно: не се ли крие задъ пестрото разнообразие на описаните мърки от областта на политиката на цените една радикална промяна на социалната конституция на днешния свят? Практически ние сме стигнали навсякъде към синдикирането на земеделското стопанство, но може ли принудителното синдикиране на това стопанство да се приими с основната особеност на това стопанство, като явление изградено върху основите на семейното стопанство, което реагира така своеобразно и спонтанно върху явленията на кризата. Авторът поставя въпросите, които подтикват към най-сериозно обмисляне. По такъв начин, книгата на С. von Dietze дава не само извънредно ценен материал, който е събран от разпръснатите въ цялия свят издания, не само интересно и съдържателно коментира този материал, но и включва всичко това въ рамките на едно задълбочено и обобщено разглеждане на най-отговорните социално-стопански проблеми на съвременността.

Проф. Н. Д.

СТОПАНСКИ КНИГОПИСЪ

СПИСАНИЯ

Списание на Българското икономическо дружество.

Год. XXXIX, кн. 1. Войната, мирът и стопанските интереси на държавите — проф. К. Бобчев; Нашето скотовъдно стопанство — д-р Христо Ст. Маждров; Стопанските отношения между Съветска Русия и България — д-р Хр. Певев.

Вътрешен стопански преглед. Положението на земеделството въ България — д-р Б. Янчулев; Външен стопански преглед: Организацията на френските военни финанси — Любен А. Янков.

Год. XXXIX, кн. 2. Проблеми на нашата вътрешна търговия — Асен Кемилев; Разносните въ търговията на дребно — проф. К. Бобчев. Вътрешен сто-

пански прегледъ: Стопанското положение на България презъ 1939 година — А. Г. Христофоровъ. Външенъ стопански прегледъ: Отраженията на войната върху югославското стопанство — Любенъ А. Янковъ.

Българско стопанство

Год. II, кн. 3. Цели и задачи на политиката по ценитъ; Организация и роля на фонда „Обществени осигуровки“; Общинскитъ стопански предприятия следъ 10-годишно прилагане на закона за тѣхъ. Събития и изводи: Търговската спогодба съ Испания; Износътъ, капиталътъ на износителитъ и народниятъ кредитъ; Допълнение на търговската спогодба съ Унгария; Задължителната държавна застраховка на добитъка въ земеделскитъ стопанства. Прегледъ на стопанството: Българското народно стопанство презъ 1939 година.

Год. II, кн. 4. Предпоставки и възможности за развитието на българо-югославскитъ стопански връзки; Задачитъ на Дирекцията за храноизносъ. Събития и изводи: Нормиране на строежа; Единство въ стопанската политика на Англия и Франция; Производството на лено семе; Ново влакнодайно растение у насъ. Прегледъ на стопанството: Развитие на външната търговия на България презъ 1939 година; Нашитъ стопански предприятия; Държавни каменновъгленни мини „Перникъ“. Текущи статистики.

Год. II, кн. 5. Стопанската война и Югоизточна Европа Ас. Кемилевъ; Държавнитъ настрѣждения у насъ. Събития и изводи: Тройното слово и стопанската политика на правителството; Стопанското сътрудничество между България и Югославия; Новата спогодба съ портъоритъ по българскитъ заеми; Пригодяване германското производствено стопанство къмъ условията на войната; Търговската спогодба съ Румѣния; Две дружества за общи доставки на сурови материали отъ чужбина; Пашкулниятъ въпросъ; Електрификацията у насъ. Прегледъ на стопанството: Гори, горска индустрия и търговия съ произведенията на горитъ въ България.

Год. II, кн. 6. Регламентиране на външната търговия; Мѣрки за подобрене на нашето винарство. Събития и изводи: Откупуване на съкровищни бонове отъ Б. н. банка; Финансови законопроекти на министъра на финанситъ; Износнитъ мита; Ценообразуването при яйцата; Проблемътъ за захарта; За капитала на износителитъ. Нашитъ стопански предприятия и организации: Положението на Българската народна банка въ края на 1939 г. Текущи статистики.

Год. II, кн. 7. Принципи на стопанската гражданска мобилизация; Нашето памукпроизводство. Събития и изводи: Стопанската и морална подготовка на военното стопанство; Законъ за военното стопанство въ Турция; Новитъ данѣчни закони и проекти въ Народното събрание; Контрабанда или нѣщо друго? Разширение на монополната търговия? Прегледъ на стопанството: Държавнитъ финанси презъ бюджетното упражнение 1939 година.

Списание на Съюза на популярнитъ банки

Год. 19, кн. 1. Хиляда деветстотинъ и четиридесета година е юбилейна на Съюза на популярнитъ банки — д-ръ Ил. Палазовъ; Нашитъ знати споредъ преброяването презъ 1936 г. — проф. Н. Долински; Гаранционната служба при популярнитъ банки — д-ръ Ст. Д. Куртевъ; Кооперативната организация на Финландия — проф. В. Тотомианцъ. Нашиятъ опитъ; Прегледи.

Год. 19, кн. 2. Кооперативното обработване на земята — д-ръ Ил. Палазовъ; Влоговетъ въ популярнитъ банки по видъ и размѣръ — Дим. Пауновски; Бюджетътъ на кооперацията — Дим. П. Карагѣзовъ; Младежкитъ кооперативни групи при популярнитъ банки — Хр. Коеджиковъ; Какво нѣщо е петролътъ и какъ се добива — Коралъ; Кооперациятъ презъ миналата война; проф. В. Тотомианцъ; Прегледи.

Год. 19, кн. 3. За началото на популярнитъ банки — д-ръ Ил. Палазовъ; Заложниятъ кредитъ — Ст. Манаджиевъ; Нашата въпшна търговия — К. Кумановъ; Електрическо отопление — инж. Т. Романовъ; Влоговетъ въ съюзнитъ популярни банки — А. Г. Христофоровъ; Теория и практика; за специалното кредитиране; Прегледи.

Стопански проблеми

Год. II, кн. 1. Въ условията на „Мирна война“. Всестранно развитие на стопанството — П. К.; Кооперативно обработване на земята и кооперативното стопанство — Г. Черноколевъ; Проблеми на българския износъ на плодове и зеленчуци — инж. Огневъ; Търговскитъ договори съ Съветска Русия и неговото стопанско значение — П. Колевъ; Обединението на популярнитъ банки — Ст. Тодоровъ; По регламентиране на ценитъ — Фаустъ; Снабдяването на западнитъ сили съ петролъ презъ войната — П.; Фронтъ на югъ? — Ив. Ружъ; Воюваща Англия на свѣтовнитъ пазари — проф. Боголѣповъ.

Год. II, кн. 2. Засилващата се заплетеност. Мисли по ветеринарно-медицински въпроси — Д-ръ Динь. Върху характера на земеделско-производителна кооперация у нас — П. Куниъ. Високитъ лихви и стопанството — В. Ангеловъ. Положението на служителитъ при Б.з.к.б. — П. Петровъ. Суецъ и прилежащата към него земи — Ив. Ружъ. Рентабилно земедѣлие — Д. Данаиковъ. Петролъ и война — А. Таловъ.

Сисание на Института на за-
клетитъ експертъ—счетоводители въ България

Год. IX, кн. 1. По случай IX-я конгресъ на Института на заклетитъ експертъ-счетоводители. Счетоводни записвания и данъчни облагания при консигнационната търговия — Ат. Желъзовъ. Отношение между счетоводството и калкулациитъ, като клонове отъ индустриалната отчетност — Б. П. Бойчевъ. Видове и методи на стопанско отчитане — В. Хр. Джапуновъ. Банковата система въ С. С. С. Р. — Крумъ Н. Мутафовъ. По поводъ на една рецензия — Б. П. Бойчевъ.

Год. IX, кн. 2 и 3. Адвокатската защита и вещитъ лица — Ал. Миновъ. Аналитично счетоводство въ предприятия съ нѣколко отдѣлно обособени отдѣли — Ал. П. Георгиевъ. Търговията въ военно и предвоенно време — Хр. Б. Барболовъ. Стопански и балансови признаци за определяне кредитоспособността на едно предприятие — П. Н. Димовъ. Отчитане на магазинеритъ при районнитъ кооперативни съюзи — Никола Д. Шоповъ.

Списание на Съюза на на-
роднитъ кооперативни
банки.

Год. IX, кн. 1. Предстоящи задачи — Ради Василевъ; Финансовото положение на Съюза на народнитъ кооперативни банки презъ 1939 година — А. Дзелеповъ; Новото професионално класиране на кооперативнитъ служители — Б. Сарафовъ — Мѣждрагановъ; По стопанската политика на народнитъ кооперативни банки — Борисъ Д. Йордановъ; Проблемата за човѣшкия прогресъ — Христо Върговъ. Служебна практика. Вътрешенъ прегледъ: Годишенъ приходъ на държавата отъ тютюна; VIII мостренъ панаиръ въ Пловдивъ; Индустриалнитъ произведения и нашето земедѣлие; Бюджетътъ на държавата презъ 1939 година;

Организация на кооперативнитъ служители. Външенъ прегледъ: Кооперацията и военното стопанство; Трудовитъ производителни кооперации въ Франция и др.

Год. IX, кн. 2 и 3. Народнитъ кооперативни банки и стопанскитъ очертания презъ 1940 година — Ангелъ Касабовъ; Земеделско-стопанската производителна кооперация — Ангелъ Станковъ; Кооперативно земедѣлие — Иванъ Стефановъ; Балканскитъ тютюни и Великобритания — А. Г. Христофоровъ; Кооперативна дейностъ — Спасъ Иванчевъ. Служебна практика. Вътрешенъ прегледъ. Външенъ прегледъ.

Кооперативно дѣло

Год. XIV кн., 1. Суровитъ материали и кооперациитъ — Дим. М. Пандовъ. За рочдалскитъ начала въ потрѣбителната кооперация — проф. д-ръ Г. Свраковъ. Горитъ и трудовата кооперация — Миланъ Маджарски. Б. з. и к. банка и земеделскитъ кредитни кооперации — Ив. Михайловъ. Стопанската и социална обстановка при зараждането на българската кооперация — Д. Г. Сапунджиевъ. Задачитъ на международния кооперативенъ съюзъ въ време на война.

Български тютюнъ

Год. V, кн. 1. Тютюнътъ и здравето на човѣка — Ст. Сиромановъ; Износътъ на тютюна презъ 11-тъ месеца на 1939 година — Дим. Павловъ; Тютюнътъ като фискаленъ обектъ — С. Неновъ; Прегледъ на пазаритъ; Тютюновата индустрия, консумация и вносъ въ Германия. Нѣколко съвременни прояви на търговската реклама. Съвети и опѣтвания: По статистическитъ бюлетини за редовенъ износъ. Тютюневи огнища: градъ Дупница.

Год. V, кн. 2 и 3. Кудоглу почина! — Фил. Саваджиевъ; Митническитъ съюзъ

Трудъ и право

Год. II, кн. 1 и 2. Трудовото право. Договорни теории за правната сѣщностъ на колективния трудовъ договоръ — Р. Ошановъ. Нѣкои особени случаи на подсѣждностъ предъ помирителнитъ сѣдилища — А. С. Ангеловъ. Дейността на Дирекцията на труд отъ 1931 до 1937 година — Ив. Кацаровъ. Три главни линии въ дейността на лѣкаритъ-хигиенисти — Д-ръ В. Палазовъ. Невниманието като причина за злополукитъ на Инж. К. Станосвъ.

СПИСАНИЕ НА Д-ВОТО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЩЕ—ВАРНА
ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: Проф. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ

РЕДАКТОРИ: ред. доцентъ БОЙЧО БОЙЧЕВЪ и ч. доцентъ ИВАНЪ ПАНДОВЪ

БЪЛГАРСКА ЗЕМЕДЪЛСКА И КООПЕРАТИВНА БАНКА

НАРОДНО УЧРЕЖДЕНИЕ

за обслужване съ кредитъ българското стопанство и кооперации
ОСНОВАНО ВЪ 1864 ГОДИНА
ПРЕУСТРОЕНО ВЪ 1879, 1904 и 1934 г.

Основанъ капиталъ и запасни фондове къмъ 31 декемврий 1939 година

1.150.000.000 лева

Капиталътъ е неограниченъ

Въ края на всѣка операционна година къмъ собственитѣ банкови сръдства се прибавя и цѣлата чиста печалба.

Обслужва съ кредитъ:

Земедѣлскитѣ стопанства, земедѣлскитѣ кредитни и кооперативни потрѣбителни сдружения, тѣхнитѣ съюзи и воднитѣ синдикати; занаятчийскитѣ и занаятч. кооперации; попул. банки и тѣхнитѣ съюзи.

Доставя:

Земедѣлски орждия и машини, подобрани семена за посѣвъ на зърнени храни и фуражъ, меденъ сулфатъ (синь камъкъ) за прѣскане и предпазване лозята и овошнитѣ градини отъ болѣсти и за защита отъ паразити; занаятчийски материали и пр.

Притежава:

16 антрепозитни складове за пашкули съ пашкулосушителни въ главнитѣ бубо-отгледни и производителни села и градове, 8 модерни винарски изби.

Надзирава:

Кооперативното розоварене и посрѣднички за продажбата и износа на розовото масло.

Посрѣднички:

За продажба и износъ за чужбина на земедѣлски произведения, събрани отъ кооперативнитѣ сдружения: тютюнъ, пашкули, розово масло, прѣсни, сухи и консервирани плодове, зърнени храни и фуражъ, машини, сахтиянъ, килими и др.

Застрахова:

Земедѣлскитѣ култури срещу градушка и други природни стихии; добитѣка срещу смъртъ и злополука; държавнитѣ и обществени имоти срещу пожаръ и вършачкопритежателитѣ срещу гражданска отговорность.

Извършва:

Всички банкови операции, приема спестовни влогове, срочни и безсрочни, при най-износни условия.

СЕДНАЛИЩЕ И УПРАВЛЕНИЕ ВЪ СОФИЯ

100 клона и 50 агенции въ всички производителни, земедѣлски градове и села. 250 популярни банки въ цѣлата страна, които извършватъ влогово — акредитивна служба. Постоянна кооперативна изложба въ София — произведения на занаятчийски производителни кооперации и на занаятчи, членове при популярни банки, и подвижна занаятчийска изложба въ всички по-големи центрове на Царството.

Българска народна банка

ОСНОВАНА ВЪ 1879 ГОДИНА

Капиталъ 300,000,000 лева

Резерви 1,198,000,000 лева

Централно управление — София

К Л О Н О В Е:

София, Бургасъ, Варна, Видинъ, Габрово, Дупница, Кюстендилъ, Пловдивъ, Плевенъ, Русе, Свищовъ, Ломъ, Сливенъ, Стара Загора, Пазарджикъ, Търново, Хасково, Шуменъ, Ямболъ, Казанлъкъ, Асеновградъ и Враца

АГЕНТУРИ ВЪ 80 НАСЕЛЕНИ ПУНКТОВЕ

БАНКА БЪЛГАРСКИ КРЕДИТЪ — А. Д.

Основана съ участието на държавата, Б. н. банка и Б. з. к. банка
Оторизиранъ Капиталъ лв. 250,000,000

Извършва всички банкови операции. Специално оторизирана съ законъ за издаване гаранции предъ държавни и обществени учреждения за участие въ търгове.

32 КЛОНА — 20 ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА.

Въ всички останали градове кореспонденти — Б. н. банка

ЦЕНТРАЛА СОФИЯ, ЛЕГЕ 17

ТЕЛЕГРАФИЧЕСКИ АДРЕСЪ „БЪЛКРЕДЪ“

СТОЛИЧНА ОБЩИНСКА БАНКА

Автономно общинско учреждение, работещо подъ неограничената отговорност на Столичната голъма община

ОСНОВЕНЪ КАПИТАЛЪ 20 000 000 ЛЕВА

Банката извършва следнитъ операции:

Отпуска заеми срещу залогъ на: сѣмпоценности, велосипеди, грамофони, килими, покривки, разни платове за дрехи, куфари, микроскопи, бинокли, музикални инструменти, костюми, балтони, пардесоти, пишущи машини, пиана, плетачни машини, радиоапарати, сервизи, разни, фотографически апарати при най-износни условия.

Отпуска заеми срещу пенсии.

Приема срочни и безсрочни влогове при следната лихва:

4½% за безсрочни влогове; 5% за едногодишнитъ срочни влогове; 5 ¼% за двугодишнитъ срочни влогове и 6% за тригодишнитъ срочни влогове.

Столични граждани! внасяйте вашитъ спестявания въ вашата банка

СТОЛИЧНА ОБЩИНСКА БАНКА

КРЕДИТНА БАНКА

Основана презъ 1905 г.

Централа въ С О Ф И Я

Клонове: ВАРНА, РУСЕ И ПЛОВДИВЪ

Капиталъ напълно внесенъ... лв. 50.000.000
Резервенъ капиталъ..... лв. 36.000.000

Телегр. адресъ:

КРЕДИТБАНК

Извършва всички банкови операции
Дава подъ наемъ касетки въ модер-
ното си хранилище при най-износни
условия

ИТАЛИЯНСКА И БЪЛГАРСКА

ТЪРГОВСКА БАНКА

Централа СОФИЯ **Клонове: БУРГАСЪ, ВАРНА и ПЛОВДИВЪ**

КАПИТАЛЪ: лв. 40,000,000. РЕЗЕРВИ: лв. 23.180,000

Телеграфически адресъ: БУЛКОМИТЪ. Телефони: 2-76-55 до 2-76-58

Основана отъ

БАНКА КОМЕРЧИАЛЕ ИТАЛИЯНА

КАПИТАЛЪ ИТАЛИЯНСКИ ЛИРИ: 700,000,000

Всички видове банкови операции. Наемане на касетки („Safes“)

Продажба и изплащане, безъ никаква комисионна на „Travaler's“ Cheques“
(пътнически чекове), издадени отъ Банка Комерцияле Италияна и издаване на
туристически чекове, бонове за хотели и др. въ италиянски лири

СЪЮЗЪ НА ПОПУЛЯРНИТЕ БАНКИ

ЦЕНТРАЛНА БАНКА НА ПОПУЛЯРНИТЕ БАНКИ

София, ул. Раковски, 116. Телефони 2-19-65, 2-19-66, 2-19-67

Обединява 207 популярни банки във всички градове и постоѣми села на Царството съ 135.000 индивидуални членове-кооператори

Собствени срѣдства на Съюза и популярните банки	636.000.000	лв.
Влогове отъ частни лица	1.870.000.000	„
Други срѣдства	575.000.000	„
Пласменти въ кредитъ	1.506.000.000	„
Пласменти въ стопанска дейность	252.000.000	„
Разполагаеми срѣдства и други пласменти . . .	1.164.000.000	„

СЪЮЗЪ НА НАРОДНИТЕ КООПЕРАТИВНИ БАНКИ СОФИЯ

Ул. Гурко № 3

Телефони № № 2-51-53 и 2-51-57

КРЕДИТНА ЦЕНТРАЛА

обединяваща 72 народни кооперативни (популярни) банки

Членове-кооператори 70,000

Собствени срѣдства . . .	443,000,000
Влогове	1,096,000,000
Пласменти	1,187,000,000
Наличностъ и излишъци	398,501,000

ИЗВЪРШВА ВСИЧКИ ВИДОВЕ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ
ПРИЕМА ВЛОГОВЕ

ОБЩИЯТЪ СЪЮЗЪ НА БЪЛГАРСКИТЪ ЗЕМЕДЪЛСКИ КООПЕРАЦИИ

през 1939 година е изнесъл на външния пазаръ:

1434 вагони плодове и зеленчуци	за 85.964.500 лева;
42.135.120 бройки яйца	за 72.469.027 лева;
Събралъ на вътрешния пазаръ и изнесъл въ чужбина:	
200.746.000 кгр. зърнени храни, слънчогледъ и др. за	87.146.000 лева;
800.084 кгр. млъчни и животински произведения за	24.779.791 лева.

Презъ същото време Общиятъ съюзъ е доставилъ и пласиралъ въ страната:

колониялни стоки	за 48.191.151 лева;
машини и резервни части	за 19.220.000 лева;
петролъ и петролни деривати	за 51.600.000 лева;
и книжни материали	за 2.470.000 лева.

Презъ изтеклата година Общиятъ съюзъ е отбелязалъ значителни успѣхи и въ своята организационна и културно-просвѣтна дейность.

Днесъ той обединява 38 районни съюзи и синдикати съ 1500 земеделско-стопански кооперации, въ които членуватъ надъ 220.000 земеделски стопани.

Подъ върховното покровителство на Н. В. Царя

МОСТРЕНЪ ПАНАИРЪ -- ПЛОВДИВЪ

ВСЪКА ГОДИНА ПРЕЗЪ ПРОЛЪТЪТА

Величествена манифестация на българското и чуждестранно производство.

Голѣми улеснения за изложители и посетители.

Пжтуване съ 70% намаление по Б. д. желѣзници и 25—50% по чуждестраннитѣ такива.

За сведения: Мостренъ панаиръ — Пловдивъ

Телефонъ 888

Пощенска спестовна каса

Основана въ 1896 год. подъ гаранция на държавата.

ЦЕНТРАЛНО УПРАВЛЕНИЕ ВЪ
СОФИЯ, УЛ. МОСКОВСКА № 19.

I. СПЕСТОВНА СЛУЖБА

Вложители	708.000
Събрани влогове	3.614.000.000 лв.

II. ЧЕКОВА СЛУЖБА

Смѣткопритежатели	5.217
Авуари по смѣтките надъ	147.000.000 лв.

ОБОРОТЪ ПРЕЗЪ 1939 ГОД.:

2.500.000 операции на **12** милиарда лева

Касова служба при централното управление въ София и при всички телеграфопощенски станции въ страната.

ЕКСПОРТНИЯТЪ ИНСТИТУТЪ

ратува за преуспѣване на българското стопанство

ЕКСПОРТНИЯТЪ ИНСТИТУТЪ помага на българския производител и износител. Къмъ всички, които сѣ заинтересувани въ преуспѣването на

БЪЛГАРСКИЯ ИЗНОСЪ и тѣзи, които по чисто благородни подбуди желаятъ да бждатъ полезни на едно голямо дѣло, ЕКСПОРТНИЯТЪ ИНСТИТУТЪ се обръща съ молба, да изпратятъ въ канцеларията на Института разни стопански снимки, които ще илюстриратъ въ художествена форма процеса на производството и резултатитъ отъ всички продукти, които ражда българската земя.

Отъ Експортния институтъ, ул. „Гр. Игнатевъ“ 2

Дирекция за закупуване и износъ на зърнени храни — София

„ХРАНОИЗНОСЪ“

Държавенъ институтъ за търговия съ зърнени храни, текстилни влакна и маслодайни семена. Монополно право за търговия съ пшеница и ржжъ. Търговия съ конопъ и ленъ

Исключително право на търговия съ памукъ, ленени стебла, рицинъ и износъ на масл. семена: слънчогледаво, рапично, памучно и произведенията отъ тѣхъ.

ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА: Варна и Бургасъ. АГЕНТУРИ: въ цѣлото царство
Банкова смѣтка: Бълг. земеделска и кооперативна банка

БЪЛГАРСКО АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

„ГРАНИТОИДЪ“

За електрически, индустриални и минни предприятия

Основенъ Капиталъ 600,000,000 лева

Резервенъ Капиталъ 91,500,000 лева

ПРОИЗВОДСТВО НА

електрическа енергия, портландъ-циментъ, гипсъ-алабастръ и пр.

ДОБИВАНЕ НА

каменни въглища и брикети отъ мина „ПИРИНЪ“

Сродно дружество Минно акц. д-во

„ПИРИНЪ“

ЗАВОДИ НИКОЛА ЧИЛОВЪ

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО ЗА ХИМИЧЕСКИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

София, ул. „Александър I“ № 1. Телефони 2-56-78, 2-56-79

ПРОИЗВЕЖДАТЪ :

МАСЛЕНА ФАБРИКА

Слънчогледово рафинирано масло „НИВА“ въ бутилки по 1 литъръ, бидони пломбирани, растителни масла, втвърдени масла, фуражи.

САПУНЕНА ФАБРИКА :

Сапуни за пране и за миене „ПЪТЕЛЪ“, „СЛОНЪ“, „КУЛА“, зеленъ „КОТКА“, жълтъ „ПАЛМА“, „САВОНЕТКА“, сапунъ „ХИМПРО“ за лице, баня и ръце.

ПАРФЮМЕРИЙНА ФАБРИКА :

Паста за зъби „ИДЕАЛЪ“, тоалетни сапуни „ИДЕАЛЪ“, хормоновъ кремъ „ГИТА“, кремове за лице „ИДЕАЛЪ“, пудри „ИДЕАЛЪ“, кремове за бръснене, червило за устни и страни, одеколони, вода за зъби и др.

ГЛИЦЕРИНОВА ФАБРИКА :

Аптекарски глицеринъ, технически и динамитенъ.

ТУТКАЛНА ФАБРИКА :

Коженъ, кокаленъ туткалъ „СЛОНЪ“, желатинъ, химически торосв.

ХИМИЧЕСКА ФАБРИКА :

Всички видове гресове, консистентни и текстилни масла, паста за печки „ПЪТЕЛЪ“ и др.

АКЦИОНЕРНО АНОНИМНО ДРУЖЕСТВО

„УСПѢХЪ“
ГАБРОВО

**Фабрика за чисто вълнени
платове, одеала и преди.**

За телеграми: „Успѣхъ“. Телефонъ 528

А. Д. ЗА КОЖАРСКА ИНДУСТРИЯ
ХР. В. МАРОКИНДЖИЕВЪ & С-НЕ
———— Г А Б Р О В О ————

Най-реномираната фабрика за производство на
ОБУЩАРСКИ ГЪОНОВЕ

Основана 1887 година

1 | ВЪКОВНО
2 | КОЖАРСКО
ПРОИЗВОДСТВО

За телеграми:
МАРОКИНДЖИЕВЪ

Телефони:
Фабрика: 350, Домъ: 454 и 550

1-ва БЪЛГАРСКА ПЛЕТАЧНА ФАБРИКА
за
ФИННИ ТРИКОТАЖИ, ЧОРАПИ
И ПАМУЧНИ ПРЕЖДИ

„БЖДАЩНОСТЪ — ИЛИЯ ИЛИЕВЪ“ А. Д.
ЦАРСКИ ПРИДВОРЕНЪ ДОСТАВЧИКЪ
ГАБРОВО

ТЕЛЕФОНИ: фабриката № 314, кантората № 512.

За телеграми: БЖДАЩНОСТЪ — Габрово

КАМГАРНА ПРЕДАЧНИЦА

Финни вълнени индустриални преди за платове, трикотажд, чорапи и др.

Машинен последенъ модель 1933 г. и 1937 г.

Акц. д-во за индустрия и търговия

„БР. П. х. СТОЙЧЕВИ“

Получени награди отъ изложенията:

Пловдивъ 1892, Русе 1892, Чикаго 1893, Анверсъ 1894,
 Парижъ 1900, Лондонъ 1907, Пловдивъ 1935 год.

Телефони: № 278 и 253.
 Кжца основана 1859 г.

ГАБРОВО

ТЕКСТИЛНА ФАБРИКА
„ХРИСТО РАЙКОВЪ“ А. Д.
ГАБРОВО

Производство на камгарни и шрайхгарни
 възлени платове.

За телеграми: ХРИСТО РАЙКОВЪ
 Телефонъ № 312

ФАБРИКА
„ПРИНЦЪ КИРИЛЪ“
ГАБРОВО

Произвежда най-доброкачествени хасета, бълени платна,
 оксфорди, зефири, докове, американи, панами, попелини,
 мариети и други.

Изработени от първокачествени прежди, гарантирани бои,
 неизбъляеми от слънце и пране, ненадмината трайност

ПАМУКО-ПРЕДАЧНИЦА
„КНЯЗЪ СИМЕОНЪ ТЪРНОВСКИ“

на Акц. д-во „Димитър Хр. Пенчевъ“ — Габрово

Производство на всички индустриални и търговски
 памучни прежди

Телеграф. адресъ: ПРЕДАЧНИЦА ПЕНЧЕВЪ
 Телефони: предачница 315, домъ 288.

АНОНИМНО АКЦИОНЕРНО Д-ВО

ЗА ТЪРГОВИЯ И ИНДУСТРИЯ

„ИВАНЪ К. КАЛПАЗАНОВЪ“
ГАБРОВО

Производство на чисто възлени прежди, шащи, модерни шрайхгарни и камгарни платове и др.
 Чисто възлени платове, гарантирано качество. Доставчикъ на Българския царски дворъ.
 Дипломи, медали златни и сребърни от изложенията: Пловдивъ, Чинаго, Ливерсъ, Лиенжъ,
 Лондонъ и Солунъ.
 Телегр. адресъ: ИВАНЪ КАЛПАЗАНОВЪ Телефони: фабрика № 503, кантора № 201 и № 310
 Фабриченъ складъ — София, „Веслецъ“ 12, тел. 2-24-18.

Трикотажна и памуко - предачна фабрика

„ЦАРЬ БОРИСЪ“

Братя Георгиеви, Акц. д-во — Габрово

Телефони: Габрово 209, София 2-67-65

Производство на всички видове памучни прежди — индустриални и търговски — избълени и боядисани, и на финно мъжко, дамско и детско долно облекло отъ егеръ, платиръ, вата и мако.

Фабриченъ складъ — София, ул. Царъ Самуилъ № 84.

ГАНЧО Д. ПОПОВЪ

Фабрика за вълнени прежди — Габрово

GANTCHO D. POPOFF

Peignage et filature de laine — Gabrovo (Bulgarie)

За телеграми: Ганчо Поповъ Телефонъ 551

КОЖАРСКО АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

„БОТЮ & ИВАНЪ ПАТЕВИ“

Г А Б Р О В О

За телеграми: ПАТЕВИ — Габрово

Телефонъ № 322

Производство на гъонъ

реномирано качество

**КОЖАРСКО
АКЦИОНЕРНО
ДРУЖЕСТВО**

„ПЕНЧО К. БОНЕВЪ“ — Габрово

ОСНОВАНО 1898 ГОДИНА

За телеграми: Пенчо Боневъ

Телефонъ № 319

ФАБРИКА ЗА КОЖЕНИ МАТЕРИАЛИ:

Гъонъ, бланкъ, юфтъ, трансмисионни ремъци-пикери и всички други кожени артикули.

„ТЕКСТИЛЪ“

Акц. дружество за памучно предачество и тъкачество

ВАРНА

Капиталъ 30,000,000 лв. напълно внесенъ

Прежди, платна български бѣлени и небѣлени.

Оксфорди, цвѣтни аладжи, докуми и др.

Производство на собственитѣ му фабрики въ Варна

Телефонъ № 29-21 и 29-22

За телеграми: „ТЕКСТИЛЪ“

Фабрика „ЦАРЬ БОРИСЪ“

Акционерно дружество — Варна

Производство на всички видове прежди

Телефони № 25-12 и 25-13

I-ва българска концесионирана фабрика за ютени издѣлия

„КИРИЛЪ“ Акц. Д-во -- Варна

Фабриченъ складъ — София, пл. Бански, 6

ПРОИЗВЕЖДА: Зебла (киневири), торби (чували), тютюневъ амбалажъ, ютени карпети (пѣтеки) и килимчета, чисто вълнени килими, килимчета и пѣтеки персийски типъ, ленени пѣтеки, бризенти, канафаца, памучни и ленени платове, плюшове, астрагани, каракюли, кадифета и др.

Телефони: фабриката 27-71, магазинътъ 27-17. Телеграми: „Кирилъ“

ПАМУЧНА ПРЕДАЧНИЦА „БЪЛГАРИЯ“ А. Д.

С О Ф И Я

Капиталъ 50,000,000 лв.

Капиталъ 50,000,000 лв.

Производство на всички видове памучни прежди

„ФОРТУНА“

ТЕКСТИЛНО АКЦ. Д-ВО — СОФИЯ

КАПИТАЛЪ 40,000,000 ЛВ.

Тъкачница,
избълване,
бояджийство,
апретура,
мерсеризация
и финисажъ

БЪЛГАРО-ЧЕХСКО АКЦИОНЕРНО Д-ВО

За Захарна индустрия
ГОРНА-ОРЪХОВИЦА

Фабрика за захаръ
бучки — кристалъ — грисъ
и пудра — цвеклови рѣ-
занки сухи и брикети.

Спиртна фабрика:
Спиртъ 95° — екстра I-во
качество за парфюмерии
и пр. — безводенъ спиртъ
99.8° поташъ рафинирани
и на кристалъ за миене
и пране.

Фабрика за вжгледвуокисъ.

Циглена фабрика:
цигли и машинни тухли —
шамоть огнеупорна прѣсть
— тухли и блокове —
керамични издѣлия.

Соль морска ГЛАРУСЪ

Купувайте само промитата, бѣла като снѣгъ

АТАНАСКЪОЙСКА СОЛЬ,

РАЗНИТЪ ВИДОВЕ НА КОЯТО Сж: промита кристална соль,
финно смлѣна соль за трапеза, соль на блокчета

Достаря въ комбинирани вагони А. Д. „ГЛАРУСЪ“-СОФИЯ

Кооперативни захарни фабрики **О. О. Д-во**

Русенска захарна фабрика и рафинерия

Дружеството е основано през 1938 г. от кооперация „Българска захар“, Централна „Напредъ“, Чиновническото кооп. сп. застр. д-во и Русенската популярна банка съ 80,000,000 лева основен капитал напълно внесенъ

Фабриката е най-голяма захарна фабрика въ страната и е единствена снабдена съ двойна рафинерия

Произвежда всички видове захар:
бучки пресовани, амантови обикновени и английски типъ, всички видове пясък, грисъ и пудра

Добива рѣзаници-прѣсни и сушини меласа

Произвежда меласиранъ фуражъ, ценна храна за добитѣкъ

АДРЕСЪ: Централна София, бул. Царъ Освободителъ № 6. Захарна Фабрика и рафинерия Русе

Телеграфически адресъ: „КООПЗАХАРЪ“. Русе

ДОСЮ ВЪЛЕВЪ & СИНОВЕ

Централа Стара-Загора

Клонове:

СОФИЯ, Екз. Иосифъ 31,
БУРГАСЪ, СВИЩОВЪ,
МИХАЙЛОВО

Търговия съ метали,

колониялъ и зърнени храни

Представители на

BROWN BOVERI

Висококачествени електромотори и други

І-во БЪЛГАРСКО А. Д-во **ЗА КОЖНО-МУКАВЕНО ПРОИЗВОДСТВО** **с. КНЯЖЕВО**

ОТДѢЛЪ КНИЖЕНЪ СКЛАДЪ

София, ул. Алабинока 54. Пасанъ „Орелъ“ —
сутерена, тел. 2-75-70, телегр. адресъ: книжната

Представителъ за ВАРНА и областта

Книженъ складъ

СТОЙНОВЪ & МИЛКОВЪ

ЧИНОВНИЧЕСКО КООПЕРАТИВНО ВЗАИМНО- ЗАСТРАХОВАТЕЛНО ДРУЖЕСТВО

Клонове: животъ, пожаръ, злополука и застраховка за деца
Извличение изъ баланса на дружеството къмъ 31. XII. 1938 год.

Застрахованъ капиталъ по клонъ ЖИВОТЪ	лева 1,777,422,240
Новосключени застраховки по ЖИВОТЪ презъ 1939 г. „	225,000,000
Събрани премии по тритъ клона презъ 1938 год. „	98,200,000
Изплатени загуби по смъртни случаи и пожаръ „	13,497,000

Печалбитъ на Чиновническото кооперативно взаимно-застрахователно дружество сж предназначени за обществени цели: даване парична помощъ на бедно-болни дружествени членове, подпомагане благотворителни и общеползни начинания, създаване лѣчебни курортни станции за нуждаещи се болни друм. членове и пр.

ОРЕЛЪ - Бълг. общо застр. д-во

Основано презъ 1914 година.

Капиталъ и резерви надъ 100,000,000 лева

Първостепененъ застрахователенъ институтъ въ България съ широки международни застрахователни и банкови връзки. Интереситъ на застрахованитъ при д-во „Орелъ“ сж напълно обезпечени. Досегашната дейностъ на Дружеството е най-добро доказателство за това.

КЛОНОВЕ: Животъ, Понаръ, Злополука, Транспортъ, Автомобилни, Гранданока отговорността, Кражба чрезъ взломъ.

Единственото д-во „Орелъ“ въведе реално участие на застрахованитъ по клоноветъ „Животъ“ и „Пожаръ“ въ печалбитъ на д-вото. По кл. Животъ това участие се изразява въ увеличение на осигурената сума за сега съ 7%, безъ да се увеличава премията. Преди да се застраховате, прочете условията на д-во „Орелъ“

ГЛАВНА ДИРЕКЦИЯ ВЪ СОФИЯ

Телефони № № 2-19-16 и 2-19-17

Собствена палата на ул. „Алабинска“ № 54
жгъла „Графъ Игнатиевъ“.

Представители въ всички градове и по-големи села.

Народно осигурително д-во „Балканъ, пожаръ и транспортъ“

Основано въ 1885 година.

Осигурява: здания, стоки и мебели, срещу щети отъ пожаръ и експлозия, както и срещу землетресения — съ участие въ печалбитъ. **Осигурява:** срещу кражди и чрезъ взломъ, нямтежъ.

По транспортъ носи рискъ по прамоса на стоки, мебели и багажъ по сухо и по море при най-износни условия.

Балканъ „Животъ“

Осигурява: човѣшки животъ при най-нови модерни комбинации за въ случай на смъртъ, зестри, капитални и пр. **Дава** кооперативно участие въ печалбитъ.

Осигурява срещу злополука — единична и колективна — за случай на смъртъ, инвалидностъ и временна неспособностъ за работа, срещу много ниска премия.

Общо преосигурително дружество „БАЛКАНЪ“

Преосигурява при контрактни условия мѣстни, чуждестранни д-ва по Пожаръ, Животъ, Транспортъ, Злополука и пр.

Общитъ гаранции на д-вата надминаватъ 500,000,000

Деятелни представители се назначаватъ въ всѣко време отъ дирекциитъ на дружествата.

„БЪЛГАРСКИ ФЕНИКСЪ“

Застр. д-во — СОФИЯ — бул. Дондуковъ № 21

Дирекция София, тел. 2-18-71 — 2-15-70

ОСИГУРЯВА ПРИ НАЙ-ИЗНОСНИ УСЛОВИЯ СЛЕДНИТЪ РИСКОВЕ:
ПОЖАРЪ - ЖИВОТЪ - ТРАНСПОРТЪ - ЗЛОПОЛУКА
ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТЪ, АВТОМОБИЛИ И ПР.

ВИСШЕ ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ

— **ВАРНА** —

ПРИЗНАТО ОТЪ ДЪРЖАВАТА ВИСШЕ УЧЕБНО ЗАВЕДЕНИЕ

Разработва общественостопанските и търговско-техническите науки изобщо и съ огледъ на стопанския животъ на страната. Дава възможностъ за основно изучаване на нѣмския, френския или английския езици.

Дава академическо образование на лица отъ двата пола, които се готвятъ за ръководни административни и организационни служби въ частните, обществените и държавни предприятия и учреждения.

ПОДГОТВЯ КАНДИДАТИ ЗА ПРЕПОДАВАТЕЛИ ВЪ ТЪРГОВСКИТЕ И ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ УЧИЛИЩА ВЪ СТРАНАТА.

ПОСЕТЕТЕ ВАРНА

ПОСЕТЕТЕ ВАРНА

ЦАРИЦАТА НА ЧЕРНО МОРЕ

Единственият по своето местонахождение и климатъ
МОРСКИ КУРОРТЪ
въ Югоизточна Европа

Великолепенъ плажъ. Най-модерно уредени морски
студени и топли бани.

Всѣкакъвъ видъ морски спортъ. Ручъ-банъ (водна пързалка)
Максимална лѣковитостъ.

Категоризирани и нормиращи хотели, пансиони, вили, квартири и ресторантъ
50% намаление за пътуване по Б. Д. Ж. презъ сезона.

Чудни околности за екскурзии и излети, красива природа.

Всѣкидневни концерти—обѣдъ и вечеръ—въ Морското казино.

Дансингъ-баръ.

УСТРОИВАНЕ МОРСКИ ТЪРЖЕСТВА И ЗАБАВИ

Изборъ на „Царица на плажа“, музикални тържества.

КУРОРТЪ „СВ. КОНСТАНТИНЪ“

ПРЕЛЕСТНО КЪТЧЕ КРАЙ МОРСКИЯ БРЪГЪ ЗА ИСТИНСКА ПОЧИВКА И ОТМОРА.

Плажъ — морски топли и студени бани. Първокласенъ
ресторантъ. Джасъ. Дансигъ. Хотелътъ ремонтиранъ.
Стаятъ сж снабдени съ изобилна течаща вода. Анга-
жиране стаитъ предварително.

РЕДОВНА АВТОБУСНА ВРЪЗКА СЪ ГРАДА.

ДЪРЖАВНИ МИНИ
КАМЕНОВЖГЛЕНИ МИНИ
ПЕРНИКЪ * БОБОВЪ-ДОЛЪ * МАРИЦА

**Производство на Каменни
вжглища и брикети.**

Доставка на електрическа енергия

**за всички видове индустрии въ Софийската и
въ Старо-загорска електрификационни области
по специални износни цени.**

**Вноски и поръчки за вжглища и
брикети се правятъ навсѣкжде въ
страната чрезъ:**

1. Бълг. народна банка — преводна служба.
2. Бълг. зем. и кооп. банка — преводна служба.
3. Телегр.-пощ. станции — чекова с/ка № 50.
4. Всички популярни банки.
5. Банка Български кредитъ.
6. Каситъ на държавнитъ мини

съ специални формуляри, съ изчерпателното попълване на които става излишно да се пише отдѣлно писмо-уведомление отъ страна на клиентитъ.

**Главна дирекция на Държавнитъ мини въ
гр. Перникъ.**

**Агенция на минитъ въ София,
ул. Раковски № 90 — Телефонъ 2-18-49**